Žarko Muljačić

DALMATSKI ELEMENTI U MLETAČKI PISANIM DUBROVAČKIM DOKUMENTIMA 14. ST.

Prilog raguzejskoj dijakronoj fonologiji i dalmatsko-mletačkoj konvergenciji

(Primljeno na sjednici V odjela od 8. X 1960)

NAJČEŠĆE UPOTREBLJAVANE KRATICE

alb.	= albanski
alb.-rom.	= albanoromanski
AN	= antroponim
arum.	= arumunjski
balk.	= balkanski
bizant.	= bizantski
dalm.	= dalmatski
DAD	= Državni arhiv u Dubrovniku
dubr.	= dubrovački
h.	= hrvatskosrpski
lat.	= latinski
mlet.	= mletački
ngrč.	= novogrčki
nagl.	= naglašeni
nenagl.	= nenaglašeni
otv.	= otvoreni (vokal ili slog)
prot.	= protonički (vokal ili slog)
rag.	= raguzejski, predmletački romanski govor u Dubrovniku
rag.-mlet.	= raguzejsko-mletački (mješavina, hibridni oblici i sl.)
slav.	= slavenski (= hrvatskosrpski)
rom.	= romanski
TN	= toponim
velj.	= veljotski (krčkoromanski)
ven.	= venecijanski (= mletački, govor grada Mletaka)
vlat.	= vulgarno latinski
zatv.	= zatvoreni (vokal ili slog)

ARHIVSKE SERIJE:

Test.	= Testamenta de Notaria
Div. Canc.	= Diversa Cancellariae
Div. Not.	= Diversa Notariae

OSTALI ZNACI:

ə	= neodređeni vokal srednjeg reda
/ /	= znaci za fonološku transkripciju
[ ]	= znaci za fonetičku transkripciju
ʼć, ʼǧ	= prepalatali (Lausberg), mediopalatali (Rohlfs)
á [	= nagl. *a* u otv. slogu
á]	= nagl. *a* u zatv. slogu
*pitra	= oblik koji se pretpostavlja
ä	= palatalno *a*,
ȧ	= velarno *a*
ǧ	= dž

Napomena: Iz tehničkih razloga bilježi se glas į u lat. grupama kad su pisane velikim slovima znakom I.

KRATICE ČESTO CITIRANIH ČASOPISA I DJELA:

AA	= Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnografiju, Beograd
AECO	= Archivum Europae Centro-Orientalis, Budapest
AIF	= Annales de l'Institut français de Zagreb, Zagreb
AGI	= Archivio glottologico italiano, Torino
ALM	= Atlante linguistico mediterraneo
ALMA	= Archivum latinitatis medii aevi
AMSDSP	= Atti e memorie della società dalmata di storia patria, Zara
AMSIASP	= Atti e memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria, N. S., Venezia
ASNS	= Archiv für das Studium der neueren Sprachen, Braunschweig
ASNPisa	= Annali della Scuola normale superiore di Pisa, Bologna
AR	= Archivum romanicum, Genève e Firenze
ASpDalm.	= Archivio storico per la Dalmazia, Roma
ASPh	= Archiv für slavische Philologie, Berlin
BSDIt.	= Bullettino della Società dantesca italiana, Firenze
BSLP	= Bulletin de la Société de linguistique de Paris, Paris
CN	= Cultura neolatina, Modena
ČMF	= Časopis pro moderni filologii a literatury, Praha
ČSJKZ	= Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino, Ljubljana
DEI	= v. C. Battisti – G. Alessio
DLZ	= Deutsche Literatur-Zeitung, Berlin
EWuGr	= G. Rohlfs, Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität, Halle 1930.
FEW	= W. v. Wartburg, Französisches etymologisches Wörterbuch, Tübingen
FR	= Filologia romanza, Torino
GSLI	= Giornale storico della letteratura italiana, Torino
GZMBH	= Glasnik Zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo
HG	= G. Rohlfs, Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten I–III, Bern 1949–1954.
IČ SAN	= Istoriski časopis Srpske akademije nauka, Beograd
ID	= Italia dialettale, Pisa
Idg. Jb.	= Indogermanisches Jahrbuch, Berlin
JF	= Južnoslovenski filolog, Beograd
JIČ	= Jugoslovenski istoriski časopis, Beograd
LBlGRPh	= Literaturblatt für germanische und romanische Philologie, Heilbronn (zatim Leipzig)
LN	= Lingua nostra, Firenze
MHJSM	= v. J. Gelcich; S. Ljubić
MLR	= Modern Language Review, Cambridge
NA	= Nuova antologia, Firenze
NVj.	= Nastavni vjesnik, Zagreb

PMLA	= Publications of the Modern Language Association of Amerika, Baltimore (zatim Menasha)
Prilozi	= Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Beograd
Rass.	= Rassegna della letteratura italiana, Genova
RR	= Romanic Review, New York
RDR	= Revue de dialectologie romane, Bruxelles (zatim Hamburg)
RES	= Revue des études slaves, Paris
REW	= v. W. Meyer-Lübke
RF	= Romanische Forschungen, Erlangen (zatim Frankfurt/Main)
RH	= Romanica Helvetica, Zürich–Leipzig–Paris
RIEB	= Revue internationale des études balkaniques, Beograd
RIL	= Rendiconti del r. Istituto lombardo di scienze e lettere, Milano
Riv. Fil. Istr. Cl.	= Rivista di filologia e d'istruzione classica, Torino
RLaR	= Revue des langues romanes, Montpellier et Paris
RLiR	= Revue de linguistique romane, Paris (zatim Lyon, Strasbourg)
RJbuch	= Romanistisches Jahrbuch, Hamburg
RPh.	= Romance Philology, Berkeley and Los Angeles
SCL	= Studii şi cercetări lingvistice, Bucureşti
SEZ	= Srpski etnografski zbornik, Beograd
SOForschungen	= Südostforschungen, München
SR	= Studia romanica, Zagreb
SRAZ	= Studia romanica et anglica zagrabiensia, Zagreb
TCLC	= Travaux du cercle linguistique de Copenhague
VEI	= v. A. Prati
VR	= Vox romanica, Zürich
ZNF	= Zeitschrift für Namenforschung, München und Berlin
ZONF	= Zeitschrift für Ortsnamenforschung, München und Berlin
ZRPh	= Zeitschrift für romanische Philologie, Leipzig (zatim Tübingen)
ŽA	= Živa antika, Skopje

UVOD

Pisati danas o davno izumrlom dubrovačkoromanskom (raguzejskom) govoru može se činiti u prvi mah smjelo, jer još uvijek ne raspolažemo nijednim cjelovitim tekstom na tom idiomu. Potrebno je napraviti sintezu dosadašnjih rezultata i pokušati riješiti barem neka bitna pitanja služeći se metodama suvremene lingvistike. Kako je lijepo rečeno, osnovni zadatak suvremene lingvistike nije toliko pribiranje nove građe – iako je i to važno – nego obrada i revizija dosad poznatog u svjetlu novih metodskih pogleda.[1]

Danas raspolažemo brojnim radovima u kojima su proučavani romanski elementi u našem i u susjednim jezicima, a stojimo i neuporedivo bolje, što se tiče dijalektoloških studija, i u Romaniji i u Slaviji. Jedna nova disciplina, balkanologija, nikla je zalaganjem K. Sandfelda, P. Skoka, M. Budimira i dr. Po prvi put proučene su konvergencije između genetički raznorodnih ali geografski blizih jezika in vivo, čime su dobiveni važni metodološki principi koji se, mutatis mutandis, mogu primijeniti i na studiranje odnosa sad mrtvih jezika.[2] Studije iz mikso-

[1] R. A. Hall Jr., »The Development of Vowel Pattern in Romance«, *Lingua* 4, 1954–55, 394.

[2] V. nekrolog Sandfeldu od L. Hjelmsleva, *Acta Linguistica* IV.

glotije mogu se danas vršiti s više teoretskih predznanja, bilo da se radi o procesu jezičnog miješanja romanskih govora međusobno, bilo da su u pitanju jedan romanski i jedan neromanski jezik. Konačno, zaslugom Praške škole, danas se može govoriti o dijakronoj fonologiji.[3]

Treba istaći da je najveći dio od radova koji se navode u bibliografiji pisan sa ciljem da se istraže slavensko-romanske jezične i kulturne veze. Veoma su rijetki pisci koji su se bavili strukturalnom analizom veljotskog fonološkog sistema,[4] a o raguzejskom sistemu nije pisano ništa.

Nastojat ću da u ovom radu sa suvremenih znanstvenih pozicija rečem nešto novo o dubrovačkoromanskom govoru. Pri tome ću se koristiti i neobjavljenom građom koju sam našao radeći od 1950. do 1959. god. u Državnom arhivu u Dubrovniku.

Na žalost, morfologija i sintaksa raguzejska ostale su izvan okvira ove radnje, jer nam tekstovi što se tiče tih problema ne mogu mnogo pomoći. To su stereotipni notarski i kancelarijski akti sastavljeni po ustaljenim formularima. Na žalost u Dubrovniku nisu sačuvani predlošci doneseni od stranke notaru i notarski koncepti.[5] Iako i tu moramo računati sa svjesnim ugledanjem u mletački jezični model, takvi bi nam dokumenti možda omogućili da saznamo nešto više o pluralu imenica, komparaciji, konjugaciji i dr. neriješenim pitanjima iz najranije romanske faze.[6] Spomenimo samo da se neki oblici ne mogu više smatrati lokalnima kad se zna da su postojali u 14. st., ako ne i prije, u raznim mletačkim govorima.[7] Jednako bi trebalo svesti na pravu mjeru Bartolijevo učenje o infiksu –ESC– kad znamo njegovu proširenost izvan Dubrovnika. Zbog navedenih razloga bit će teško napredovati na tim sektorima, ukoliko se ne pronađe neki raguzejski tekst, jer se iz dosad poznate građe naziru samo raguzejska artikulaciona baza i dio leksika koji je uvjetovan karakterom dokumenata.

Kad je riječ o raguzejskom leksiku, i tu su uglavnom bile studirane hrvatskosrpske posuđenice, često s malo obzira prema načelima lingvi-

[3] Usp. H. H. Christmann, »Strukturelle Sprachwissenschaft«, *Romanistisches Jahrbuch* IX, Hamburg 1958, 17–40, i L. Heilmann, »Origini, prospettive e limiti dello strutturalismo«, *Convivium* N. S. V., Torino 1958, 513–526.

[4] R. L. Hadlich sprema na univerzi u Michiganu dokt. disertaciju »A Phonological Reinterpretation of the Position of Vegliote«.

[5] Kao što su npr., sačuvani originali koje je, skupa sa službenom verzijom i s drugih 25 dokumenata, objavio G. Praga, o. 87.

[6] Usp. E. Gamillscheg, o. 24 i P. Skok, o. 149. Osamljen je Skokov zaključak, prema Dukljaninovoj grafiji, »in ripis marinis, quas Epidaurii lingua sua *laus* dicunt«, da se u nom. pl. očuvao finalni *s*; usp. P. Skok, o. 91, 214.

[7] HG II, 416–17 i R. Ambrosini, »Spoglio fonetico, morfologico e lessicale del Tristano Corsiniano«, *ID* XX, 1955, 57. Radi se o gerundima na *-ando* i kod glagola II i III lat. konjugacije. Time otpada jedna kategorija riječi gdje je, tobože, sačuvan velarni izgovor *c, g*, v. Bartoli, o. 1, II, 261: *çagandu, digandu;* ib. 378: *pengati* itd. Kako nije potvrđen *-are* i u infinitivu, radi se kod tih posuđenica o obliku, izvedenom iz 1. lica sing. prezenta. Usp. P. Skok, rec. 1 i), 455. – Za –ESC– v. Bartoli, o. 1, II, 392; HG II, 283–284.

stičke geografije, dok su veoma rijetko studirane romanske riječi kao dio sistema. Istina je da ćemo imati jasniju sliku kad bude izrađen veliki desiderat nauke, naš Glossarium mediae et infimae latinitatis[8] i kad budu proučeni s lingvističke strane svi dokumenti, bez obzira na kom su jeziku, iz naših primorskih arhiva, barem do god. 1500. Ipak, poznavajući teme dokumenata, sumnjam da će se naći refleksi svih važnih riječi.

Stoga se u ovom radu ne bavim raguzejskim leksikom leksikološki. To se i ne može dok se ne ustanove kriteriji po kojima se može znati da li je neka riječ raguzejska. Oni neće biti jednaki za ranija stoljeća, prije kontakta s mletačkim dijalektom, govorom moćne političke, ekonomske i kulturne sile s velikim prestižem, i za kasnija razdoblja. Tek kad budu poznate osnovne tendencije iz raguzejske dijakronije i povijesti jezika, moći će se s više sigurnosti reći što je u leksiku domaće i autohtono, što je importirano, a što je osebujan spoj prvog i drugog. Reagiranje supstrata na superstrat indikator je životnosti raguzejskoga koji uzmiče i »umire« na etape.[9]

Rad sam podijelio na sedam poglavlja.

U prvom ću poglavlju iznijeti metodska načela kojih sam se držao.

U drugom ću kritički prikazati historijat radova o pojedinim problemima raguzejske historijske fonetike.

U trećem će poglavlju biti govora o tekstovima na mletačkom dijalektu, pisanima u Dubrovniku od 1348. do 1363. god. Ukazat ću na pravopisne teškoće s kojima su se borili njihovi pisari.

U četvrtom poglavlju iznosim novu građu iz koje se vidi kakav je bio tadašnji dubrovački mletački dijalekat; osim toga – što je važnije – iz nje se nazire i stariji lokalni predmletački romanski sloj.

Peto poglavlje nastoji strukturalistički analizirati najvažnije probleme raguzejske dijakrone fonologije uvijek u vezi s funkcioniranjem sistema kao cjeline.

U šestom poglavlju nastojim ustanoviti položaj raguzejskog govora u Romaniji. Dajem osnove za periodizaciju buduće povijesti raguzejskog govora i zadržavam se na slavensko-romanskoj simbiozi i propasti raguzejskog govora.

U sedmom poglavlju ističu se naredni zadaci.

Na kraju su: bibliografija radova o dalmatskoj i istroromanskoj problematici od 1906. do 1959. god., popis ostalih važnijih upotrijebljenih djela, indeks citiranih riječi i tekstovi triju neobjavljenih testamenata iz sredine 14. stoljeća.

[8] Kad izađu historijski rječnik mletački (sprema ga G. Folena), talijanski (sprema ga Accademia della Crusca), novi etimologijski rječnici rumunjskog i albanskog jezika (sprema ih G. Reichenkron) i etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika P. Skoka, lakše ćemo se kretati po raguzejskoj fonologiji i leksikologiji.

[9] Na sličan će, ali ipak drugačiji način, izmicati u razdoblju od 15. do 17. st. mletački dijalekat pred književnim toskanskim u onim dubrovačkim dokumentima koji nisu pisani latinski ili hrvatskosrpski. Nastat će pokoja hiperkorektna forma (npr. *džonta* = gionta).

Nekoliko mlađih dijakroničara istaklo je u zadnje doba da pojam »sinkroničnog sistema« u kome je sve povezano ne odražava u svojoj nužno shematskoj sažetosti totalnost jezika, jer će uvijek biti elemenata iz prethodnih faza, osobito iz zadnje, koji se nisu sasvim adaptirali sistemu odnosa karakterističnom za najnoviju fazu. Ti elementi imaju u našem slučaju prvorazredan značaj,[10] to više što se radi o dvama govorima koji koegzistiraju.

Sinkronična analiza može, uspoređujući ove forme i mletačke standardne oblike, utvrditi devijacije po kojima jezik dubrovačkih mletačkih dokumenata iz sredine 14. st. odudara od istovremenog jezika u gradu na lagunama. To se implicitno vidi iz sinkroničnog inventara dosad poznate i novopronađene građe (pogl. 4) gdje su baš takvi elementi, ako se apstrahira od ponekog lapsusa, dragocjen pokazatelj otklona i dokaz romanskog jezičnog sudara i miješanja. Ekskluzivni sinkroničar pronašao bi, osim brojnih leksema, koje mletački ne poznaje, i da je distribucija fonema različita (dubrovački tekstovi imaju, rijetko, poneki diftong i, češće, geminate i neke konsonantske grupe, koje u Mlecima u to doba ne postoje). Međutim, pogriješili bismo kad bismo od same sinkroničnе i komparativne metode očekivali rješenje svih pitanja koja nisu dosad bila riješena.

Tradicionalna historijska gramatika ustanovila bi često različite reflekse od istog latinskog etimona u dvama gradovima. Ona bi, uz pomoć lingvističke geografiie neke od tih razlika protumačila tako da se u Dubrovniku čuva starija faza koja je i u metropoli nekad postojala. Sve razlike, međutim, ne bi se mogle ni na ovaj način protumačiti. Onda bi se tražile paralele s talijanskim, furlanskim, rumunjskim i albanskim dijalektima (djelomično opravdane samo ukoliko se radi o zavičaju notara ili stranke) ili bi se pozvao u pomoć predrimski supstrat. No kad se radi o dokumentima koje su pisale domaće ruke i svega jedan stranac (iz Brindisija) (v. pogl. 3), takva tumačenja slabo pomažu.

U ovoj pravopisnoj i jezičnoj »zbrci« postoji ipak neki »red« i »logičnost«, te se studij tih odstupanja mora šire postaviti nego što to tradicionalna historijska gramatika običava. Ista razvojna linija nastavlja se u tekstovima 15. i 16. st., što izlazi iz okvira ovog rada.

Neka nam ovdje bude dopušteno anticipirati osnovne naučne rezultate do kojih smo došli.

[10] J. Fourquet, »Analyse linguistique et analyse phonologique«, *TCLC* 5 (1949), 44–45. V. i L. Heilmann«, Orientamenti strutturali nell'indagine linguistica«, *Rend. Acc. naz. Lincei, Cl. scienze morali, stor. e filologiche*, serie VIII, v. X, f. 3–4, Roma 1955; 155–156; id., »Origini, prospettive e limiti dello strutturalismo«, *Convivium*, N. S. v., Torino 1958, 525. A. Martinet koji nastoji zbližiti tradicionalce i strukturaliste priznaje važnost i »aberrances«, »faits marginaux«, »formes 'hors-système'«, što mu odobrava M. Wandruszka, *RF* 68, 3–4, 452.

Poseban tip mletačkog govora postojao je u Dubrovniku za vrijeme mletačke vrhovne vlasti i još barem 100 god. kasnije. U Dubrovniku gdje je importiran taj govor nije samo prevladivao vlastitu stariju fazu, nego je istodobno potiskivao i konačno potisnuo, negirajući ga ali negirajući ujedno i sebe, jedan istorodan, ali različit govor: dubrovačkoromanski ili raguzejski. Nije lingvistički problem koliki je bio brojčani odnos između Dubrovčana koji su govorili samo raguzejski i onih koji su naučili mletački ili hrvatskosrpski ili obadva ta govora koji su raguzejskom bili najprije adstrat da mu kasnije postanu superstratom. Učenje o romansko-slavenskoj simbiozi treba revidirati utoliko što romanska strana, posebno njen raguzejski dio, nije nešto što odumire jednako sebi, već je faktor koji se kroz devet generacija mijenja zbog mletačko-raguzejskog miješanja.[11] S druge strane, lokalni kolorit po kom se dubr. mletački razlikuje od istovremenog govora u Mlecima, ne može se shvatiti bez utjecaja raguzejskog i slavenskog. Imamo, dakle, u romanskoj komponenti nešto slično onome što se, po mišljenju nekih slavista, odvijalo u slavenskoj,[12] samo što usporedba nije ekvivalentna, jer su čakavski i štokavski (ili, po nekima, dva tipa štokavskoga) dio istog jezika, dok su mletački i raguzejski dva zasebna govora, dijalekti dvaju jezika, čak predstavnici dviju Romanija.

U sukobu između »čistog« raguzejskoga i mletačkoga nastalo je više hibridnih leksičkih elemenata. Ono što smo nazvali rag.-mlet. međusloj[13] nije, naravno, poseban jezik, već novi sloj naših posuđenica. Radi se o raguzeizmima koji su adaptirani fonološkom sistemu dubr. mlet. govora, ili, rječe, o venecijanizmima koji su primljeni u raguzejski, pretrpjevši promjene koje su zahvatale domaći fond.

Dokumenti koje smo istražili nastali su otprilike oko 150 god. nakon proširenja mletačke vrhovne vlasti na Dubrovnik. Treba naročito istaknuti da je mletačka vlast trajala u Dubrovniku uz neznatne prekide, od 1205. do 1358. god., i da prije toga nijedan dio naše obale nije bio pod tom vlašću kroz tako dug period. Tekstovi su pisani mletačkim govorom koji nastoji da se približi tzv. veneziano illustre. Kroz 153 godine imao je prilike svatko kome je trebalo da nauči mletački, pa tako i vlastela (barem pasivno), jer je vijećima predsjedao knez Mlečanin. Trgovci su od znanja mletačkoga imali velike koristi, jer je to bio trgovački jezik

[11] Teoretski o miješanju srodnih jezika v. M. G. Bartoli, »Un fait statistique expliqué par le principe que deux langues semblables s'influencent plus profondément que deux langues présentant moins de ressemblance«, *Actes du I Congrès International de linguistes, à la Haye du 10–15 Avril 1928*, Leiden 1928, 105–108, A. Rosetti, »Langue mixte et mélange de langues«, *Acta linguistica* V, 1945–49, 73–89; M. Pei, *Language for everybody*, New York 1956, 173–176; R. A. Hall, *Bibliografia della linguistica italiana*, 2. ed., No 6431.

[12] V. Rešetar, o. 250; M. Pavlović, rec. 250 a).

[13] V. zasad Muljačić, o. 362 i pogl. 5–6.

na Jadranu i u velikom dijelu istočnog Sredozemlja (Latinsko carstvo).[14] Početkom 15. st., prema svjedočanstvu de Diversisa, raguzejski su govorila još samo vlastela, i to na vijećima i na sudu. Vrlo je vjerojatno da su vlastela koje je u to doba bilo nešto preko tisuću ljudi[15] bila sačuvala taj jezik iz prkosa prema stranoj vlasti, ali moguće je da su ga sačuvala i iz klasnih razloga, da se i po jeziku odvajaju od pučana i seljaka. No vlastela su u to doba znala i hrvatskosrpski i talijanski. Bilingvni ili trilingvni bili su već u 14. st. i mnogi pučani dubrovački.

Vjeran svjedok toga jezičnog stanja jesu ovi tekstovi. Morfologija i sintaksa su im, uz male izuzetke, mletačke, leksik djelomično:[16] uz mletačke lekseme, nalazimo i raguzeizme i slavizme. Za prve je, u 15. st., velika vjerojatnost da su došli preko slavenskoga, osobito ako sadržavaju teške grupe, kakvih, po našem mišljenju, u to doba rag. govor više nema. Ima i slav. kalkova (*scomperare* = iskupiti). Ono što je ostalo od lokalnog rom. idioma, dosta je da se vidi u čemu rag. fonološki sistem odudara od mletačkoga.

Srednjovjekovni latinski jezik administracije i crkve djeluje na romanske slojeve, a stari crkvenoslavenski na slavenske.[17]

Dosadašnje gledanje[18] na problem simbioze ne može nas u potpunosti zadovoljiti, jer isključivati mletački iz simbioze u srednjovjekovnom Dubrovniku nije opravdano. Moramo, dakle, polaziti od metoda adekvatnih situaciji, dakle od novih metoda, a to nam je moguće, jer danas dijakrona fonologija raspolaže vlastitim metodama.[19]

Da li i u kojoj mjeri djeluju na razvoj glasovnog sistema i izvansistemski faktori, osobito je važno kad je riječ o Dubrovniku gdje se

[14] K. Sandfeld, o. 114, piše da je 1180. g., dakle prije Latinskog carstva, u Carigradu živjelo oko 80.000 Talijana, većinom Mlečana. Jasno je da su dubr. trgovci i pomorci morali po Mediteranu govoriti nekim poznatim jezikom jer nisu mogli zahtijevati da drugi poznaju njihov.

[15] A. Solovjev, »Le patriciat de Raguse au XVe siècle«, *Zbornik M. Rešetaru*, Dubrovnik 1931, 59–66.

[16] Namjerno ne spominjemo fonološki sistem. Distribucija fonema nije jednaka, što se nekada može vidjeti običnom usporedbom. Dubrovački Romani, koji su bili naučili mletački manje su osjećali sitne fonetske razlike u riječima kojih su im svi fonemi bili poznati u vlastitom jeziku (npr. *scudo/scuto*, jer imaju *erede* s primarnim *d*); obrnuto, rag. foneme, koje mlet. nije imao, osjećali su kao nespojive s mlet. normom kad su govorili mletački, te su ih kod leksema koje mlet. nije imao supstituirali najbližim mlet. fonemom.

[17] J. Hamm, *Staroslavenska gramatika*, Zagreb 1958, 198. U dubr. spomenicima *lubav, kniga* bez jotovanja. Bit će utjecaj raguzejskog koji prvotno, prije sudara s mletačkim, nije imao palatala uopće? Usp. i Rešetar, o. 252, 8, 49–50.

[18] Npr.: P. Skok, o. 121, griješi kad misli da samo dubr. vladike nose naušnice zvane *cercelli*, jer je pošao od postavke, da su u doba dc Diversisa samo vlastela dvojezična i da prema tome nema Slavena koji znaju jedan ili oba rom. govora (Skok znanje mletačkog ne računa u bilingvitet), o. 121, 433, b. 21. Zbog istog stava preletio je podatak iz Đurđevićeve kronike da takve naušnice nose »persone civili« (dakle, i građani), razumljiv u vezi s mletačkim. U o. 139, 130–131, kazao je da su učeni Dalmatinci bili dvojezični sve do 19. st., samo nije jasno da li tu ubraja i Dubrovčane.

[19] P. Ivić, Dodatak *JF* XXII, Beograd 1958, 7–9.

sreće nekoliko jezika (i grčki u srednjem vijeku!). Radi se o prostoru koji je bio sastavni dio raznih političkih jedinica i prometnom gradu, luci, koji je sve prije negoli udaljen od prometnih putova. Mi ćemo nastojati, koliko se može, da sve jezične fenomene objašnjavamo unutarjezičnim faktorima, a tek zatim, ako ovi ne pomažu, i najbližim vansistemskim.

Pogledajmo sada, što vele najugledniji romanisti nove škole o djelovanju izvansistemskih faktora na neki jezik.

Osnovna je misao Martinetova, da se jezični sistemi realiziraju u vremenu i prostoru, a ne u laboratoriju.[20]

A. G. Haudricourt i A. G. Juilland idu tako daleko da kažu da bi neki sistem prestao da se razvija kad ne bi bilo vanjskih faktora.[21]

Na drugom mjestu A. G. Juilland ističe koristi od prevladivanja de Saussurove antinomije; dapače, samo će dijakrona fonologija, misli, omogućiti lingvistici da od opisne postane eksplikativna nauka.[22]

Mi ćemo stoga uzimati u obzir, uz tude a bliske sisteme, i druge sociolingvističke faktore, jer su jezične promjene funkcija neke cjeline, kulturne, ekonomske, društvene i političke.[23]

Dosadašnji istraživači sakupili su mnogo vrijedne građe i zapažanja deducirajući kakav je mogao biti raguzejski oblik iz hrvatskosrpskih posuđenica i toponima. Ta građa ima za njih skoro apsolutnu »valeur probante«, sa čime se ne bismo sasvim složili. Pri prelasku formiranog i izoliranog leksičkog elementa iz jednog jezičnog medija u drugi, raznorodni, ovaj biva nerijetko izložen razornom djelovanju pučke etimologije, kontaminacije, homonimije, fausse régression itd. To nije moguće gotovo nikad pratiti za srednji vijek, jer su skoro sve naše riječi kasno dokumentirane. Diskusiju o deformacijama pri prijelazu iz jezika u jezik načeo je A. Vaillant,[24] a kod nas je te probleme dokumentirano razradio V. Vinja.[25]

[20] A. Martinet, »Où en est la phonologie?«, *Lingua* I, 1947, 56, *L'économie des changements phonétiques*, Berne 1955, 89; id., »The basic hypothesis of structural linguistics is ... that no part can be understood except in connection with the whole«, About Structural Sketches, *Word* 5, 1949, 14.

[21] A. G. Haudricourt–A. G. Juilland, *Essai pour une histoire structurale du phonétisme français*, Paris 1949, 5–6.

[22] A. G. Juilland, A Bibliography of Diacronic Phonemics«, *Word* IX, 1953, 198–208.

[23] P. Guberina–M. Hraste–J. Hamm, o. 331, 275–276.

[24] A. Vaillant, o. 186, 248. »Enfin, les systèmes phonétiques du slave, du roman de Dalmatie et du vénitien différaient assez, et le passage d'un mot d'une langue à une autre nécessitait une transposition phonétique, qui pouvait s'accompagner d'une déformation ...«

[25] V. Vinja, o. 243, 225–226, A. Rosetti, »La phonologie et les changements phonétiques«, *Mélanges linguistiques*, Bucarest 1957, 91–95, i H. Weinrich, o. 348., 255–256. Za »pučku etimologiju« v. J. Orr, L'étymologie populaire«, *RLiR* XVIII, 1954, 71–72, 129–142.

Zbog tih razloga čini nam se mnogo značajnije odstupanje od mletačkih normi u samim našim tekstovima, npr. višestruko potvrđeni *sortór* »krojač« (baš zato što nema posuđenice!), nego problematična *mrkijenta* (kojoj predak nije tačno ustanovljen, a *k* može biti i zbog asocijacije s bojom *mrk*), jer ta posuđenica, zbog *-en-* ne odveć stara, znači »donji sloj kamene obale« koji je izložen moru te se po *tamnoj* boji razlikuje od ostalog krša, osobito ako se gleda izdaleka.[26]

Posuđenice su izložene djelovanju fonološkog (i semantičkog, koji nas manje zanima) sistema jezika (dijalekta) u koji ulaze, a s druge strane, mogu i same izazvati promjene u fonološkom sistemu u koji ulaze.[27] Stoga ćemo težište radnje baciti na analizu samih tekstova, a građu iz našeg jezika upotrebljavat ćemo oprezno.

Svjesni smo opasnosti da poneki hapax može biti lapsus i da poneki oblik može biti pisarev toskanizam, venecijanizam, latinizam i sl., dakle, *fait de parole*, a ne *fait de langue* koji prema tome ne govori ništa o jeziku stranke. Nismo uzimali u obzir ni određeni broj nejasno napisanih ili oštećenih tekstova. Ponekad nam je i pravopis pričinjao smetnje. To sve treba imati na umu kad se zna da je donji sloj (»čisti« raguzejski) inače nedokumentiran, i da sve što se može učiniti jest da se u »greškama« i nedosljednostima »čita« ono što umire.[28] »Pismo nikada ne obuhvaća sve govorne i sve glasovne nijanse«.[29] Pravopis uvijek zaostaje za stvarnošću.[30]

Neka nam bude dopušteno da se ne obaziremo na djelovanje predrimskih jezika, ne zato što bismo a priori odbijali svaku mogućnost djelovanja supstrata, nego zato jer su ti jezici premalo poznati i što su naši tekstovi vremenski veoma od njih daleko. Mehaničko uspoređivanje nekih glasovnih promjena u nekom živom jeziku s promjenama u supstratu pokazalo se nerijetko kao *mirage phonétique*. Nije, naime, dosta dokazati da dva identična glasa[31] postoje u dvama jezicima, da se nji-

[26] Ž. Muljačić, o. 362, passim.

[27] Npr. fonem *dž* u našem jeziku, v. P. Ivić, o. 337, 162. Ovim se problemom bavi R. Filipović (v. »The Phonetic Compromise«, *SRAZ* 5, 1958, 77–88; »Consonantal Innovations in the Phonological System as a Consequence of Linguistic Borrowing. Phonemic Re-distribution in English Loan-words in Serbo-Croatian«, *ib.*, 7, 1959, 39–62; »The Phonemic Analysis of English Loan-words in Croatian«, *Acta Instituti Phonetici* 8, Zagreb 1959).

[28] Ne raspolažemo dokumentima iz ranog srednjeg vijeka, pa se kod nas ne može primijeniti statistička metoda F. N. i R. L. Politzer, »Romance Trends in 7th and 8th Century Latin Documents«, *Studies in Romance Languages and Literatures* 21, Chapel Hill 1953. V. ipak rec. J. Porte, *Word* 13, 1957, 368–370 i R. L. Politzer »The Phonemic Interpretation of Late Latin Orthography«, *Language* 27, 1951, 151–154.

[29] J. Hamm–M. Hraste–P. Guberina, o. 328, 19.

[30] H. Weinrich, o. 348, 6; *ib.*, 6, 114; H. Lüdtke, o. 310, 77–78.

[31] A. Martinet, *Économie* . . . , 25. Mogu se oscilogrami standardnih izgovora dvaju */a/*, kao npr. u našem jeziku i u talijanskom, poklapati gotovo savršeno, to je isti glas, ali dva fonema, jer sve zavisi o sistemu kojega su dio, o većoj ili manjoj »marge de sécurité« okolo njih, o pritisku kojemu su izloženi svaki u svom sistemu (u nas 5, u Talijana 7 standardnih vokala).

hove aree poklapaju i sl., već treba dokazati da se u momentu smjene desila u superstratu fonološka kriza, koje je rješenje moglo biti »sugerirano« iz supstrata.[32]

Nastojat ćemo da se ograničimo na govore u samom Dubrovniku. Lingvisti stare škole vrlo su često studirali povijest izoliranih glasova i izoliranih pojava na širokim prostranstvima, iako dvije pojave s identičnim rezultatima mogu biti u dva sistema samo fonetski identične, ali ne moraju biti fonološki izazvane istim uzrokom. Bilo bi dobro kad bi se ovdje mogao upotrijebiti uz princip sintopije[33] i treći princip moderne lingvistike, sinstratija.[34] Bilo bi korisno znati koji su društveni slojevi upotrebljavali i s kojim afektivitetom pojedine riječi, konstrukcije i izgovorne varijante, odnosno što je u starom Dubrovniku bilo »ekspresivno«, a što »normalno« i za koga, ali to nije moguće zbog oskudnih materijala.

II. DOSTRUKTURALNA LINGVISTIKA I RAGUZEJSKI FONETIZAM

Ovo se poglavlje dijeli u osam glava u kojima je kritički razmotren historijat rada na pojedinim problemima rag. historijske fonetike.

Ovakav način problemskog izlaganja građe čini nam se bolji nego običan kronološki pregled istraživačkih radova o dalmatskome, odnosno o raguzejskome.[35]

Ne treba u ovom poglavlju tražiti bibliografiju svih važnijih radova o jezičnim odnosima slavensko-romanskim na Jadranu (ona je, s podacima potrebnim za našu temu, data na kraju ovog rada), ni etimološki rječnik naših posuđenica iz raguzejskoga koje se ovdje spominju.[36]

[32] H. Weinrich, o. 348, 63; 131 i d., 144 i d.; N. A. Nielsen, »La théorie des substrats et la linguistique structurale«, *Acta linguistica* VII, 1–2, 1952, 1–7; L. Heilmann, »Origini . . .«, *Convivium*, N. S. V, 1958, 524; R. Hall, o. c., *Lingua* IV, 405–407.

[33] A. Martinet, »Function, Structure and Sound Change«, *Word* 8, 1952, 1–32; W. Diver, »The Problem of Old Bulgarian ST«, *Word* XI, 2, 1955, 228–236.

[34] L. Flydal, »Remarques sur certains rapports entre le style et l'état de langue«, *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* XVI, 1951, 240–257.

[35] Dosad je malo bilo radova ovakve vrste. Bartoli, o. 13, zapravo je polemika s C. Merlom, a Skok, o. 73, suviše je kratak. Skok, o. 153, koristan je pregled stanja toponomastike u našoj državi 1935. god., što je samo dio ove problematike i samo djelomice zanima romaniste. A. Kuhn, o. 245, 90–100 i 142–156, ograničio se na desetljeće 1939–1949. B. Rosenkranz, o. 288, ograničava se na nekoliko glavnih problema. Smotru svih radova iz serbokroatistike daje već decenijima A. Vaillant u RES. Bibliografiju v. u *Supplementhefte ZRPh* i drugim bibliografijama s napomenom da dalm. rijetko ima zasebno mjesto, pa ga treba tražiti pod srodnim jezicima ili pod zajedničkim naslovima, dok u indeksima ZRPh ima već rano zasebno mjesto.

[36] To nije potrebno jer uskoro izlazi *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika* P. Skoka, V. dotle REW, FEW, indekse ZRPh i *Romania*-e, te djelomično,

Baš zato što se gotovo svi dosadašnji radovi bave isključivo ili u prvom redu tim našim posuđenicama, stavili smo težište, praveći ovaj kritički bilans više od polstoljetnih napora, na takve radove koji govore i o unutarjezičnim romanskim procesima. Što se tiče h. posuđenica, one će posuđenice biti za nas značajnije koje nam pomažu otkrivati te romanske procese.

1. NAGLAŠENI VOKALI

A u otv. slogu

Već je H. Schuchardt, *Slawo-deutsches und Slawo-italienisches,* Graz 1884, 50, istakao da je prijelaz *a* > *e* tipična rag. crta. M. Bartoli koji je kao lingvist klasificirao primjere iz Jirečekova djela posebno tzv. Bedingter Wandel[37] (–ARIU, o. 1, II, 339; –ACI–, –ASI–, –ADI–, ib., 353), poznaje pet sigurnih primjera »spontanog« prijelaza: *pen* (1280. g.), *chesa* (1348. g. i de Div., rkps Male braće): *chexa* (zadarski rkps de Div. djela), *recna* (1280. g.)[38] i *remo* (1280. g.), o. 1, II, 259–260, 268, 273–274), dok je peti, *teta* samo kod de Diversisa, ali je navodno poznat i *tuota* u h. govoru na dubr. otočju, ib. I, 82, II, 275. O svemu i II, 331, 340. Nesigurni su mu: *la quel, coctel, bleua, locher,* ib. 340, 268, 266, 271. [N. B. Zadarsko *lena* ne ide amo; REW 4841 ima LAENA »Wollzeug«, što nije isto kao REW 4875 LANA »Wolle«.] Bartoli je pomišljao da je i velj. nekad poznavao tu pojavu, ib. I, 269.

Stariji refleks *–ir* <–ARIUS (bez dubr. primjera) Bartoli izvodi iz rane dublete –ERIUS >*–ier* >*–ir* (kao primarno otv. *e*). Za ostalo ima primjere samo iz velj., te iz h. govora južne Dalmacije. Ni ovdje, ni u o. 5, Bartoli ne ističe da je postupak s *á* u zatv. slogu bitno drugačiji. To je stoga što golem broj slav. primjera, većinom TN ima A (BRATTIA > *Brač* isto kao CIV(I)TATE > *Captat, Cavtat*). Nitko nije pomislio da su Slaveni mogli najprije čuti važnije TN, zatim manje važne i bliže gradovima te konačno apelative, pa da je bilo moguće posuditi forme s *a* u 7. st. kad *á*[nije još davalo *ä* (kasnije otv. *e*). V. npr. Skok, o. 30 i 53.

Ne distingvirajući izričito sudbinu *a* u otv. slogu od *a* u zatv. slogu, Skok je 1912. god. došao do spoznaje da je *á* moglo dati *e,* a ovo se na

ARj., osobito poratne sveske u kojima je suradivao P. Skok, zatim P. Skok, o. 139, za ribarsko i pomorsko nazivlje (Kazalo 173–182), P. Skok, o. 234, II, 1–64; H. and R. Kahane–O. Koshansky, o. 292 gdje je, uz mletačke, donesen i mnogi stariji termin. Svjesno smo se odrekli tumačenja još neobjašnjenih ili neuočenih dalm. posuđenica u našem jeziku, osim kad je to prijeko potrebno.

[37] V. o. 201, I, 156–157, Skokove primjedbe na ove pojmove stare škole.

[38] G. Alessio, »Lat. tardo RACANA«, *Ricerche linguistiche* III, Roma 1954, 192. Kao *ràgana* »veste maschile« postoji u Mlecima 14. st. U južnoj Italiji znači obično »sorta di tela grossolana«, »panno molto grossolano«. REW 6983, EWuGr 1839.

ikavskom području u koje po Skoku pripadaše i stari Dubrovnik, moglo identificirati s jatom[39] i dati *i*. Tako je tumačio TN *Split*, rec. 1 i), 454, i opću imenicu *lim* < *lamna, o. 17, No 9, što REW 4869 ne bilježi.

Malo nakon toga mislio je H. Gelzer »dass *a* > *e*, eventuell *a vor Nasal* > ε ursprünglich eine Eigentümlichkeit der ragusanisch redender Albanesen war, die dann ins Ragusanische gedrungen ist. Dass die Albanesen diesen Einfluss ausüben konnten, geht aus folgendem hervor: Die Ragusaner waren Seeleute und Geschäftsleute, die gelehrten und geistlichen Studien waren eine Zeit lang fast ausschliessslich in den Händen von Albanesen, cfr. C. Jireček I, 44« (*o. 23, 273*). G. je mislio da se mogu identificirati glas *e* u *teta, chesa, recna* s alb. *e*, a u *pen, remo* s alb. »dumpfes e«. To se mišljenje danas ne može primiti, jer nakon Barićevih radova znamo mnogo više o sličnoj pojavi u albanskome koju je uzrokovala blizina dalmatskog tipa, a ne obratno.[40] Suvišno je reći, da G. nije pronašao nijedan zajednički primjer u objema jezicima. Smjer širenja iz rag. u alb. nazreo je 1917. C. Treimer o. 39, 403, dok je odnos kotorskog *gara, glara* i dubr. *gěra* (Skok, o. 38, No 8), nakon Barićeve rec. *JF* III, 223–224, No 318 nejasan. Za Skoka je *incēfo, -ála* »antependium«, »pridotarnik« od **infaciale* (s metatezom) »wohl ein Lehnwort aus dem Altdalm., wie a > e, obwohl unbetont, vermuten lässt« (Skok, o. 46, No 11).

Breče i *benebreke* novi su primjeri za rag. pojavu (Skok, o. 76, 388, No 5),[41] dok je za dubr. *rečijak* Skok sklon pretpostaviti *a* > *ua*, kao u velj. da objasni h. supstituciju *-ia-, -ja-*, o. 92, No 4, što nije potrebno (v. Maver, o. 112, No 2 RETIAC(U)LUM).

U radu 106 P. Skok prvi poslije Bartolija sistematski studira grupu *-ARIU* u tzv. balkanskom latinitetu iz koga, kaže, izvan ove grupe, slav. posuđenice imaju *a* ili *o*. Što imamo *repa, ripa* < RAPA? bit će uzrok palat. slav. *r*. U alb. *kasol'ε* i sl. vidi S. trag južnodalm. *a* > *ua*, nezgrapno supstituiran albanskim *o* (!), ib. No 5., dok za TN *Plòkite* (Split) predlaže etimon *PLACATA, ako nije *-etta* > *-ita, ib.*, No 16.

Bourciezu su de Diversisovi primjeri dokaz da dalm. ne ide skupa s abruceškim, o. 115, 136–137 i 153–154.

U doba svog najživljeg zanimanja za dubr. probleme P. Skok je pisao, o. 118, 474 i b. 2 o dubr. AN *Grede*, što bi, uz *Gredez* mjesto *Gradez* (danas TN *Gradac*) bio dokaz, da je rag. pojava u 14. st. djelovala i u posuđenicama iz slavenskoga, a obitelj *Gradi(ć)* sve kronike drže slavenskog porijekla. »Le changement *á* > *e* est un fait de phonétique du dalmate ragusain que Ph. de Diversis a prouvé par quelques exemples . .« (*ib.*). Skok donosi nove primjere: *brènke* pl. < BRANCHIA (iz grč., ali preko rag.; REW 1271a ne bilježi je), *ib.* 495, i *gratakež* < *gratta* + *ca-*

[39] Korekturu Skokova i Rešetarova učenja o *jatu* v. P. Ivić, o. 356, 5–9.

[40] V. H. Barić, o. 182, 23; o. 319, 7–8.

[41] Kasnije je sam Skok odustao od tih etimologija, *o.* 144 i *o.* 161.

seu, ib. 496, od kojih je prva osobito važna, jer je uz kasnije pronađenu *lenga* i AN *Resti/Rasti* (obitelj došla iz Albanije) jedini dosad poznati primjer gdje imamo a > e u zatv. slogu.[42]

C. Tagliavini piše vrlo oprezno »a Ragusa si doveva avere invece *a* > *e*, p. es. *pen* da *pane*, *chesa* da *casa*, *teta* da *tata*, o. 127, 244.

Za *Léro* »bog ljubavi« Skok pomišlja na etimon LARES »niža božanstva«, ali vidi i teškoću, što se dubr. značenje nije očuvalo nigdje u Romaniji, o. 133, 17–18.

U studiji, o. 140, Skok je objasnio mnoge probleme iz slavensko-romanskih odnosa na Jadranu. Govoreći o ribi *geri*, ima za naziv *glara* etimon *gerrula*, 46; na str. 60 dodali bismo da je i tal. knjiž. termin *branchie* iz grčkog; ib. 96, *gratàkēž*, gen. *-éža*; 82, luči stariju posuđenicu *argutla* od novije: »Od *ergátula* nastade pravilno u našoj Dalmaciji *argutla*, a kod Mlečana *argola*, riječ koju, zbog mlet. gospodstva, danas i naši ljudi govore.« Skok ne veli ni tu, ni kasnije, da je riječ iz rag., pa se *a* > *u* na taj govor ne odnosi, usp. i Skok, o. 255, 465.

Brenke, *breče*, *repa* itd., te *Grede*, ukoliko nije romanska pojava, argumenat su P. Skoku, o. 144 da se u najstarije doba *jat* izgovaralo *ea*, *ia* na cijeloj južnoslavenskoj teritoriji, iz čega se vidi da je u prvoj riječi smatrao, o. 118, 495, romanskim samo očuvani *k*.

U o. 149, 90 Skok se vraća studiranju refleksa od –ARIU. Južnodalm. ima reflekse *–aru* i *–eru* (od potonjeg *–ir*, *–ijer* slav. su pojave), dok mlet *–ero* daje u h. dubr. *ir* (*ripariu*, preko mlet., *rivir*). Tu je dosta zbrke izazvao i grč. završetak *–τηριον* > *tęriu*, a teško je lučiti reflekse od dalm. *–ero*, jer postoji i mlet. *–ero*. O *argutli*, *ib.* 192. U nastavku se daju refleksi »balk. lat.« *á* > *o* u našem jeziku zajedno s refleksima nenagl. *a* i bez obzira na sinkroniju i sintopiju. Uz mnogo već poznatih detalja (*brenke*, 424; *gratakež* 496) prvi put se javlja *lenga*, REW 4877 **lanca* (gall.) »Flussbett«, ali zbog promjene *–NC–*>*–ng–*. Zanimljiv je i naziv neke mjere u Kotoru 1326–1334 *quadragnolus* < QUADRAGENALIS, koji bi dokazivao, kao u velj., razvoj a > *å* > (*u*)*o*.

U o. 161, No 2, Skok je odustao od prijašnje etimologije riječi *benevreci* i sr.

Literarni historik M. Medini koji se 1936. bavio historijskim i lingvističkim pitanjima starog Dubrovnika mislio je, o. 159, tumačeći de Diversisa: »Njemu dakle udara u oči poglavito izgovor slova *a* i *c*. No za izgovor slova *a* kao *e* (*pen*, *cheza* sic!) u sačuvanim ogledima dubrovačkolatinskog govora nemamo primjera; u imenima vlastitim dolazi *Grede*

[42] F. Schürr u »La posizione storica del romagnolo fra i dialetti contermini«, *RLiR* IX, 1935, 203–228, »Profilo dialettologico della Romagna«, *Orbis* III, 2, 1954, 471–485; o. 312 i 313 pokazao je da u romanjolskom *a* (ili drugi vokali) + R, L, N, M + *kons.* daje isti rezultat kao u otv. slogu. H. Weinreich, pitajući se, o. 348, zašto te grupe nisu *positionsbildend*, dolazi do zaključka, da N, M + *bezvučni* te R, L + *kons.* ne zatvaraju sloga, jer su to prividno grupe (N, M su nazalnost skoro posve predali vokalu, a između R, L i kons. ima svarabhakti vokal. Možda je i kod naših Romana vokal bio nazaliziran, a prezime *Resti* nastalo je u Albaniji.

pored *Grade, Resti* pored *Rasti.* Biće prema tomu da to nije bio čisti *e,* nego neki glas gdje se izvorni *a* ipak razabirao,« str. 289. bilj. 291a.

Skok je, pišući ponovo o *argutli,* našao staromlet. *argudola* za koji drži da je iz dalm., o. 175, 467.

Barić je, o. 182, 23, držao pojavu *a* > *e* jednim od dokaza za mlađi, zapadnobalkanski ili dalmatski sloj latinskih elemenata u albanskom jeziku.

Bartoliju je, o. 210, str. 157–158, 168–170, postojanje *pen, chesa, teta* dokaz o vezama s juž. Italijom, dok u rumunjskom takvih promjena nema, sa čime se ne možemo složiti, jer je jedno postojanje identičnih ili sličnih leksema i identičnih fonetičkih promjena u njima, a drugo srodnost fonoloških sistema.

Skoku je u *sintetskom* radu 216, 492 ova promjena jedna od dviju glavnih fonetskih razlika između velj. i rag. tipa (PANEM>*pun* (velj.) ali *pen* (rag.) »kruh«.

Skok se navraća na riječ *lenga* u povodu TN *Pônta (od) Lênge, Lèngac,* o. 234, I, 211–212, 218, a zna i obalsku česticu *Lenga* na Visu, ib. 194. Ovdje Skok veli da mljetski oblik »pokazuje vrlo važne lingv. izmjene karakteristične za južnodalmatinski romanski govor, i to izmjenu naglašenoga *a* u *e* kao u nekoliko riječi *casa* > *chesa* itd. zabilježenih od Filipa de Diversis u Dubrovniku . . .« (212).

Kuhn kratko govori o pojavi, o. 245, 149, a Skok, pišući o splitskim TN, o. 263, 24–25 rezimira već poznato. Isto radi i Barić, o. 281, 27–28.

Apelativ *lênga* »brijeg na dnu mora gdje ima ribe« bilježi na Lopudu Deanović, o. 284, 163.

Opširno govori o pojavi B. Rosenkranz, o. 288, 269–279, 272–274.

F. Schürr došao je do uvjerenja da je promjena *a* > *e* postojala nekad i u veljotskom: »Or Bartoli, ayant cité quelques vestiges, c'est-à-dire des exemples „douteux" de *é* < *a* même en végliote, on est porté à voir dans ce changement (tj. labijalizacija *á* > *å* > *ǫ* i kolizija s primarnim *ǫ* posteriorna je u veljotskom, a pojava *a* > *e* primarna) le phénomène primaire et général en dalmate, et dans la labialisation de *á* en végliote l'effet d'une régression (déterminée par des modèles vénitiens!) dépassant les limites originaires«, o. 312, 225.

Konačno je Ž. Muljačić, o. 352, 124 upozorio na oblik *chebra* < CAPRA, koji je u o. 362 povezao s *kèbara* i sl. i starijom posuđenicom iz sjev. Dalmacije *kipra,* dok je u o. 363 obradio rag. *cosel* i posuđenice, koje su izišle iz hibridnih oblika **cosal* (kao *coctel-coctal* > *koktal* > *koktao, -ála*).

A u zatv. slogu

Ostaje u dokumentima *a* »doch kann dieser Buchstabe einen labialen Laut (*å*) darstellen«. Bartoli, o. 1, II, 331.

Diftong AU

Bartoli, ib. II, 339 poznaje u otv. slogu u Dubrovniku *cause, paueri, auro* (latinizam?), *naulo* i *nalo* = »nolo« te h. *navo*, gen. *navla, navližati*. Od –AVI– *ima coacla* (1367), *coacra* (1302) i h. *klaoka* (Micaglia?) U zatv. slogu ima h. *klaustro*.

P. Skok je često studirao sudbinu tog diftonga, bilo da se radi o riječi *lau*, etimonu od *Ra(g)usa* ili o romanskim i grčkim posuđenicama u našem jeziku (o. 81, No 37; 91, 213–214; 106, No 13, 118, 449–455; *Sovra (Sôbra)* TN na Mljetu, 234, I, 215 i 218. Potkraj života u radu 256, razrađujući svoju raniju misao o djelovanju srednjovjekovnog grčkog jezika na Romane, podanike Bizanta (Macedorumunje, Raguzejce i u descrescendu na sjever do Krka i Istre, te Arbanase), Skok je došao do ovog zaključka:

> »Quant aux mots d'emprunt slaves d'origine latine de la zone adriatique, nous y avons constaté deux séries, l'une conservant la valeur vocalique du deuxième élément de la diphtongue latine et l'autre, de beaucoup plus grande, le remplaçant par la consonne V. Ce dernier phénomène se propage, sporadiquement il est vrai, en végliote et en istroroman. Cela veut dire qu'il ne peut pas être considéré comme un procédé de la phonétique slave. Il n'y a pas, à mon avis, d'autre possibilité que d'y voir l'influence grecque, influence qui n'a pas atteint tous les cas, la première série s'y étant soustraite. Vu le fait que le remplacement s'est produit dans le thème byzantin de Dalmatie, l'influence de la prononciation grecque du latin est d'autant plus vraisemblable dans ce cas« (o. 256, str. 249).

Stvar se može shvatiti i ovako: Konsonifikacijom drugog dijela diftonga AU > AV (u grčkom *av* pred zvučnim, a *af* pred bezvučnim vrlo rano[43]) diftong se raspao na $A + V$ (možda i $A + F$). Ovo djelomično labijalizirano A nalazi se uvijek u zatv. slogu i kratko je.

Otv. e, o

Dva su pitanja dominirala u naučnim rasprama u vezi s ova dva vokala i njihovim refleksima, kako u otv., tako i u zatv. slogu. To su:

1. Bartoli, o. 1, II, 331–332, pretpostavio je u oba položaja međustupanj koji u velj. nije dokumentiran ($E >^{*}$ ie $\left\langle \begin{matrix} i\,[\\ ia\,] \end{matrix} \right.$; $O >^{*}$ uo $\left\langle \begin{matrix} u\,[\\ ua\,] \end{matrix} \right.$)

Osnovni romanistički problem ovdje je objasniti kako se i zašto diftong $^{*}\mu e$, $^{*}\mu o$ stegao, u otv. slogu u kasnijoj fazi, u *i*, odnosno *u*. Zbog

[43] Usp. E. Schwyzer, *Griechische Grammatik* I, 197; G. Mihailov, *La langue des inscription grecques en Bulgarie*, 41.

specifičnih prilika (raniji sudar s mletačkim) B. nije notirao rag. dublete *pira, piera* < PETRA (vegl. *pitra*, v. REW 6445) i sl. iako ih je sigurno zapazio u tekstovima 14. st. Teško je, naime, odlučiti jesu li oblici s diftongom *uo, ie* mletački import ili rag. arhaizam, dok je za oblike s *e, o* (jer i takvih ima) sigurno da su mlet. arhaizam, odnosno, kod *o*, više upotrebljavana forma još dugo. Stoga smo obratili posebnu pažnju takvim riječima (v. pogl. 4). Za nas je najvažnije osvrnuti se na ono što je pisano o velj. diftongaciji otv. *e* i *o*, kako bi se vidjelo što se od toga može primijeniti na raguzejski, koji je vrlo slabo istražen. Samo nekoliko puta zabilježena forma *muedo* »modo« (u frazama: *per lo mellor muedo* i sl., Bart. o. 1, II, 340) bit će import iz już. Italije[44] (u to doba rade dva kancelara iz Brindisija).

2. Ne manje važan problem glasi: Kako to da je refleks od *e, o* u otv. slogu i u romanskim arhivskim tekstovima, i u h. posuđenicama, bez obzira na to radi li se o ikavskoj ili ijekavskoj zoni, u starini najčešće paralelan, tj. monoftonški *(i, u)*, dok je u zatv. slogu paralelizam izostao jer u Dubrovniku *ę*] daje u posuđenicama *(i)je*, npr. *kurdjela*, ili *e* (rjeđe), a u ostaloj Dalmaciji *i*, npr. *kurdila*, dok *ǫ*] svuda daje *o*. U istim uvjetima rom. tekstovi imaju najčešće *e, o*. Posve izolirani su slabo posvjedočeni slučajevi s e] > (i)a,[45] o. 1, II, 333.

Uz rag. primjere *pilago, Michil, carira; schuda* »riscuota«, *lugo, tur* »togliere« te h. *cipo, mocira, pontaruo, -ula, tavajul, lincul, mižul, rusa, bura* i dr. u otv. slogu, odnosno *fliekte, fierie* »ferri«, i dr. te h. *kentrica, kimenat, flekta, kopsa* i *porat*(?) (od kojih je *tavajul* noviji), Bartoli, (o. 1, II, 333) nije dao velik komentar ostavljajući to za kasnije.

[Uz te h. primjere s monoftongom u otv. i u zatv. slogu (ispraviti treba za današnje stanje svuda nominativ *-uo*, gen. *-ula*) Bartoli je, *ib*, 333, nakon napomene da rom primjeri *fliecte* i sl. nisu odlučujući jer u mletačkom u to doba imamo ponekad *ie* za *ę* u zatv. slogu (Ettmayer, *RF* 1902, 532), osobito istakao dokaze (?) iz hrvatskosrpskog: *lukjerna* < LUCĒRNA, *kjerna*<ACERNA, *pijerka, natipjerka*<PERCA, *kupjerta* < coperta, *mjerla* < merla, *ofjerta* »offèrta«. (N. B., *ofjerta* nije iz lat. već od germ. oblika koji su Sasi rudari raširili na jugu, v. Maver, o. 315, No 2), *funkjela . . , puncjela, tovjelica, podumjenat*. Međutim, ni Bartoli, ni drugi nisu uspjeli naći u rom. tekstovima te riječi s difton-

[44] K. Jireček, »Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner«, *ASPh* XXV–XXVI, 185–186, rade Theodorus Scolmafogia de Brundusio (1360–79) i Nicolaus f. Giulli Stefani de Brundusio (od 1366–?). Rohlfs, HG I, 207–208, diftong *ue* imaju stari tekstovi kao *Sydrac otrantino: fueco, bueno* i sl.

[45] Uz TN *»Močal,* wohl monticello« (Bartoli, o. 1, II, 333; Skok, o. 234, I, 211 *tinjal* (Mljet) = »odijeljen dio kuće od kuhinje ili kužine« (prema B. Gušić, *Mljet*, Zagreb 1931). Skok pomišlja na TINELLUM. Iz tog zaključuje da su Slaveni zatekli dalm. Romane na Mljetu. No riječ nije sigurna (usp. Skok, ib., 218, bilj. 18a). Grafiju Konst. Porfirogeneta *Malozeátai* izvodi Skok od **Malata* + *ótēs*. »Z mjesto *t, ea* mj. *o* mogu se protumačiti na osnovu fonetike staroga dalmatinskog rom. govora«, o. cit., 216. Ovo nam je tumačenje nejasno.

gom. Stoga će diftong (danas u Dubrovniku *-ije-*) trebati objasniti u vezi sa slavenskim promjenama.

Što se etimologija tiče, usp. *cipo* (Skok, o. 76, No 28, o. 149, No 6, 2 i str. 193, No. 3); *mocira* T. Matić, o. 251, No. 2; *pantaruo*, Skok, o. 139, 96; *lincuo*, Skok, o. 149, No. 6, 2 i ib., 481; *mižul*, v. dalje *žmul; rusa* cfr. REW 7375; *bura* v. REW 1219; *kentrica* REW 1815 (iz grč.) Skok, o. 76, No. 54; *kimenat*, ib. No. 52 i Vinja, o. 243, No. 166 *kimenti, kimenāta*, pl. tantum, Boerio *chimento* (s očuvanim velarom, možda posuđen iz dalm.); *flekta*, Skok, o. 149, 424; *kopsa*, Barić, o. 319, 7; *lukijerna*, Skok, o. 76, 404); *kljerna*, Skok, ib., 401; *pijerka*, Vinja, o. 299, 149–150; *natipijerka*, Skok, o. 76, 404; Soglian, o. 183 (*kupierta* u Starom gradu, a *kupirta* u Nerežišću), Skok, o. 216, 492; *mjerla*, v. dalje; *funkjela*, Skok, o. 76, 65 i o. 149, 481; *puncjela* REW 6819; *tovjelica*, Skok, o. 118, 496; *podumjenat*, v. dalje]

Prilika mu se ukazala uskoro, te je u o. 5, 48 i d. govorio o sudbini stranog *ŏ* u slav. jezicima s mnogo novih primjera od kojih je s više razloga najvažniji *žmul* (*možul, mežul*) o kome je i kasnije dosta pisano (Skok, o. 17, No 16 itd. do Skok, o. 302, 228–229).

Mnogo diskutiranu riječ *kumjerak* tumačio je prvi put P. Skok, o. 46, No 3; v. id., o. 254, iz grčkog κωμέρκιον.

U istom radu o. 46 govori se o riječima lanterna > *intijerna*, TABERNA > *tovijerna* (No. 18) *i MODIOLA* > *munčjela* (No. 21) koju je Skok, o. 106, 408–409 uzimao, uz *MORCOLA > *mrkvjela*, kao dokaz za diftongaciju otv. *o* > **ue* mjesto kojega je u našem jeziku *-je-* (*-vje-*). Rešetar je, o. 142, 224, dao drugu etimologiju za *munčjela*.

Maver je, o. 68, 752–754, načeo tri teška problema, tražeći etimone od *kriješ(v)a* (u Dalm. *kriša*) (v. Skok, o, 76, No. 56; o. 216, 492, od CERASEUS, i 321, 654, od CERESIA gdje smatra dubr. h. oblik pseudojekavizmom), *mjendeo* (v. i Skok, o. 118, 496) i *podumjenat* (v. Skok, o. 118, 490).

U radu 92, 407, Skok je izvodio dubr. h. *kvĭjer- -èra* od CORIUM.

TN *Montovijerna* 1434. god. pisao se u rom. dokumentu bez diftonga *Montouerna*, Skok, o. 118, 479, a i u riječi *mijerla* < MERULA postoji samo u našoj posuđenici, *ib.* 495. Dobro dokumentirani rag. *cercelli* (u svim varijantama) bez diftonga su (v. P. Skok, o. 121, passim).

Tagliavini se oprezno izražava o rag. vokalizmu, o. 127, 244.

Baveći se refleksom jata u raznim našim krajevima, Skok je držao da uz poznati jat može imati i razvitak *éa* > *ía* > *ję́* > *a*. Dokaz bi bio da Slaveni rom. *ía* reflektiraju kao *a* (*škrapa*; CREPA REW 2313; kotorskorom. *crepis, criapis*, usp. P. Skok, o. 144, 97, i 152, 201.

1936. god. iznio je W. v. Wartburg originalno mišljenje o veljotskoj diftongaciji. Kako na Krku nije bilo Germana, to se njegova »germanska teorija« nije mogla upotrijebiti da se objasni velj. diftongacija, pa je pomišljao na slav. uzrok. Njegovo mišljenje kratko je i neargumen-

tirano (o. 172, 47 i, II proš. izdanje, o. 239, 152), pa se nadati da će P. Guberina koji je s drugih pozicija došao na slično stanovište objaviti uskoro potpun tekst svog tumačenja nekih pojava u velj. diftongaciji (v. zasad o. 311; o. 328, 58–62; o. 331, 284–285 i o. 359).

Ranija mišljenja o promjeni *ŏ* > *u* i primjere donosi P. Skok, o. 177, 27 u povodu hercegovačkog toponima *Blagaj*, koje utvrđenje nosi ime po rom. BONA od kog je posuđenica *Bŭna* (ime rijeke).

Iako je o. 183 G. Sogliana male vrijednosti, tačna je njegova tvrdnja: »Che i tipi stabiliti dal Bartoli, come riflessi del lat. volg. *è*, *ò* non sono sufficienti per spiegare le varietà vocaliche che ci offrono i singoli dialetti della Dalmazia ma possono valere tutto al più per Ragusa. 2. Che questi riflessi subiscono cambiamenti notevoli appunto in forza delle leggi fonetiche proprie di ciascuna parlata«, o. cit., par. 292. Otuda savjet: »Nell'esaminare . . . una voce tolta da un dialetto serbo-croato che si presume dalmatica, ci pare indispensabile tener conto delle proprietà fonetiche del dialetto stesso, per poter rendersi ragione delle alterazioni fonetiche che quella data voce presenta«, (ib. 57). Tako se pojave u posuđenicima u Starom Gradu na Hvaru i u Nerežišću studiraju uporedo s pojavama u slav. riječima.

Skok je u o. 201, I, 191, formulirao odlike velj. diftongacije.

O rag. diftongaciji Skok nije dao sažete formulacije, već se o njoj fragmentarno izražavao u povodu pojedinih riječi, npr. *festànuo*, *–úla*, o. 204; *kupijerta* i *kriješva*, o. 216, str. 492; o. 236. U o. 279 objasnio je Skok, zašto nagl. vokal od GRAECUS nije ostavio traga u *Grk*, a u sintetskom radu o. 321. istakao je razlike između rag. i kotorskorom (653). V. Vinja je našao više novih primjera za tretman *e*, *o;* usp. novu etimologiju za *pìžuo*, *–úla*, 299., o. 150–151.

F. Schürr je pokušao da objasni romansku diftongaciju u cjelini. On razlikuje, u I fazi, metafonijsku diftongaciju s rastućim diftonzima *i̯é*, *u̯ó* koji su nastali tako što se zatvor u idućem slogu (finalno *–ī* i *–ŭ*) anticipirao ispred nagl. vokala *ĕ*, *ŏ*, *a* u paroksitoni (rjeđe u properoksitoni). U nekim govorima, pa i u veljotskom, tako nastali diftonzi generalizirani su u svim slučajevima (i kad slijedi *–a*, *–e*, *–o*), što se zbilo prije nego je karakter sloga (otv. ili zatv.) postao fonološki važan.

Tek nakon ove prve, jedine općeromanske diftongacije koja je u stvari metafonija, razvila se, na centralnoj osi Romanije od Pariza do Ravenne, ostavljajući po strani Toskanu, Veneto i rumunjsku areu, druga, »prava«, »spontana« diftongacija u uskoj vezi, prema Schürru, sa snaženjem ekspirativnosti akcenta, duženjem otvorenih naglašenih slogova, reduciranjem nenaglašenih slogova, ponekad do potpunog nestanka. Diftonzi koji sad nastaju silazni su *(éi, óu, ái* i sl.). Kao dokaz da je ta diftongacija *druga* po redu Schürr ima jak argumenat: ne bi bilo moglo doći do anticipiranja finalnog zatvora, dakle do rastućih diftonga *i̯e*, *u̯o* i sl., da su krajnji vokali ispali prije metafonije, što bi

se bilo dogodilo da je »spontana« diftongacija starija,[46] ili, da se poslužimo riječima kritike E. de Felice (koji nalazi zamjerke u tumačenju toskanskih činjenica): »(duženje nagl. vokala) premessa indispensabile alla dittongazione spontanea, è un fatto relativamente tardo: se fosse antico, avrebbe provocato l'indebolimento e la caduta delle vocali finali e resa impossibile la dittongazione metafonetica. .« (rec. 312. b, 223 i d.).

Osnovne misli F. Schürra prihvatili su, uz male rezerve, G. Rohlfs (HG I 51–69), H. Lausberg (o. 309), H. Lüdtke (o. 310, a razvio ih je dalje H. Weinrich, o. 348 koji prvi studira usporedo razvoj vokalizma s razvojem konsonantizma. Ne ulazeći u diskusiju u vezi s onim dijelom Schürrove teorije koji je sporan nakon radova P. Guberine,[47] ogledat ćemo novine, metodske i kulturnohistorijske, koje je Schürr iznio u vezi s veljotskim.

U radu 264, Schürr se zadržao na veljotskom i konstatirao da su i tu diftonzi metafonijskog postanja *ié, ụó* generalizirani.

Te misli razvijao je Schürr dalje (o. 297, 157–8, 161; 312, 174, 229; 313, 128). Usp. i *sval* (Trpanj), Vinja o. 339, 266, od SOLEA.

U o. 359, dijelu većeg rada u pripremi P. Guberina piše da nije mogao da nađe dokaza o diftongaciji otv. *e, o* ni u otv., ni u zatv. slogu, u tzv. starom i srednjem veljotskom, tj. sve do kraja 18. st. (nekoliko TN objasnio je utjecajem idućeg *l*). Guberina je sklon mišljenju da diftongaciju *ę, ǫ* u zatv. slogu, pa i *a* (u otv. i zatv. slogu) koje dolaze u 19. st., objasni pomoću sličnih pojava u čakavskom[48] (str. 30–38). O diftongaciji *ę, ǫ* u otv. slogu G. ne kaže da li se može objasniti izravnim čakavskim promjenama. Što se tiče naše teme, G. ima pravo kad veli da dubr. primjeri *lukjerna, kjerna, pijerka* itd. mogu biti (hiper)jekavizmi (str. 31), kao i *prudijes* (od *prodęse*).

Taj rad metodski vrijedi za našu temu u općim linijama (mogućnost djelovanja slav. dijela simbioze na romansku jezičnu strukturu), ali u konkretnom slučaju, dubrovačka je situacija, i sada, i u 14. st., sasvim drugačija: nema, naime, u blizini nikakva čak. govora s diftongacijom, kakva je ona na otocima oko Krka.

[46] H. Lüdtke, rec. o. 313 a), 236, kritički se odnosi prema »Intensitätsakzent« i tumači duženje kompenzacijom.

[47] Na sličnu je misao, nezavisno, došao G. Reichenkron, rec. 264 a), 497–498: ». . ..das Vegl. (ist) eine erst ganz jung überlieferte Sprache, die seit Jahrhunderten im slaw. Kulturbereich (neben dem Venez. natürlich) gelegen hat. Ist es da nicht eher wahrscheinlich, dass, sofern man nicht selbstständige Entwicklung annimmt, auch die slawische Phonetik das vegl. Lautsystem mitgeprägt hat?« R. drži, da je DECEM > **diek* dalo *dik* pod utjecajem ikavštine, iako odmah dodaje, da je Krk na ekavskom terenu, što je samo djelomično tačno.

[48] P. Guberina, o. 359, 35–36 nalazi i društvene razloge za to: »Les parlers romans modernes (vénitien et ses variantes) ont été le langage de l'administration, du pouvoir public, des nouveaux arrivés en territoire slave; les parlers slaves par contre étaient le langage des masses, le langage de subordonnés à la puissance de Venise. . . . Les sujets parlant les anciens parlers romans extrêmement peu nombreux après le XVe siècle, ont été obligés de se servir de la langue slave ou du vénitien pour subsister. Ils ne pouvaient plus employer uniquement les anciens parlers romans.«

Zatv. e, o

Prvi je problem koji se ovdje postavlja da li polazimo od nesimetričnog »rumunjskog« sistema (koji je četverostepen u palatalnom, a trostepen u velarnom dijelu bio samo u početku dok nije diftongacijom ę > ie sistem postao simetričan i trostepen), ili polazimo od četverostepenog, »italskog« sistema. Bartoli je, o. 1, II, 335, bio u velj. pronašao svega nekoliko primjera gdje je lat. *ŏ* u zatv. slogu dalo drugačiji rezultat nego *ŭ* (*samn*: *buka*; inače: NUCE > *nuọk* jednako kao NEPOTE > *nepuọt*). Stoga ih je i proučavao skupa.[49] Vidjeli smo da je ọ imao sasvim nerumunjsku sudbinu, dakle slijedio Italiju i zapadnu Romaniju. Danas znamo da je i rum. bio dodirnut »zapadnim« valom (Schürr, o. 264).

a) otv. slog

Velj. ima diftonge aị, aụ, vjerojatno preko nedokumentiranih **eị*, **oụ*: CENA > *kaịna*, CORONA > *koraụna*. Prelazni oblici sačuvani su u dubr. tekstovima iz 14. st.: *meise*, *meixi* (1363), *paueisi* (1376), *tapeidi* (1376); *douxe* < ven. doše = dužd (1363.). V. Bartoli, o. 1, II, 334–355.

Ta pojava, iako potvrđena u malom broju slučajeva, važna je, jer ničega sličnog nema u st. mletačkom, a ni u juž. Italiji, v. HG I, 130–133 (*e* > *ei* je tamo recentno), ib. 147–149 (isto, *o* > *au*); zbog toga se ta pojava ne smije pripisivati tadašnjem (1363) notaru iz Brindisija, ni (1376) J. Fuscusu de Civitate Foro Iulii.

Mnogo je češći rezultat monoftong (*i*, *u*, odnosno, kao u mletačkom, *e*, *o*). Bartoli, *ib.*, 335–336, daje desetke primjera iz Zadra (XV st.) iz rom. tekstova i nekoliko primjera iz h. posuđenica u Dubrovniku (npr. *tapit*, *munita*, a ne *–da!*, *neput*, *–ur*). Ne daje nijednu iz dubr. tekstova 14. st., pa stoga v. ovdje pogl. 4. Zapazio sam da prosječno ima mnogo manje ọ [> *u*, negoli ę [> i.

Bartoli meće za Zadar velik broj deminutiva na *–etto* > *eto* > *–ito* u odjeljak o zatv. slogu. To nam se ne čini sretno, jer dem. sufiks –ITTUS nije bio djelotvoran na Balkanu,[50] pa se takve riječi imaju smatrati kao mlet. import kojih se vokal zatekao u (sekundarno) otv. slogu. Taj *e*

[49] Usp. i H. Barić, o. 281, 26–27: »Za razliku od tračko-romanskog jezika u kojem je lat. *ŭ* ostalo neizmenjeno (arb. *luftë*, rum. *luptă* = *rât* = lat. *lŭcta*) u arbanaski jezik prodiru, u novoj postojbini, reči... sa *ó* za *ŭ* koje je ilirskoromanska crta, up. natpisno *oxor* .. (Salonae) .. *avoncolo* .. (Narona) ..« V. i Merlo, o. 282, 5; Lüdtke, o. 310, 293.

[50] Bengt Hasselrot, *Études sur la formation diminutive dans les langues romanes*, Uppsala–Wiesbaden 1957, 220–221. Riječ je o rumunjskom (ib., 221, S. Puşcariu i Meyer-Lübke). Držimo da se zbog ove pojave i zbog kasnog javljanja u AN može smatrati da ni rag. nije poznavao *-ittus*, »si répandu en Occident«.

ponaša se, prelazeći Jadran, kao i primarni ē [. Jednako idu u »otv. slog« *nigro* i *siglo* (i varijante iz rag.), jer muta + liquida ne zatvara sloga.

No najčešći je, barem u našim tekstovima, pisanim u Dubrovniku sredinom 14. st., refleks identičan mletačkom.

Također su brojni *o, e,* u novijim mletačkim, mletačko-toskanskim i toskanskim posuđenicama u Dubrovniku, npr. *guloz, ponta, džonta, konversacijon* ili *šćeto, spendza* (epent. *n*), dakle i u otv., i u zatv. slogu.

Bartoli nije primijetio da postoji i diftonški refleks *–ije, npr.*[51] POENA > *pena* > *pijena;* *DESEDIUM > *desiježa,* usp. P. Skok, o. 191, No. 2.

b) zatv. slog

Ovdje nema diftonga, i rezultati su *i, u* ili *e, o*; velj. ima sasvim drugačije reflekse: CRESCIT > *krask,* dok je na velarnoj strani malo primjera, i rezultat je sporan, usp. C. Merlo, o. 282, 4–5.

Ni ovdje B. ne citira dubr. starih tekstova. U njima je, kako smo vidjeli, gotovo uvijek *e, o.*

Prema zatvorenom romanskom slogu imamo u h. posuđenicama primjere kao: *lopiž, frišak, listo* (?), *sinplik, sika* (danas u Dubrovniku *seka,* op. Ž. M.), *sipa* odnosno *nepuča, kulaf, kapula, puč, bursa, dupli* itd.

Za razliku od onoga što smo vidjeli za otv. *e* u zatv. slogu, ovdje nema primjera da bi zatv. *e* u istom položaju davalo u našim posuđenicama diftong. *Samo zatv. e* u *otv. slogu može, ali ne mora, dati diftong* (npr. *pijena* < POENA).

Da li će u h. posuđenicama biti *i, u* odnosno *e, o* zavisi i o sloju iz kog su one preuzete u naš jezik *i o stanju našeg vokalskog sistema u tom času i u tom kraju,* ovdje u dubr. dijalektu.

Ne raspolažemo elementima za svaku pojedinu riječ kad je primljena, ali se mogu postaviti pretpostavke prema prednjem pravilu i imajući osnovna znanja o razvoju rag., mlet. i h. vokalizma.

Ako smo čuli **peina* ili *pęna,* identificirali smo rom. *ei* ili zatv. *e,* kasnim refleksom *jata* i dobili u D. *–ije–,* ali nije nemoguće da smo čuli kasno rag. **pina,* i da je *pijena* hiperjekavizam. Postoji i treća mogućnost da smo čuli mlet. pęna sa zatvorenim *e* koje naš sistem u to kasno doba nije mogao više reproducirati *jatom* jer ga više nije bilo, pa ga je reproducirao sa *i,* jer je naše *e* srednje. Međutim, poznato je da razni mletački govori na istočnoj obali Jadrana imaju uz male izuzetke trostepeni vokalski sistem, tj. samo jedno *e, o* koje ujedinjuje u sebi oba mletačka iz metropole. Kako je vjerojatnije da smo mi primali posuđenice iz govora »naših« Mlečana i bilingvnih Slavena, hiperjekavski rezultat

[51] ARj IX, 913, g) nejasni primjeri od *pjena;* ib. 840 *pijena* (u dubr. Zborniku iz 1520). g.) i 854, *pinati* (glagol tamna značenja).

iz ove treće mogućnosti nije vjerojatan, osim ako je to bilo veoma rano. Na ikavskom terenu ostat će *i* (ili će *jat* dati *i*).[52]

Samo dugi zatvoreni *e* može dati *–ije–*. Seka je od rag. **sęcca*, a *sika* od mlet. *seca*, sa srednje dugim *e*. Rom. kratko zatvoreno *e*, kad su ga već pisari nekad i pisali s *i* (npr. *quisto*) moglo je u slav. ušima zvučati kao *i*, jer mu je nedostajala dužina da se identificira s kasnom fazom jata koje je, prije diftongacije, bilo najbliže (dugom) zatv. *e*, usp. P. Ivić, o. 356, 9–10.

Što se tiče rag. zatv. *o*, u starim posuđenicama dat će *u* jer naš sistem nije imao tada zatv. *o*. I dok naš sistem posjeduje, kroz kratko vrijeme, dugo zatv. *o* (prelazni oblik od vok. *ǫ* > *o* > *uo* > *u*: plŭnŭ > *pun*) rezultat će biti isti, tj. *u*. Prema tome **nəpout* (jer nemamo dift. *ou*), *nepote* (jer nemamo *ǫ*) daje svuda *neput* (i sl. oblike s *u*), dok *bursa* : *borša* tumačimo kao posuđenice iz dva sloja (*borša* iz kasnijeg mlet. u Dalmaciji, sa srednjim *o* i lagano palatalnim *s*). Slično *ura: amori; duńa: škritorjo*.

Ne bismo se složili s Colombisom, o. 180, 254, 263, da imamo u posuđenicama *ŭ* > *u*. U Dubrovniku u tekstovima 14. st., uz sporadično *ruto* < RUPTUS imamo i sporadično *sortur, copertur*, dakle zajedničko kolebanje refleksâ od *ō, ŭ*, tj. polazni četverostepeni sistem. Za učenje o prijelazu h. ǫ > u koje je, uzgred budi rečeno, moglo povući sa sobom i riječi sa sufiksom *–ōlus, –ŏla* > *–uolo, –uola, ul, –ula (lincul, jarula)*, pa bi one bile mlađe nego da su direktno od rag. reduciranog diftonga *uo* > *u*, v. P. Ivić, o. 356, 9–10.

Nakon te digresije ogledajmo važnije rezultate radova o ovim vokalima u raguzejskom, odnosno u dalmatskom. Pri tom istaknimo da novija lingvistika ne poznaje »balkanskolatinsku« fazu.[53]

[52] M. G. Bartoli, »Di una metafonia nel veneto di Muggia«, (prvi put tiskano 1905), *Saggi di linguistica spaziale*, Torino 1945, veli u par. 8, str. 162 da mlet. dijalekti u Trstu, Labinu, Rijeci, Plominu, Zadru, Rabu, Krku i *»toscano« di Ragusa* ne razlikuju dva *e*, *o* i da imaju *prete, mese, come, dove* bez razlike timbra. U bilj. 11, str. 167 govori o razlikama u konsonantizmu između metropole i »dialetti veneti orientali«. H. Lüdtke koji donosi o tome obilatu literaturu, o. 310, 279–282, s napomenom da se narodnosni sastav od poč. 20. st. podosta izmijenio, tumači ovu pojavu u ven. »Sprachkolonien« friulskim, dalm. i istriotskim supstratom. Dodali bismo da je tu u pitanju i h. vokalski sistem naših potalijančenih ili bilingvnih ljudi.

[53] M. Křepinsky, »Varia romanica«, *ČMF* XXV, Praha 1939, 197; H. Lüdtke, o. 310, passim; H. Lausberg, o. 309, I, passim, osobito 95–101; C. A. Robson, rec. 309 b); G. Straka, »Observations sur la Chronologie et les Dates de quelques Modifications phonétiques en Roman et en Français prélittéraire«, *RLaR*, LXXI, 1953, 307, »On peut par conséquent difficilement admettre l'existence d'une période romane commune et d'un idiome roman commun et unique dans l'histoire des langues néolatines...« Značajan je I. Şiadbej, o. 344 koji napada tezu o jedinstvu vulgarnog latiniteta. Citira rad A. Philippidea, o. 90, iz 1928. Prema tome, na zapadnom dijelu Balkana postoji vrlo rano ne »balkanski latinitet« već jedna ili više pradalmatskih jezgra i mješovita albanskoromanska jezgra. Kako se Skok borio sa starim shvaćanjima koja vuku natrag, v. o. 234, I, 259, i iste godine objavljen, ali ranije napisan, o. 241, 474 i 483, bilj. 142, gdje pomišlja na obradu kriterija za razlikovanje naših romanizama iz balk. latiniteta.

Vrlo je rano privukla pažnju učenjaka oveća grupa lat. i predlat., ali latiniziranih TN *–ONA* koji u našem jeziku svršavaju na *–in*. Tu ide, u širem smislu, i ROMA > *Rim*.[54] O tome je opširno pisao G. Reichenkron koji je tu vidio rom. metafoniju, zbog finalnog *i* u lokativu pl. tantum što nam ga natpisi za većinu ovih TN jamče (*–ONIS* > *–uni(s)*). Prema tome, ovdje se dugo *o* dalje razvija kao dugo *u*. V. o tome u odjeljku o ovom vokalu.[55]

Do 1927. god. nije bilo rada koji bi pisao o promjenama zatv. *e*, *o* sa gledišta sistema.[56] Te je godine G. Praga objavio bez lingvističkog komentara 21 mlet. tekst iz 14. st. i 9 iz 15. st. Ti su tekstovi pisani u Splitu i sadržavaju, po autorovu mišljenju, natruhe iz starijeg sloja, *ē, ĭ*>*i*, *ō, ŭ*>*u*. U 15. st., od 1453. do 1466, ima ih sve manje, a 1479. više ih nema. »Le ultime vicende della parlata spalatina ... la lenta consunzione di fronte al sempre più potente e prepotente avanzare della lingua di Venezia e della Toscana ... Kad ih 1479. više nema »Il dalmatico è morto«; G. Praga, o. 87, 73–76.

P. Skok je reagirao u čl. 94. Pronašavši iste ili slične reflekse ē, ō > *i*, *u* u istroromanskom iz 19. st., Skok nabacuje misao da su i splitske tekstove, sastavili ljudi iz zapadne Istre: »Sasvijem je lako moguće da su takvi polupismeni ljudi dolazili ovamo iz Istre, jer su valjda znali oba jezika i shrv. i hibridni ist. mletački govor. Nemamo dakle kriterija da shvatimo dokumente koje donosi G. Praga kao hibridne mletačko-starodalmatinske dokumente. Na to upućuje u ostalom i ... p. 74 *glesia* (furl. *glezie*[57]) ...«; o. 94, 159–160.

Poslije te polemike, nakon više kraćih osvrta na razvoj ovih vokala,[58] prvi se duže zadržao na rag. stanju B. Rosenkranz, o. 288, 275. Razmišljajući o dubr. oblicima *paueisi, meise, tapeidi*, i *douxe*. R. ih uspoređuje sa zadarsko-romanskim (koji nemaju diftong, već *i, e*, odnosno *u, o*) i nalazi da se u ovome rag. slaže s veljotskim (diftong, a ne monoftong): »Anders in Ragusa. Hier dürften *i/e* bzw. *u/o* nur herkömmliche Schreibung für die Diphtonge *ei* und *ou* sein, die ja tatsächlich vereinzelt belegt sind (s. o.); die Uebereinstimmung in der Ortographie braucht kein Anzeichen für einheitliche Aussprache zu sein. Es dürfte

[54] P. Skok, o. 145. O TN *–ONA* > *–in* pisao je Skok već od mladih dana. V. osobito o. 194, passim; o. 152, za pojedine gradove; pojava nije za nas važna, jer u Dubrovniku nema takvih TN.

[55] G. Reichenkron, o. 196, 163–166.

[56] V. Bartoli, o. 5, 44–45; Skok, o. 30, 12–13 i 15–16, Skok, o. 38, No. 15–16; id., o. 46, No. 4; G. Maver, o. 68, (*prosulja*), P. Skok, o. 109, iz god. 1930., (*Plakir*),

[57] Kako je po dubr. zakonima svatko morao nešto oporučno ostaviti crkvama, to imamo u dubr. testamentima na tisuće pomena riječi *clesia, glesia* i sl. (kasnije *chiesia* i vrlo kasno *chiesa)*. Ne radi se o furl. riječi.

[58] A. Colombis, o. 180, 252, u povodu zadarskih tekstova iz 14. st.: »La parlata romanza di Zara aveva una spiccata tendenza a sostituire *u* ad *o*, *i* ad *e*, anche quando non c'erano in latino, e ad accorciare le voci fuori dei casi, in cui restasse allo scoperto una liquida«.

demnach erlaubt sein, einem nördlichen und einem südlichen Gebiete mit Diphthongierung der freien geschlossenen Vokale *e* und *o* ein mittleres Gebiet gegenüberzustellen, in dem diese als Monophtonge erhalten blieben«.

Iz Skokova rada 229, 30–31 saznajemo kronologiju rom. oblika *mergegn(i)um*, (u 15. st. s *i*: *mergin* i sl.).

Schürr, o. 312, 229, govori samo o velj. diftongaciji: »Tous ces phénomènes sont des indices de l'effet d'un accent d'intensité qui a fait tomber aussi en large mesure les atones (Bartoli, Dalm., par. 312–325), avec la syncope plutôt que l'apocope dans les proparoxytons. Or tous ces phénomènes n'ont aucune correspondance en roman balkanique . . .« Te su misli vrlo zanimljive za problem akcenta i ritma (v. 3. glava ovog i 5. pogl.).

Konačno, Guberina, o. 359, 26, pomoću dubr. *tapeido* datira »assez tôt après le XIIe siècle« srednjovelj. diftongaciju (najstariji TN *Canayti* iz 1419); slično je u velj. stara pojava $\bar{o} > au$. Od 13. do 15. st. ima dosta intervala i za razvoj prelaznih formi, o kojima G. ne govori.

Zatv. i

Za rag. govor nema što da se kaže, jer ni u tekstovima, ni u h. posuđenicama nisu pronađeni diftonzi poput onih u velj. i u rijetkim formama u zadarskim dokumentima koje i sam Bartoli prima s rezervom, o. 1, II, 338. Vidi i Skok, o. 234, I, 135, TN *Flaveyco* (o. Pašman, danas ne postoji) od *Flavii vicus*.[59] Isto tako malobrojni su primjeri s razvojem $\bar{i} > e$, Bartoli, o. 1, II, 338. Stoga je u pravu Rosenkranz, o. 288, 275: »Unter diesen Umständen scheint für die Entwicklung von $\bar{i}$ nur eine Zweiteilung anzunehmen zu sein«. Što je rečeno, odnosi se i na otv. i na zatv. slog.

Zatv. u

Osvrnut ćemo se na učenja o promjeni $\bar{u} > i$ npr. MURUS > *mir*. Bartoli je o tome (i o sekundarnom -ONA) pisao, o. 1, I, 277–279, II, 337. Što se tiče Dubrovnika, Bartoli je, uz sasvim rijetke slučajeve u tekstovima gdje stoji *o* mj. *u [ono, ona = »uno«, »una«*, čemu dodaj *de Acrumina: Lacromonum* i sl. ($\bar{u} > o$), Skok, o. 118, 483 i 234, I, 246–248], vidio prijelaz $u > \ddot{u} > i$ u cijelom nizu slav. TN i apelativa, od kojih je u dubr. kraju poznat samo *mir* »zid« (i izvedenice), o. 1, II, 338. Slično

[59] Skok je mnogo polagao 1927–1928. god. na grčki oblik našeg TN *Glumine* (Popovo Polje), sačuvan kod Konst. Porfirogeneta. Iz njega je zaključio da je u 10. st. postojala u južnom dalm. diftongacija $i > ai$. Usp. o. 81, 166; o. 91, 233 »In αη sehe ich die vegl. Diphthongierung . . .«; o. 93, br. 12 gdje spominje i slav. AN *Drosaico*. Na *Glumaine* se vraća, o. 152, 210. A. Colombis, o. 124, 444, spominje da nasuprot Bartoliju, o. 74, 133 koji je nijekao opstojanje diftonga u Dubr., (Skok) »accenna, con ragionevole esitazione, all'esistenza dei dittonghi dalmatici già nel sec. X«.

piše B. u o. 5, 43–44; i u polemici s Merlom, o. 13, 461. C. Merlo koji je s Bartolijem dugo polemizirao o ovom detalju došao je kasnije na skoro jednake pozicije, usp. o. 13, 461; o. 98, o. 282, 5–6.

Iz Bartolijeva učenja izlazilo bi da je u velj. sistemu postojao srednji niz vokala: *ö, ü.*

Skok je svoje mišljenje definitivno formulirao u radu 80. Grafija *Labena* (1191. g.) = Labin (kod Trogira) ne dokazuje, veli Skok, da je *–ona* nekad davalo *–öna,* jer je lat. naziv ALBONA zajamčen samo za istarski Labin. F. Ramovš, *Slavia* I, 27–37, dokazao je da slovenski TN *–in* leže na romanskom zemljištu gdje nikad nije bilo glasova *ü, ö.* Nije ih potrebno pretpostaviti ni u hrvatskosrpskim TN. Slaveni su u 7. st., kad *y* ima još diftonšku vrijednost, reproducirali rom. dugo *u* svojim *y,* tj. shvatili su strani glas kao *ui* ili *iu.* Skok je svoje mišljenje branio u o. 81, 179; o. 91; o. 109 (nejasna posuđenica *mrijuļ* »pitomi kos«, od **MĚRŮLUS,* vjer. sa promjenom akcenta); o. 106, par. 10 (*loštika*); o. 145; o. 194. U suštini se slaže sa Skokom G. Reichenkron, o. 196, 163–166.

Naprotiv, H. Barić vidi u promjeni *u* > *ü* zajedničku albansko-dalm. izofonu, nepoznatu u rumunjskom, o. 182, par. 24.

Skok zadržava svoj stav, o. 201, I, 130, o. 236, 168–172; o. 234, I, u povodu raznih TN (*Olib* 79–82, *Sis,* 40; *Mirca,* 175, *Postire* 172, *Biševo* 222); u dubr. kraju nalazi se jedino *Šipan,* ib. 235, ali tu je *–i–* u protonici. V. i Skok, o. 247, id. o. 285 (Punta *Mika, Diklo,* str. 41–42).

Bartoli koji je o diftongaciji ekstremnih vokala *ī, ū* pisao u o. 74, datirajući je kao najkasniju, rezimirao je svoj dugogodišnji stav u o. 210, par. 9, No. 5. Konačno je Lausberg, o. 309, I, 113–114 i II, 13, našao promjeni *ū* > *ü* grčki povod, a kao uzrok opterećenost velarnog niza; dalje duljenje *ü* tumači strukt. razlozima.

2–3 POSTUPAK S NENAGLAŠENIM VOKALIMA AKCENAT I RITAM

Ta se dva pitanja mogu zajedno analizirati, jer je Bartoli imao pred sobom još živ, iako dosta venecijaniziran, velj. govor.

Bartoli je zapazio u izgovoru Veljota jaku ekspirativnost, a nešto slično opaža se, po njegovu mišljenju, u govoru Dalmatinaca, o. 1, II, 316–318. Pomišljao je i na djelovanje predrimskog supstrata, o. 1, I, 232–233. Povezao je tu pojavu s razvojem vokalizma:

> »Die Vokale entwickeln sich unter dem Tone zu sehr üppigem Leben und fristen dagegen ein recht kümmerliches Dasein ausserhalb desselben: dort eine sehr verbreitete Diphthongierung. . . , hier Reduktion . . und Abfall.« (o. 1, II, 326)

Lausbergova klasifikacija pojava u nenaglašenim slojevima bolja je nego stara Meyer–Lübke–Bartolijeva, pa ćemo se njome služiti. Ona razlikuje:

1. Protonički vokali a) _ ´ _ (tip *hi*bérnu)
   b) ` _ ´ _ (tip *se*ptimána)
2. Postonički vokali a) paroksitoni: ´ _ (tip bene)
   b) proparoksitoni
      1. postali paroksitoni u vulg. lat: oclu, caldu
      2. tip ´ _ _ tepidu
      (dakle, tu ide i tzv. semiprotonika)
3. Intertonički vokali: càntatóre, dòrmitóriu (dakle, samo tzv. semipostonika).

Bartoli, o. 1, II, 341–343 odvojeno razmatra o svim nenagl. *a* zbog toga što se u velj. *a* čuva: kantúr, kaịna, órfan (slično i *au*).

O stanju u ostalim zonama B. je rezerviran: »Auch im übrigen Dalmatien ist A bewahrt. Freilich beweist das die Sprache der Docum. nicht, wegen des leicht möglichen gelehrten (lat., venet., toskan.) Einflusses. Anderseits beweist o ´ im Srb.–kr. nichts dagegen: die dalm. Elemente sind mit bewahrten *a* ins Srb.–kr. übergegangen, das erst daraus *o* machte. Vgl. par. 154.« (ib. 342)[60]

Što se tiče ostalih vokala, ad 1) palat. niz daje *e*, a velarni *o*: *nepot, cherchelli – neput, žežin; copertur – oligań* (sinkopa je rijetka). Ad 2) velj. apokopira *–e, –o*, dok se teška grupa na kraju sprečava s *–o* (»In gedeckter Silbe wird auch die palatale Reihe ... wie die labiale ... zu *o*«, ib. 346).

Imamo tako: *frutro* < FRATRE, *dotko* < DODECIM, *guapto* < OCTO, *sanglo* < SINGULO. Finalno dugo *i* daje *–e* (*vine* < VENI), ali primjeri su rijetki. Za *–ū* ih nema. U dubr. tekstovima *–e* daje *–i, –o* daje *–u: nienti* (1348), *infirmu* (1386), ali ima i apokopa. Kod apokopa se ne misli na one moguće u mletačkom (iza likvida i nazala).

Ad 3) u velj. sinkopa zahvaća sve slučajeve gdje ne bi nastale teške grupe. Inače, imamo *e*, odnosno *o(a)*. Za rag. Bartoli ima samo *captale* < CAPITALE. Bartoli govori o ovome još i na st. 356–358, a i u o. 5, 51–54.

Od Bartolija do danas problem je studiran uglavnom na h. posuđenicama; posebno je studirana protonika, v. Skok, o. 279. Kako je Bartoli imao u vidu samo pismo Todru de Fomata Zadranina dubrov. kancelaru (iz 1325) i pismo Zadranina Ch. de Fanfona (iz 1397), a dubr. se

[60] Do danas nije dovoljno shvaćeno da velj. protonički *a* nije morao uvijek biti takav i da smo dobili veljotski u obliku koji je pretrpio mlet. utjecaj u svakom pogledu.

tekstovima slabo koristio, mi ćemo se osvrnuti na cio ovaj kompleksni problem u 5. pogl.

W. Meyer–Lübke rezimirao je, o. 27, 15, dotadanja znanja o dalm. ritmu: »Il ritmo è *biverticato* (zircumflektierend). Ciò risulta dal fatto che la vocale postonica dei proparossitoni scompare, la finale rimane, mentre nei parossitoni rimane la sola *A* finale, le altre vocali in genere cadono« (prema tal. prijevodu C. Merla, o. 282, 6).

Meyer–Lübke se, u nastavku, držao Bartolijeva tumačenja da finalni vokal *ostaje* iza teških grupa, odnosno ako je *–e,* daje *–o.*

Isto tvrdi i C. Tagliavini, o. 127, 244.

C. Merlo, o. 282, 6, ima drugačije mišljenje: »... al Meyer–Lübke è sfuggita la vera ragione dell'*–o,* che non è l'antica vocale mantenutasi (anche in *frutro, kụarno,* in *vịentro* < VENTRE ecc.?), sì bene una vocale *epitètica* che sorresse il nesso consonantico riuscito finale, pericolante.«

Lausberg, o. 309, I, ne daje primjere iz veljotskog, pa tako ne znamo misli li da se radi o reintegraciji (DODECIM **dotke* > **dotk* > *dotko*) ili o nečem drugom. Ipak su poučna njegova razmatranja o postupku s paroksitonima, o. cit., I, 73 i 153–155).

F. Schürr koji je ekspirativnom akcentu u dalm. pripisivao pad atona »avec la syncope plutôt que l'apocope dans les proparoxytons«, o. 312, 229, smatrao je zbog tih nebalkanskih pojava Krk »comme un carrefour d'influences inter–adriatiques« (*ib.*). V. i njegovu analizu ritma u Romana (o. 297, 161; o. 313, 128, 137 i 139). Tvrdnju da u mletačkim dijalektima ne ispadaju nenagl. vokali treba korigirati s Lüdtkeom, rec. o. 313, a) 235.

Zanimljivo je što H. Weinrich, o. 348, 186–190, piše kako pojedini rom. idiomi koji poznaju sonorizaciju intervokalnih konsonanata upotrebljavaju razna jezična sredstva da se nakon degeminacije *–ll, –rr–, –nn–* (negdje i *–mm–*) sačuvaju potrebne opozicije. U mletačkom rezultati degeminacije kolidiraju s primarnim *l, r, n,* ali se opozicije prenose na finalne vokale: iza nekadašnjih geminata nema apokope *(sol, sal* ali *pèle* < pelle.

U radovima 362 i 363 podvrgao sam kritici učenje o protoničkom (i kratkom naglašenom) *a* u h. posuđenicama. Treba razlikovati riječi kao *Poreč,* primljene u doba kad je naš vokalizam imao samo dugo *a* (u opoziciji s kratkim *o*), pa se tada svako tuđe kratko *a* supstituiralo na jedini mogući način, kratkim *o.* Međutim, kad su malo pomalo svi vokali mogli biti i dugi i kratki, pa se javilo novo *ă* »znatno starije od X v. kada se (otprilike) javilo ... novo *ō*«,[61] onda prijelaz *a* ´_ > *o* ´_ ne može više biti slavenski, već tu sad imamo približnu supstituciju rag. »vocale indeterminata«, koju bilježimo [ɔ].

[61] Tako mi javlja kolega dr P. Ivić, kome i na ovom mjestu srdačno zahvaljujem.

4. DEGEMINACIJA I GRUPE CT, CS (X), GN; MN, PS, PT

U veljotskom je, kao i u rumunjskom, rano nestalo geminata, samo što je, za razliku od rumunjskoga, svaki jednostavni konsonant ostao. Ta se degeminacija zbila kasnije od diftongacije vokala u otv. slogu, čak i nakon diftongacije ekstremnih *i, u* (npr. MILLE *mel*, kao DI-C(E)RE *dekro ili* brutto > *brot* kao UNDECIM > *jonko*, jer da se degeminacija zbila prije diftongacije, imali bismo MILLE > **mile* > **maịl(e)* kao SPICA > *spaịca* itd.).[62]

U srednjovjekovnim dubr. tekstovima Bartoli notira *pegne* »perje«, a u h. posudenicama *tuń*, o. 1, II, 374.

Što se tiče grupa *velar* + *dental* (CT, CS, GN) i *labijal* + *dental* (PT, PS, MN), one su i u dostrukturalnoj lingvistici proučavane zajedno, jer se radi o grupama koje su u rumunjskome imale osebujan razvoj, pa se, proučavajući njihove reflekse u veljotskom uporedo s onima kod ostalih članova u ilirskoromanskoj grupi (po Bartoliju sav balkanski latinitet, relikti u h., alb. i novogrč. jeziku i grupa abruceško–puljiških dijalekata) htjelo dokazati da cijela ilirskoromanska grupa razvija velarni element u labijalnom smislu. Za veljotski se npr. pretpostavljalo da CT daje *pt*, CS (X) **ps*, a GN *mn* iako je primjera bilo vrlo malo (za CS > *ps* nijedan). Brojniji primjeri s očuvanim *C* (*pịakno* < PECTINE) ili s palatalnim razvojem (FACTU *faịt;* LIGNU *laịn*, PIGNU > *pegno* (tal.) (h. *peń*) shvaćali su se kao novije faze ili kao posuđenice. Usp. Bartoli, o. 1, II, 369–370; tu su i rag. primjeri: *frechsura*, STAGN–? > *Stamno*, (dodaj *fliecte*, ib. 261) i h. posuđenice u Dubrovniku: *flekta, liksija*, »das allerwichtigste *trakta*«, sumnjivi *doktur, aksaǧ* (latinizmi?); zatim kasnije mnogo diskutirani *kopsa, kopsica* (po Bartoliju direktno[63] od lat. COXA) i *loćika*, sumnjiv refleks od LACTUCA.[64]

[62] Usp. i STELLA > *stala* kao CRESCIT > *krask;* SELLA > *sịala* kao FESTA > *fiasta* (a ne kao DECEM > *dik*). Zašto je na Balkanu došlo do radikalnog uklanjanja geminata (rum. VACCA > *vacă*, dok LOCUS ostaje *loc*), ne znaju reći strukturalisti. To priznaje H. Weinrich, o. 348, 153–155 gdje ističe kako dolazi do kolizije starih (primarnih) *k* i novih *–kk– > k*, a da sistem ne nastoji nikakvim uobičajenim sredstvom održati distinkcije (osim, nešto, vokalskim varijacijama, kod *–nn–*). Slično Lüdtke, o. *310*; »In Norditalien, in der Westromania und auf dem Balkan hat die Geminationskorrelation im Laufe der Zeit ihre phonologische Gültigkeit verloren. Wenn man vom Balkan absieht, wo besondere Verhältnisse vorliegen, hat dabei die Sonorisierung der intervokalischen Tenues eine grosse Rolle gespielt . . .« – O relativnoj kronologiji velj. diftongacija pojedinih vokala v. Bartoli, o. 74, i Lüdtke, o. 310, 294–296.

[63] Barić, o. 182, par. 17: ». . . to nije dalm. relikt u dubr. dijalektu, kako je mislio Schuchardt . . i svi ostali, već vjerovatno vlaška pozajmica . . . . *S kopsa* pada izolirano *guapto*!«

[64] H. Barić, o. 319, 7, i I. Popović, »S. cr. *lačuga* „laitue"«, *Cercetări de lingvistică*, Cluj, II, 1958, 291–292 gdje je sva starija literatura.

Za očuvanje –PT– nema u raguzejskom primjera (osim sekundarnog *captale*, (ib., 267 iz 1283. god. i posuđenice *kopto, –ála*).[65] PS se čuva samo u kasnom *capxa* (ib., 267, 1524. god.) i u posuđenici *kapsa*. Za dva velj. rezultata od –MN– (1. održanje, 2. *au*) Bartoli poznaje u Dubrovniku samo h. primjere *kelomna* i *kelovna* (sekundarno i DOMINA > *dumna*).

Od 1906. do danas pronađeno je i obrađeno nekoliko novih primjera za pojedine reflekse. Nas zanima da li su identične inovacije postojale u raguzejskom, kao i u rumunjskom, dakle, da li su grupe –CT–,[66] –KS–,[67] –GN–[68] i –MN–[69] krenule i u raguzejskom u »rumunjskom« smjeru. Manje je važno jesu li (i dokle) grupe –PT–, –PS– i u rag., kao u rumunjskom izbjegle asimilaciju, jer je poznato geolingvističko načelo da se dvije zone i pored prekida veza među njima, mogu slagati u čuvanju dijelova starog sistema, što ne znači da jedna utječe na drugu.

Rješenje tog pitanja pomaže određivanju položaja rag. govora u Romaniji. Obrađujemo te grupe skupa s geminatama, jer im je fonološki status bliz: sve su to »grupe s ograničenim pravima«, jer ne mogu stajati na apsolutnom početku (kao grupe *muta* + *liquida*), usp. H. Weinrich, o. 348, pogl. X.

C. Tagliavini, o. 127, 244 odnosi se kritički i rezervirano prema Bartolijevim postavkama: »Gli esiti di CT non si possono stabilire con certezza giacché *guapto* da *OCTO* deve probabilmente la sua *p* a *siapto* da SEPTEM, e *pjakno* »pettine« non domanda necessariamente una forma **peptno*, ma può venire anche direttamente da **pectno* ... Difficoltà simili presenta anche il trattamento di GN ...«

[65] H. Barić, u rec. Meyer-Lübkeova djela o. 27, JF III, 1922–23, 209, drži da je *captale* dalo *cactale* zbog asimilacije *k–p* > *k–k*. Dodali bismo da je grupa *pt* u rag. bila neuobičajena, pa je zamijenjena s *kt*. Usp. M. Deanović, o. 260, 285–286, sa *pš* > *kš* u h. TN: *Akšum* > *Apšum* (kao *okšenac* od ABSINTHIUM preko nepoznate rag. forme). Usp. *Aksidž* < Assisi i *oksjenač*. »C'est un hyperraguseisme, *ks* (= lat. *x* = ital. *–ss–*) ayant été conservé dans le parler roman de Raguse«, P. Skok, o. 118, 483. V. i Bartoli, o. 210, 156: *hapsis* (grč.) = *oksit*.

[66] U ovoj i u bilj. 34–36 navodimo najvažnije radove o svakoj grupi posebno. O primjerima s CT: Merlo, o. 7; Bartoli, o. 10, 899 i d.; Merlo, o. 11, 20–23; Meyer-Lübke, o. 27; C. Treimer, o. 39, 402–403; Skok, o. 44, (*aptazi*), str. 114–117. »Dragocjena potvrda CT > *pt* .. Može se uzeti da je ovaj prijelaz postojao i u dubr. rom. jeziku«; Meyer-Lübke, o. 69, (daje pravo Merlu); Skok, o. 106, No. 10; Skok, o. 118, 496: *flekta, kapsa;* Rešetar, o. 142 (u Dubr. se govorilo *ktjeti* i *htjeti*, 155), ib. 217 *afikat, sofrikat, sofriktan;* Soglian, o. 183, (*trajtat*, Hvar) str. 52; Merlo, o. 282, 6 (insistira na velj. *vet* = »žito« koji je otkrio pred više decenija).

[67] Usp. P. Skok, o. 9, No. 10 *liksija;* Id. o. 118, *Daksa*, str. 483; Rešetar, o. 142, 155 *ohšubra* s alternacijom *kš : hš;* Skok, o. 137, str. 287.

[68] C. Merlo, o. 7, passim; Skok, o. 57, 129–130 o TN *Ston;* Skok, o. 118, 462 (polemika s Vaillantom, o. 105, 271, o etim. *kuf*); ib. 462, *Stamnu*.

[69] Skok, o. 118, 496 *kelomna*, 497 *dum, dumna;* Skok, o. 175, *kelomna* (autor drži da je od istog etimona i *kolumba* i da je ven. *colomba* posuđeno iz dalm. V. sada H. Kahane, »Italo-Byzantine Etymologies, IV«, *Journal of the Society of Byzantine Studies* 23, 1953, 280–281). V. i Skok, o. 255, *otijemna* ANTEMNA; Vinja, o. 299,

H. Barić, o. 182, obara pojam »balkanskog latiniteta« kao jedne cjeline, a ujedno reducira ilirskoromansku jezičnu grupu na zapadni dio današnje Jugoslavije i Albaniju (samo mlađi sloj lat. elemenata u arbanaškom »dalmatskog« je tipa, a stariji je »rumunjskog« tipa iz doba kad su arbanski preci stanovali dublje u unutrašnjosti Balkana). *Kopsa* je novija posuđenica iz jezika srednjovjekovnih Vlaha pastira iz dubr. zaleđa, u veljotskom je *guapto* prema *sapto*. Dalmatski je razvio u labijalnom smjeru, i to djelomice, grupu –GN–. U juž. Italiji postoji paralelizam grupa –GN– i –GR–, koji nije vezan za razvoj –CT–, –X–, kako misli Bartoli. Barić pobija jakim argumentima Skokovu etimologiju (Isola) *Magna* > *Maun* (i prema tome *–gn–* > *un*, ib., par. 8), skupa s Meyer–Lübkeom ruši Bartolijevu etimologiju velj. riječi *komnút* (ib. par. 10) i kritizira CYGNUS > *kuf*, držeći stari dubr. naziv za labuda turcizmom. Slaže se s Bartolijem da GN daje u dalmatskom mn (STAGNUM > *Stamnum*), spominje čuvanje –MN– (*otijemna* < ANTEMNA) ili asimilaciju (*Lokrum* < LACROMONA (up. i Lokruman kod M. Držića, ARj. s. v.!) Ipak, piše Barić, »dalm. promena GN *mn* nije bila uopštena u vreme kad su u naš jezik ušle dalm. pozajmice. Npr. *siglar* = burić kojim se obeležava mesto gde je spuštena mreža (SIGNALE), Prvić–luka, Skok, *ZRPh* LIV, 430«. (ib., par. 11). Stara posuđenica *aptazi* bizantski je pravni termin gdje je *pt* sekundarno od novogrčkog *–κτ–* preko faze **–ft–*, kao i *pt* u Captat. Tu riječ pišu i u juž. Italiji dvojako latinski pisari (*ectagia* i *eptagia*), *ib.*, par. 16–17. Bariću su mnogo važniji primjeri CT > *it*, npr. *traita* = vrsta mreže (Pelješac), *Maisan* (otočić kod Korčule), a možda je i čakavska pojava na Hvaru: *nokat*, gen. *nojta* nastala utjecajem »staroromanske artikulacije grupe *kt* u nekadašnjim dvojezičnim zonama Primorja«, o. cit., par. 21.

Skok ostaje pri svom tumačenju razvoja grupa CT, CS, o. 201, II, 92–93 (gdje kaže da je u rumunj. brojnije zastupan razvoj CS > *s*, bez obzira na mjesto akcenta (s tim se ne slaže W. Rothe, *Einführung*, 41). Na istom mjestu piše Skok i o GN u dalm. (naziv za Ston se piše i *Stamnu*, *Stannu*). »Ipak je vjerojatno da u balk. latinitetu nije bilo palatalizacije u grupi GN.«

Budući da je Barić utvrdio da dalmatski ne sudjeluje u rumunjsko–albanskim uzajamnostima, samo nas neizravno zanima rad P. Naerta, 207, o kome piše A. Kuhn, o. 245, 150–152.

Bartoli je ostao uglavnom na svojim pozicijama u o. 210, 156–158, ali na str. 164–167 dopušta da su labijalni refleksi grupa CT, GN mogli nastati ili nezavisno u Iliriku i Daciji, ili prijeći iz prve zemlje u drugu, ili obratno.

143–145 *dundo* od DOMINUS >*donno*> *dondo* (dodao bih da se ta disimilacija desila negdje izvan Dubrovnika i da je riječ posuđena u Dubrovniku); Pellegrini, o. 338.

I Skok ostaje u o. 216, tačka 13, pri svom mišljenju. Novo je tu da južnodalm. (rom.) govor ima za GN *n*, kao u južnoj Italiji.

U poslijeratnim radovima H. Barić ostaje na svom stavu. Rosenkranz, o. 288, 277–278 trudi se da na osnovu refleksa grupe –CT– podijeli dalmatski na dijalektalne zone: sjevernu (Krk: *ſuat* i, čcšće, *faiṭ*), srednju (i Dubrovnik!) s očuvanim KT *(prsukat,* gen. *–kta*) i južnu (alb. rom. s alb. posuđenicama s CT > *it :frujt,* u koju meće čak i korčulanski primjer *trajita* < TRACTA). *Trata* i sl. iz mlet. su sloja, Skok, o. 149, 426–427; Kuhn, o. 245, 148.

Konačno je P. Skok, o. 321, iznio, uz primjere *komnut* i *Stamnu,* svoj stav o prijelazu GN > *mn,* dok se o ostalim promjenama tu nije izjasnio. Vjerojatno je prihvatio Barićeve zaključke što se može vidjeti iz Skok, o. 234, I, 248, TN *Daksa:* »suglasnička skupina *ks* nije bila podvrgnuta u starom dubrovačkoromanskom govoru jednačenju... Ta je grupa karakteristična za dubrovačkoromanski govor i njom se oštro razlikuje od rom. govora na Apeninskom poluotoku.«

5. GRUPE CE, GE, CI, GI; CI, GI LAT. J. OSTALE GRUPE KONSONANT + i

a) Čuvanje velarnih konsonanata pred *e* (u raguzejskom i pred *i*) jedna je od osnovnih značajki starog dalmatskog jezika. I Ph. de Diversis se tome čudio te nam je zabilježio *fachír* < FACERE (s prijelazom iz III u II konjugaciju).

Razlika u postupku, ako slijedi *i* (CIMICE velj. *činko,* raguzejski nepoznato, ali sudeći po h. *kimak* sa sačuvanim *ki*; asparagi > *spírač,* rag. nema sigurnih primjera) jedna je od četiriju izoglosa koje su Bartoliju najznačajnije za njegovu dvojnu dijalektalnu podjelu dalmatskoga jezika.

C, G u veljotskom pred *e* čuvaju velarni izgovor: *CENA* > *kaịna,* GELATUS > *gelút;* samo kad je u veljotskom *e* otv. dalo diftong *ję* (u otv. slogu se ovaj kasnije reducirao u *i*), došlo je do palatalizacije: CAELUM > *čil,* CERTUS > *čart;* GENTE > *žịant,* ARGENTUM > *aržịant* imaju na početku *dz* (po Bartolijevoj grafiji *ż*), vjerojatno stoga što ima mnogo mletačkih riječi s početnim *dz* (danas *z*), a malo ih je sa *dž.*

Za razvoj QU–, GU– + *i, e;* C, G + u[* > ü u Dubrovniku nema primjera. O prednjemu usp. Bartoli, o. 1, I, 269–270; II, 376–379, 384–388. Bartoli daje ove primjere koji se spominju skoro uvijek kad je riječ o raguzejskom:

1. primarno (v. lat.) CE: *dichi* < DICIT (1348), *fachír* (1434–1440) *cherchelli* (vjer. od rumunj. *cercel;* 1348. i kasnije), CULCITRA

> *colchitra* (1348), *rec(h)na* (od RACINA, ali ima i oblik RACANA) (1280). *Macagnatus* (= macinato) nije siguran; *machine* (1348).

H. posuđenice: *kapula,* (u Dubrovniku novijeg datuma!), *kentrica, kriješa, plaker, kerica* < CIRRU; *kerostat,* ib. 378 i 432. K tome: *rekesa, simplik,* ib. 300.

2. primarno lat. CI, CY: *anchidere* = uccidere (1364), *bachili* = bacili (1348). Posuđenice: *kimak, Krkar* < CORCYRA, *kima* < CYMA (ako nije iz rum.); sekundarno od *c* + diftong *je* (po Bartoliju romanska pojava): *funkjela; kjerna* < ACERNA, *lukjerna* (ARj. piše zadnje dvije s *-ije-*!).

3. primarno GE: Samo h. primjeri: *galatina, Giman* < GEMINIANO. Glagoli *pengati, prigati, surgati* i njihove izvedenice; možda i *legati.*

4. primarno GI: nema primjera.

5. primarno – CHIU– *:Drač* (i 3 nesigurna primjera)

6. primarno – GIU– *:aksadž* = saggio (stara mjera)

Najviše rom. primjera ima u 1. skupini (većinom pred *i*!). U 3, 5. i 6. skupini nema B. sigurnih romanskih primjera, a za 4. uopće ne raspolaže primjerima.

Skok je, rec. I i), 455, smanjio primjere iz 3. skupine: »Ovdje se može uzeti da je ovim dubr. hrv. riječima temelj prvo lice sg. pres. aktiva, gdje je *g* po zakonu. Da je tome tako, pokazuju najbolje dubr. oblici *ardiškati, divertiškati* itd. koji mogu da imaju za temelj samo I lice sg. prez., a ne infinitiv.« Skok nije, zbog *Cavtat* < CIVITATE te *Drač, pogača, spičar,* u to doba vjerovao da se rag. razvoj razlikuje od veljotskoga. Tek kasnije *C* u *Cavtat* tumači slavenskom palatalizacijom, a razvoj CI luči od razvoja C + *i*.

Punih 20 god. taj problem nije svestrano obuhvaćen iako su se nalazili novi primjeri i paralele u razvoju drugih romanskih jezika. Usp. Bartoli, o. 13, 461; Skok, o. 38, No. 8. *gera,* No. 21, *mrkijenta;* Skok, o. 46, No. 14. *kîrla, krklo, rakno;* Skok, o. 51 (uz put, u vezi s panonskom posuđenicom *pòculica* = fazzuolo, o refleksima **faciola* u balk. lat.); G. Bertoni–M. Bartoli, *Breviario di neolinguistica,* Modena 1925, gdje se u II (Bartolijevu) dijelu, u par. 3 i 24 spominje konzervativnost dviju izoliranih area, Sardinije i Dalmacije, u velarnom izgovoru *C* i *G* pred palatalnim vokalima, što nije regresija, kako su neki mislili (za Sardiniju), već očuvana starija faza (s tim se slaže i Skok, o. 99, 45–46).

God. 1927. izašao je Skokov rad br. 76, prvi u nizu njemački pisanih radova o problemima »balkanskog latiniteta«. Skok je u brojnim TN, AN i apelativima iz raznih slavenskih zona na Balkanu ustanovio da lat. *C, G, Qu, Gu* pred *e, i, y, į* daju trovrsne rezultate, i to 1) *č, ž;* 2. *c, z;* 3. ostaje *k, g.* Za našu temu važni su, osim najbrojnijih primjera iz 3. grupe, iz 1. samo *konič, mriječ* (*č* prema *ci*) i TN *Šipan* (grčko *γυ-* = *giu) te iz druge grupe TN *Cavtat* < CIVITATE, dok je No. 28

cipal, cipao opće proširen po Dalmaciji. Dodajmo da je kritika koju je izazvao ovaj članak uklonila primjere gdje slijedi *i* u hijatu (tako i SISCIAE > *Sisak* iz 3. grupe). Skok pripisuje pojave pod 1–2 slavenskoj I i II palatalizaciji. Zašto su neke riječi bile podvrgnute njima, a neke nisu, nastoji objasniti historijskim razlozima. Dok se 1. i 2. postupak s lat. posuđenicama sreće u svim slav. jezicima, area trećeg tipa uglavnom se drži jadranskih obala. Razlika nije kronološki uvjetovana. »Es ist z. B. nicht möglich zu sagen, dass der Velar in Bigi > *Bag* (Nr. 78) deshalb geblieben ist, weil die Slaven diesen ON später kennen gelernt haben, als das ganz nahe liegende CISSA > *Čaška* (Nr. 2) oder CELEIA > *Celje* (Nr. 19)«. Dodali bismo ovoj usporedbi *Cavtat : Kantafig*. Zašto nisu Slaveni primijenili »zakone« svojih promjena i na 3.grupu gdje su također stare posuđenice? Skok veli: »Die dalmatinische städtische Latinität hat die ursprüngliche schriftlateinische velare Aussprache von c^e g^e behalten, die nomadisierende Balkanlatinität dagegen nicht.« Rumunjski je proveo palatalizaciju nakon rušenja gradova, tj. početkom 7. st., vrlo vjerojatno bez veze s ostalim rom. jezicima. Slaveni koji su se nastanili u blizini dalm. gradova čuli su dalm. velarni izgovor vrlo intenzivno i dnevice te su ga prosto preuzeli (ali ne u svakom slučaju). Prema tome, samo 3. grupa dokazuje da je postojao velarni izgovor u doba dolaska Slavena. (Prva grupa pojava može nekad nastati tako da se rom. *ts* (*c*) supstituira sa *č*; v. sličnu pojavu: germ. *zubar* > *čibŭrŭ* > *čabar* SEW 165, a druga grupa može se tumačiti rom. izgovorom u sjev. Italiji.)

Dalm. romanski govori imali su jaču iradiacionu snagu nego raspršeni rom. nomadi i jer su se nalazili pod moćnom vrhovnom vlasti Bizanta. »Deshalb haben sich hier (na Jadranu, op. Ž. M.) viele roman. Lehnwörter der ersten und der zweiten slav. Palatalisierung entzogen«, ib. 410.

U kritici Skokovih postavki F. Ramovš, o. 79, pošao je od činjenice da su slav. palatalizacije I i II u vrijeme posuđivanja rom. TN i apelativa bile odavna zaključene. Rijetki *k, g* > *c, z* nastali su putem »Lautsubstitution«: »tuji prevelarni *k'* so Slovani slišali nekako kot svoj *c* in so ga zato s tem glasom substituirali«, *ib.* 155. Refleks *č* supstitut je za balk. lat. *k'i*. Tal. i retorom. palatali reflektiraju se kao *č, ž* (R. misli na *hlače* i *pogača*). Rječe su plod internih slav. sredstava (npr. *tržački* od *trz–*, jer slijedi *š*). Dakle, rapski oblik *močira* ima tal. ili furl. *č*, a bosanski *mocira* supstitucija je balk. lat. *k'*. Prema Ramovšu, najstarije su posuđenice sa *c, z*, a tek nakon 9. st. primljene su one s *k, g*. »Med tema dvema dobama se je izvršilo jžsl. okrepitev frikat. elementa v glasu *c, dz* in je pojemala palatalizujoča moč palat. vokalov.« Dokazi za kasniji datum: nijedna riječ iz 3. grupe nema likv. metateze (*lokarda, kumjerak* itd.), a pojave *ĭ* > *ь*, *ŭ* > *ъ* moguće su i u 9–10. st.

Skok je odgovorio u o. 92, i duže u o. 99. Proučavajući, u o. 92, refleks *č*, alb. *k'* za lat. *ci* (Rumunji imaju *ț* [ts], rječe *č*), za južnu Dalmaciju su mu *rečijak* i *bačkio* dokazi da se u rag. grupa *ci* nije palatali-

zirala, čak ni kad imamo primarno -(A)CIU. Uzrok tom arhaizmu bio bi »der von Byzanz ausgehende Einfluss«. Obje rom. provincije na Balkanu Dalmacija i Praevalitana (gl. grad Drač) do kasna su bizant. temati. Stare grč. posuđenice iz latinskog imaju *k*, pa tamošnji srednjovjekovni Romani imitiraju u tome svoje grčke gospodare. Ovdje se prvi put javlja misao na koju će se Skok često navraćati o grčkom utjecaju na rag. izgovor.

U o. 99 Skok je odgovorio Ramovšu i podosta dopunio svoje postavke. Danas bismo rekli da se h. distribucija fonema opirala posuđivanju riječi s *ki, ke* na početku i u sredini riječi. Terminska raspra: nije palatalizacija, već zamjena *tuđeg glasa najbližim domaćim*, tu je riješena, te i Skok priznaje da od 6. do 10. st. naši preci nisu mogli artikulirati velare pred *e, i*. Skok bi prihvatio R. tvrdnje kad bi se dalo dokazati da su Slaveni najprije posudili *Cres* i *Cavtat*, a onda *Krknata* (kod Dugog otoka) i *Kantafig* (u Gružu). Ovdje bismo dodali da je 1950. sam Skok, o. 234, I, 59, pisao da Krk i Rab imaju od svih otoka najveći procenat rom. TN (iako su bliži čisto slav. obali nego Cres), a i da je isto tako vjerojatno da su prije Slaveni upoznali Epidaur nego Kantafig (*Caput fici* tek g. 1228). Skok insistira na tome da je u doba dolaska Slavena bila još aktivna slav. palatalizacija. Skok drži da ondje gdje nije bilo tijesne slav. rom. simbioze, (CISSA na pustom o. Pagu i CIVITATE) *Čaška* i Cavtat imaju *č* odnosno *c*, a TN na Krku i u Dubrovniku gdje su živjeli Romani imaju *k* (npr. *Kantafig*). Danas ne bismo rekli da je *klak* iz balk. lat., a *lukijerna* (ib. 45) iz dalm., već bi bilo bolje reći da je *klak* primljen dok je u h. jeziku postojala likvidna metateza, a *lukijerna* kad je više nije bilo, a obje su iz rom. predmletačkog govora (= dalm.). Skok dopušta da bi Sisak moglo biti stvoreno analogno prema **Siscê* koji je shvaćen kao lokativ. Što se tiče 7. tačke da slav. *k, g* za balk. lat. *k', g'* potječu iz dalm. jezika, Skok i Ramovš se slažu, samo Skok ne odobrava da je kategorija slav. posuđenica, koja je sačuvala velar, mlađa.

Nakon radova o. 105 (etimon *kuf*) i o. 109 (*Plakir*) u kojima su Vaillant i Skok proširili broj obrađenih riječi s *k*, G. Maver je, o. 112, kritizirao onaj dio Skokove teze, koji se tiče velarnog izgovora grupe *cị* (koji je za nju vrlo važan, jer ako se tu poč. 7. st. čitalo *kị*, onda $c^{e,i}$, $g^{e,i}$ nije moglo ne imati velarni izgovor, i utjecanje slav. pojava neminovno je za posuđenice s izvršenom palatalizacijom). Maver je došao do zaključka da nijedan dubr. primjer s *cị* > *k* nije siguran.

U radu 118 Skok je nabrojio velik broj h. posuđenica s očuvanim velarom. Uz otprije poznat TN Šumet (JUNCETUM, tal. *Gionchetto*), ib. 477, *Kantafig* (481) i brojne apelative (495–496) javlja se po prvi put i *krìlat, -a* »cierge pascal«, ib. 496, od CEREUS LATUS. U radu 106 P. Skok još bolje formulira misli iz o. 76 i 92. Velarni je izgovor, npr. od CIMICE, »eine Nachahmung der feineren gebildeten griechischen Aussprache des Hochlateins, ... gleichwie bei den Aromunen,

welche seit jeher grosse Gräkomanen waren, *t* statt *č* als eine Adaptation an die feinere griechische Aussprache zu betrachten ist.« Što se više ide k Dunavu, sve je više *č, ž*. U Sardiniji gdje je također Bizant dugo vladao »das griechische Muster dem lat. Konservatismus zum Siege verholfen hat, gleichwie in Dalmatien«, ib. 510–512. Što je rag. govor vjerniji velarnom izgovoru negoli veljotski koji *k, g* pred *i* palatalizira, razlog su jače veze s Bizantom.

U Rešetarevu zborniku (1931), uz Skokov rad, o. 121 (*cherchelli*), značajan je s jedne teoretske digresije o ovom pitanju i o. 120, gdje M. Bartoli s neolingvističkih pozicija kritizira Skokovo učenje o ulozi Grka u čuvanju velara. »I „themata" bizantini di Dalmazia e d'Albania e quelli dell'Italia – e qui si deve accennare a una tesi importante dello Skok – rimasero . . nella dominazione dell'Impero romano, o greco-romanico, più a lungo che altre regioni neolatine. Perciò quei »themata« conservarono–nei linguaggi, come nelle arti figurative e in altre manifestazioni dello spirito – alcune reliquie romaniche, e per contro accolsero o svilupparono diverse innovazioni d'origine greca . . . Ma . . Skok non ha ragione di annoverare fra coteste »imitazioni« del greco la velare, p. e. del. lat. *cenare* (*k–*) conservata nel sardo log. *kenare* e nel veglioto *kenúr*. Queste sono reliquie antiche, e la ragione della loro conservazione sta nel fatto che l'innovazione corrispondente, tipo *če,(t)se,* è sorta fuori di quei »themata«: essa è irradiata da centri »d'oltre confine«, centri romanzi, e difficilmente poteva giungere nei »themata« dell'Impero greco-romanico e tanto più difficilmente in quelle due isole, cioè in aree particolarmente isolate . . . Come il romanico di Veglia, anche il fratello suo di Ragusa, ha conservato a lungo, fra altre antiche reliquie, *basilica* e pure la fase *ke, ge.*« Dakle, inovacije *ke* > *če* nisu doprle do dalm. gradova zbog političke odvojenosti, stvorene bizant. vlasti. (ib., 426). V. ib. *galatina,* 413–414.

C. Tagliavini, o. 127, govori o velj. ki > *či,* gi > *dži* kao o »fase seriore«.

U radu 149 P. Skok se osvrnuo na Maverov o. 112, v. No 8. Odustao je od shvaćanja razvoja grupe *cį* i naveo primjer *barcusius* s refleksom *–ciu* > *–s* (iz 1272. g.). Prihvatio je i neke Maverove zamjerke glede *rečijak.*

U radu 175 Skok tumači latinizirani oblik *barcusius* od *barcus* + *–ius,* jer je u dalm. sufiks –UCEUS bio dao *–us.* Od rag. *barcús* izvodi mlet. *bar–/bragotso,* ib. 467.

Da je u rumunj. palatalizacija nastala poslije dolaska Slavena, obrazlaže Skok toponimima kod Prokopija, o. 176.

»Ni afrikate ni palatala nema u Sardiniji i u Dalmaciji«, ističe P. Skok, o. 201, II, 53.

Bartoli, o. 210, par. 8 i 12, piše da zajedničke konzervativne crte dalm., alb.-rom., sardskog i ladinskog nasuprot centralnoj Italiji nije dosta tumačiti normom »area meno esposta alle comunicazioni«. Sma-

tra da su se prije pada Carstva te zone odijelile od Rima više nego druge provincije. Kasnije su bizant. oblasti bile odijeljene političkim granicama od Italije i Zapada, a slavenskim prodorom od rumunjskog jezgra. Stoga se inovacije iz sjev. Italije nisu probile do tih oblasti, ni, obratno, inovacije nastale u njima nisu došle odmah u sjev. Italiju.

G. Bonfante, o. 226, tumači fonetičkim i geolingvističkim razlozima polovičnu palatalizaciju u veljotskom. »The answer is very simple. *I* is a more distinctly palatal sound than *e,* and the palatalization of *ki* was . . easier than that of *ke;* phonetic conditions were more favorable«, *ib.* 3. Palatalizacijski val došao je sa Zapada oslabljen i prodro u locus minoris resistentiae *ki.*

Govoreći o posuđenici *mrganj (mrginj)* koja ima široku areu (dopune dao M. Pavlović, o. 354, 214–215), Skok dodaje važan stari primjer za velarno čitanje grupe *ge, gi* u raguzejskom, o. 229, 27–33.

»*Kanata*«, Maver, o. 237, zanimljiva je, ali nije iz Dubrovnika.

Iako u o. 256 Skok ne govori o tom problemu, važna je misao koju sustavno razvija o izgovoru latinskoga u ustima Grka, ib. 249. I u o. 302 insistira na ulozi grčkog izgovora u konzervaciji velara: »Les recherches que j'ai faites dans le domaine de l'ancien dalmate m'ont porté à conclure que le maintien des vélaires *k* et *g* devant les voyelles palatales *e, i* s'explique par analogie avec ce qui s'est passé pour l'élément latin du moyen grec (byzantin) et du néo-grec«. U povodu grecizma *kaluđer*: *koludar* Skok objašnjava hrv. čakavsku formu »par la prononciation vélaire de l'ancien roman (tj. disimilacijom *k–g* > *k–d*) . . Il faut donc supposer pour les grécismes des parlers croates de Dalmatie qu'ils ont dû passer par l'intermédiaire roman dalmate avant d'entrer dans la bouche croate«, ib. 227.

Lausberg, o. 309, II, bavi se samo velj. pojavom, str. 9–10 i 14, dok mu je palatalizacija od *–ki–* najstarija, zajednička romanska palatalizacija, ib. 59–60.

Držim da je u raguzejskom grupa *–ki–* dala, preko raznih prelaznih glasova o kojima v. Lausberg, ib. 60, [tts] od koga polazi sjeverna i južna Italija i rumunjski. Kad se kasnije ta afrikata našla, nakon pada svih finalnih vokala osim *–a,* na kraju riječi, vjerojatno je izgubila, kad je iduća riječ počinjala konsonantom, dentalni elemenat. Taj reducirani rezultat mogao je kasnije biti generaliziran (ili barem češći). Tako tumačim *BARCUCIUS>*barcus*, PLUMACIUM>*plumas*. Usp. u rumunjskom :[pače] : [pašnik] jer je grupa [čn] teška (W. Rothe, *Einführung* 43, par. 96 : *pace* : *paşnic*).

Od grupe *–gi–* očekivali bismo na isti način *–dz–* (i dalje *–z*). Raguzejskih primjera nema, a h. posuđenica *aksadž* iz doba je kad je moguća i regresija *dz* > *dž*. (Za st. mlet. *sazo* –colla z dolce – v. Boerio 531, REW 2932).

U veljotskom je *–cį–* dalo *ts*, a *–gį–* vjerojatno *dz* (svega 1 nesiguran primjer). Na kraju riječi, ponekad, *–cį–* daje *–s* (BRACHIUM > *bras* ali u pluralu *brez*[*brets*]).

Lausberg, o. cit. 61, ne daje primjera za dalm., ali se iz prednjega a i iz h. posuđenica čini da je u dalmatskom, za razliku od stanja u już. Italiji, u rumunjskom i u sardskom, razvoj grupa *–cį–*, *–gį–* tekao uporedo, i da je ne samo prva nego i druga (kojoj se prikljućila i grupa *–įį–*) preko mediopalatala ['ć 'č] odnosno ['ǵ 'ǧ] dala dentalne afrikate. U ovom detalju dalmatski ide zajedno sa sjevernotalijanskim govorima, HG I, 459–460.

b) Za razvoj *į–*, *–j–* [*–įį–*] nema Bartoli, o. 1, II, 379, nijedan rag. primjer. Za veljotski ima *dz–*, ili *–j–*, a od h. posuđenica spominje TN *Zadar* < JADERA te *žežinati* < JEJUN- i JUNCU < *žuk*.

Kako su i Bartoli i drugi često uporedo proučavali razvoj ovog glasa s razvojem grupe *dį–*, *–dį–*, a ovu uporedo s razvojem grupe *–tį–*, i mi ćemo u najkraćim crtama prikazati taj rad. Osvrnut ćemo se i na grupu *–sį–*, dok o grupama *–vį–* i *–bį–* ne ćemo govoriti jer postoji svega jedan, i to nesiguran, primjer (*Rožat* < RABIAT–?[70]). U odj. c) govorit ćemo o refleksima grupa *sonant* + *į*. Sa gledišta strukturalne lingvistike ove su grupe, jednako kao i već spomenute *–cį–*, *–gį–*, neobično važne, jer su mogle dati kao rezultat palatalne glasove. Mi smo mišljenja da se to nije dogodilo. To što u našim starijim posuđenicama imamo *–tį–> č*, *–dį–> ž* (*dž* ne postoji kao fonem u našem jeziku u rano doba!) tumačim dvojako: 1. ili je to refleks za dalmatinsko-romanski ['ć'č]: *Supokrač* (TN na Šipanu) < SANCTUS PANCRATIUS, Skok, o. 234, I, 237; odnosno ['ǵ 'ǧ];[71] 2. ili je analogno s mletačkim izgovorom naših TN, AN i apelativa (Čibača – *Çibaça*, Mihoč – *Micoç* i dr. u dubrov. dokumentima) u doba simbioze raguzejska, hibridna ili mlet. riječ primljena sa *č*, *(d)ž*, prema rom. ç, ukoliko nije u doba toskanizacije kan-

[70] Bartoli, o. 1, II, 367; Id. o.; 6, No. 5, *aragjan, Rožat;* Merlo, o. 11, 14; u radu 118, 480 Skok pretpostavlja *RADIATUM > *Rožat*, a za *aradžan* nalazi etimon u *adrabidiatus*. Skokovi su argumenti jaki, te tako, bez novih primjera, ne znamo što u rag. daje grupa *–bį–*.

Za pad kons. *v* u grupi *–vį–* znamo samo iz h. posuđenica; usp. Skok, o. 137, *liksija* (Dubrovnik i Kotor) od rom. **liksia*. O ukrštanju pridjeva *lixīvus*, *lixīvius* s grč. pridjevskom poimeničenom izvedenicom προικιό(ν), zbog čega ovaj pravni termin ima u dubr. spomenicima oblik *perchivium* (i u kotorskim hiperkorektno *perclivum*) v. Skok, o. 254.

[71] Lausberg, o. 309, II, 55–56, navodi da je palatalni razvoj od *–tį–* i *–ttį–* izolirana pojava samo u rumunj., i to pred naglašenim velarnim vokalom. Stoga ovdje treba pomišljati, sa Skokom, da su se, doduše rijetko, rezultati od *–tį–* i *–cį–* pomiješali, s prevagom drugoga, što je pandan poznatoj i čestoj pojavi da u zonama gdje je palatalizacija nepoznata ili kasna *–tį–* i *–cį–* daju [*tts*] (> *ts*): usp. *preț* : *brați* (rum.) prema *prezzo* : *braccio* (tal.). V. i Lausberg, o. cit. 60. Za *–dį–> ž* jedini je primjer stari TN Rožat.

celarijskog jezika u Dubrovniku došlo do takve pojave.[72] Dok *polača* pripada najstarijim posuđenicama, dotle se ne slažem s Bartolijem, o. 1, i Skokom glede datuma posudbe riječi *nepuča, stačun* i *račun* (koju nijedan stari dubr. pisac nije upotrijebio).[73] Bogato slavensko nazivlje za rodbinu nije sigurno trebalo romanskih naziva, pa je *nepuča* moglo da nastane od *nepoça* samo vrlo kasno, u doba slavizacije grada, kad je i u rag. (i u mlet.) znak *ç* bio čitan kao afrikat [ts] (ili i [dz]).[74]

Naravno, recentne su mlet. posuđenice u kojima mletačkom provincijalnom lagano palatalnom *s, z* odgovara naš *š, ž*.[75]

Što se tiče posuđenice *žmul* < MODIOLUS, *mižati*[76] i sl., kod njih je teško reći da li idu u 1. grupu, ili su Slaveni rom. *dz* (koje nije postojalo u starom hrvatskosrpskom narodnom jeziku, v. Ivić, o. 337, 162), supstituirali svojim glasom *ž* (ili *z* > *ž* zbog internoslav. razloga), jer nije uvijek ni približno poznat datum njihove posudbe. Kako je većina naših posuđenica s početnim *j–, dį–* dala u starije doba *ž–* (*žakan, žapalj, župa* »dolama«, ali *Zadar*, možda pučka etimologija: *za dar*), i kako dalmatinski pisari pišu naše *ž* na četiri načina, Skok, o. 265, 235 str., čini mi se vjerojatnim da Romani nisu u 11. st., i kasnije, imali palatala, pa ni fonema *ž*, već da su imali *dz*. Teško je reći, da li je takav afrikat bio u sredini riječi geminiran, u doba dok su u dalmatskom postojale geminate.

O ovoj problematici v. Bartoli, o. 1, II, 366–367; Id., 5, 45 *»račun . . . stačun . .* termini commerciali per eccellenza, importati nel Balcan dal commercio medioevale italiano. Che non siano più antichi, si deduce forse dall'*A ´* conservata . .«; Skok, o. 9, No 6 b.; Merlo, o. 11, 14–16; Ib., 22; Bartoli, o. 13, 479; Skok, o. 17, No. 1 VITTIA *bičva*, No. 16, MODIOLUS; Skok, o. 30, 39 (*Lajarum* mj. Lazarum, *Diunan* mj. Jonas; tu je izgovor već *dz*); Skok, o. 38, No. 6, *frondžata;* v. ispravke u Schuchardt, o. 43, i Skok, o. 45, No. 3, 119–125; Skok, o. 46, No. 16, *krcati* = *carrizare* < CARRIDIARE; Skok, o. 81, par. 29, daje vrlo značajan podatak da K. Porfirogenet piše *ζ* za slav. *c, č, ž,*

[72] O hiperkorektnim pojavama kao što su *marač, tijerač, skarač, kačola, kačuo* v. Skok, o. 17, No. 6, i dr.

[73] *ARj.* XII, 852–855. Ni Mikalja ni Dellabella nemaju *račun*, a Stulić upućuje na *razlog*! *Stačun*, ARj, XVI, 333, prva potvrda iz 1407. *Polača* u Dubr. sada kao ime ulice, Skok, o. 241, 477, 33 a (*Između polača*), a kao apelativ 14–19. st., ib. 453–454. O TN *Polače* (o. Mljet), usp. Skok, o. 234, 210. I *puč, ARj.* XII, 608 (Zbornik iz 1520). *g.*) ide u tu kasnu grupu posuđenica, prema mom mišljenju. Na sjeveru imamo *bez(z)o – bčč.* Da su Slaveni mogli čuti p o j e d i n a č n e rom. izgovore *ts, dz, s,* (*z*?) lagano mujirane, lako je moguće, jer ni rag., ni stari mlet. nisu imali *č, dž, š,* (*ž*?), pa su prednji fonemi imali širu »marge de sécurité«.

[74] REW 5891 NEPOTIA (rumunj., alb. i rag. dalm.); ib. 5892, *NEPTA vegl. *nyapta* (sic!); ib. 5893 NEPTIA > ven. *netsa.* Zanimljivo bi bilo istražiti kako se u rag. razlikovao naziv za *nećakinju* od onog za *unuku.*

[75] Npr. *pašta, režentat.* Usp. H. Schuchardt, *Slawo-Deutsches und Slawo-Italienisches,* Graz 1884, 50. V. i Bartoli, o. 1, II, 324.

[76] REW 5468 nema dubr. posuđenice. V. dalje Skok, o. 175.

a bezvučni srednjogrčki digram τζ za *c, tbs, č.* V. ib. i par. 35. o raznim grafijama za ime o. Brača. Sa činjenicom da K. Porfirogenet jednim znakom daje slav. *c, č, ž* slažu se odlično refleksi od MODIOLUS > **mədzul* :*mižol, mežul, čmul, žmul, možul* (Bart. o. 1, II, 296 iz Dubrovnika) i sl. Slaveni, dakle, »čuju« rom. *dz* (koji fonem nemaju) najbližim svojim glasom.

U o. 92, Skok daje pregled razvoja lat. *–tį–* i *–cį–* u balkanskim jezicima. Uz predloženu etimologiju za *rečijak* v. Maver, o. 112, No. 2.; ne bismo se složili da su *puč* i *račun* iz istog sloja iz kog i *polača.* Skokova misao da su Aromuni i Meglenorumuni razvili prarum. *č,* zbog prestiža grčkog jezika u crkvi i javnom životu, u *ts* (grčki nema *č*!), mogla bi se, mutatis mutandis, primijeniti i na dalmatski: držimo da nije nevažan utjecaj grčkog jezika u ovom pitanju. O djelovanju grčkog u Dalmaciji v. Skok, o. 106, No. 8 i str. 510–512.

Sandfeld spominje posuđenicu *nepuča* i druge »qui semblent remonter au latin balkanique«, o. 114, 53–54 (rezerva je na mjestu!) i opširno tumači grčki utjecaj u aromunskom, ib. 102 i d.

U Skok, o. 118, v. *lincun* (i starije *lincul, lincuo*!), *pùco, –ála; osjenač* i *romijenča* ne mogu, zbog očuvanog *–en–* biti veoma stare, a kako nije poznat balkanski romanski jezik, u kom je *kons.* + tį– dalo *kons.* + *č,* to se ovdje radi o hiperkorektnoj formi, koja je mogla lako nastati u doba kad je svako *ts, dz* bilo sumnjivo da je mletačko (prim. Ž. M.)[77]

O splitskom refleksu MEDIUS > *mesus* (AN *Mesagalina*) govori Skok u o. 175, 475 i d., dovodeći *–s–* u vezu s *mejare* = dubr. *mižati* (da ne bude homonimija!), a i s grč. μέσος. Međutim aree se ne poklapaju.

Za pjesnički termin *desiješa* Skok, o. 191, No. 2, pomišlja na etimon **dēsēdium.* Bit će prije iz dalm. (= rag.), nego iz vulg. lat. provincije Dalmacije.

Kod nas je nezapažen ostao Kranzmayer, o. 198, 196 i d. koji je za TN *Poreč* itd. pretpostavljao ranoromanske forme (**Parentsu* itd.).

U Skokovoj knjizi, o. 234, uz brojne TN iz sjeverne i srednje Dalmacije (na pr. *Žman* od *Meçana* < MEDIANA, str. 118) rijetki su TN iz dubr. kraja. V. ipak *Žara* (o. Mljet), 211, i *Džara,* predjel u Dubrovniku, povrh propalog sela Višnjice, 217.

U radu 241, 456, u povodu riječi *polača* i starih TN i AN Skok je bliz Lausbergu, o. 309, 56 kad kaže: »Ovi primjeri pokazuju da naša afrikata *č* nije nastala prema slav. fonetici za *tj*... nego da je to naš

[77] O dvojakim rezultatima *kons.* + *tį–* v. HG I, 477–479 (*squarciare, cominciare* itd.). Od brojnih hiperkorektnih forma v. *čafran* (mlet. *zafran* sa *dz–*), Rešetar, o. 142, 231, REW 9588 (knjiž. *šafran*) kome će biti prethodila još nepronađena rom. forma iz »tosco raugeo« sa *č–* (ili *dž–*). Usp. *facciolo,* Test. 35, 95, 1530. god., i *staccionaro,* ib., 156, 1552. god. U 16. st. u dubr. kancelarijskom jeziku *Ragusa* postaje *Ragugia, Raugia, Rhaugia* jer postoje brojni drugi parovi (npr. *leze* : *legge*) u kojima se mlet. i tosk. razlikuju u tom detalju, pa nisu rijetke hiperkorektne forme.

supstitut za sličan fonem u vulg. latinitetu na Balkanu od 5. do 7. st.« Čini se da je u rom. predlošcima od *Poreč, Soča, Lovreč* i sl. sekvencija *–en–* bila izgovarana *–ẽ–*, jer kons. + *tį–* veoma izuzetno daje kons.+*č;* kad je teško prihvatiti Kranzmayerovu hipotezu, jer je slav. II palatalizacija bila u 7. st. zaključena, ova nam je Skokova formulacija prihvatljiva, osim za *račun* (v. naprijed). Na Jadranu je *–tį–*> *č* još rjeđe nego u rum. (*rugăciune*); i u rum. češći je refleks *ț* (*puț*). Dodajmo ovome, da nam prednje tri riječi malo koriste za raguzejski jer potječu iz udaljenih krajeva. U Dubrovniku LAURENTIUS daje AN i TN *Lovrijenac*. Iz istog razloga samo se neizravno tiču našeg rada oštroumna Skokova zapažanja o crkvenom terminu *žakan*, o. 269, No 9.

Hrv. izgovor *Zadar* ne mora biti odlučan, jer se vjerojatno radi o pučkoj etimologiji, v. Skok, o. 285, 41.

Nova etimologija za *pìžuo, –úla* koju je dao V. Vinja, o. 299, 150–151 (od srednjogrčkog πεζούλιον) gdje dolazi slav. *ž* za grčko, pa valjda i rag. *dz*, slaže se s našom tezom.

Od LAPIDIUS, REW 4899, h. *lopiž(a)*, sad nepoznat u Dubrovniku, našli smo, uz mlet. *laueço*, i rag. oblike sa bezvučnim *s* iz čega se vidi da je grupa *–dį–*, našavši se, preko *–ddz–* na kraiu riječi mogla dati *z*, ali kako tog fonema nije bilo u raguzejskom, dala je *–s*.[78]

Da su Hrvati primali grčke riječi u romanskom izgovoru, vidi se iz identičnosti h. refleksa za rom. *dį–* i grčko *δι* + *vokal*. Usp. *žmul* : *žapalj*, prema *diadima* (sic!), *dijakon*, koje su pravoslavci primili izravno od Grka, Skok, o. 320, 228–229.

Naši zaključci slažu se s općeromanskom situacijom, kako ju je prikazao Lausberg, o. 309, II, 16–17, 26, 55–57, 59–61. Neka kolebanja sreću se, kako vidjesmo, i u drugim dijelovima Ist. Romanije.

Na žalost, za C, L, P, R, T + TI–, o čemu za Italiju v. HG I, 477–479, nema u našim tekstovima primjera: nema ih ni za osobito zanimljive grupe *–stį–*, *–rdį–*, *–ndį–*.

Za *–ssį–* nema primjera.

Za *–sį–* v. Bartoli, o. 1, II, 366; Maver, o. 68, 752 i d.; Skok, o. 76, 402, No. 56; Skok, o. 99, 56; Skok, o. 106, 489, No. 6 CERÉSIA – velj. *kris* i st. j. dalm. (= rag.) **kris* = h. *kri(je)š(v)a*. Skok je, o. 118, 462, izvodio od rag. **Graúsium* > **Gruš, gruški*, a od pridjeva sačuvani TN *Gruž*.

Dodajmo da su potvrđeni oblici *Gravos, Test.* V, 40 i *Ragus*, ib., 6b. V. i *gratacaso*, ib., 101 i *gratacheș* ib., 263b.

V. još MARGARISIUM > *mogoriš*, Jireček I, 91[79] i *Vlasi(j)* od BLASIUS u bizant. izgovoru *B* = *V*, Skok, o. 118, 486 i o. 204.

[78] Dubr. arhivske potvrde v. str. 298.

[79] Hrv. *–š* bit će i zbog toga što je u našem jeziku taj završetak češći nego *–(i)s, –us, –(e)s*. Za *mogoriš* v. i Sindik, o. 304.

c) Kako ni za raguzejski nema sigurnih primjera za *–M + j*,[80] ograničit ćemo se na malobrojne reflekse *–lj–, –nj–, –rj–*.

Već je govoreno o sufiksima –ARIUS i –ERIUS.

Bartoli, o. 1, II, 367–368, navodi dubr. posuđenice *paļe* i *saļatur* i u unutrašnjosti proširen *antrešeļ* < INTER–SELLIU. Slažemo se s njim da je teško lučiti dalmatski sloj od mletačkog jer je stari mletački od L + j imao *lj* [ļ], HG I, 461 kako se pretpostavlja za raguzejski i kako je bilo u veljotskom. (N. B. danas mlet. ima ğ: [*pağa*], [*foğa*]). Za reflekse N + j, R + j ne dolazi u obzir ni djelomice taj kriterij.[81] Iz veljotskih se primjera vidi da je vokal ispred L, N u zatvorenom slogu, ali to, po našem mišljenju, može značiti, i da je u davnini tu bila grupa L + j, N + j koja još nije palatalizirana, i da je bila geminata. H posuđenice mogu tu slabo pomoći jer je i u nas moguće da palatal nastane sekundarno: *veselьje* > *veseļe*.

Možda je uvjerenje da je teško ili čak i nemoguće odvojiti po refleksima ovih grupa dalmatsko od mletačkog uzrok da su samo rijetki autori dotakli to pitanje. Usp. Merlo, o. 11, 14; Skok, o. 17, u No. 1; Skok, o. 30, 40; Skok, o. 118, 496 (tek pokoji primjer); Medini, o. 159, 128–129: »*consileri, sinoria, vena,* Dubrovnik 1302, . . . *mullier, mulir* . . Reklo bi se . . da stari Dubrovčani nijesu jotirali ni *l* ni *n* i da je jotiranje započelo tek polovinom XIV v. pod djelovanjem talijanskog jezika« (Medini je prvi koji je na te Jirečekove primjere upozorio); u nedostatku sistematskih radova v. napomene o »*mocira*«, Skok, o. 234, II, 52 (indeks); Skok, o. 278, No 1. V. i lit. ovdje na str. 248 i d. o sufiksu –ARIU. O svemu v. pogl. 5 i nove primjere u pogl. 4.

6. *GRUPE KONSONANT + L*

a) *Grupe KL (CL), GL, PL, BL, FL*

Iako je već Bartoli, o. 1, II, 371–372, znao da je i stari mletački dugo čuvao te grupe (v. sada HG, I, 294–296: i retoromanski, i druge zone; Lausberg, o. 309, II, 20, 47–48): »deswegen könnten die *l*-Beispiele der

[80] Bartoli, o. 1, II, 368, donosi samo *vendigno* iz g. 1371. i *cugnato* < COMMEATU iz g. 1332. Očito su import iz juž. Italije gdje je taj rezultat normalan, HG I, 462–468.

[81] Cijela Italija osim Toskane likvidirala je grupu –RI– bilo da je poluvokal *j* nestao bez traga, bilo da je uskočio u prethodni slog i s tamošnjim vokalom stvorio diftong, usp. HG I, 466–467. U našim krajevima već rano nema traga asilabičkom *j*, usp. Guberina, o. 164: *adversaro* (i dr.). V. i P. Aebischer, »Perspective cavalière du développement du suffixe –ARIUS dans les langues romanes et particulièrement en italien prélittéraire«, *Boletín de la R. Acad. de buenas letres de Barcelona* XXI, 1948, 163–174.

Što se tiče grupe N + I, vidjet će se iz arhivskih primjera, ovdje, str. 298, da je tu kao i kod L + I bilo došlo do depalatalizacije i da je do repalatalizacije došlo relativno kasno.

Docum. einfach venet. sein und die *l*-Beispiele des Srb.-kr. einfach die treue Erhaltung des (alten) venet. Zustandes darbieten . .,« često se, ne spominjući stanje u starom mletačkom, isticala očuvanost tih grupa (osobito prvih dviju koje su gotovo u svoj Romaniji doživjele promjene) kao dokaz da je neka riječ posuđena iz dalmatskog. Usp. Tagliavini, o. 127, 244; Cronia, o. 97, 80; (i dr.). Barić, o. 182, par. 3, i Merlo, o. 282, 8, ispravno su ocijenili prividnu fonetsku sličnost između abruceškog i veljotskog u konzervaciji ovih grupa. U novije doba znamo da grupa *kons.* + *l* može potjecati i iz retoromanskog (friulanskog), usp. Skok, o. 269, No. 8, *plebanus* > *plovan*, a poznat nam je bolje i kompleksan razvoj intervokalnog –CL– u starom mletačkom iz rada G. Devota, »Per la storia della latinità euganea. 1. Il gruppo –KL–«, *Mélanges Michaëlsson*, Göteborg 1952, 86–97.

O sonorizaciji *–cl–* > *–gl–* v. u idućoj glavi.

b) *Grupa SCL*

Bartoli, o. 1, II, 371–372, dubr. *scaunesco* SCLAVON– (1363. g.) tumači tako da je teška grupa od 3 konsonanta olakšana najprije u **skl–*, pa u *sk–* (pisano *sc–*), jer **sč–* nije moguće.

7. *INTERVOKALNI KONSONANTI*

Ovamo idu svi intervokalni konsonanti i grupe koje lingvistika tretira kao intervokalne konsonante, a ispred kojih se vokal nalazi u otv. slogu (*muta* + *liquida*). Posebno nas zanimaju bezvučni okluzivi *–p–*, *–t–*, *–k–* i sibilant *–s–* te grupe *bezv. okluziv* + *R*, *L*. U prethodnoj glavi govorili smo o grupama *kons.* + *L* s gledišta njihova održanja, a ovdje nas one zanimaju, jer su, uglavnom, ostale kakve su bile i nisu sonorizirale prvi okluzivni elemenat.

a) Da se »u bezvučnom izgovaranju lat. bezv. suglasnika podudara . . dalm. jezik s rumunj. jezikom i starim arb., ngrčkim i bizant. posuđenicama iz lat. jezika« i da se taj »izgovor proteže i na juž. Italiju i na Sardiniju«, Skok, o. 321, 653, (dodali bismo i tal. knjiž. jezik koji čuva skoro uvijek bezvučne okluzive, dok za *–s–* koleba), ističu svi sintetski prikazi dalmatskoga i brojni radovi P. Skoka i drugih romanista. Npr. Tagliavini, o. 117, 244; Barić, o. 182, 5; Kuhn, o. 245, 146 i d.

Bartoli, o. 1, I, 261 i d., daje brojne h. posuđenice sa sačuvanim *–p–*, *–t–*, *–s–*, a one iz mletačkoga imaju *–v–*, *–d–*, *–ž–*. Ova »Lautnorm unterscheidet besonders . . das Dalmatische vom Venetischen und gibt uns einen der sichersten Prüfsteine, um die dalmatischen Elemente des Serbo-Kroatischen von den venetischen zu unterscheiden«, ib., II, 362, primjeri, 362–364 i 379–380 (*–c–*); početne i intervokalne grupe, ib., 362–364, 370–371.

b) Rano je zapaženo da u dokumentima i među posuđenicama ima oblika sa sonorizacijom koje nema u mletačkom. Dubr. *abrile* (1348. g.), Bartoli, o. 1, II, 382, tumači iz ven. *avril* disimilacijom; posuđenice kao *golida*, iz Furlanije su došle k nama, a imali smo i »*galleta*«, Skok, o. 235, No. 3. Za tip *sigal* od *siclu* < SITULU, i sl., v. Skok, o. 106, No. 8 i o. 149, No. 7 gdje su brojni sonorizirani tenues iz Boke i dubr. *tòdur* i *zdur* i dr. Ima ih, koje nisu nikako mletačke, veli Skok, jer mlet. *v* ne daje nikada *b* u našem jeziku. Ne ulazi u našu temu zašto prema dubr. *nẽpūča* u Risnu stoji *nebūča* (Skok, o. 321, 653). Na tumačenje promjene *cl* > *gl* Skok se vraća u istom radu, No. 13. Dok se na sjev. Jadranu *Oglej* tumači promjenom u furlanskom, za Dubrovnik koji je daleko na jugu Skok vidi i tu imitaciju bizant. varijante ove lat. posuđenice σίκλα : σίγλος).

V. Vinja, o. 358, 19, pak kaže: ».. le dalmate conserve le groupe *–cl–* le plus souvent après en avoir sonorisé le premier élément... (*fagla, ričaglo, sigal*)«.

c) Redukcija grupa *–tr–, –dr–* mletački je import. Ukoliko je vokalska varijacija sačuvana, imat ćemo interesantne hibridne tvorbe.

8. *OSTALE KONSONANTSKE PROMJENE*

a) *Betacizam* Bartoli, o. 1, II, 381–382. V. suvremeno tumačenje Weinrich, o. 348, pogl. IV. Već Jireček, I, 82, poznaje per *b*irtu, per *b*oto, *b*acche itd. O VIRGATUM > *Brgat* v. Skok, o. 118, 478–479.

b) *Sonorizacija P, T, K (Č)* poslije N (R). Bartoli, o. 1, II, 372; Skok, o. 149, No. 13; oba autora poznaju za Dubrovnik samo h. primjere. Skok pripisuje tu pojavu novogrčkom utjecaju kao i slične pojave u albanskom i u južnotal. dijalektima. Manje su sigurne pojave iza *r*. V. ib., No. 14. Pojava je ograničena na nekoliko leksema, vjerojatno posuđenih.

c) *Desonorizacija:* RANCID– > *ranketiv*. Bartoli, o. 1, II, 365; Skok, o. 118, 489; Skok, o. 149, No. 10, 15. Ni ovdje ne mora da se radi o strukturalnoj promjeni, već o slabljenju *–d*, dok je bio finalan, a u posuđenici *palomnić* od grč. πηλαμίδος radi se o grčkom ili o slavenskom procesu.

d) B– > V– (dubr. ulica *Vara* < (S.)BARBARA). Radi se o grčkom čitanju *B*. Skok, o. 149, No. 13, str. 437.

Promjene pod *b–d*, i druge manje važne koje se spominju u Skokovu radu 149 nisu gotovo nikad zabilježene u rom. tekstu, već su nam poznate uglavnom iz h. posuđenica. Zato nam one nisu naročito zanimljive. Sve da su i postojale u romanskom, te riječi su preuzete, s izvršenom

promjenom, iz nekog drugog jezika, i njihova pojava – toliko su malobrojne one s neobičnim grupama – nije niukoliko ugrozila postojeći rag. sistem. Dodajmo najzad i to da su *kandžilijer, kančilijer* i sl. zabilježene vrlo kasno (v. ARj. s. v.), kad je rag. sistem bio već slomljen.

III. DUBROVAČKI TESTAMENTI IZ GOD. 1348–1363. (PISARI. PRAVOPIS)

Ti se testamenti nalaze najvećim dijelom registrirani u petom svesku serije X/1 *Testamenta de Notaria* u Državnom arhivu u Dubrovniku (DAD) u fondu *Arhiv Dubrovačke Republike*. To je u kožu uvezan papirnati kodeks od 310 folija. Opisao ga je K. Jireček, Die Romanen, II, 6 i d. Prvi dio pisalo je više ruka, a drugi je dio (f. 162–f. 310) »pisao« s predloška kancelar Teodor Scolmafogia de Brundusio, Talijan iz Brindisija u dubrovačkoj službi. Jireček je bio mišljenja da su prvi dio pisali najvećim dijelom domaći ljudi nakon što je notar Johannes de Finis umro od kuge 14. V 1348. I za drugi se dio zna iz dokumenata da udio domaćih ljudi nije bio malen pri registriranju oporuka (opaža se iz paleografske analize bez mnogo truda da ni tu nije sve testamente pisala ista ruka). Kako je zbog velikog mortaliteta u ovom 5. svesku napušten latinski jezik kojim su se dotada registrirale oporuke, imamo ovdje jedinstvenu prigodu: tekstove koje su pisali domaći ljudi (i stranac utvrđena porijekla!), prema predlošcima, koje su stranke prethodno napisale ili dale napisati po kakvoj domaćoj pismenoj osobi. Velika je šteta da oni nisu sačuvani (kao što je to bio slučaj, doduše rijedak, u Splitu, usp. Praga, o. 87). Jezik tih dokumenata nastoji biti što je moguće sličniji tzv. veneziano illustre, ali se ipak u nj skoro neprimjetno uvlače osobine lokalnog romanskog govora, leksičke i fonetske.[82]

Drugi dio oporuka iz 1348. nalazi se registriran u knj. 3. Arhiva dubrovačke dobrotvorne ustanove Blagog djela (Opera pia), sada u DAD. Ona ima naslov: »Libro che pare dei testamenti« (očito iz kasnijeg vremena). U tom kodeksu kojeg pisar nije poznat zapazili smo veći broj diftonga (*ereidi, preisio, n(i)euoidi* i sl.).

Budući da u pogl. IV donosimo novu jezičnu građu u izvornoj grafiji, potrebno je da kažemo nekoliko riječi o pravopisnim načelima, kojih se drže, veoma nekonsekventno doduše, pisari tih tekstova. Bio bi beskoristan posao uspoređivati pravopisne navike pojedinih pisara, jer

[82] Jireček je u prvom dijelu tog kodeksa vidio tri ruke: 1. f. 1–90 i f. 97–113; 2. f. 91–95; 3. f. 114–141. Po našoj paleografskoj analizi bilo je tu četiri, a možda i pet ruka: 1. f. 1–19b; 2. f. 20–44 i f. 97–113; 3. f. 45–90; 4. 91–96 i 5. (?) f. 114–141 (ako nije ista kao i četvrta). Za proceduru oko pisanja oporuka v. Muljačić, o. 363. Zanimljivo je da oblici s $ę > i$ dolaze najčešće u dijelu koji je pisala druga ruka, tako npr. »ikavski« AN *Bile, Stipe, Stipcho, Piro*, ali i apelativi *pira* < PETRA itd.

nijedan od njih nije sam sebi konsekventan, ponekad ni u istom retku. Osim toga, brzina posla i prepisivanje s predložaka koje su napisali ljudi razne pismenosti sigurno su pridonijeli tom pravopisnom neredu. Oni se očito muče da još nenormiranim talijanskim sistemom znakova zabilježe jezičnu materiju koja sadržava i elemente rag. i h. govora. Kako se vidi, njihove muke nisu samo pravopisne nego i jezične. Otuda veliko bogatstvo dubleta za skoro svaki naziv.[83]

Ako se ograničimo na same tekstove koji po jeziku nastoje da što bliži budu jeziku vlasti, možemo reći da njihove pisare ne mori briga kako će registrirati rag. riječi koje možda još sadržavaju foneme nepoznate u mletačkom, jer se ovi mogu uvijek supstituirati najbližim mletačkim fonemima. Isto vrijedi i za palatale u h. TN i AN (v. dalje). Vjerojatno u ono doba, pet generacija nakon okupacije, i ne postoje više mnogi zasebni fonemi u rag. sloju, ali postoje bez sumnje ostaci rag. ritma, pokoja fonetička varijanta koja nije uobičajena u mletačkom i, razumije se, još dosta različita distribucija fonema.

O talijanskom pravopisu u staro doba pisano je relativno malo,[84] a još je manje pisano o ovom problemu u starom mletačkom.[85] Kako je mletački dijalekat u metropoli baš u prvim decenijama 14. st. doživlja-

[83] Bartoli, o. l, I, 249, studirajući venecijanizme u veljotskom, nalazi da su venec. glasovi najčešće veljotizirani: jer velj. *akaịt* odgovara ven. *aśedo*, po formuli ę [= *ai* ven. *teča* postaje *taịča*, ali postoji i varijanta *tịača* (po formuli ę] = *ịa*), *tekla* (po formuli ven. *ć* = velj. *kl*) te domaći oblik *takla* TĒGŪLA, REW 8613 izumire. U Rječniku ib. II, 229 Bartoli je na prvo mjesto stavio *takla*, koja je »lautgerecht«. Razlog toj pojavi: Immerhin sind die neugeschaffenen Formen sehr zahlreich, im Vegl. viel zahlreicher als in den besser bewahrten Idiomen: das absterbende Vegl., besonders im Munde des letzten Veglioten, suchte sich einigermassen neues Leben zu schaffen«, ib. I, 249–250. Bartoli je zabilježio i vrlo važan podatak: utjecaj mletačkoga na veljotski ogleda se i u sklonosti da se češće veljotiziraju oni oblici gdje će nastati rastući diftong *ịa ụa, ụ̂ǫ̂*, dok je manje slučajeva gdje se stvara padajući diftong *aị, oị*: konsonanti se veljotiziraju rijetko (*fị* > *fl*). U o. c. II, 311–312 B. ističe: Die Artikulationsbasis Udina–Burbur's und der Epigonen ist die venetische. Sie artikulieren nämlich ungefähr so viele und so geartete Laute wie die Veneter. Ein einziger Laut ist allen Venetern unbekannt: *ụ̂ǫ̂*.« Danas bismo rekli, da zadnji Veljoti nemaju nijednog fonema kog nema mletački ili čakavski, samo im je distribucija različita. To vrijedi osobito za konsonante, dok je u vokalizmu stvar nešto kompliciranija. U starom Dubrovniku ovakav nepotpun »fonološki kompromis« bit će u vokalizmu veći, jer se u 13. st. nisu još bili mogli razviti ekstremno otvoreni diftonzi *ịa, aị, ụa* i sl., pa je mletačko zatekao diftonge koji su bili mnogo bliži njegovim monoftonzima (npr. VENA > velj. *vaịna:* mlet. *vena*, ali rag. **veịna*).

[84] Djelima, navedenim kod Ineichen, o. c., 90–91, dodaj Migliorini–Folena, o. 262 i 274, te B. Migliorini, »Panorama dell'italiano trecentesco«, *Rass.* 58 i id., »Panorama dell'italiano quattrocentesco«, *Rass.* 59. (dalje *Rass.* 58 i *Rass.* 59 kao kratice).

[85] Ineichen, o. c.; Ambrosini, o. c.; Rohlfs, HG I, passim; *Rass.* 58, 16–18 i 23 *Rass* 59, passim. Čremošnik, o. c., Zbornik, str. 9, hvali dubr. notara A. Benešića (Benessa) (radi 1294–1324.) koji je, pišući latinski, u slav. AN i TN bilježio znakom ç tri razna glasa: *ć, č,* c i uveo još neke pravopisne reforme, ali on je izuzetak.

vao znatne promjene (dobivao je diftonge *ie, uo* po novom kriteriju, palatale *č, dž* iz autonomnog razvoja grupa *cl, gl* i u toskanizmima, završavao je davno otpočeti proces degeminacije likvidiranjem dugih *l, n, r, m* itd.), moramo te tekstove studirati vrlo obazrivo, jer u ovakvim epohama previranja pravopis slijedi sa zakašnjenjem promjene u jeziku. Osim toga, mogući su utjecaji latinske ortografije, možda i ugledanje u toskansku ortografiju, ali i djelovanje rag. adstrata koji jezično još čuva, ili upravo gubi neke dragocjene latinske relikte (npr. grupu CT i sl.). Stoga ćemo naići i u ovom stoljeću, i u 15., kad je poznavanje klasične latinštine prosječno mnogo bolje, svu silu hiperkorektnih forma koje su nastale s ovog ili s onog uzroka.

U našoj pravopisnoj analizi zadržat ćemo se na znacima (jednostavnim grafemima i digramima) koji mogu imati raznu glasovnu vrijednost.

C, G + *a, o, u* čuvaju kao u mletačkom, velarni izgovor. Sigurnih grafija za palatalni izgovor, kao *Giura*, Test. 5, 109, 1348. g., ima u ovo doba vrlo malo jer provincija kasni za metropolom. Ne može se znati da li grafije *Angelo, Sergi, cercelli* treba čitati velarno ili ne[86] (možda je pisar zaboravio *h*). Kod *cercelli* može se raditi i o vrlo proširenoj pojavi da je pisar zaboravio cédille[87] i da se čita [tsertselli].

Ç znači *ts* ili *dz* (*çera, arçento*). Znak *z* u ovo je doba vrlo rijedak.

Ch, Gh Za čuvanje velarnog izgovora C, G + e, i, y mjerodavni su nam samo primjeri kao: *cherchelli, bachili, sarchinesche* i sl. Osobito je zanimljivo pisanje *»como parera et plaçhera* (sic),« jer u mlet. postoji samo *plasera* (sa [–z–]). Zanimljivo je da se slav. *č* do pol. 14. st. reproducira sa *ç*.[88]

[86] Kod pluralskih oblika, npr. *manege*, pisar često zaboravlja *h*, na što ga zavodi singular bez *h*, ali se ovaj slučaj ne smije generalizirati.

[87] B. Migliorini, *Rass.* 58, 23.

[88] U sj. Italiji je proces *cl* > *č* početkom 14. st. u punom jeku, makar mlet. zaostaje, HG I, 300. Devoto, *Per la storia della latinità euganea I*, passim, prikazuje kolebanja između intervok. *–č–* i *–dž–* u refleksima od VETULU, SPECULU i teškoće u određivanju glasovne vrijednosti raznih grafija, a mlet. zaostajanje (M. Polo) tumači stilističkim razlozima; isti pisac, kad govori o običnim stvarima, ima *genochio* ([–očo]), dok mu *ingenoclano* čuva starinu, jer se radi o patetičnom opisu obreda. – Dubr. tekstovi čuvaju duže od onih iz Mletaka *cl* (i sve grupe kons. + *l*); kad već pišu *vechio* itd. (nikad *vequio*, 1 put samo *veço*, a rijetko *vegio* i *veglo*), pišu ga promiscue s *veclo*, barem u 5. sv. testamenata. U Dubrovniku nema hiperkorektnih forma kao u G. da Verona (*clera* za *ciera, sapla* za *sapia* po kojima bismo znali da se *clama* izgovara *čama*. Posuđenice (*siglo* itd.) dokaz su da su grupe bile još čvrste. O glas. vrijednosti tih grupa v. pogl. 5.

Još krajem 14. st. imamo grafije kao *Bodaça, Milçeuich* i sl. Tek početkom 15. st. imamo, u većem broju, grafije kao *Stiepcich* gdje se *ć* piše sa *c* (+ i), što koincidira s konsolidacijom novog fonema *č* (od *cl*) u mletačkom govoru i u Dubrovniku koji, uzgred budi rečeno, prima i sve više toskanskih crta kao i mletački Mletaka (a možda je pokoja izravno došla).

U h. sistemu u ovo doba još ne postoji fonem *dž*. Dubr. pisari, i onda kad grad bude potpuno slaviziran, dugo ne razlikuju glasove *đ* i *dž* u riječima koje ih danas imaju u književnom jeziku. Tek krajem 16. i poč. 17. počinju ih razlikovati time što *g* + *i, j* ili sl. znači dž, a *gh* = *đ*. U 14. st. *gh* obično znači velarno *g*, npr. *Gherliça*, dok se đ piše različito.

Digram *ch, gh* piše se u ovo doba bez pravog razloga i kad slijedi vokal *a, o, u*. Osobito su brojni slučajevi pisanja *cha–, gha–* kad je *a* u otv. slogu, što nije bez razloga (v. pogl. V).

Znak *ch* označava i grčko mujirano *k, perchivium*. Pisari u romanskom govoru nemaju *ć*, pa stoga izgovaraju taj glas kao okluziv prepalatalno, veoma blizu izgovoru domaćih *che, chi*. Stoga ih identificiraju u pismu. Kad pišu ćirilicom, Dubrovčani u prvo vrijeme, kad ne poznaju još glasa za *ć*, pišu *–kь*.

GN ima vrijednost [ń] osim u *ragna* od mlet. ràgana < RACANA gdje se čita *g/n*. Nije jasno što znači tilda ili ravna crta iznad prethodnog vokala, npr. *pêgna* (da li samo grafičku naviku kojom se skraćeno pisao dugi nazal, *pẽna*?). Taj znak koji nepažnjom pisara natkriljuje često i po nekoliko slova, najčešće znači da nedostaje jedan nazal, npr. *p͡a l a͡ g e* = palanghe.[89]

GL znači [l] u kasnijoj fazi, npr. f. 217, *touagle*. Grafije *fratilla, fratillia, fratilia* (ponekad je *ll* presječeno horizontalnom crtom), *fila* = *kći* (v. str. 298), ovdje nisu znak isključivo pravopisnog kolebanja, v. pogl. 5.

O pisanju *–ll–* za *–ll–* (»iberismo grafico) u Italiji 15. st. v. Migliorini–Folena, o. 274, XI.

Primjeri kao *soreglia*, Test. 10, 12b, *cerçegli*, Test. 13, 196 iz 1444. i h. *košuļa* od CASUL(U)LA potiču nas na zaključke o kojima v. str. 328.

[89] Usp. V. Novak, *Lat. paleografija*, 296. Ali, pisari pretjeruju (*plāncha*).

y malo se upotrebljava: *cyntura* (= *i*), *Stoycho* (= *j*)

J malo se upotrebljava, uglavnom u slav. AN: *Jache*, ali *Goiussa*.

H samo u latinizmima: *herede* i sl. Ne čita se.

v piše se obično samo na početku riječi, osobito ako je veliko slovo. U sredini riječi *v* se gotovo nikad ne nalazi.

U piše se vrlo često mjesto *v*, prema latinskoj ortografiji; osobito u sredini riječi: *auro, Çiucho, Radoslau, Peruussia* od sl. *Prvuša, sclauina, uollio*, uz slučajeve gdje je u = u: *çintura* itd.

–S– upotrebljavaju za bezvučno *s* oni pisari koji zvučno *s* bilježe znakom *x*. Na kraju riječi izgovara se »meko« *s* (mlet. govor nema fonema *š*, pa se slav. *š u Miloš* čita *Milos*).

–SS– upotrebljavaju za bezv. *s* oni pisari koji *z* pišu sa *–s–*. U rag. govoru postojalo je i dugo *s*. Stoga ovaj znak koji se u mlet. već u ovo doba ne izgovara geminirano, služi, sve do u naše doba, za oznaku jednostavnog intervokalskog *s* (Boerio, 109, *cassa* = sanduk), no kako u 14. st. živi još i raguzejski, moguće su nedosljednosti.

Geminate

–SS– V. naprijed.

Mletački u doba sudara s raguzejskim nije imao više nikakvih geminata pred akcentom (usp. Lüdtke, o. 310, 136), dok je iza akcenta bio već sasvim ili gotovo sasvim likvidirao udvojene okluzive, afrikate i *s*, a upravo je napuštao geminirane sonante (*r, l, n*, za *m* ima vrlo malo primjera). To zaključujemo iz usporedbe tih dubr. tekstova s dubr. tekstovima iz prve polovine 15. st. gdje i geminiranih sonanata tu i tamo nestaje, npr. *surela, gonela, Test.* 17, 8, 1456. g., ali ih kasnije spasava toskanski prodor u kancelarijski jezik. Kad pisar piše hiperkorektno *tella* = platno, ne znamo da li nastoji (krivo) spasiti rag. geminaciju koja odumire ili želi pisati toskanski; s druge strane, kad pisar piše *tucto, micto, (tecta* mj. slav. *teta)* može da se radi i o latinizatorskim (neumjesnim) tendencijama i o nastojanju da se spasi rag. grupa CT koja odumire, jer *tuctus* za tutto i *mictere* za *mettere* nisu nikad postojali.

Uzevši u obzir sve faktore, kolebanje (npr. *mantelo de drapo: drappo, chaselle: chasele*, Test. 5, 256b u oporuci istog čovjeka) pokazuje nam da su već sredinom 14. st. u dubr. mletačkim tekstovima i najotpornije geminate *ll, nn*, a možda *i rr* zahvaćene kompleksnim procesom degeminacije i da se sa sličnom fonološkom krizom suočio i rag. adstrat. Kako ju je on pokušao riješiti, vidjet će se u pogl. 5.

Slavenski fonemi

supstituiraju se najbližim mletačkim.[90] H = c(h), *Michoe, Ocmuch;* Š = s, *Rados,* ss, *Milussa;* Č = ç, *Çibaça;* Ž = x *Draxe;* s, *rasen* = ražanj; Z– = *S, Sorriça* (mlet. u ovo doba još nema početno z–!); Ć = ch, *Bilich, Radmilich;* Đ = Gi, G, *Giura Gurenouich* (Test. 7, 104 b, 1387. g.), *Guroie, ib.;* J = *j,* y, *Jache, Stoycho.* Lj = gl, *glotina* = *letina,* ali *Luboieuich;* grupa KŠ = *x, Nixa,* itd.

IV. GRAĐA

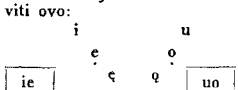
Kod proučavanja mletačkih tekstova iz Dubrovnika (1348–1363) treba osobito pažljivo paziti na osobine po kojima se oni razlikuju od mletačke norme, kako nam je, ne uvijek dovoljno, poznata iz Rohlfsove HG i drugih radova.[91] Iako je *veneziano illustre* bio svojevrsna koinè

[90] Usp. pravopisnu analizu latinskog Supetarskog kartulara, osobito h. vlastitih imena u njemu, Skok, o. 265, 235–250. Naravno da ni dubr. pisari nisu uvijek konsekventni: imamo slučajeve, doduše rijetke, kao npr. *Cachiç* gdje bi trebalo *Caçich* = Kačić. Trebalo bi da slavisti ispitaju da li takve sporadične grafije predstavljaju početak onog dalmatinizma, koji se završio u toku 19. st.; o izjednačenju *č* i *ć* glasom *č*, usp. Ivić, o. 337, 164 i d. Nemoć pisara koji za obje dentalne afrikate imaju samo jedan znak, ogleda se u dva karakteristična primjera: *Çoraça, Test. 5,* 168b, čit. *Dzoratsa* (za h. AN *Zorača* ili *Dzorača*; može da bude u vezi sa *Zora,* ali i sa *Džorača,* f. od *Džore?*); *zinzendo* za mlet. refleks od CINGENDO = [*tsindzendo*], usp. Test. 28, 19 iz 1498.

Napomena: Iz hiperkorektnih forma, kao npr. *maltóllecto* mjesto *mal tolto,* vidi se: 1. da pisari osjećaju da lokalni govor ukida u proparoksitonima vokal iza akcenta pa »rekonstruiraju« i ono čega nikad nije bilo; 2. da je degeminacija u toku, pa *l* > *ll,* inače bez razloga, nastaje iz hiperkorektnih motiva, a pod utjecajem lat. *tollo* 3 (bez obzira na to što je p. p. *sublatum;* 3. *–cto* mj. *–to* znak je da *tt* i *ct* izumiru. Slične su »etimologizatorske« grafije: *Nicolecta, scripto, sollempne, dampno* itd.

[91] Najpotpuniji popis radova v. R. Hall, *Bibliografia della linguistica italiana* III, Firenze 1958, 3931 i d., osobito No 4718–5157. V. i Ambrosini, o. c., Ineichen, o. c.; F. Schürr, o. 312, 161–164, Lüdtke, o. 310, 136, 278–282; Weinrich, o. 348, passim, osobito poglavlje VIII, Migliorini, *Rass.* 58 i 59, Monteverdi, *Lingua e letteratura,* l. c.

Na temelju tih radova može se za standardni mletački sistem sredine 14. st. postaviti ovo:

N. B.: Konsonantske realizacije *i, u* varijante su fonema (*i*) i (*u*). Nema parova, različita značenja, koji bi se mogli dobiti komutacijom.

N. B. Diftong UO u ovo doba (a i danas) fakultativan je, usp. Schürr, o. 297, 158 »el veneciano mismo conserva muchos residuos de fases anteriores, formas sin diptongar en sílaba libre (*uó* „facultativo" *fora–fuora, cogo–cuogo,* etc.) . . .«

Ovaj se sistem odvaja u praksi od toskanskoga utoliko što je distribucija fonema različita: otv. *e, o* u tosk. gotovo ne dolaze u otv. slogu (iznimka su latinizmi, npr.:

u sjeverojadranskom basenu, i preko mlet. granica, i na istočnom Sredozemlju, nije još bio fiksiran, pa je i u njemu bilo kolebanja.

Uzeti su u obzir samo oni primjeri kojih je čitanje sigurno i etimologija pouzdana. Oblici kao *qlo, qsto,* skraćenice za pokaznu zamjenicu, *ueramte* < VERAMENTE i sl. nisu uzimani u obzir, jer nije jasno što je izostavljeno. REW se citira samo kad nije odmah jasno značenje pa i kad ne notira naše primjere.

Primjeri su poređani po shemama djela Lausberg, o. 309, I–II. Gdje su razlike prema mlet. normi rijetko zabilježene, donosim sve pronađene primjere, što ne znači da je takvih primjera više nego onih gdje je slaganje potpuno. Što umire, a što se rađa, vidjet će se u pogl. 5. Razne reflekse iste riječi donosim zajedno, u kronološkom slijedu. Broj označuje folio 5. sveska; izuzetno se donose mlađi i stariji dokumenti uz koje se obavezno označuje skraćeni naziv serije, svezak i folio. Vjerni našem nastojanju da ostanemo u sinkroniji i sintopiji, to smo radili veoma rijetko. Iz istog razloga nismo donosili komparacije s građom iz ostalih naših krajeva, osobito ne iz veljotskog kojeg je građa za skoro pola milenija mlađa u svom najvećem dijelu. Nismo ni spominjali h. posuđenice, jer su one skoro sve za preko 100 god. kasnije; iako su mogle postojati i sredinom 14. st., mi za to nemamo gotovo nikad dokaza. Ponekad isti primjer upotrebljavamo za egzemplifikaciju nekoliko pojava. Gdje je potrebno, dajemo primjer u sklopu rečenice ili dijela rečenice.

Na f. 1–161 u 5. sv. oporuke su registrirane 1348. god., od 1363. god. one su na f. 162–310. Kod nekih, veoma rijetko, stoji da su sastavljene koju godinu prije, ali mi se na te sitne razlike u dataciji nismo obazirali, te će prema tome sve riječi, citirane na f. 1–162 biti iz 1348, a ostatak iz 5. sv. iz 1363. Godinu smo registriranja navodili samo kod rijetkih ekskursa izvan proučene sinkronijske ravnine.

foro, credo (s. m.), riječi koje nisu diftongirale: *nove* itd.), dok je u mletačkom, nakon degeminacije to moguće. O trostepenom mlet. prekomorskom sistemu v. Lüdtke, *l. c.*, s navedenom glavnijom literaturom.

Konsonantizam

U 13. st.					U 14. st.				
v		z			v		z		
f		s			f		s		
p	t	c	□ ← 'ć	k	p	t	c	č	k
b	d	ẓ	□ ← 'g	g	b	d	ẓ	ǧ	g
m	n		ń		m	n			ń
	r, l		□ ← ļ			r, l		(j)	

NB. Kako u mlet. sistemu nema *š, ž,* to fonemi *s, z* mogu imati »meke«, »mokre« realizacije, usp. H. Schuchardt, *Slawo-deutsches und Slawo-italienisches* 48 i d.

1,1. *ī* u zatv. slogu (HG I, 96–101)
scrito 48b, *vigna* 31b.

1,2. *ī* u otv. slogu (HG ib.)
cosobrina 29b, *consobrina* 106b, *chosourino* 165b, *fantulina* 167, *farina* 176b, *pille* de pira 91 (!), *vagine* dargento çoe a dire teche 101, una *carpeta* 126 REW 1711, *barillo* 29b (!).

1,3. *ĭ*, *ē* u zatv. slogu (HG I, 121–129).

anni *vinti* 309, *mesclo* 55b (»siv«) REW 5606; coltra de *pêgna* 121, caueçal I de *pêgna* 126b, REW 6514,1; *quisto* 22, 49, 130, *isto* 13b, *iste* cose 24, *isto* 130, *quilli* 124b, *uerde* 61, *Brêgno* 122b BRENNUM »Župa«, *pigno* 47b, in *pegno* 130, *peno* 15, *inpegno* 15 PIGNUS REW 6490, primo *ligno* 180 »brod«; *toualita* 124b (N. B. Primljeno iz Mletaka sa sekund. otv. slogom), LAPIDIUS, v. IV b, i.

1,4. *ĭ*, *ē* u otv. slogu (HG I, 129–130)

le *herede* 2, *ereide* maschulo, Blago djelo 3, 261b, *ereide* ib., *vendi* lu bou 177 »prodajte vola«, de *siue* cerca libr. II 75b »loj«, seo, Boerio 572, REW 7762; *galida* 168b, REW 3656; *coltreca* I de palla 189, *coltrecha* di pluma 233, REW 2372. Usp. Bartoli, o. 1, II, 268 *colchitra* itd.; *mese* freuaro Test. 8, 131, g. 1399–1400, *meise*, *meixi* Bartoli, o. 1, II, 272. *paueisi* ib. 273, *tapeidi* ib. 275, *terrin* 22, 10 *terreno* 75b, un *preuedo pouero* 13, li *preuidi* 106b REW 6740, 2, Boerio, 464: *»prèvede* coll'e stretta, voce antiquata e vale Prete«; *sida* crespa 68, seta 106b, plumaiço cum *sita* Test. 7, 210, 1390. g., *mandili* 101, REW, 5325 »stolnjaci«; ECCLESIA, v. IV b, i, MULIERE REW 5730, 2, Jireček I, 81, Bartoli, o. 1, II, 272, *mulir* 21, *muyr*, *muier* 23, *muyer* 29; *pisi* cun li pentari 262, facoli VII non *conplidi* 106b REW 2101; le *spiesse* 292 (!), *Stiefano* 292, *sicli* II de lacqua 168b, *sichie* II, 270b, lo *crialeso* darçento 245b (dubr. »kraljež«).

1,5. *ĕ* u zatv. slogu (HG I 168–170, 172–176)

pulçelle 1, *ponzelle* Test. 15, 2, 1451. god., *couerta* 2 (»krov«), I *peça* de ueleso 6b, REW 6450, cherona de *perne* 40b, REW 6418,2; *funestra* 29b, *finestre* II sarchinesche 29b, *gustirna* 293, REW 1951, *gusterna* Test. 7, 15b, g. 1391; per *çerçelli* e per treçadori *darçento* 8, *cultello* 189 (aço un *cultello* de qualigar *capelli*), *trauiçelo* 25, *Laurenço* 238, *lucerne* II 166b, *gonnella* 8b. *Gerundi* : *gasando* 173, *façando* 175, *vendando* 240b itd. (metaplazma). Chasa de *machiera* al teren del comun, *Test* 8, 24, g. 1391, osobito je važan primjer: slog je gubljenjem *j* postao sekundarno otvoren, a velar je očuvan. U istom svesku to je unikum: casa de *masiera*, ib. 38–39, *maçera* 60b itd. Usp. REW 5204, Boerio 340 *masièra*.

1,6. *ĕ* u otv. slogu (HG I, 168–170, 172–174)

casa de *pira* 22, scudelle . . de *pira,* bochali de *pira* (i *piera*), 166b (ista oporuka!), *piera* per la sepultura mia 222, casa di *piera* 238, REW 6445; frar mio *Piro* 21, 34, 39, *Piro* de *Poça* 40, *Piero* de *Liesena* 253b, aprouo Sen *Piero* maçor 238, Scô *Piro* maior, Test. 7, 15b, 1381. g., *Prisrin(a)* 124b (Prizren), *Stipe* 10b, *Stipoe* 11b, Bile, filia de *Stipe* 31, *tayri* 189, REW 8542, *niuo* 169, *neua* 121 REW 5890, 2; *diçi* dui 180b, *priego* 175b, *prego* 177, scopi de *melo* II 129b (»med«), ball. II de *tida* 166b, REW 8520; *machiera* (sekund. otv. slog), v. naprijed 1, 5, *monastero* 1, *manaster, manister* 20, *monastier* di Sca Clara de *punçele* 222b, *monastiero* di Peclina 239, REW 5656; *adriedo* REW 7269, *maynera* 237b REW 5332, 4.

1,7. *a* u otv. slogu (HG 74–95)

pen Bartoli, o. 1, II, 273; cesti de *pen* 166b, un cesto grande per asunar lo *pan* 232b, cesti III de *pan* co le man 255b, sporte II per *peni* 263b, *teta* »otac«, Bartoli, o. 1, II, 275. U Test. V samo »tetka«: ala *teta* mia 254; *chesa* Test. V, 30 (Bartoli, o. 1, II, 268). Inače *chasa, casa, caxa, chaxa, fachir,* Bartoli, o. 1, II, 259. Prešao u II konjugaciju (a ´), *remo* »bakar« Bartoli, o. 1, II, 1280. g., 274. I flaschoneto de *rame* 255b, bocali II de *rame* biancha (fem.!) Test. 8, 7, g. 1391, la *quel* QUALIS, Bartoli, o. 1, II, 340, nesigurno, bez datuma; *coctel* ib., 268, iz 1336. i 1363. g.; *locher* LOCARE ib. 271, 1348; *bleua* ib. 266, iz 1348, blauo 8b, sochna *bleua* 101b, una uarnaça *sbleuada* (protoničko, od pridjeva s *e*) REW 1153, ali: la *blaua* che aço seminato REW 1160; *recna* (1280. g.), *rachna* (1348–1363), Bartoli, o. 1, II, 274; in *recna* una che me metta in sapoltura 9, I *rachna* 5, 65b, rechna 121b, la coltra derba e la *ragna* (valjda rag/na!) 122b (N. B. Prijelaz *a* > *ä* je stariji od sinkope jer je moguć samo u otv. slogu.) *cosel* REW 1729, *casale, casallo* itd., v. Muljačić, o. 363; *chebra* 5, 177 »koza« (inače *capra, caura*): aço IIII *chebre* a Stoyçin de Macos; vendi lu bou e l(e) *chebre;* per planeta et dalmatiga et *streda* in S. Maria grande 19b. Usp. REW 8292, Boerio 639 »strato«, *Grede* = AN, Gradi, Gradić, Sime de *Grede* 63, Zugno de *Grede* Test. 9, 4b, 1401. g., Cosse *beba* mia 13b, *baba* mia 101b (slav. »baba«), *lena* (VIIII degalitra de *lena*) »vuna«, REW 4875, 167; tuto lo *fileto conçeto* et non *conçeto* et de lino *conçeto* et non *conçeto* 300b.

Inače: lo *remaso* 1, *frari, vetrani* 2b, *caleso* 46b, *seminato* 129b, *çitate uecla* 110, *briuial* 15b, *plumaço* de *man* 178b itd.

1,8. *a* u zatv. slogu (HG I, 74–95)

blanco 35b, *camastra* 65b, *palanga* 29b, *malo* MALLEUS 29, *plaça* 1, *Blaxio* 1, *carte* 91, *panno,* passim, *pagno* Test. 13, 26, g. 1437., *vicha* I (*vacca* ?) 110 (vjer. lapsus), *achatar* la *plancha* soura la sepultura 20b, laueço I de *marmora* 122b, *marmoro* 122b, *Sent* Laurenço, *Sent Andrea, Sen* Piero maçor 238, usp. Ascoli, AGI I, 456, *stragno* 24, REW

8397b SUBTERRANEUS; *plumaiso* 78, plumas 8b, *plumaço* de mesa (stolni) et IIII de man 178b, *gratacheś* I 263b (vjer. sekundarno otvoren slog, *i* nestalo?); *–ARIU, candiliro, –eliri* 166b (N. B. izmjena sufiksa), III *oriri* 11b, *salmiro* I 262b, REW 7512; *manera* 29b, *magnira* 166b, REW 5332, 3 »sjekira«; *beccher, camarder, calegher* 11b, far *deneri* 15; *A + I ase* 76, REW 199; *de a* Stepano 51 (»dajte!«), *ordine* 51 »naredih«.

1,9. ŏ u zatv. slogu (HG I, 198–200, 201–206)

orfana 2, *orfane* 237, *sporte* 263b, dom *Rucho* 107b, *cocta* 126.

1,10 ŏ u otv. slogu (HG I, 198–204)

pouolo 6b, 9b, *puouolo* 237, *Rusa* 9, *Ruossa* 24b, *Rosa* 119, *Ruse* 122b. I çopa *noua* 29b, *nouo* 116, *nuuo* 252, *bon* 106b, *lugo,* Bartoli, o. 1, II, 333, 1364. g.; *luogo* 239, *schuda,* Bartoli, ib., 1374 g.; *tur,* Bartoli, ib., bez datuma; *lençola* 33, *linçol* I mio 244, *linçoli* III 255b, *cori* doi crudi 75b, *chuoro* conçado 125 (nakon otpada *i* sek. otv.), per tal *muedo* 163b, *muodo* 237, *aprouo,* 238 REW 6781, *fuora* 238, suchro mio 293b, *socro* 294, *scola* 130, la *domada* 6b, III fiate la *domada,* ib.; *lodema* ib. REW 4090, 2.

1,11. ō, ŭ u zatv. slogu (HG I, 142–145)

ordino 2 (l. l. prez.), *bote VI* »bačve« 119, *forche* 29, XII *cogna* (CUNEI) 29b, *çopa* »giuppa« 29, argento *roto* 35, argento *ruto* 162, mortero I⁰ de *brunço* 55, *imbole* »ampulle« 270, *volpi* 15, *pongoça* dargento 62, una *pongoça* ouero borsetta de argento Test 8, 127, 1399. g. REW 6849.

1,12. ō, ŭ u otv. slogu (HG I, 142–145)

Perue *sour* sua 106b REW 8102 iz nominativa; *sorore* 10b, *ancona* 10 REW 2833, *sortur* 106b, *frexora* 106b, Bartoli, o. 1, II 270; *copertur* 75b, *coperturi* 106b, *Bartoli,* o. 1, II, 269; *douxe,* Bartoli, o. c. 269 (»dužd«); la *u* mellio parra, la *o* paresse mellio 3 UBI, S. Maria *Maçore* 1, *cherona* 40b CORONA, frari *minori, predicatori* 2, *anchora, perdono, Roma* 2, *croxe* 10, lu *bou* 177, *buui* II, 21 REW 1225; *uuy* »voi« 183b, *doghe* 166b, *blancon* Test. 5, 29; *maritason* 239, *raxon* 130, *neuodi, neuoda* 32.

1,13. ū u zatv. slogu (HG I, 102–109)

Nema primjera, osim *Ragûs*(io ?) 6b.

1,14. ū u otv. slogu (HG I, 102–109)

ono, ona, Bartoli, o . I, II, 273; *plu nudi* 14b, *sepultura* 20b, *sapultura* 9, *cyntura* 35b, *sonçuro* 6b, una uarnaça *bruna* 75, *brono* 61 REW 1340; *cone* slatche »kune zlatke« (iz slav.) 130. Vjeroj. reproduciran prijelazni stepen *l* > *uo* > *u*.

1,15 AE (HG I, 115). Nema primjera.

1,16 AU (HG I, 111–115)

a) Primarno: *oro* 13, 29b, 230 itd., *pocho* 253, *cose* 15b, *poueri* 3, 14b itd.

b) Sekundarno: *clauch* 49 CAL(I)CE »pehar« – REW 1519 ima: *cauko, scapau* de prisone 50b.

II. NENAGLAŠENI VOKALI

2,0. Protonički vokali (HG I, 215–226)

a) tip *hìbérnu* (prvi slog pred naglašenim)

b) tip *sèptimána* (drugi slog pred naglašenim)

2,1. A

a) *sōrtor* 215, *sortur* 166, Roller, o. c., 220 (više puta), *cosel* 9, *casale* 11, *staçone* 95, *camastra* 65b, *touaria* 189, *tauagla* 214, *chandiry* II 256b, REW 1613, 1, »kondi(je)r«, *aubril* 98b = »april«, *aybudo* p. p. od HABERE 265b, *aybole* 254, *inbole* 270, AMPULLA REW 431; *galyda* 109b, uno *baçilo* de rame 106b, *lapesse* 65b, *chasela* 35b CAPSELLA.

b) *coctel,* Bartoli, o. 1, II, 268; *choctal* 254, *cactalo* 176b, *Bilduin* 87, *calegher, camarder, staçoner* 11, *mosunolo* MANSIONOLU Test. 7, 238, 1391. god., *caseleta* 20, *maridaço* MARITATIONE, aço *pasnada* una terra 180b, *pasnado* 266b REW 6276; *parçogna* Bartoli, o. 1, II, 273 REW 6260 PARTITIONE + a.

2,2. E

a) Osim HG I, 217, v. i Ineichen, o. c. 94. *cherchelli,* Bartoli, o. 1, II, 267 itd., *chirçelli* 61b, *zorçelli,* Bartoli, o. c. 268; *dinacle* 168 REW 8637; *frossora* 182b, *ço che romagna* le *herede* 2, *beccher* 11 *legname* 15, *ligname* 29, *terreno* 15, se *sira* »ako bude« 253, *vistir* 40, *lemosna* 25, *millor* 168, *nouodo* 257 NEPOTE, *pilliça* 9, *costion* Bl. djelo 3,324, usp. Boerio 171; *funestra* 29b, *glotina* 265b »ljetina«, (vjerojatno Romani naglašuju penultimu, te prot. *e* daje »vocale indistinta« *ə* (= *o* u pismu).

b) *sapultura* 9, *sepultura* 20b, *beccharia* 11, *briuial* 15b, *ferramenta* 15, *faramenta* 75b, *Pichurar* 76, *rigiosa* RELIGIOSA 253, *mitat* 20b, *mitade* 29b, *mietade* 164b, 166, *miadate* 173b, *meyta* 218b, *meita* 219 MEDIETATE REW 5461.

2,3. O (HG I, 219, 220–221)

a) *couerta* 2, *cugnado* 11, *comune* 15, *sonçuro* 7, *confermo* 15, MULIERE v. 1, 4. *gonella* 34, *fornida* 35b, *muntagna* 39, *cunçade* 166, *con-*

çeto 300b, *murisse* 169, *rustir* 220, *cherona* de perne 40b, *chorone* 168, *cusi* 15 (= »così«), tauole II, I *redonda* 256b, *chusleri* 35, *Russin* 107, *surela* 25b, 40b, *surella* 168b, *fostayno* 71b, *crusiolj* 15, *dolçena* una di çinture 250 »tuce« REW 2799 (zbrka *o : au* > *al, ol* u nagl. slogu moguća i u nenagl. slogu, HG I, 222–223).

b) *cheronella* 49b, *copertoro* 15b, *monastero* 1, *chemessarj, chommessarj* 173b, *custulier* 123b, *stragno* 24 REW 8397b.

2,4 U, I (HG I, 222)

a) *plumas* 8b, toualle *plomate* 87b, *fromento* 9b, *morar* 125 = »zidar«, se ela fara *remor* 236b REW 7441, toualle II per stercer la *sodor* 121 (fem.!) REW 8427, Boerio 651 *su(d)or* s. m.; *zuchogna* CICONIA (preko mletačkog), Čremošnik, *Zbornik*, 1, l. c. Index, 92, REW 1906 »brodska sprava«.

2,5 AU (HG I, 222–223)

a) primarno: *golder* 237b, 295b, *aureso* 15, *oreso* 15.

b) sekundarno: *chauedal* 248, lo *chaudal nostro* 256b »kapital«, *bocaro* de rame 106b REW 1002, *palmento* Div. Not. 13, 189, 1421. g. PAVIMENTUM REW 6312 (*palmento* u lat. tekstu – ablativ – Div. Canc. 13, 122, 1342. g.)

Postonički vokali a) tip *béne,* b) tip *tépid*u.

2,6 A (HG I, 231–233)

a) Ostaje: *Rusa, gonnella, Ragusa* itd.

b) HG I, 226–230 la *ragna* (g/n) 122b, S. *Stefano* 2, *ameda* mia 43 REW 424; *tauola* 101, *àncora* 101, *lemosna* 25.

2,7 E (HG I, 235–239, 226–230. Često se loše restituira.)

a) lo *affaro* 176b, I *detallo* dargento 75b, *aureso* 15, *incontinent, rumanent* Jireček, II, 5, 1325. g., iz Zadra! *casallo* 71b, CASALIS; *bocalo* 231, *bacilo, bacile* 106b, *barillo* 29b, per mitat itd. (v. 2,2, E, b), malo *grando* 29b MALLEUS, porta *granda* 29b, *dota* 61b, la *crosy* 91, scopi de *melo* 129b »košnice«, ben me *plas* 293 »sviđa mi se«.

b) HG I, 226–230, 244–245, *fo ordino* 13, *tegnere* 6b, *chalis* I darçento 243b, *caleso* 46b, *calesu* 124b, Boerio, 86 *càlese* voce antiq., v. CALICE. U Dubrovniku *–e* otpalo i zamjenjuje se, netačno, s *–o.*

Oblik *claucho* jedinstven je primjer iz kog bi se moglo zaključiti da je u rag. najprije otpalo intertoničko *ĭ* (= *e*) pa da je zatim došlo do slabljenja i finalnog vokala koji je ili reduciran u *ə* (pisan *o*), ili otpao, te je, zbog teške grupe, naknadno restituiran *–o.*

2,8 O (HG I, 242–243)

a) *argento* 75b, *arçento* 243b, *paradis* 296, *Sigurat* 29b, *Calamet* 31, *malo MALLEUS* 29b, *lauurir* 20b, *lauorĕro* 29b, *lauorir* 29b, (Boerio 301

laorièr), *Clercho* 107, lo *plumas* 8b, *chomò* 17, *Nifchorio* 107, lo *barcoso* 101, *Miltin* Bilich de Canal 21, lo correde 101.

b) *pouolo* 6b, *Todro maestro* Test. 9, 137, 1410. god.

2,9. I

a) *denari* 13, *pitropi* 13, *tucti* 13, *exsagi* 13. Sekundarno: *frari, frustadori* 8b.

2,10. U

a) Nema primjera.

N. B. Tzv. semiprotonika (tépidu), koja, po Lausbergu, također ide ovamo, razvrstana je indirektno, tj. treba tražiti dotične riječi prema finalnom vokalu, npr. táuola pod *–a.*

Intertonički vokali *(HG I, 230–231)*

a) tip càntatóre

b) tip màritatióne

2,11 A

a) *monastero* 1, *chalofatti* 240b.

b) (*sarchinesche* 29b) *maridaço* 13.

2,12 I

a) coctel CAPITALE, v. Bartoli, o. 1, II, 268, aço *pasnada* una terra 180b REW 6276 PASTINARE, *parçogna* REW 6260 PARTITIONE+a, *rigiosa* 253, vistura 24 REW 9284 VESTITURA, *copertoro 15b.*

b) *sarchinesche* 29b.

2,13 E

a) due messe la *semana* 2, *stragno* 24, *vasilame* 22, *uetrani* 2b »starci«, *igleniça* (slav.) Test. 7, 150b, 1390. g.

2,14 O

a) *Pichurar* 76 PECORARIUS, *Marculin* 107, *sepultura* 20b.

2,15 AU

a) igleniça *inaurada* Test. 7, 150b, 1391. god.

III. KONSONANTI NA POČETKU RIJEČI

III a) Konsonant na početku riječi

1. usneni (HG I, 247, 275, 274, 260–261, 282–286, 286–287)

B *barcuso* 101, *bocaro* 106b

P *pallia* 106b, *peçe* 122b

M *mare* MATRE 122b, *mataraço* 124b, *mallio* 124b, *mesa* 30 »sto«

F faramenta 124b, *ferro* 124b, *lo fileto* FILATUM »predivo« 300b (inače *filado* 166b i dr.)

V *uollio* 130, *uigna* 168b, *vache* 180b, so *botata* »zavjetovala sam se« 41, *birtu, boto* 46

W *guarente* 34, *ua*rente 123.

2. zubni (HG I, 281–282, 257, 279–281, 278, 270–273, 274)

T *tucto* 13b, terra 13b, *dinacle* 168 REW 8637

D *tischo* 166b REW 2664, *denari* 13, *dentara* 15

Th *toualita* 124b, *tuuaye* 162, *toualle* 176b, *tauagla* 214 REW 8720

S *sicli* II de laqua 168b, *surela* 25b

R *rassa* 125b REW 7071, *raçon* 180b, *rustir* 220

L *lapesse* de brunço 65b, persone XX *latine* plu nude 76

N *nape* de tauola IIII 101, *nacoualo* de ferro 258b (»nakovanj«) *naffo* I grando del argento 47b REW 4153.

3. velarni

a) C– (HG I, 250–257)

C + i, e çerçelli 8, *cherchelli* 61. V. Bartoli, o. 1, II, 267–268, *çera* 15b, *çirogo* 35, *çitate* 110, lo *çelo* 121 »nebnica kreveta«, *çerchare* 13, *cesti* III de pen 166b, *çintura* 75, *çendado* (REW 7935) 75.

C + a Chasa, chesa 30, *chassa* 257, *cabia* una de scudelle 168b, *caleso* 46b, *calesu* 124b, une *chadene* 241, *chamisa* 259, *chebre* »koze« 177.

C + *o, u copertoro* 15b, *choltra* de letto 122b, *cultello* 189, *conçar* 3, *cunçamento* 13, *curame* 307b, *chusleri* VI dargento 35b.

b) G– (HG I, 261–267)

G + i, e çintil homo 290b, *gente* 6b, *dema* GEMMA 9.

G + a ghalede IIII de laqua 265b.

G + o, u gonnella blaua 8b, *gogni* negri II 259b.

c) J– (HG I, 267–270)

çuno IUNIUS 7, *Çoncheto* 106 JUNCETUM, v. Skok, o. 118, 478; *Çane* 34.

III b) Konsonantska grupa na početku riječi

1. Konsonant + R (HG I, 297, 310, 320, 302, 301, 307, 304–305)

PR– tucti li *preuidi* che se trouara in la terra 106b, io si me *profis* di pagar 294.

BR– *brunço* 55, *bronço* 256b, si aço de tela *braça* L in su 168b, *praçi* 163, 180b.

TR– *Tragura* »Trogir« 14b, *trauiçeli* 29b.

DR– *drappo* 24b *drapo bleue* 125b, li *trappi* 106b.

CR– *crusiolj* 15, *creto* »dostojan povjerenja« 274b REW 2308.

GR– *graticule* 263b, *gradicole* de ferro 106b, *gradicholy* de fero 256.

FR– çocana *urisa* 125b REW 3518; *frisa* I[a] 235b, *friçe* 220 (»strelica, –e«), *frexora* 29b, *Precsura* 184 (Prožura na Mljetu).

2. Konsonant + L (HG I, 308–310, 297, 303–304, 298–301, 305–307, 294–296)

PL– *plaça* 2, *plu* 14b, ço che li *plasera* 29b, *plancha, pianche* 128.

BL– blauo 8b, *blancho* de lo leto 256b, *blancha* 180b, I[0] *bianco* 180b, (pridjev »bijeli«).

FL– *flaschi* II 125, *flaschoneto* I[0] de rame 255b.

CL– luogo *clamado* Sorta 239, la *claue* 244.

GL– *glomi* de filo 101, filado de *glomo* 124b, *glomi* XXI di filado 224.

3. Konsonant + poluvokal

a) QU + vokal (HG I, 276, 277)

QU + i, e chi uolesse comparar *che* debia pagar 173b. (N. B. Jireček, o. c., II, 2 *»coe* debeatis dare«, Migliorini–Folena, o. 262, 18: A mi fo ditu, *qui* lu frar de maistru Nicola).

QU + a, o, u qulunca homo 122b, *chomo* QUOMODO 17. Sekund. v. lat. [kw]: nema sigurnih primjera.

b) Rom. *gu– guarante* 34, *uarente* 123, v. naprijed III a) 1.

c) Konsonant + *i* (DI–, GEO– > *gio*) (HG I, 302) *çopa* 29, REW 3951, *Iorgi* GEORGI-us 50 (vjerojatno latiniz. grafija mjesto ç = dz), ço chello *iurara* de LX ypp. in 50. N. B. Slav. antroponim *Žurgović* od GEORGI; kasnije Đurđević.

4. S + konsonant v. IV, b), f.

IV. KONSONANTI U SREDINI RIJEČI

IV a) Konsonant u sredini riječi

1. usneni (HG I, 335–336, 348–351, 368–370, 359–361)

–P– *couerta* 2, *copertoro* 15b, *copertur, chouerthur* 75b,

–B– *aybudo* (p. p. od HABERE) 265, *u, o* UBI v. 1, 12 naprijed, *de* DEBET 49b,

–V– lo anello che *leua* (»neka uzme . .«) 9, *Sclauonia* 9, la *claue* 244, *nouo* 116, *nuuo* 252.

–F– *Stefano* 292.

–M– *homo* 122b, *plumas* 8b.

2. zubni (HG I, 329–330, 331–332, 351–352, 341–342, 371–372, 363–366, 370–371)

–T– MEDIETATE v. 2, 2b) naprijed: *aiudo* 2, *filato* 106, *cugnado* 11, *duchati* 29b, *seminata* 129b, *planeta* 19b, *schuto, scudo 29b, çitate* 110, *maridaço(n)* 13b, *debiati* 13b, *date* 13b, *voydi* »prazni« 242b.

–D–le *herede* 2, *trepidi* 101, un *terpeto* (!) 162b REW 8912, 1d, in honor .... dela dona delo *paradis* 296.

–S– *cosel* 8b, 9, chasa, chesa 30, *chasa* mia 253b, le qual tute *cosse* sono in *chaxa* di Maistro Zuanmattia in una *cassa* Test. 15, 3, 1451. g.

–R– *farina* 176b, *maridare* 8b, *frustadori* 8b.

–L– *chauedal* 248, *cosel* 8b, *molimento* 13b, *baçili* II 75b, *bocaro* 106b BAUCALIS, usp. REW 1002, *filato* 106.

–N– *lena* LANA 167, *masene* par I 168b, *anelli* III doro 8b, *bruno* 8b, *femina* 13, *nessuno* 13.

3. velarni (HG I, 325–326, 347–348, 355–359)

a) *–C + i, e: dichi, fechi* 50, v. Bartoli, o. 1, II, 269–270, *bachili* 51, Bartoli, o. c., 266; *baçili* II de rame 75b, *fachir*, g. 1434–1440, Bartoli, o. c. 270; *sarchinesche* (finestre s.) 29b, 34, casa de *machiera* Test. 8, 24 g. 1391. v. naprijed 1, 5; como parera et *plaçhera* (pisar htio najprije pisati sa ç!) 90, *anchidere* g. 1364, Bartoli, o. c., 265 REW 6030, 2 (*AUC–).

Iz mlet. preuzeto: ço che li *plaxe* 8b, *plasera* 31, la u *plasera* 106, che li *piase* 234, ben me *plas* 293, *gasando* »leżeći« 73, *bonbasin* 87, *croxe* 10, la *crosy* de seta 91, sença *maneg[h]e* Test. 9, 103, 1403 g. uno *chalixe* darçento 13b, *caleso* 46b, *masene* par I 168b.

Kons. + *C + i, e, colchitra*, Bartoli, o. c., II, 268, *cherchelli*, ib. 267: I duplero che se *inchença* ale messe 300b.

b) *–C + a, o,* u: *aco* 15, *medigo* 8, *dalmatiga* 15b, *duchati* 29b, *ago* 35b.

c) *–G + i, e: exsagi* LXX 13, *magestro* 8b (latinizam!), *calegeri* (= gh–) 107.

d) *–G + a, o, u: lago* (»zavještam«) 122b REW 5024 + REW 4955?, la *roga* de fra minori 122b, *çirogo* 35 REW 1875.

IV b) Konsonantska grupa u sredini riječi

1. Primarne konsonantske grupe (v. i 2. Sekundarne kons. grupe).

a) Lat. R + konsonant (HG I, 438–440, 444): San *Sergi* 9, *arçento* 8, *argento* 35b, *partire* 106b, *çerçelli* 5, *cherchelli* v. IV, 3 a) naprijed, finestre *sarchinesche*, v. ib., (2), *coperturo* 122b, *guarnaçol* 124b, *churtelo* I[0] 166b, *borsa* 176b.

b) Lat. L + konsonant (HG I, 398–400, 435–438, 445): *claucho* 49 v. (2) CAL(I)CE, *pulçelle* 1, *palmi* VIII 29b, lo *maltolecto* 107, *ultimo* 122b, la *coltra* derba 122b, ago dargento collo *smaldo* 35b REW 8040.

c) M, N + konsonant (HG I, 416, 418, 421–422, 425, 444–446)

1. M + konsonant *bonbaç* 87, *bonbasin* 87, *scomparare* »iskupiti« 8b.

2. M + N *ogne* soa 7, *dagno* 97, usp. Jireček, Die Rom., II, 82 i dalje, g).

3. N + konsonant *anchora* 2, *gente* 8b, *cangelaria* 34b, *cançellaria* 88b, *conçado* »štavljen« 125, *onçe* 168, II sclauine *cossomate* »istrošene« 80b, *Sancto Angelo* 13, *mandile* 106b REW 5325.

d) Konsonant + R (HG I, 431, 433) *caure* III con *caureti* 119, *chebre* 177, *aubril* 98b, PETRA v. 1,6, *vetrani* 2b, *mare* 2, *frari* 2, *suchro* mio 293b, *socro* 294 REW 8054,3, *fauro* 123, *chosourino* 165b.

e) Konsonant + L (HG I, 417, 409, 410–416) pp. I per I *duplero* che se inchença ale messe 300b, *complido* 87, plega una de argento *ueça*, *ueclo* 65b, casselle II *uegle* et I⁰ copertur *uecho*, citate *uecla*, mantello uno uerde *ueglo* 130, uarnaçoli II de drapo *uecli* 129b, gunnella una *ueça* de rassa 176b, toualie *uechie* 220, chapuço uno *uechio* 235b, gunella Iª *uechia* 241, *uechio* 252, id., 255b, *uegio* 268. N. B. Upotrebljava se i *uetero:* guarnaçone mio di drappo *uetero* 255, coperturi II *ueteri* 106b, Iª gunella delle *uetere* 106b itd. *dinacle* 168, II *parecli* di çerçeli 242, *sicli* II de laqua 168b, *sichie* II 270b.

Nema sigurnih primjera za *–bl–*, *–fl–*, *–gl–*. I⁰ *uerchilo* dargento et peruli III, 35b, vjeroi. REW 9260.

f) –S + konsonant (HG I, 441–443) *sclauina* 15b, *scauina* 168b; *Scauinia* 180b, II guernaçoli, I de çelon blauo e laltro de *meschlo* 35b, *flaschi* II 125 *chaslate* 233b, *camastra* 65b, *funestra* 29. Refleks od PISCIS nepoznat.

g) PS, PT. Postoji tendencija da PT daje CT, v. Bartoli, o. c. 268, *coctel* itd. od CAPITALIS gdje će GT u *cogtal* biti početak spirantizacije i nestajanja; *cogtalo* 263b, *socto* 49b SUBTUS (!), *chasela 35*, *chassela* Iª plena de massaria 244, la *chasa* la qual o sul barchoso uolo che sia portada a chasa mia (treba chaxa) 253b, *caselle* II plene di chosse 261, *chasele* uoyde 280, »skrinjica« REW 1658 + ella (HG I, 399); che se *chatasse* del altro 218b REW 1661

h) Velar + dental i sl. (HG I, 427–429, 446–447, 430–431): *atagi* 34b, *actachi* di cançelleria 88b, pelle CXXX *sucte* 124, lo *afficto* dela casa 50b, lo *leto* 256b, mio *fato* 256b, *afito* 176b, *letto* fornido 121, altre cose che fa mister *allecto* 121, *frechsora* 29b, *frexora* 106b, Bartoli, o. 1, II, 270, la cupa mia et la *matachsa* sieno dele fiole mie 251b, REW 5403. Usp. *mactassa* mea de seta (lat.!), Test. 4, 49b, 1334. g., ancora *lassu* 124b LAXARE REW 4955. *Stamno* usp. P. Skok, o. 57, 129–130, g. 1332, 1336; *Stammum, Stannu, Stagno, ib.* REW 8217a; lo vaselame di *stalno* 282 REW 8217b. Usp. lo *nacoualno* (»nakovanj«) 224. Čini se, da je GN > *mn* > *nn* odakle može razvoj ići trovrsno: 1. *gn*, kao u tal.,

2. disim. *ln*, 3. degem.: *peno* PIGNUS 15, ali *pigno* 47b, in *pegno* 130. Primarni –NN– također mogu u rag. mlet. dokumentima dati palatalni nazal. V. dalje. SAGMARIUS > –MM– > *salmiro* I° 262b REW 7512; *agneline* de França 280b, *issir* 50 »izaći«.

i) Konsonant + poluvokal.

1. *zubni* + *i* (HG I, 476–480, 456–457, 472–474)

–TI– *reditaço*(n?) 2b, *maridaçon* 13b, *maritason* 239, aço case II *parçone* 75b, oni *raxon* facta 130, non hauemo fato nisuna *raçon* infra nuy 180b, li *seruisij* mey 256, *terço* 106b, *plaça* 2, *lenço* 91, *nepoça* 29b, *lençola* 33, *sença* (passim), *çença* 221.

–TTI– *peça* 6b REW 6450, *maçola* 29b REW 5425.

–DI–lenço *blanchisado* 91, blaua *meça* 129b, *meça* chasa 177, *lauegi* de bronço 75b REW 4889, *lapesse* 65b, *lapesi* de piera II 123, I[a] *lauiça* 167b, *laffisa* de *bronço* Test. 9, 107b, 1408. god.; la *loça* antiga Test. 8, 57, 1394. god. »luža« REW 4936, ali iz ven. *loza*, Boerio 315.

–SI– *Ragus* 6b, le terre de *Grauos* 40b, *Grauossa* 76, *Blaxio* 2, *Blasio* 230, 246, *gratacaso* 101, *gratacheș* 263b, *glisia* 170b, *clesie* 13, *glesia* 237b, 278.

–SSI– Nema sigurnih primjera.

–NI– (HG I, 463–464): gognay II de *uigna* in Çipina luka 31b, *vingna* 48b, la *uigna* 123b, aço una *vigna* cum domna de San Thoma Test. 7, 35, 1381; I° chosier da tagliar le spine e duy cosir da taiar de sermenti de la *uina* Test. 7, 1391, 238; intro le *uigne* mie, ib. 238b, *fostayno* 71b, 104, *Çuno* (ime) 7, *stragno* 24. Usp. Jireček, *Die Romanen* I, 92. REW 8397b.

–MNI– Nema sigurnih primjera.

–LLI, –LI– (HG I, 460–462): *malo* 29, *magli* III 240b, lo *mallo* 186, *maglo* di ferro 215b, la u *melo* parera 23 MELIUS, che possa *pilare* et fare 31, *palla* 189, *pagla* 254 »slama«, *fillio* 8b, *fillia* 13, *filio* 177, faça se la carta dela dota de mia *fila* Test. 7, 173 g. 1389, *volo* ib., *fratilla*, *fratillia* 75b, *fratilla* 180b, *toualle*, *toualla* 166b, touaria 168b, *touaye* 256b, *touarie* 256b, du *tuuaye* 162, *famellia* mia 8b (služavka), *mulir* 21, *muyr*, *muier* 22, v. Jireček, Die Rom., I, 81. N. B. U Padovi već u II pol. 14. st. *fameye*, usp. Migliorini-Folena, o. 262, 69.

–RI– (HG I, 466–468): –ARIU v. 1, 7 naprijed. Usp. i *chusleri* 35, *nodar* 91, MACERIES v. I, 1, 5 naprijed, *cori* doi crudi 75b, *frechsora* 29b, *para* IIII 35, *copertur*, *chouerthor* 75b, *coperturio* 87.

2. Velar + I; –II– (HG I, 451–453, 459–460)

–CI–*plumas* 8b, lo *plumas* de Sclauonia 9, *plumayçola* micharin V, *plumasa* de mani VI 270b, *plumaça* plumate IIII 125 REW 6611 PLU-

MACIUM, *façoli* II 176b, un *paçol* 183b, *barcoso* 101, lo meo *barcuso* 101, Skok, o. 175, *França* 280b, *bonbaç* 65b, *bonbasin* 87, *bisaçe* 29b, *braça* 21, *façando* 175.

–GI– *exsagi* LXX 13, *saççо* Peterković, o. c., Index, s. v. pleçius (dubr. lat.) > izvedenica *pleçaria* 286; ven. *piezo* REW 6599 (iz st. franc. prešlo u Italiju). V. Čremošnik, o. c., Zbornik (*pleçius, plez, plezius,* usp. *LN* 1, 1957. *plaç, plegio Div. Not.* 4, 107b.

–II–S. Maria *Maçore* 2, Sen Piero *Maçor* 238.

3. Labijal + I (HG I, 464–465, 449–451, 462–463)

–PI–Nema sigurnih primjera. V. samo *saço* 51 »znam«.

–VI–, –BI– *aço* – imam 3, *ago* 29, *aço, açu* 29b, *aço seruito* 263b, *aio* 50b, *debia* possedere lo mio marito 13, elli me *debbia* fare 13, *deio* dar 50b, *creio* che sia pluy dineri 51, *dio* dar 166b, *aço* tudghile III grande 256b, *chaipa* instelada REW 1789, 2, v. Jeremić–Tadić, o. c. I, 19, g. 1438.

–MI– Bartoli, o. c., II, 368 bit će donijeli pisari stranci. Drugih primjera nema.

4. Konsonant + U (HG I, 481–482): sicli II de *laqua* 168b, tute le arme che trouara in casa e masaria de *chosina* 34, io non *abi* nil sal nil ducati 51.

k) Dugi konsonanti (geminate) (HG I, 380–397)

1. Okluzivi. Primjera za –BB–, –DD–, –GG– nema.

–PP– *chupa* de argento 29b REW 2409, *capelli* 189 (»šeširi«) *çupa* I blaua 242b REW 3951 iz st. tal. *giuppa; drappo* 124b, *drapo* 125b, *drappo* deberatino 126, *drapo* 269.

–TT–*gratacaso* 101, 106b, *gratachaso* 224b, *bote* VI 119 »bačve«, *achatar* 20b (»kupiti«) REW 65, *çotto* 11b, *Nicolecta* 45 (!), *tecta* 201b (!) »tetka«, *toualita* 124b.

(Sekund.) io *steti* con Piero anni II 176b, massaria *sotila* 176b. Za sekundarne geminate v. još IV b) *g, h.* Hiperkorektno: *ducatto* 232b.

–CC– *sachi* VII uoydi 242b

2. –SS– V. str. 286 u III poglavlju; v. IV b) *g: cassella. Franussia, Dechussa* 1, *messe* 2, *rosso* 6b, *Thomasso* 8b, uno *ulisste* (slav. ulište) 20b, *Ruossa* 24b, *rassa* 176b.

3. Afrikate. Osim *saççо,* IV b) i /2, i rijetkih primjera (npr. *peççe* V de tella (!) de sotil e tre pluy grosse, Test. 9, 80, g. 1406, svuda imamo, po mlet. običaju, provedenu degeminaciju: *plaça* itd., v. naprijed IV b) i/1–2.

3. Sonanti (HG I, 384–397, Lausberg, o. 309, 68–70, Weinrich o. 348, pogl. VIII, str. 184–191)

–NN– 1. GN *pegne* 65b »perje«, coltra de *pêgna* 121, caueçal de *pegna* 126b itd., uendando *pagni* Test. 11, 235, 1430. g., *pagno* 125, una gonella byaua de *pagno* Test. 13, 26, 1437. god., *uegne* 50 (p. remoto!) uigna de *Bregno* 101b BRENNUM »Župa«, *Bregno* 122b.

2. NN: *pêne* 112.

3. N: li mie *pani*, Test. 10, 1417, 100–100b.

4. Disimilacija –NN– > –ND– *dondo 230* (od DOMINUS > *donno* v. Vinja, o. 299, 143–145.

–LL–

1. GL (vrlo rijetko!) *cercellj* Test. 9, 207, 1414. g.; li mey *cerçegli* che se uendano, Test. 13, 196, 1444 g., che se da a oni *soreglia* gr. VI, Test. 10, 12b, 1416. g.

2. –LL– *gonella* 8b, *çerçelli* 8, *cultello* 189, *capeller* 189.

3. L *surela* 25b, *chasela* 35, *çerceli* 35b.

4. H. posuđenice ukazuju na –LL– > –LD– *kristalad*, gen. *kristaoda*. Usp. u splitskom rom. *mertaldu* = metallo; lauesi *dimitaldi* (sic) = lebetes de metallo, usp. Praga, o. 87, 90, 101. Zanimljivo je da simetričan razvoj od sekund. MN > NN > *nd* imaju posuđenice u sjev. Dalmaciji, usp. Skok, o. 175: *klonda* »stup« i sl. V. naprijed *dondo*.

–RR– Ova geminata još je čvrsta iza akcenta, ali nestaje pred akcentom: casa de ligname sulo *terin* 22, ali *terra* 2.

–MM– Nema primjera.

2. Sekundarne konsonantske grupe

U dubr. romanskom govoru dugo su se čuvale kons. grupe CT, CS, PS i PT. One su najprije pretrpjele asimilaciju, a zatim su te sekundarne geminate bile izložene procesu degeminacije koji je bio to snažniji, ukoliko je vokalska diferencijacija nadoknađivala distinkcije koje su se prije toga održavale opozicijom kratkih i dugih konsonanata. Kako je taj proces slabo dokumentiran, upućujemo na odgovarajuće odjeljke u IV b) 1.

Sinkopama su veoma rijetko nastale neobične konsonantske grupe: mlet. ragana > *ragna* (g–n) 122b. V. i rag. *recna* 9. Usp. još *sar(a)chinesche* 5, 29b, 34 gdje nije nastala nova grupa, *stragno* (radikalnim padom protoničkih vokala ostalo je vjerojatno **səbtranjə* > **strannə* i, kasnije, u doba mletačkog prodora, *stragno);* EXITORE > *zdur*, Skok, o. 118, 491.

V. KONSONANTI NA KRAJU RIJEČI

Postoje primjeri samo za *–s*: pocho *pluy* pocho men 253, al *pluy* tosto che se pora 284. Brojevi se gotovo bez izuzetka pišu rimskim znamenkama, pa se taj proces ne može motriti za TRES, SEX.

Neke tendencije nazalizacije opažaju se mjestimice, ako nije pisarska nemarnost u pitanju: *so* botata 41 – »zavjetovala sam se«, dopplero grande chome *so* eo 6, tauole de fracsino si *so* de Illia chapeler 23b, itd.

Jedini *–s* iz plurala navodi Skok, o. 91, 214, iz Dukljanina *(laus)*. Taj hapax ne daje nam pravo da izvodimo bilo kakve zaključke.

Otpadanjem finalnih vokala došli su mnogi konsonanti sekundarno na kraj. Primjere v. u ovom poglavlju, 2,1–2,10. U doba mletačkog prodora rekonstruirani su, ponekad i krivo, otpali vokali. Nije nađen nijedan primjer da je na kraju ostala teška kons. grupa ili geminata, a ni to da je geminata reducirana. Pretpostavljamo stoga da je npr. *panno* u doba jakog akcenta dao **pannə*, a *libro *librə*. Primjeri kao *casallo* s krivo restituiranim *ll*.

VI. OSTALE PROMJENE

Na ovim pojavama ne insistiramo jer one nisu mnogo zanimljive za strukturalnu analizu.

Na važnije slučajeve »fausse régression« upozoravali smo u toku ovog poglavlja. Te hiperkorektne forme siguran su svjedok jezičnog miješanja i potječu uglavnom od svjesnog i nesvjesnog ugledanja u latinsku i toskansku normu ili nastaju iz želje za obnavljanjem latinskih i rag. oblika, čak i kad to nije na mjestu. V. još: *tucto* 1, 2b, *maltollecto* 2, *dicti* 2b, *facta* 6b, *condictione* 2b, *Nicolecta* 45, *tocta* = *sva* 47b, messe *sollempne* 83b, *bactedori* 101, *cocta* 126, cohopertorio 177b, *bluchstro* 288b, (ARj *blustro*) touagle V non *techisute* 268b.

Vjerojatno je iz nepažnje ili neznanja: in *propetoua* mundi 167b i sl.

V. PRILOZI RAGUZEJSKOJ DIJAKRONOJ FONOLOGIJI

Vrijeme je da prijeđemo na centralni dio našeg posla, tj., da ustanovimo, koliko nam škrta građa dopušta, fonemski inventar raguzejskog govora kroz razne faze njegove historije.

Vokalizam i konsonantizam ne mogu se odvojeno promatrati. Gdje god smo mogli, vodili smo računa o cjelini sistema. Ipak smo, radi preglednosti, ovu analizu koja je prvi rad ove vrste o raguzejskom podijelili u osam glava koje, uglavnom, odgovaraju glavama iz II poglavlja.

1. *Naglašeni vokali*

Iz dosad iznesenog znamo:

1. U diftongu *AU* rano se konsonificirao *U*. S obzirom na odnos Dubrovnika prema Bizantu, to je vjerojatno veoma stara pojava.

Između tolikih varijanti glasa *A*, koje su mogle nastati automatski u vezi sa susjednim glasovima u jeziku će kasnije biti »zaposlena«, tj. fonematizirat će se jedna koja je obuhvatila sve kratke *a*, tj. takve *a* koji će se zateći u zatv. slogu kad taj kriterij postane relevantan. Kako je *A* u kombinaciji *AU/Kons.* također u zatv. slogu, a zbog susjednog *U* skrenuo u pravcu prema *o* (velarno a [å]), i jer je neekonomično da u jeziku postanu fonemi tri varijante od *a*, svi su budući kratki *a* skrenuli s *å* + *v* u velarnom pravcu. Fonološki će se, dakle, jednako vladati grupa *A* + *U/Kons.* kao *A* + *Kons./Kons.* (odnosno *A* + *Geminata*).

Naprotiv, *a* + */Kons.* + *Vokal* (i *A* + */muta* + *liquida* jer te grupe ne zatvaraju sloga i fonološki im je status ravan onom intervok. konsonanata) razvija se u jedinom pravcu koji mu preostaje, tj. u palatalnom i daje varijantu *ä*. Sitna fonetička promjena AU > AV imala je krupnih fonoloških posljedica: predodredila je smjer razvoja budućeg *á*[, uvjetovala razvoj budućeg *á*[i stvorila uvjete da se jedinstveni fonem */a/* rascjepa u dvije varijante [(ä]/[å]) koje će, kad nestane komplementarne distribucije, prestati biti automatske i postati samostalni fonemi.

Kako se vidi, u krilu starog sistema, rađaju se potencijalna jezična sredstva kojima će sistem raspolagati radi obrane vlastite funkcionalnosti kad nastupi kriza. Tu formulaciju ne smijemo shvatiti teleološki; sistem »ne zna« hoće li nastupiti kriza i koje će vrste ona biti, zato on i ne »sprema« neka za određenu krizu specifična obrambena sredstva.

2. Glasovi *ě*, *ǒ*[daju u našim dokumentima dvojake reflekse: 1) starije *i*, *u* koji su zadnji tragovi jedne faze koja je u 14. st. pređena; 2. *ie*, *(u)o* koji se regresivni fenomen teško da tumačiti bez priznavanja mletačkog udjela. Polazeći od pretpostavke da je nakon jezičnog sukoba mletačko-raguzejskog u Dubrovniku nestalo iz slabijeg dijela svega onoga što je u mletačkom bilo fonetički nemoguće, jer je prestiž mlet. govora kao jezika vlasti i administracije i velike trgovine na Mediteranu bio golem, ne možemo prihvatiti mišljenje da grafije *pira*, *lugo* vjerno predstavljaju rag. izgovor. Uvažavamo Schürrovo mišljenje o pomaku akcenta prema naprijed (*iẹ́*>*iẹ*>*íẹ*>*iə*; analogno za *uǫ́*>*uǫ*>*úǫ* > *úə*) i držimo da je mletačka ekspanzija zatekla diftonge *íə*, *úə* i zaustavila proces monoftongizacije. Oslabljeni srednji vokal *ə* nisu pisari znali kako da obilježe. Oblici **pitra* i **luco* nisu zabilježeni. Mlet. utjecaj vidljiv je i u konsonantizmu: grupa *–tr–*, nemoguća praktički u mletačkom (osim u riječi *quatro*) otvorena je preko *–dr–* ili izravno likvidirana dok u *lugo* imamo mlet. izoglosu *–c–*> *–g–*. Kako mlet. dijalekat početkom 14. st. odlučno prelazi na generalizaciju diftonga metafonič-

kog porijekla u otv. slogu (bez obzira na to koji vokal slijedi u idućem slogu) i kako i sam pokazuje kolebanja, moguće su u Dubrovniku i dublete *ie/e, uo/o,* ali lokalne forme *íə, úə* izumiru. Njih u 15. st. više nema.

Hrvatskosrpske posuđenice imaju u otv. slogu malobrojne i u mnogočem nesigurne reflekse *i, u* (*cipo, lincul* itd.). U zatv. slogu rag. dokumenti praktički nikad nemaju diftonga. H. posuđenice imaju za rom. *ę*] > (*i*)*je* (*lukijerna, funkjela, fuńestra, kupijerta, podumijenat* itd.). Za *ǫ*] ima malo primjera.

3. Zatv. *e, o*[daju u dubr. tekstovima: 1. *ei, ou* (veoma rijetko), 2. *e, o* ili *i, u*. Rezultat *i* mnogo je češće zabilježen od *u*.

U zatv. slogu gotovo uvijek ostaju bez promjene *e, o*.

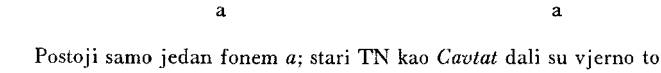
H. posuđenice imaju u otv. slogu najčešće *i, u*. Ima nekoliko primjera s *–ije–* (*pijena, desiježa*). Novije posuđenice imaju *e, o*. Treba istaći da nema primjera da *ę* u zatv. slogu daje diftong.

4. Da razvoj otv. *e, o*[nije proveden do kraja do *i, u*, vidi se i po tome što nema nijednog primjera VINUM>**vieno, MURUS*>**muoro,* kakvih bi hiperkorektnosti bilo da su primarni *i, u* kolidirali s tim sekundarnim *i, u*.

Nema mnogo primjera ni da su primarni *i, u* bili potisnuti od zajamčenih sekundarnih *ę* > *i, o* > *u* (*Catena* od AN *Catina,* jer **catina* »lanac«; *ono*<UNUS itd., Bartoli, o. 1, II, 338 i kod nas IV, 1/2 i 1/14). Kad bismo znali datum posuđivanja *miri* »zidine«, mogli bismo pomišljati i na efemerno postojanje vokala *ü,* ukoliko u to doba nije bilo više fonema *bi* u h. jeziku. Ako ga je bilo, onda ova pretpostavka otpada i vrijedi Skokovo tumačenje.

5. Iz dokumenata se vidi da je proces PETRA . . . *pira* stariji od TERRENUS . . *ter(r)in(o).* Posljednjeg tipa ima dosta u 15. st., kad prvog tipa više nema. Isto vrijedi i za paralelnu pojavu LOCUS . . *lugo,* koja je starija od COHOPERTORIUM . . . *copertur(o).*

Za polaznu tačku rag. sistema Lüdtke, o. 310, 294, uzima »balkanoromanski nesimetrični sistem« koji je već rano, pod utjecajima sa Zapada, postao četverostepen dok R. L. Hadlich polazi izravno od posljednjeg. Imamo dakle:

Postoji samo jedan fonem *a*; stari TN kao *Cavtat* dali su vjerno to *a*.

U ovoj fazi ne postoji kriterij otv. i zatv. sloga. Otv. *e, o,* ako u finalnom slogu slijedi *–i* (odnosno *–ü,* ukoliko se nije pretvorio u *–ǫ*) podvrgnuti su metafoniji koja ne stvara u prvo vrijeme novih fonema ni fonematski upotrebljivih diftonga jer je finalni vokal još čvrst i proces

je očigledno automatski. Fonemi će nastati tek kasnije, u doba II romanske »spontane« diftongacije koja je zahvatila dio Romanije na osi Paris–Jadran i stvorila kriterij otv. sloga u kom se vokali duže, i zatv. sloga u kom se vokali krate. Kad zbog snažnog ekspirativnog akcenta nastaju u raznim rom. jezicima silazni diftonzi od *a, ę, ǫ*, negdje i od *i, u*, vrijeme je da se ostaci metafonijske diftongacije prekvalificiraju za nove uloge. Generaliziranjem diftonga *ie, uo* samo u otv. slogu (i pred *–a, –e, –o*) dobili su mnogi romanski govori do kojih je ovaj val na vrijeme stigao sredstvo, kojim će nadomjestiti izgubljene opozicije do kojih je došlo nestankom geminata. Karakteristično je da su neki rom. govori očuvali djelomice stare odnose, tako španjolski, rumunjski i, po Schürru, veljotski. Raguzejski koji je bio više na udaru (veze s Ravennom i sjev. Italijom!) i koji je imao već u zalisi 2 varijante od *a*, bio je također ovim valom pravodobno zahvaćen iako je on preko Jadrana stigao oslabljen.

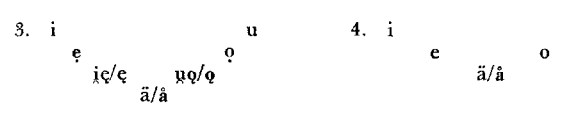
Još ne znamo tumačiti rumunjsku degeminaciju kojoj nije, kao na zapadu, prethodila sonorizacija intervokalnih *p, t, k, s*. Možda je neki zajednički razlog načeo i dubr. geminate, ali je odlučan udar dao mletački. U sudaru s njim desilo se da je rag. počeo gubiti svoje geminate i njima fonološki ravne grupe, odnosno da je taj proces ubrzan. Desilo se ovdje, kao na mnogo drugih mjesta da su internojezični povoljni uvjeti koincidirali s vanjskim faktorima i teško je uvijek reći što je uzrok, a što posljedica, jer su ti procesi isprepleteni. No jedno je sigurno: u raguzejskom nije degeminaciji prethodila sonorizacija. Dok postoji i dok funkcionira, rag. sistem ne prima sonorizaciju (*fachir, teta, chesa* u dc Diversisa), ali prima degeminaciju, doduše polako i na etape. Kako će se vidjeti, on opozicije održava vokalskim diferencijacijama, iako se, kao svuda gdje nešto slabo izumire pred nečim jakim, javljaju i dezorganizirani pokušaji drugih rješenja. U toj neravnoj borbi rag. je govor ostao do kraja vjeran – uzmičući korak po korak – svojoj istočnoromanskoj konsonantskoj strukturi. Ne smeta što je primio po koju leksičku inovaciju s izvršenom sonorizacijom (*siglo* pored *siclo*); proces je izvršen izvan Dubrovnika, a *–gl–, –d–, –g–* mogući su i kao primarni.

O staroj općeromanskoj metafoniji u rag. govoru ne znamo direktno ništa: ona je, prema Schürru, već u karolinško doba na udaru druge diftongacije. Indirektno, na osnovu onog što se u jeziku zbilo kasnije, moramo pretpostaviti da je ona djelovala u obje vrste slogova, da su konačno svi otv. *e, o* bili njome zahvaćeni i da je kasnije, u doba vala II diftongacije, padom finala ostalo *ie, uo* samo u otv. slogovima, dok je u primarno zatv. slogovima diftonga nestalo. Tako je bilo u starom mletačkom, u starom padovanskom i mnogim drugim govorima, ali nije bilo u friulanskom, istriotskom i – po Schürru-u veljotskom.

Ne znamo također da li je u raguzejskom metafonija zahvatila i *a* (vjerojatno nije jer nema ničeg sličnog velj. CAMPI –h. *Kimp*). Kako u Italiji nema primjera da je *ū* zahvaćeno, ne možemo misliti na meta-

toniju tipa **mur : *mür*, upotrebljivog u svrhe *flexion interne*. Nikakvih indicija nema ni da je već tada postojala u dubr. metafonija koja zahvaća zatv. *e, o (*doctor–*doctur)*. Iz tog bi se moglo zaključiti da su pluralski dočeci bili čvrsti.

Imamo, dakle, prije II diftongacije sisteme:

Dok su u 3. shemi i̯ę, u̯ǫ fonetičke varijante od *ę, ǫ* a distribucija je komplementarna i automatska (*i̯ę, u̯ǫ* kad slijedi *–ī, ŭ*), kasnije kad je došlo do generalizacije diftonga u svim pozicijama, nestalo je praktički *ę, ǫ* iz sistema. Prema tome, sistem je od četverostepenog postao trostepen, što se vidi iz sheme 4. Zadržali smo diftonge unutar sistema dok su još varijante od *ę, ǫ* (3). *E, O*, zatvoreni vokali koji mogu dolaziti i u otv. i u zatv. slogu, stopili su se, zbog ekonomije sistema, kasnije (4) s rezultatom od *i̯e, u̯o* u zatv. slogu.

Takav razvoj pretpostavljamo i zbog toga što h. posuđenice mogu razviti *–(i)je–* samo ili od već postojećeg rom. diftonga *–i̯e–*, ili od zatv. *e*. Drugačije, naše posuđenice u Dubrovniku teško mogu dobiti *–(i)je–*. U kasnijem razvoju nema ni fonološke, ni fonetske mogućnosti (osim za E] + *nazal*, kao u rum. i djelomice u Italiji) da se otv. ę] potisne ka zoni artikulacije zatv. *e*, bez čega nema identifikacije s *jatom*, pa prema tome ni *–(i)je–* u h. posuđenicama. Da su Slaveni mogli čuti rag. *–i̯e–*, *–u̯o–*, ne čini nam se moguće; u to doba nije bilo Slavena u Ragusiumu. Da ih je i bilo, njihov jat imao je tada izgovor koji Ivić bilježi kao *e͡ä*, o.356, 6. Dok postoji znatna *marge de securité*, dok se fonem *a* nije rascijepio, moguće je da su ti *ę, ǫ* tendirali prema zoni artikulacije srednjih *e, o*. Kasnije, kreiranjem novih fonema: palatalnog (*ä*) i velarnog (*å*) oni će biti potisnuti naviše.

Pitamo se da li sistem u kome jednakim glasom izgovaraju: coperta, questo, terreno odnosno porto, nepote, *nepoçça ima štete od ove kolizije. Mislimo da nema jer je broj takovih riječi minimalan, mnogo manji negoli bi bio, da npr. u toskanskom nestane tog razlikovanja *e, o* u zatv. slogu (u otv. slogu *e, o* opstoje samo u rijetkim proparoksitonima i latinizmima kao *credo, foro*). Deminutivni sufiks *–etto* ne postoji prije mlet. ekspanzije na Balkanu (mlet. degeminirani *–eto* daje *ito*: *tauolita*). Refleksi od sufiksa –ECTUM i riječi kao AFFECTUS i sl., ukoliko ih ima, drže još *–ct–;* CORREXIT i sl., ako postoje, čuvaju još *–x–*, brojne *voci dotte* sigurno ne postoje. Najveći broj »homofona« koje spominju S. Battaglia–V. Pernicone, *La Grammatica Italiana*, To-

rino 1957, 23–24, sigurno bi se pokazale nemoguće kad bi nam rag. leksik bio bolje potvrđen. Znači, dakle, da je rendement fonctionnel te opozicije *ę* : *ę* i *ǫ* : *ǫ* neznatan i da se ona može napustiti.

Imamo, dakle, neposredno pred II diftongaciju, sistem u kome postoje bolji uvjeti negoli u 4-stepenom, da se varijante od *a* fonematiziraju.

Druga diftongacija dovela je do duženja vokala *a, e, o* u otv. slogu dok su isti u zatv. slogu skraćeni ili ostali kakvi su bili. Od *a* smo dobili *ä, e* je dalo *eį*, a *o oų*. Ekstremni vokali nisu bili zahvaćeni tim valom, a prave fonološke potrebe nije bilo, jer im *eį*, *oų* nisu smetali. Diftonzi *ie, uo* ostali su u otv. slogu, dok su u zatv. slogu, u skladu s novim uvjetima, ostali *e, o*. Finalni vokali, (osim pluralskih morfema?) otpali su svi osim *–a* (razvoj nije radikalan kao u franc. gdje je i *–a* oslabio u *ə*). Očuvao se jedino trag nekadašnjih vokala iza teških grupa i geminata i usred teških grupa u protonici koji bilježimo *ə*. Značajno je da je sinkopa provedena tek pošto je duženje (i eventualna promjena) vokala izvršeno: RACANA > *recna* moguće je, ali *RACNA bi bilo dalo *rakna*. Ne smeta što su neki diftonzi došli u sekundarno zatv. slog (**dįek* < DECEM, **nųov* < NOVUS); ti slogovi su dugi i diftong može da stoji u njima, za razliku od **bįello* gdje je slog kratak jer geminata još postoji, a final također, u oslabljenom obliku: **bįellə*. Baš otpadanja finala stvaraju mogućnost, da se varijante od *a* pretvore u latentne foneme, koji će nakon degeminacije postati fonemi, da se napusti dotadašnji sistem komplementarne distribucije. Imamo, dakle, ovu shemu:

5.	i		u	
ei	ę		ǫ	ou
ie	ä		å	uo

Što nalazimo grafije *quisto, brunço* u priličnom broju, bit će imitiranje latinskog *iste* i srednjovjekovnog *brundium*: nema ni **stilla,* ni **billo, ni *purto* ni **urdino.*

Kako se vidi, rag. sistem ostao je trostepenast.

Dvije varijante od *a* nisu više u komplementarnoj distribuciji, jer ima [pän] < PANIS : CASA > [*'käsa*]. One, dakle, sinkronički govoreći, mogu biti i u otv. i u (sekund.) zatv. slogu. Pravu fonematsku vrijednost moći će dobiti, kad se njihova opozicija upotrijebi za očuvanje distinkcija nestalih degeminacijom, za što postoje primjeri. Ipak im već sada dajemo fonematsku vrijednost. Da se radi o vrlo važnoj pojavi, vidi se i po tome, što slav. riječi u rag. ustima njoj podliježu *(beba, Gredi*), što to vrijedi i vjerojatno za mletačke (možda *laro*>**läro*) i što je od njene kasnije faze de Diversis smatrao potrebnim da istakne tri – od četiri – riječi koliko ih je uopće donio.

Diftonzi *i̯e, u̯o,* kako rekosmo, imaju ubuduće razlog opstojanja samo u otv. slogu. U zatv. slogu diftonzi su se reducirali. Ti zatv. *e, o* vrlo su se brzo poistovetili s primarnim *ę, ǫ*] i s njima se dalje razvijali. Izuzetno se pojavljuju grafije *gustirna, Ruco* = Rocco: prva je možda refleks slav. diftongacije u ikavskim ušima ili ikavski oblik koji je frapirao pisara ijekavca, a druga se može tumačiti ako je posuđena iz Venecije kao supstituiranje nepostojećeg fonema *ǫ* najbližim *o;* dalji razvoj v. dalje.[92]

Zatv. *e, o*[u mnogim su rom. jezicima dali silazne diftonge *ei, ou* koji su se negdje razvili i dalje. Nema razloga ne vjerovati da je tako bilo u rag., a sačuvani primjeri ostaci su nekadašnjeg stanja.

Schürr, o. 264, 89, pisao je o razlozima povlačenja akcenta prema naprijed u diftonzima *i̯é, u̯ó,* što po njemu potječe iz Umbrije u 13 st., preko Maraka (Ankona i dr. luke, s kojima su Dubrovčani imali trgovačke veze). Ako su pojave u vezi, trebalo bi da umbrijska bude ranija, jer inače nema vremena da stigne do Dubrovnika i da se polovično razvije prije nego je mletački, razvivši diftonge po novom principu otv. sloga tek početkom 14. st. mogao da je zakoči i vrati *íə, úə* na *ié, uó* koji u skladu s dubr. sistemom imaju zatv. *e, o.*[93]

Unutarsistemski razlozi koji idu u prilog uklanjanju asilabičnih *i̯, u̯* bili bi nepostojanje *i̯* (svi su dali *dz,* odnosno s prethodnim konsonantom geminatu *tts, ddz; –i̯i̯– > –ddz–,* a u nekim grupama *Kons.* + *i̯,* drugi elemenat je otpao), i *u̯* (stari refleksi od *AQUA* i sl. nisu poznati, a u rumunjskom i veljotskom takvo je *u̯* nestalo, Lausberg, o. 309, II, 63–66).

Dolaskom Dubrovnika pod mletačku vrhovnu vlast (1205. g.) nastaju povoljne političke prilike za miješanje tih dvaju rom. govora, koji su se i prije sretali. U mletačkom nemogući diftonzi i glasovi ne mogu se dugo održati u raguzejskom, ako se zna da su svi koji su u Dubrovniku nešto značili morali silom prilika naučiti mletački koji je u tadašnjem obliku bio dosta sličan raguzejskom u nekim konzervacijama (grupe s *l,* možda još neke geminate *ll, nn, nn,* postojanje *ts, dz,* ali ne i *č, dž*). Mletački ima golem prestiž, pa raguzejski uzmiče. Ukida se apokopa, pri čemu rag. pisari restituiraju i vokale iza *–r, –l, –n,* često i netačno, makar to nije obavezno u mlet.; ne mogu opstati diftonzi *ei̯, ou̯* (vraća se *e, o*), diftonzi *íə, úə* daju *i̯e, u̯o,* nestaje *ə* (v. gl. 2). Mlet. vokalizam je, doduše četverostepen, ali on nema ničega što bi odgovaralo opoziciji *ä : å,* pa ova, kako je veoma važna u čuvanju distinkcije *panni: pani* nakon degeminacije (*pȧni* : *päni*) ostaje još neko vrijeme. Od raguzejskog dubr. mletački govor posuđuje bez promjene one lekseme koji ne strše u mlet. sistemu; ostali se adaptiraju; [*ä*] daje *a,* rjeđe *e;* [*ə*] glas koji postoji u sličnoj mlet. riječi – ako veza nije prekinuta, a

[92] Kasno posuđena *perla* »biser« i u Dubrovniku glasi *perla,* a ne **pijerla.* Naši tekstovi imaju starije *perna Test.* 5, 40b, usp. REW 6418/2.

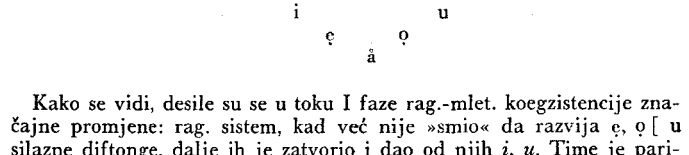
[93] I u mletačkom je bilo slučajeva prebacivanja akcenta.

inače najčešće *o*, a na kraju riječi *–e, –o* (često krivo); izuzetno u disimilaciji *e ´ : cherona* : CORONA > **kərouna *korona.*

No i rag. i slav. dio stanovništva simbioze ne može shvatiti mletačke opozicije *ę : ẹ, ǫ : ọ*, pogotovu od 15. st. dalje, kad h. sistem postaje od 4-stepenog 3-stepen. To se ogleda u posuđenicama, v. pogl. II, 252 i d.

Imamo, dakle, dva romanska govora u istom gradu. Od njihova miješanja razvija se nešto treće: osebujan mletački dijalekat koji od adstratā dobiva trostepen vokalski sistem. Odsada pratimo u prvom redu raguzejski.

U prvoj fazi mlet.-rag. koegzistencije rag. sistem ima ovu shemu:

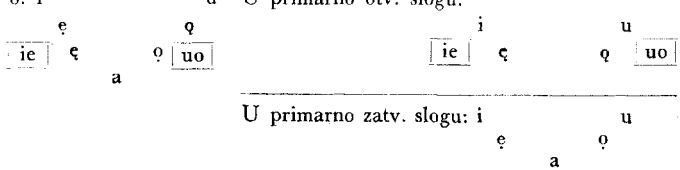
Kako se vidi, desile su se u toku I faze rag.-mlet. koegzistencije značajne promjene: rag. sistem, kad već nije »smio« da razvija *ę, ọ* [u silazne diftonge, dalje ih je zatvorio i dao od njih *i, u*. Time je parirano degeminaciji i na nivou nekadašnjih *ē, ō* PILI > **peli* > **pili* razlikovat će se od PELLES > *pelli > **peli* bolje nego što to biva u mletačkom gdje je moguće razlikovati samo u singularu (*pel* : *pele*), ali je rag. sistem u ovoj nametnutoj defenzivnoj borbi stjeran u drugu opasnost. Primarni *i, u*[došli su s ovim i^2, u^2 u koliziju.

Lokalna, neorganizirana reakcija bila je ova: i^1, u^1 uskočili su na upražnjena mjesta (CATINA > *Catena, Lacruma* > *Lacroma*). No najčešće nije došlo ni do kakvih promjena. Kako je i na nivou *i–u* trebalo vokalski diferencirati opozicije *kratak* : *dug kons.* (K : KK) i jer se novi fonemi i diftonzi nisu zbog mlet. pritiska mogli razviti (sporadično možda *ii* : *ledigna* za slav. *ledina* s metatezom; *miri* možda od **müri* ?), najveći je broj stvarnih (negrafičkih) geminata zaostao neko vrijeme baš poslije *i, u* (čak su se nepostojeće grupe stvarale: *tucto, micto*). I u skoro svim posuđenicama teškim grupama (one su fonološki tretirane kao i geminate jer zatvaraju slog) prethode *i, u*] : *afikat, pršukat, sofrikat* itd.; one su nam jači dokaz nego grafija *af(f)icto* koja može biti svjesno etimologiziranje prema FICTUS, REW 3280.

Zato je pozicija iza lat. dugog *i, u* pogodno sklonište za razne legitimne geminate i »teške grupe«.

U daljem toku odnosa, rag. sistem likvidira grupe *AU* + *kons.*, i to isprva samo one koje su u mlet. nemoguće. Dok **avro* može ostati, jer

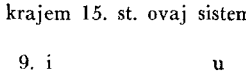
mletački u to doba ima *caura, fauro, lauro,* dotle **cavsa* < CAUSA ne može opstati. U isto doba u opoziciji *ä* : *å* prvi se elemenat adaptira mlet. pritisku time da postaje *e* (vjer. otv. *ę*). Čini se da je u ovoj fazi mletački »na mala vrata« pokušao provesti u Dubrovniku četverostepeni sistem ali ovi novi **ę*, **ǫ* imaju slabu bazu, pa je to stanje prekarno. AU > *av* >* *ǫ* koje je zahvatilo samo jednu grupu koja strši u mletačkoj distribuciji, može isto tako i nestati: bilo da diftongira: *puocho,* bilo da se identificira sa srednjim *o* ili s nazalnim *õ*. Mlet. leksemi se i dalje polagano infiltriraju: raguzejski govori sve manje ljudi, čak i među vlastelom. U sredini 15. st. prijetila je raguzejskom shema:

To je doba, kad slav. strana simbioze prima velik broj posuđenica: *njihovo značenje svojom afektivnošću često ukazuje na intimnu dubinu* veza (npr. *lero* < LATRO). Moguće je da UO, u mlet. fakultativan (*o*), daje tek sada u h. posuđenicama *u* (a ne u doba kad imamo *lugo* jedno stoljeće ranije) jer u to doba, Ivić, o. 356, 10, h. vokalsko *l*, preko *uo,* daje u Dubrovniku *u*. Na takvo stanje dolaze prvi toskanski valovi (pisari Toskanci, Dubrovčani što se školuju ili trguju u Italiji – Rimu i Firenzi itd.), ali ni oni ne mogu da obnove opozicije dvaju *e, o*. Negdje u isto doba h. jezik kojim tada govori većina Dubrovčana reducira svoj vokalizam sa 8 na 5 vokala. Ovaj proces utječe bez sumnje na raguzejski i sprečava tada i kasnije opstanak dvaju *e, o* u raznim varijantama tal. jezika koji Slaveni uče.

Vrlo je vjerojatno da se u drugoj polovini 15. st. rag. vokalizam slagao sa standardnim štokavskim trostepenim sistemom. Isti sistem sigurno se ubrzo nakon propasti mlet. vlasti u Dubrovniku (1358), ako ne i prije proveo i u dubr. mletačkom govoru. I u jednom, i u drugom slučaju sudjelovao je u ovoj redukciji i rag. (supstrat) i hrvatskosrpski adstrat. Koliko je ovaj djelovao na dubr. izgovaranje talijanskoga i u naše doba v. Rešetarovo pismo Bartoliju, o. I, II, 285–288, (npr. *»se-vòlete àndare a-pàsedžo, prèndete il-kàpelo«.*

Prema tome imamo krajem 15. st. ovaj sistem u dubr. rag. i mlet.:

Misser Proculo Dubrovčanin u Calmovim će komedijama u 16. st. sa svojim *pensaminto, prestizza, perduno, saluaciun, zurno* itd. (kao i Rado iz pjesama G. Liompardija) biti smiješan kao i toliki anonimni našijenci koji u Mlecima kušaju da govore razlikujući dva *e* i dva *o*, a kod kuće imaju samo po jedno. Oni tuđe otv. *e, o* identificiraju sa svojim srednjim *e, o*, dok tuđe, zatvoreno *e, o* ne mogu, bez vježbe, reproducirati ispravno, pa ga reproduciraju zatvarajući ga kao *i, u*.

Nazalni vokali

Već je P. Budmani, *Rad* 65, 158 rekao da Dubrovčani govore *–m* »nepomnjivo« kao *–n*, ili čak da ga ispuštaju sasvim, pa tad prethodni vokal govore kroz nos, na pr. *ȍsám, ȍsân, ȍsȁ; glȅdâm, glȅdân, glȅdâ* itd. Usp. i Bartoli, o. 1, II, 373 dubr. nominative *ronab, tenap* iz gen. *ronba, tenpa*. I. Popović, o. 300, 131, drži da je »promena krajnjega *–m* u *–n* koju srećemo sve od Istre pa do Crnogorskog primorja ... bez ikakve sumnje romanskog porekla jer je proces promene *–m* > *–n* oduvek bio poznat romanskim jezicima, a inače je nepoznat našim govorima u unutrašnjosti (sem u vrlo retkim slučajevima), a takođe i drugim slovenskim jezicima«. Popović misli na primorsko: *pišem* > *pišen* > *pišẽ*. U istriotskom imamo *–m* > *–n* koji, kao i *–n*, ima guturalni izgovor, Deanović, o. 283, 25; Ivić, o. 324, 138, piše: »Finalno *–m* u nastavcima daje *–n*, ili se čak sliva s prethodnim vokalom u nazalni vokal: *glȅdān, rúkōn*, ili isti oblici s nazalizovanim *–ā* odn. *–ō*«, (ali *Rîm*, jer ga podržavaju kosi padeži), iz čega zaključuje da su ova i još 4 osobine, poznate iz čak. govora, najčešće tzv. dalmatinizmi »koji su se javili u ukrštanju dvaju glasovnih sistema, slovenskog i romanskog«.

Iz vlastitog opažanja znam: *idē(n)* <*idem* i *Atena* : *ātena* gdje u govoru mnogih Dubrovčana ima opoziciju *a* : *ã*. Dakle, nazali imaju fonematsku vrijednost (*vȉdī* = 1. l. sing prez.: *vȉdi*, 3. l. sing prez.).

Koliko su stare te pojave , nije istraženo.

Poznato je da naše stare posuđenice supstituiraju rom. sekvenciju *A, O* + *nazal M, N* nazalnim ǫ (ѫ) danas *u* (u slovenskom jeziku *o*): h. *poluga, spuga, Mutogras, Su(t)–* + ime sveca u TN, *fružata;* slov. *Soča*, dok *E* + *M* (*N*) daje preko nazalnog ę (ѧ) *e* : *koleda, Lovreč, Bulet, Neretva, Buzet* itd. To je moguće sve dok postoje nazali, tj. do 9–11. st. prema Leskienu, 115. Nisu poznati stari primjeri za *I, U* + *N, M*. Obratno, h. nazalni vokali daju u grčkoj transkripciji slav. AN i TN *εν* i *ουν*, Skok, o. 81, par. 23. Posuđenice koje su očuvale *–m, –n*, makar kako inače pokazivale znakove starine, mlađe su od 11. st., npr. *mrkijenta, ingvast, parangal, Mengača, tantati* itd., Skok, o. 149, par. 13; *mijenduo, podumijenat*, Maver, o. 68; *Mo(n)tovijerna*, Skok, o. 118, 479, *Kantafig*, ib. 481. Treba istaći da prije 11. st. naš sistem nije imao

drugog izlaza: u njemu je bila nemoguća sekvencija: *vokal* + *N* + *kons.*; moguće je samo: *vokal* (oralni ili nazalni) + *N* + *vokal*: IMA̋, ali g. IMENE. S druge strane, budući da poslije 11. st. nemamo znakova za nazalne vokale, ne možemo, sve da i hoćemo, eventualni rom. nazal reproducirati u pismu. To isprva, dok nisu u našim dijalektima stvoreni novi nazali-fonemi, nije nužno. Ne znamo, dakle, da li prema *mrkijenta* itd. imamo u rag. nazal kao fonem: ova grafija može stajati i za [mər'kẽta] i za [mər'keⁿta] i za blago nazalizirano [mər'kenta], ali sve i da stoji za prvi oblik, mi ne znamo je li u rag. govoru to samo varijanta, automatski vezana za idući nazalni konsonant [ẽn] ili fonem /ẽ/. Usp. o razvoju nazalnih fonema u francuskom primjere *canton* i *caneton*, R. Hall, *Lingua* IV, 394–407.

U našim tekstovima treba računati sa zaboravljivošću: pisar je često izostavio znak ˜ iznad vokala ili iznad vokala i N, M (ako je geminata). Ipak se iz njih vidi ovo:

1. Grafije: *inbola* < AMPULLA, *bonbaç*, sa čim usp. Bartoli, o. 1, II, 326, 373, pokazuju da je mjesto izgovora defonologizirano i da je fonološki relevantna samo nazalnost, što je prvi korak u stvaranju nazalnih vokala, usp. Weinrich, o. 348, 320: *caNpus, veNdere* (s arhifonemom N). Prema tome, u položaju pred konsonantom neutralizirana je opozicija : labijal (*m*) : dental (*n*), a ostala je relevantna sama nazalnost.

2. H. posuđenice *lenga, brenke* (kojih nema u tekstovima iz 14. st.), ako nisu u rag. govor stigle već s *e* (*ä*) iz nekog drugog rom. govora na Jadranu, usp. za prvu AIS 419, punktovi 439, 458, 476, 478, 529 i dr. u Romanji, bile bi dokaz, da *–N* + *kons.* u rag. ne zatvara sloga (kao što ga ne zatvara u romanjolskom, Weinrich, o. 348, pogl. X, 242–243, samo ako slijedi bezvučni konsonant). Oblici u AIS završavaju na *–ka*. O prijelazu *–nca* > *–nga* u *lenga* i TN *Lenga*, v. Skok, o. 234, I, 212, 218. Ova važna pojava ne da se objasniti dok se ne nađu bolji primjeri.

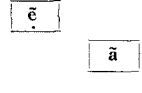
3. Grafija *so botata* »zavjetovala sam se«, Test. 5, 41, v. pogl. IV, odj. III a), 1, i V.; *tauole . . si so* »daske jesu«, ib. V, Test. 5, 23b, ako nije pisarski nemar, kazuju da se *so* (1. lice sing. i 3. plurala) izgovara kao [sõ]. Oralni izgovor je nemoguć, jer postoji *so* = *suo* (npr. *so debitor* »njegov dužnik« Test. 5, 50b. Znači, nazal je fonem. V. i ib. *ploga* (nesigurno čitanje?) »(srebrna) ploča«, REW 6455, 3 (inače u dubr. tekstovima *planc(h)a* »grobna ploča« : achatar la *planca* soura la sepultura, *Test.* 5, 20b, ali i *plaga* : metter la *plaga* soura de mi, ib., 176b; v. i Rohlfs, EWUG, 1720, kalabr. *placa, praca* – »Steinplatte«.

U 15. st. srećemo u dubr. oporukama često CAUSA > *cons(s)a*, ali i *causa*. Test. 8, 152b, »et altre *conse* . .«, g. 1400. Bit će to prije nazalni vokal nego epentetsko *n*, možda zbog razlikovanja od mlet. *cossa* »but« (*kopsa* se još ne upotrebljava!).

Iz komparativnog materijala znamo da nazalni vokali bivaju fonematizirani kad se ispadanjem vokala u idućem slogu neki nazali nađu sekundarno na kraju sloga (v. naprijed *canton* : *caneton*, gdje je *ã* postao fonem u prvom primjeru pošto se nije više čitalo *ə*). Može se pretpostaviti da je u doba II diftongacije moglo u rag. biti slučajeva takva tipa: npr. *SANCTITATE>**sõtät* : *SANITATE > **səntät*. Ti bi se refleksi razlikovali opozicijom srednji vokal *ə* : nazal *õ*, pa bi oba ta glasa bili i fonemi. Moguć bi bio i tip *ponche* : **pomike*, dok tip *planca* : **plánica*, zbog *ä* < *a* prije sinkope, nije moguć. Teško je reći bi li **plánnica* izgubio sinkopom cijeli srednji slog i stvorio mogućnost opozicije *ã* : *a*. (N. B. Primjeri sa znakom * nisu dokazani u raguzejskom, a neki su fiktivni. Uzeti su samo kao tip rasporeda vokala i konsonanata i teoretskih mogućnosti nastajanja novih fonema.)

TN od svetačkih imena, kakvih je mnogo duž Jadrana, pa i u dubrovačkom kraju (*Sumràtin*, Skok, o. 118, 479, *Sùpetar, Sùperka*, ib. 482, *Supokrač*, Skok, i. 234, I, 217, 237, *Supetrić* ib. 227, *Sutmiho, Sutmihajlo*, ib. 241, *Sudurađ*, ib. 233, *Sutvara*, ib. 249) iako postoje mlađi TN sa »Sv.« + ime sveca, ib. 211, razvili su se od SAN(C)TU, –A u proklizi. Tu je kratko *a* imalo velarni izgovor *å*. U sintagmi je prevladao akcenat glavne riječi, prvi dio je postao protoničan te je *å* išao u smjeru *ã*. Ili od *á* + *N*, ili od *ã*, ili od *õ* ili od *ə* + *N* nije slav. uhu dug put do nazala *ѧ* koji je, kao zatvorena izgovora, kasnije dao *u*. Mogli bismo zaključiti da Romani nisu imali nazal *ã̊*.

Vjerojatno su u doba nakon II diftongacije, a prije mlet. ekspanzije Raguzejci imali sistem od tri nazalna vokala. Osim *õ*, koji je u 14. st. izumirao, imali su možda još *ã* (npr. *Baganth* AN u *Test. 5*, 49b, vjeroj. h. AN *Bagat*, jer h. sistem nema adekvatna glasa, pa rom. nazal reproducira kao najbliži oralni vokal), a možda i *ẽ* (sudeći po zadarskim primjerima *rumanent* i *incontinent*, jer ako je *»en«* nazal *ẽ*, onda nemamo grupu od 2 kons. na kraju, već *vokal* + *kons.*, što je moguće! Za Dubr. nema primjera). Tablica nazala izgledala bi za stariju fazu raguzejskog ovako:

U četvorine su stavljeni nazali koji su najprije nestali iz sistema. Dok su *podumijenat* po Skoku od *fundamentum*, o. 118, 490) i *Motòvijerna* (*Montovijerna* također postoji), ib. 479, dokaz, da h. refleks ovih kasnih riječi »čuje« rom. nazal *õ* (ali nema više rom. nazala *ẽ*), *Sponza* (*Spondza*), ib. 490, znači, da i rom. nazal *õ* nestaje. Vjerojatno je prvi nestao *ã*, pa *ẽ*, pa *õ*.

Jasno je, da tim nije rečena zadnja riječ o nazalima i da treba i dalje istraživati rag. nazale i njihovu eventualnu vezu s kasnijim (iz kog doba ?) nazalima u dubr. h. dijalektu.

2. Postupak s nenaglašenim vokalima
3. Akcenat i ritam

Iz rečenog (pogl. II, 2–3; pogl. IV, 2, 1–15) znamo da rag. sistem reducira nenaglašene vokale sinkopom i apokopom, kad god je to moguće, dok je ispadanje čitavih slogova rjeđe. Glas *ə* dolazi često u protonici i u finali iza teške kons. grupe ili geminate. Samo krajnje *–a* čuva se bez promjene; tako vjerojatno i pluralski nastavci *–i, –e*. Prema tome imamo ove ritmičke sheme:

1. Protonika 1 ´

   1 slabi u srednji vokal *ə*, kad god je to moguće;

   1 2 ´

   1 kao naprijed. 2 ispada (v. Intertonika) ili slabi.

2. Postonika ´ 1

   1 *–e, –o* otpada; *–a; –e, –i* (plur. nastavci) ostaju;

   ´ 1 2

   1 ispada (malo sigurnih primjera). Ako je 1 ispao i ostala teška grupa, ostaje 2, najčešće kao *ə*. Ako 1 ostaje, obično 2 pada.
   U mlet. doba obično se 2 rekonstruira.
   Različit postupak ukazuje na sukob dviju ritmičkih tendencija.

3. Intertonika ` 1 ´
   2

   2 ispada ili slabi,
   1 ispada ili slabi (ponekad i čitav slog),

   ` 1 2 ´
   3

   1 ispada, 2 ostaje, 3 ostaje ili slabi.

Sve ove pojave moguće su nakon vala II diftongacije: povećan broj mogućih opozicija (novi fonemi i diftonzi) omogućio je smanjenje broja opozicija u nenaglašenom slogu. Struktura latinskog jezika i istočnoromanskih jezika omogućava tu pojavu. Za razliku od engleskog, novog francuskog i dr. jezika koji imaju velik broj monosilaba, ti jezici nemaju potrebe da do maksimuma iskoriste sve ili gotovo sve kombinacije opozicija. Dok između konsonanata *f–t* možemo u engleskom izredati skoro sve vokale i diftonge (*fart, fat, feat, feet, fet, fit, fort, foot*), u lat. i tal. tako nešto nije moguće: npr. CICONIA, *cicogna* gdje se izmjenom protoničkog i nagl. vokala ne dobija ništa; *minuto; minato; valere* : *volere* u talijanskom predstavlja relativno rijedak tip, olakšan jasnim razlikovanjem brojnih rizotoničkih oblika. Lat. i istočnorom. struktura riječi ima velike rezerve neiskorištenih opozicija: opozicije važne za fleksiju i moćiju uglavnom se vrše u zadnjem slogu, u nagl. slogu po-

stoji najčešće samo jedan par opozicija (*dove* : *deve*, ali nema **da–*, **di–*, **du–*), dok je postojanje opozicija u protonici obično ograničeno na prefikse.

Dok je klas. lat. poznavao u protonici svih 10 vokala i diftong AU (bez velike funkcionalne koristi), rom. jezici poznaju 4, 5 ili 6 raznih vokala, Lausberg, o. 309, I, 142. Rag. govor išao je u likvidaciji opozicija još dalje. Iako su naši tekstovi kasnog datuma, iz njih se vidi što nam je i iz ostale Dalmacije poznato, da su svi vokali bili zamijenjeni ili barem na putu da budu zamijenjeni srednjim vokalom slabog intenziteta [ə]. Kod nekih glagola većina je rizotoničkih oblika prevagnula (*fachír*, **plachír* i sl.). Ne znamo, je li to bilo moguće, kad je slijedio udvojeni konsonant. Kad bismo imali dokaza da su se refleksi od **cassone* i **casone* nakon degeminacije razlikovali u raguzejskom kao **kasún* i **kəssún*, onda bi se moglo govoriti sa sigurnošću o fonemičnosti glasa [ə].

On je po mjestu artikulacije podjednako dalek od *a* i *o*, a nešto je dalji od *u*, dok su *i*, *e* podaleko. Odatle nam je jasno, zašto ga pisari najčešće bilježe u starije doba s *a*, *o*, *u*. Iz principa ekonomije jezika izlazi da je nepotrebno rasipanje jezičnih sredstava. Stoga će isti vokal biti upotrijebljen i za slučaj kad je postonika oslabljena. Kako tu *–a* ostaje kao važan morfem za ženski rod, a moguće mu je, jer je »najjači«, tu se *ə* bilježi najčešće kao *o*, *u*.

Primjeri, gdje u protonici imamo: *a* > *o: cosel, coctel, sortor; e* > *o: zorcelli, frossora, romagna, nouodo, costion* (Boerio 160 *co–*, 171 *cu–*); *u* > *o: plomate, sodor, morar; i* > *o: zuchogna* (vjer. iz mlet. [*tsi–*]), čemu dodaj *Forminus* (od *Firminus*), ime iz Splita, g. 1080, Skok, o. 152, 213 i 215 *ponistra* i *funéstra;* Subenico »*Šibenik*«, Skok, o. 83, No. 48; *Posturio, Postures* (Split 13. st.), Skok, o. 263, 29; *zusterne* aut spongie, Dubrovnik 1364, v. Skok, o. 118, 490, usp. h. *gusterna, –ije–, –i–;* i dr. pokazuju da je velik broj slučajeva gdje su svi vokali dali isti rezultat u protonici, tj. ə, koji se, iz détresse orthographique, piše najbližim raspoloživim grafemom *o, u* ili ponekad s *a* : *faramenta;* primjeri *cherona, cheronella, chemessarj* nastali su disimilacijom na nivou *ə–o*>*e–o*, ili, vjerojatnije, u doba nakon obnove oslabljenih vokala koju je izazvao mletački jezični superstrat. Plod kasne rom. disimilacije bit će i h. *kelomna* i sl.

U mletačkom 14. st. bile su u borbi dvije tendencije u tretiranju prot. vokala: po jednoj je palat. niz davao *i*, velarni *u* (uglavnom kao u toskanskom), po drugoj imamo *e*, odnosno *o* (ova je kasnije prevladala). Ta borba osjeća se i u našim dokumentima: *chirçelli, millor, vistir* : *legname, lemosna; surela, muntagna* : *couerta, comune* itd. Usp. HG I, 216–219, 220–222; Ineichen, o. c., 94 koji ispravlja Rohlfsa. Danas je mnogo više primjera s *de–, des–, re–*, nego slučajeva kao *ligar, ligame, liga(d)ura* (u čemu je mlet. nadmašio toskanski), dok na velarnom krilu nije tako jasno pretegnula nova struja.

U doba mlet. prodora glas *ə* je uklonjen. Mlet. ritam obnovio je, potiskujući rag. ritam i rag. odnose, izgubljene protoničke i postoničke (finalne) vokale. Smanjivanje broja opozicija u nagl. slogova (nestanak diftonga iz istog razloga) stvorilo je potrebu da se i u rag. sistemu rekonstruira izgubljeno. To nije bilo lako kad u mlet. nije postojao isti ili sličan leksem (*coctel, coctal*, vrlo rijetko *cactal*, jer se ne vidi više veza s CAPITALE, a nije jasna ni s mlet. *cavezale*). U sumnjivim slučajevima najčešće je rekonstruiran, bez etimološke opravdanosti ponekad, *a*, usp. *galatina, kanata* u h. jeziku.

Rom. pisari su iz istih razloga pisali: *glotina* za **ljetina* (akc. na *i*), *Abrauiçio* = »Obrovac« (rom. *a* je u protonici iz etimologizatorskih razloga) i sl.

O slabljenju protonike i postonike u rumunj. i alb. v. Sandfeld, o. 114, 71 i 127, Rothe, o. c. 21–26, 30–31; intertonika, ib. 27–29.

Iako je finala obnovljena ponekad i kad u mlet. nije to obavezno (čak i krivo: *casallo;* v. i *Lapido, paludo*), ritam nije sigurno odjednom nestao. Trebalo bi istražiti da li ostaci tog ritma pogoduju primanju i održavanju posuđenica novijeg datuma kao mlet. *crovata* > *krovata, popita* »kokošja bolest«, REW 6549, 2; *rovanjel*, REW, 7050, 2 i dr. Neki slučajevi s *u´*, *e´* u našim posuđenicama trebaju posebno tumačenje.[94]

O rag. intonaciji

Dok su fonemi tradicionalni segmenti jezičnog kontinuuma, intonacija ide u tzv. suprasegmentalne (supralinearne) foneme. Poznato je kako sama promjena intonacije dostaje da se promijeni smisao (npr. *tu pars: tu pars* ?), usp. J. Marouzeau, »Transferts d'intonation en français«, *Mélanges Michaëlsson*, Göteborg 1952, 366–369.

Na žalost, teško se može išta reći o rag. intonaciji. Za velj. vidi Bartoli, o. 1, II, 316–317.

4. *Degeminacija. Grupe CT, CS, GN; MN, PS, PT*

Raguzejski je, vjernije nego rumunj., sačuvao CT, CS; GN je razvio, kao i rumunj., u MN; MN (primarno i sekundarno) dugo je čuvao, kako se čini, u svim pozicijama, dok za PS, PT nema sigurnih primjera, osim mlađeg *capxa* (rag. ima sklonost da PT razvija kao KT, a ne obratno!). Svi su zapadniji rom. jezici rano likvidirali te grupe bilo asimilacijom (CT > *tt*, CS > *ss* –tal. i sard., GN> *nn* sard., PS > *ss*, *PT* > *tt*), bilo

[94] Možda *fuńestra*, a ne **fońestra*, jer u dubrovačkom h. govoru koji zaslugom Romana ima *f* moglo bi doći do homonimije, u prvom dijelu, s *fońa* = kloaka. Na sjeveru to nije moguće, jer je f > p, a *ę* daje *i* u ikavskom (*ponistra*), *e* u ekavskim govorima (Hrv. primorje *ponestra*). – Ima i dosta primjera gdje od rom. protonike nije ostalo ništa, npr. AN *Dmine, Dminko*.

otvaranjem u palatalnom smislu prvog dijela *it* (nekad i mlet. kao i sva zap. Romanija), **çs, ńń; ss* > s, tt > *t;* za MN v. Lausberg, o. 309, II, 46.

Kad je u rom. jezicima proveden nov kriterij distribucije kvantiteta (osim u rum. i španj.) po kom su dugi samo nagl. vokali iza kojih slijedi kratak konsonant ili odgovarajuća grupa, postao je kons. kvantitet relevantan, a nije bio više vokalski, kako je bilo u kl. lat. Prije toga propale su sve dužine izvan nagl. sloga u vulg. lat.

Budući da protonički vokali mogu biti samo kratki, moglo se desiti u zap. Romaniji, kad je sonorizacija (ili kons. varijacija, po Weinrichu) stvorila funkcionalnu potrebu da se sistemi rasterete zbog principa ekonomije u jeziku, da degeminacija obuhvati najprije duge konsonante pred akcentom. Na tom stepenu zaustavili su se neki konzervativni rom. govori (usp. Lüdtke, o. 310, 136 i d.). Mletački je nastavio tim smjerom i proveo i dalje degeminaciju: kad je *casa* »kuća« bio sonorizirao –s– [*'kaza*], stvorili su se uvjeti da *cassa* – »sanduk« izgubi kons. dužinu i da dade [*'kasa*]. Obje se riječi i dalje razlikuju, samo se u tu svrhu ne upotrebljava više kons. kvantitet, nego kvalitet konsonanta ([s] : [z]; inače pp : p > p : v > ø, tt : t > t : d > ø). N. B. ø je znak za *zéro.*

Iz mlet. tekstova iz Mletaka vidi se da je početkom 14. st. degeminacija bila već potpuno provedena. S tim se slaže i HG I, 382. Mlet. tekstova iz početka 13. st. nema, ali se može pretpostaviti da je u to doba degeminacija bila u mlet. dijalektu dobro uznapredovala, dok je sonorizacija koje se prvi znaci u zap. Romaniji javljaju već u 3. st. bila sigurno odavna završena. Prema tome ovi procesi odvijaju se u mlet. dijalektu ovim redom:

1. sonorizacija i druge pojave s njom u vezi
2. degeminacija:
   a) iza protoničkog vokala dugi okluzivi i *s* te *ts, dz*
   b) iza protoničkog vokala dugi sonanti *ll, nn, rr, mm*
   c) iza nagl. vokala kao pod a)
   d) iza nagl. vokala kao pod b)

U mlet. rag. miješanju u Dubrovniku koje je intenzivno nakon 1205. kad grad dolazi pod mlet. vrhovnu vlast strše najviše geminate, osobito one od a) do c) te teške kons. grupe koje ne trpi nijedan rom. jezik u zap. Romaniji ni zap. dio ist. Romanije. Stoga će rag. provoditi, uz otpor, degeminaciju: iako prethodno nije izvršena sonorizacija, degeminacija se može provesti, jer sistem raspolaže za taj slučaj stvarnim ili potencijalnim sredstvima. Radi se, dakle, o procesu do kog bi u rag. govoru bilo došlo, iako sporije, da se nije sukobio s mletačkim: zato su postojali i neki preduvjeti nakon II diftongacije, a ne smije se isključiti mogućnost da je isti (nepoznati) razlog koji je pokrenuo rumunj. degeminaciju mogao biti prisutan i u Dubrovniku (možda slav. dio simbioze, a

h. sistem nema dugih konsonanata). Sigurno je da je mletački adstrat ubrzao taj proces i u nekim pojedinostima ga i usmjeravao. Što se sonorizacije tiče, ona se u mlet. dijalektu nije više vršila, pa je ona u rag. ušla pojedinačno, preko riječi koje su iz mletačkog preuzete već gotove, dakle kao »Formübertragung«, a ne kao »changement interne, spontané«: posuđivanje nije frontalno zahvatilo sistem, već se preko njega infiltriralo veoma mnogo riječi koje su u rag. govor unijele finalni produkt evolucije, usp. Fourquet, o. c. 297. Ostavljajući po strani ovu gverilju, osvrnimo se na sukob masa u kome je i rag., po istom redu kao i mletački, provodio degeminaciju. Vjerojatno je u protonici prije degeminacije *vokal* (+ *heterosilabični kons.*) bio dao *ə*, dok se *vokal* + *k/k* – sačuvao. Martinet, o. c., *Boll. ALM* I, 150 piše: »L'expansion d'un trait donné est favorisée ou contrariée par la configuration structurale de la langue réceptrice ... Des formes ou des schèmes étrangers seront plus aisément adoptés s'ils s'intègrent sans difficulté dans la structure. On note peu de résistance à l'adoption lorsque le trait nouveau correspond à une case vide du système«.

Elementi koji su u mlet. dijalektu uvjetovali degeminaciju postojali su svi, osim *z* zvučnog parnjaka od *s* (case vide!) u rag. sistemu, ali rag. govor nije trebao da spremno primi inovaciju koja mu je dolazila preko mora i da se njoj potpuno potčini, jer je imao mogućnosti da još kroz dva i po stoljeća sačuva svoju individualnost. Vokalski sistem raguzejskoga mogao je, makar i parcijalno, da se posljedicama degeminacije suprotstavi vokalskom diferencijacijom.

U rag. vokalskom sistemu početkom 13 st. samo u otv. slogu dolazi *ä, ie, uo,* samo u zatv. slogu dolazi *å, e, o.* Pošto su likvidirani u mlet. nemogući diftonzi *e̯i, o̯u,* izašli od *ę, o*[, ti su vokali, u otv. slogu prelazili u *i, u.* To je rješenje iz nužde poremetilo malo »obrambene planove« raguzejske, to više, što primarni *i, u,* koji su s ovima sekundarnima došli u koliziju, ne u velikom broju parova (?), nisu imali kuda da se razviju, što je i inače bilo potrebno da se diferenciraju od *i, u* u zatv. slogu (npr. **vile* : **ville* nakon degeminacije ??). Taj polazni handicap unekoliko je dezorganizirao funkcioniranje rag. sistema, ali nije moglo biti drugačije kad su isti ljudi u Dubrovniku govorili oba govora od kojih je jedan, kao organ vlasti, imao neuporedivo veći prestiž. Prema tome, i^1, u^1 nisu pogodni za diferencijaciju kojom će se kompenzirati gubitak geminata (i s njima ekvipariranih grupa); stoga će se iza tih glasova duže održati geminate i teške grupe (čak će oživljavati ponekad nelegitimne grupe i geminate: *tucto* i sl.). Prema tome rag. ima:

U otv. slogu *ä*	U zatv. slogu *å*
U otv. slogu *i̯e*	U zatv. slogu *ę*
U otv. slogu *u̯o*	U zatv. slogu *o*
U otv. slogu i^2	U zatv. slogu *ę*
U otv. slogu u^2	U zatv. slogu *o*

Glasovi i^1, u^1 koji dolaze i u otv. i u zatv. slogu neprikladni su za upotrebu u vokalskoj diferencijaciji koja postaje funkcionalna nastupom degeminacije, a ova je sa svoje strane uvjetovana njome. U kasnijoj fazi opozicija *ä* : *å* prebacuje se na *e* : *a*, ali time se ništa bitno ne mijenja.

Ovaj se proces zbiva u prostoru koji je izložen sve jačim mlet. leksičkim infiltracijama. Sonorni glasovi, kad ih ove imaju, ne smetaju raguzejskom, jednako kao što dubr.-mletački govor može primati leksičke inovacije iz raguzejskog, koje imaju intervok. *p, t, k, s*: i mletački ih ima, ali od vlastitih bivših geminata. Rag. govor prima riječi s *–v–, –d–, –g–* jer poznaje te mogućnosti (od *–b–*, d^1, g^1). Što se tiče *–s–*, ono u mlet. dubr. govoru postoji, jer je *–ss–* dalo *–s–*. Iz godine u godinu u dubr. mlet. govoru sve su češći hibridni oblici, polovično venecijanizirane posuđenice iz rag. adstrata. Lako je moguće da je raguzeiziranih mlet. riječi bilo u rag. adstratu koji je malo po malo postajao supstrat, ali o tom nemamo podataka. Tu možda ide hibridno *chexa* (iz zadarskog rukopisa de Diversisa, dok dubr. rukopis ima *chesa*). Obično će biti mlet. dubleta istisnula rag. riječ. Tako je po svoj prilici tisućama sitnih odstupanja rag. sistem »zaobiđen«. Raguzejski je »umro« onda kad su njegove reakcije prestale imati fonološki raison d'être. Kao i svi neknjiževni jezici u odumiranju rag. govor nije mogao da spriječi neko rasipanje snaga, neke diverzije u dijelovima svog sistema.

Vidjeli smo u IV pogl. kako je za očuvanje opozicije *ll* : *l*, *nn* : *n* nakon degeminacije bilo nekoliko rješenja. Naše posuđenice daju nove primjere: *kristalad, pandio, kolonda* i sl., ukoliko nisu iz ostale Dalmacije (*kolonda*) ili su možda takve posuđenice iz raznih zona Italije i Romanije. Nasuprot »čistoj« rag. opoziciji *päni* : *pâni* (od PANES : PANNI) postoji konkurentsko rješenje *pani* : *pagni*. Moguće je da je bilo ljudi koji su ne snalazeći se u zbrci govorili *päni* i *pagni*, odnosno *pani* i *pâni*. Konačno, bit će da ih je bilo koji su pod tosk. utjecajem već rano govorili *pani* : *panni*, dok se sigurno našlo i takvih koji su govorili kao u Mlecima *pagni* : *pani* (staromlet. *pañi* = kruhovi, v. HG I, 483, zbog *–i* !) Slično je rag. imao POENA > **pina* : PINNA *pena*, ali postoji i »luksuzna« *pegna* i druge hibridne forme. Prema mlet. [*'kaza*] : [*'kasa*] stoji rag. *chesa* : *casa* (starije **capsa*), a sigurno postoji i hibridna forma [*'keza*] (pisano *chexa*). Prijelaz NN > gn = [*ń*] prešao je u ove primjere iz primjera STAGNUM > *Stamno* koje, jer mlet. nema grupe MN, daje u doba ekspanzije najprije *Stanno* pa onda, po direktnom mlet. modelu *Stagno*. Slično VINEA > **vinna* daje po mlet. uzoru *vigna*. Kod –L I– došlo je bilo u rag. do *–LL–*, pa je kasnije u doba degeminacije, poneki primarni *–ll–* (*soreglia, cercegli*) zalutao u razvoj ovog sekundarnog *–ll–*. Bili bi zalutali svi da nije bilo mletačkog koji je nudio vlastite modele: *–ll–* > *–l–*, ali *–l̨–*, *–l–* > *–j–*. Ova zadnja faza u rag. kasni, jer je rag. imao *–ll–* od kog nije moglo da dođe odmah do *–j–*.

Kako se vidi, u dubr. mlet. postojala su, sporadično, neka dvostruka rješenja koja se ne mogu shvatiti bez lingv. konvergencije. To je razlog više da se lingvistika, i što se dalmatskog tiče, prestane baviti isključivo divergencijama i kampanilističkim pojavama i da uzme u obzir »intercourse« koji je, kako piše Martinet, *Boll. ALM* I, vezivao jezike i u najdavnijoj prošlosti.

Dubr. tekstovi poznaju *seta, seda i sida*, a *sita* je rjeđe. *Sida* = »svila« svakako je luksuz (jer ili *–d–*, ili vokal. difer. *i* !), no jasno je da je Raguzejac koji je pisao mletački mutno osjećao strukturalnu povezanost u naučenom mletačkom između *d* i *tt* > *t*. Kad je kasnije bilo sve više ljudi koji su znali samo dubr. mlet. i hrvatskosrpski dijalekat, a nisu znali rag. govor, bit će da je nestalo skoro sasvim, čak i kod vlastele osjećaja o strukturalnoj povezanosti između očuvanog okluziva i vokalske diferencijacije.

Pojedinačni problemi

1. *chebra* < CAPRA, *aubrile* < APRILE (i zadarski *sapiray*). Zajedničko je izbjegavanje *–pr–*, jer je ono nemoguće u mletačkom. Nije jasno zašto se rag. odlučio za *b*. Možda je u prvoj riječi došlo i do ispadanja, pa će h. *kěra* biti odatle, a ne od *kêr* < *cărе* < *CANIS* = »pas«, v. Skok, o. 66, 355.

2. *siglo, sigaḷ* i sl. pokazuju sonorizaciju koja je zahvatila djelomice Mletke pa neizravno i dubr. mlet. govor. Ima i *siclo*. O borbi *–cl–* : *–gl–* u mletačkom v. Devoto, o. c., *Mél. Michaëlsson.*

3. Slučajevi koji u mlet. nisu podlegli sonorizaciji nemaju je ni u dubr. mlet. (osim pojava u pogl. II, 8b). Tako *ducato* (Boerio, 201) u nas čak *ducatto*, Test. 5, 232b.

Kod detaljne analize svih devijacija svega dubr. arhivskog materijala iz 13–15. st. trebalo bi paziti na ovo:

1. da li iza i^1, u^1 najkasnije odumiru teške grupe i geminate;

2. da li teške grupe i geminate najprije nestaju pred akcentom;

3. da li je u dubr. mlet. tekstovima najčešća vokalska diferencijacija (ili drugi način održavanja distinkcija) ispred *l, n, r* kod kojih je rag. sistem bolje riješio problem negoli mletački;

4. da li se deminutivi na *–etto* i poneke riječi na *–ello* ponašaju kao da su posuđene iz Mletaka u već degeminiranoj formi;

5. da li sve što je rečeno od 1. do 4. vrijedi i za hrvatskosrpske posuđenice;

6. sekundarne geminate MN>*nn*, *KT*>*tt*, *KS*>*ss*, PT>*tt*, *PS*>*ss*, makar su bile kratka vijeka, vjerojatno su uzrokovale da primarni *nn, tt, ss* imaju jaču otpornu snagu negoli *pp, kk* te *dd, gg* koji dolaze najčešće na morfološkim spojevima pred akcentom. Da li prije nestaju te grupe bez prinova?

7. da li *-çç-* (tj. [*-tts-*] i [*-ddz-*]) nestaju brže od ostalih geminata, što je teoretski moguće jer kod njih nema primarnih kratkih pa ni potrebe čuvanja od kolizije;

8. kakav je odnos upotrebe degeminirane riječi prema neologizmu, npr.: CAPSA > *cassa* > *casa* = [kasa] prema neologizmu *cassella* > *casela* koji ublažuje sukob;

9. da li ima kakve veze između još naučno neprotumačene degeminacije u rumunjskome i raguzejske, da li su Vlasi koji su se kroz srednji vijek, a osobito u doba provala Turaka prebacivali na dubr. teren, pa vjerojatno i u grad Dubrovnik, imali u tome kakva udjela.

5. Grupe *velar* + *e, i, į,* I. Grupe *kons.* + *į.*
6. Grupe *kons.* + *L*

Razlozi strukturalno-dijakrone prirode prisiljavaju nas da spojimo gl. 5 i 6 i da građu rasporedimo nešto drugačije nego u pogl. II. Time će biti jasnija pojava nastajanja novih fonema.

a) Grupe-CI-, -GI-, -TI-, -DI-; GI-, DI-. Glas I- (-II-)

Od tih grupa rag. je dobio dentalne afrikate *ts, dz*, i to *ts*, ako je prvi elemenat bezvučan (od *-CI-, -TI-*), a *dz*, ako je prvi elemenat zvučan (*-GI-, -DI-*) i od *I*. U intervokalnom položaju vrlo je vjerojatno da je afrikata bila duga (*-tts-, -ddz-*), ali je kasnije, u sklopu opće degeminacije, pojednostavljena. To zaključujemo iz činjenice, da nema vokala ispred tih grupa koji bi se ponašao kao da je u otvorenom slogu, samo ako slijedi stabilan finalan vokal (*plaça*). Nažalost, sva je građa iz kasnog doba, pa nemamo grafija s geminatom osim *saççe*, Peterković, *o. c.*, Index. Strukturalnoj analizi je irelevantno što je u nekim riječima (*barcus, plumas*) iz rečenično-fonetskih razloga u singularu vjerojatno generaliziran oblik pred konsonantom.

Tim razvojem ušli su u sistem novi fonemi *ts, dz*. Posjedovanje tih fonema *omogućilo je raguzejskom da posudi mnoge* mlet. riječi koje sadržavaju te glasove (nastale iz istog vrela, ali i iz *C, G* + silabično *e, i*). Da rag. sistem nije njima raspolagao, bio bi morao pokušati da supstituira mlet. foneme drugim, najbližim fonemima. Kako takvih hibrida nema, i ovo je jedan dokaz da je rag. dobio rano *ts, dz*.

b) *CE, GE, CI, GI, CL, GL*

Iz dosadašnjeg izlaganja vidi se: prijelaz *-CI-* > *tts* u tzv. *brattsu* -zoni (konzervativni govori Sardinije, už. Italije i rumunjski -Lausberg II, 60, čemu dodaj i veljotski) desio se i u rag. govoru. Taj prijelaz stariji je od pojava kojima su izloženi *K, G* + silabično *e, i* te nije ugrozio postojanje *kentu*-izgovora u spomenutim govorima koji su ga čuvali još neko vrijeme, logudorski čak do danas.

Mletački, stupajući okupacijom 1205. u izravan dodir s raguzejskim, nije imao u svom sistemu još *č, dž* (oni postali od *CE, GE, CI, GI* davno su se bili sibilarizirali, v. Grad, o. 143).

Novi *č, dž* (od *CL, GL*) razvit će se tek početkom 14. st. Tada će mletački moći da prima toskanizme (italijanizme) s tim fonemima.

U prvo doba zajedničkog života raguzejski, dakle, nije bio u opasnosti da masovnim primanjem riječi s fonemima koje sam nema stvori povoljne uvjete za njihov ulazak u sistem. Stoga rag. u to doba ne može ni da primi riječi iz drugih govora, koje imaju *č, dž*. Slavenski TN sa *č* (*dž* još ne postoji kao fonem u h. jeziku!) primaju se u Dubrovniku sa ç (*Çibaça* = Čibača) sve do polovice 14. st. Kolebanja koja počinju – kao što je logično u slav. AN – oko 1360. g. prenose se i na TN. Iz godine u godinu, mjesto *ç* (rjeđe z) piše se, kao u toskanskom, sve više *c* iako stari način uporedo živi duboko u 15. st.

Posuđenice iz tal. govora koje imaju *č, dž* mogu biti primljene u dubr. rom. govorima ili tako da se mjesto palatala uzmu *ts, dz* (*çerçelli*), ili tako da se palatal supstituira velarom (*cherchelli*). Rijedak je treći način: *d* mjesto *dž* (GEMMA > *dema*, 1347. g., *Test.* 5, 9, pri čemu je važno da je pisar bio počeo pisati *»diem–«*, zatim sve precrtao i napisao *dema*).[95]

Potrebno je razmotriti zašto su *k, g* pred palatalnim vokalima mogli u raguzejskom tako dugo (ali ne uvijek, po našem mišljenju) očuvati »velarni izgovor«, jer to najdiskutiranije pitanje raguzejske i dalmatske fonetike, usprkos brojnim radovima specijalista (pogl. II, 2) i djela općeg karaktera o romanskim palatalizacijama,[96] nije do sada strukturalistički analizirano.

Nije tačno da je sekvencija *k* + *e, i*; *g* + *e, i* nemoguća u jednom jeziku koji je dosljedno proveo palatalizaciju, kakav je npr. knjiž. talijanski (*che, chi, chinare, ghermire, ghirlanda* i sl.).[97] Stvar je u tome

[95] Skok, o. 241, 463, bilježi *palada* (Pazin) iz *palagio*, te *stadion* (Šišan) od *stagione*, što su recentni primjeri supstitucije nepostojećih fonema najbližima. O nepostojanju fonema *dž* u tim dijelovima Istre v. I. Popović, »Kogda Slavjane vpervye zaselili južnu Istriju?«, *Voprosy slavjanskogo jazykoznanija* IV, 21 i d.

Anchidere će biti prema starotosk. *ancidere*, REW 6030/2; *bachili*, tal. *bacino* i *bacile* REW 866, prema Sella, o. c., 647, iz južne Italije, a ima ga i u srednjoj (tamo bi refleks od BACCINUM bio kolidirao s refleksom od VACCINUS = kravlji); v. Sella, 680; naprotiv, *»bazinos«* je zabilježen u mlet. latinitetu, ib. 233. Dakle, u oba slučaja, dubr. je sistem (ako ovo nisu domaće riječi) posuđivao strane sa *č* koji ni rag. ni mlet. još nisu imali.

[96] Bartoli, o. 1, II, 384, bilj. 1, namjeravao se tim baviti; B. Migliorini, »L'intacco della velari nelle parlate romanze«, *AGI* XXII–XXIII, 1929, 271–301; O. Nandriș, »Les palatalisations romanes (origine, facteurs, problèmes et aspects)«, *Orbis* I, 1, 1952, izvadak je iz knjige koju autor sprema. V. i izvještaj o referatu Mlle Durand, *BSLP* 51, 1, VII.

[97] Ovdje ne govorimo o pluralskom nastavku, usp. A. Leone, »I nomi in *–co* e *–go*«, *LN* XVIII, 1957, 3, 87–91.

što palatalizacija nije samo fonetička pojava, približavanje mjesta artikulacije velarnog konsonanta palatalnom vokalu, koji slijedi (jer da je samo to, davno bi se bila zbila u latinskom), nego pojava koja je u vezi sa drugim pojavama koje su ugrozile funkcioniranje sistema time što su mogle dovesti ili su dovele do kolizije fonema. Postulat je dijakrone fonologije da fonemi koji su sticajem prilika postali slični ili kolidiraju ili se odmiču da sebi osiguraju minimalnu maržu u »ničijoj zemlji«, kako ne bi došlo do fonološke zbrke (»confusion phonologique«). Najzgodnije je sredstvo spasavanja distinktivnih oznaka stvaranje novih fonema, osobito afrikata (naročito ako ih sistem nema) i diftonga (Lausberg, *ASNS* 187). S tih pozicija Martinet je već 1947., *Lingua* I, o. c., tumačio romansku palatalizaciju; definitivno tumačenje dao je u *»Économie«*, 60–62 (v. i kritiku M. Sandmanna, *ZRPh* 74, 435). Za Italiju dopušta redoslijed: ECCUM HIC>*qui*, pa je zbog toga QUIS>*chi*, a brojni CI > *či*. »Partout où, dans le langage, la confusion n'est pas à craindre, il peut se produire des glissements qui modifient, sinon le tableau des phonèmes, du moins les possibilités combinatoires de ceux-ci«. Martinet (*Lingua* I, 53) dopušta i drugo rješenje za prednju pojavu: možda je CE, CI dalo, iz raznih razloga, *če, či*, pa su nastale neiskorištene »rupe u sistemu« *ke, ki* koje su privukle primarne QUI, QUE itd. Bio *»Sog«* ili *»Schub«*, ove pojave su u uzajamnoj vezi.

U raguzejskom iz oskudnog materijala s kojim raspolažemo čini se da se u grupi *qu* dugo čuvao bilabijalni elemenat (Jireček, *Die Romanen*, II, 2 »litera *coe* . . .; *coe* debatis dare« doduše, u pismu pisanom lošim latinskim jezikom). V. i Migliorini–Folena, o. 262, 18 »a mi fo ditu, *qui*« . . . »prigandu . . *qui e*u fesi . .« itd. (1325. god., pisano iz Zadra dubrovačkom kancelaru).

Prema mišljenju H. Lausberga, o. 309, II, 11, »Der Anstoss zur extremen Palatalisierung« došao je od palatalizacije grupe *–ki–* koja je nastala pretvaranjem silabičnog *i* u asilabičan *i̯*. Zašto se u dalmatskom i u sardskom to nije desilo, već se *–'či–* razvilo preko raznih prelaznih oblika do *tts*, ostaje da se istraži. Stoga ovo tumačenje za nas ne dolazi u obzir.

Polazimo u raguzejskom od fonema K, G. Neke od njihovih realizacija (ispred *e, i*, vjerojatno i ispred *ä* > *e* u zadnjoj fazi) bile su nešto umekšane što je fonetički uvjetovano idućim vokalom. Tako su ti fonemi dobili osim svojih »normalnih« varijanata i pozicione varijante *'č*, odnosno *'ǧ* (kakve ti glasovi imaju npr. i u našem jeziku pred *e, i*). Mjesto tih varijanti fiksno je, automatski je vezano za određenu poziciju, tj. ispred *e, i*.

Sticajem prilika (ispadanje finala) može se desiti da se te pozicione varijante nađu pred konsonantom ili vokalima *a, o, u* kojima počinje iduća riječ, a kad su finalni vokali obnovljeni, desilo se da su ponekad krivo obnovljeni. Tako je od CALICE sačuvani refleks *claucho* od **käl'če* > **käl'č(ə)*. Varijanta *'č* može doći i ispred *o*. Time je stvorena

mogućnost da se oponira *KO : K'O* (= *'ČO* u fonetičkoj transkripciji). Iako ima malo građe da se utvrdi *rendement fonctionnel*, može se reći da se ovdje fonematizirala varijanta: *'č* je postalo nezavisan fonem (za *'ǧ* smo slabo informirani; stoga ćemo ubuduće govoriti samo o bezvučnom fonemu uz pretpostavku da je paralelan razvoj zahvatio i njegov zvučni parnjak). To su pisari osjećali i pisali *che, chi* (kao što je jedino moguće po tal. pravopisu), ali i *cha* (skoro obavezno!), ako je *á* u otv. slogu, dakle rag. *ä* (kasnije otv. *e*). Dakle: *chasa* ali *cantar* (*Test.* 5, 13).[98]

Dubrovački pisari služe se znakom *ch* da napišu:

1. grčke riječi (posuđene pravne pojmove) gdje srednjogrčki ima mujirani *k'*: *perchivium, parchivium, perchivum; comerclum* pored *comerchium* i kotorsko *perclivum* znak su da dolazi do kolizije između refleksa CI i CLI! Usp. Skok, o, 254, 105;

2. slav. *ć* koje dubr. ćirilski pisari pišu *Kь* (još ne poznaju posebni ćirilski glas, a afrikata *č* (znak *ч*) ne odgovara im. Kako je *ć* nekad i u štokavskom bio mujirani dental, usp. P. Ivić, o. 337, 159, (i danas kod dijela čakavaca), dubrovački latinički pisari zamjenjuju ga znakom za svoj najbliži fonem, tj. sa *ch*. Naravno, to je samo približna oznaka jer se u rag. radi o mediopalatalu (ovaj nam se Rohlfsov naziv čini boljim od Lausbergova »prepalatal«), dakle o fonemu koji odgovara slav. mujiranom *k'* (zato se u ćirilici i piše *K* + *meki poluglas*). Svejedno je da li je taj fonem u slav. govoru još *t'* ili je već *ć;* Romani nemaju bolje mogućnosti. Vice versa, Slaveni rom. foneme *'č*, *'ǧ* »čuju« kao svoje *k, g* u ovo kasno doba (konkretnije, kao pozicione varijante svojih *k, g* + *e, i*) te ih tako i reproduciraju u posuđenim riječima, iz čega se vidi da je zamjena *ć* = *ch, đ* = *gh* iz nužde.

Ulaskom većeg broja AN i TN i pokojeg apelativa (*nachve* = naćve) u rag. govor, *ch* konsolidira svoju fonematičnost.

Vidjelo se već više puta kako u raguzejskom ništa ne može opstati što u mletačkom fonetički ne postoji. Tako su nestali malo po malo mletačkom tuđi vokali *ä, ə, å,* diftonzi *eį, oų,* možda *ü* itd. Što se tiče distribucije konsonanata, ne može opstati ono što je istodobno u mletačkom dovedeno u pitanje. Ovdje mislimo na grupe CL, GL koje sa zakašnjenjem, koliko se vidi iz dubr. mletačkih tekstova, slijede, ali ne do kraja (*vecio* skoro nikad, ni u 15. st.) mletački razvoj. U veljotskom se to nije moglo desiti jer je mlet. okupacija provedena tek 1480. kad je u mletačkom nestalo oscilacija u ovim grupama. U Dubrovniku uglavnom isti ljudi govore oba romanska idioma, pa se proces u toku u mletačkom kroz 13–14. st. prenosi i na iste grupe u raguzejskom. Postavlja se pitanje: kako rag. oblici ne dolaze nikad do ekstremnih mletačkih

[98] Nemamo zgodan primjer za *a* u zatv. slogu (npr. prezent od tog glagola, ali to nije toliko važno jer znamo da je protoničko *a* kratko. Doduše, znak *ch* nema u mlet. tekstovima puni raison d'être jer u mletačkom u toj riječi imamo »normalnu« pozicionu varijantu od *K*. Znači, da se rag. izgovor pojavljuje pod perom pisara nesvjesno. Da imamo čistih rag. tekstova, pisanje *ch* bilo bi, nadamo se, konsekventnije.

rezultata *č, dž*? (vidi grafije za VETULUS, pogl. IV b), 1 e, (*vegio* je import)? Momentano apstrahiramo od početnih grupa kao CLA– jer je palatalizacija otpočela najprije pred *–e, –i* (a takvih grupa ima malo na početku).

Prema Lausbergu, o. 309, II, 21, općeromanski razvoj grupa *kl, gl* (sardski govori su se spasili od palatalizacije obično prijelazom CL>*cr*) išao je ovim tokom: [kl] > [kļ], odnosno [gl] > [gļ]. Zatim je uklonjen lateralni elemenat (u srednjoj Italiji [kį], [gį], od čega je u južnoj Italiji došlo do asimilacije ([ˈć'č], [ˈǵ'ǧ]), a slično i u sjevernoj Italiji ([ˈč], [ˈǧ]) iz čega se tu kasnije razvilo [č], [ǧ]. Za mletački usp. i Devoto, o. c., *Mélanges Michaëlsson.* U našim tekstovima starijoj fazi odgovara grafija *uecho,* a mlađoj *vecio.*

Kad u mletačkom CLARUS *claro preko* *[ˈčaro] treba da dade [čaro], nema opasnosti od kolizije s CARUS > *caro.* Naprotiv, u raguzejskom dolazi, po našem mišljenju, sredinom 15. st. do krize iz ovih razloga: raguzejski slijedi, s nekim zakašnjenjem, mletački razvoj grupa CL, GL (a i ostalih grupa: PL, BL, FL) vjerojatno najbrže ispred *i, e.* Do novih fonema ne bi trebalo doći dok su u pitanju refleksi od primarnih CLE, CLI, GLE, GLI kojih je minimalan broj na početku riječi i medijalnih, morfološki nevažnih. Kad bi se te grupe razvile do mediopalatala *'č, 'ǧ* koji već postoje u raguzejskom kao fonemi (a u mletačkom kao fonetičke varijante), minimalan broj refleksa od CE, CI, GE, GI bio bi ugrožen. Ali, sredinom 15. st. dolazi do prijelaza *ä* > *e.* Rag. *[kär] »drag« razvija se u *[ˈčer] u isto doba kad *[kļer] »svijetao« tendira u smjeru *[ˈčer]. Rag. sistem ima teoretski tri mogućnosti: 1. da dopusti koliziju. Time bi došlo do znatnog broja homonima. 2. da održava fonološke distinkcije time da jedno od dvoga zaostane u razvoju što je teško moguće jer nijedan rom. govor nema tako artikulaciono blizih parova fonema. I u h. govorima koji obiluju afrikatima između fonema *t', d'* i *ć, đ* postoji alternativan odnos: ili postoji jedan par, ili drugi, Ivić, o. 337, 161. 3. da »napadnuti« fonem, refleks od CE, CI, GE, GI, »sklizne« u ničiju zemlju i da se stvore novi fonemi /*č*/, /*ǧ*/.

Moguće je da je u nekim zonama Dalmacije, što bi trebalo još istražiti, došlo do »skoka« refleksa od CL, GL na *ts, dz* (u našim dokumentima sporadično *veço*!). Zbog mletačke prisutnosti u simbiozi u Dubrovniku nije moguće da se dobije toskansko rješenje *kį, gį,* a povratak fonema /*č*/, /*ǧ*/ na varijantski status nije moguć dok još ima primjera tipa CALICE > *claucho.*

U slično teškoj situaciji našao se retoromanski govor Fasse, izložen mletačkoj ekspanziji palatalizacije grupa *kons.* + *L.* Dok je GLA– u njemu dalo [ǧa–], dotle CLA– ostalo na pola puta [kįa–] da se očuvaju brojni parovi u opozicijama, npr. CARUS *kįar* : CARRUS *čar;* CLAVIS > *kįau̯;* CAPUT > *čau̯* itd.[99]

[99] L. Heilmann, Orientamenti . . . , l. c., 151–152; id., *La parlata di Moena,* 124–125. V. i Vidos, o. 368, 153.

Iz analize svog rom. i h. materijala čini se da rag. govor kojim govori sve manje ljudi u ovoj krizi ne pruža organiziran otpor i da se zadovoljava djelomičnim i nejedinstvenim rješenjima.

Dopuštanje kolizije (na to nas upućuje zajamčeni oblik *perclivum*, ako nije hiperkorektna forma, za kotorskoromanski), bilo je vjerojatno jedno od upotrijebljenih rješenja u Dubrovniku. Na žalost nam grafija *claucho* (1348. god.) ne pruža dokaz, i jer je rana (u to doba CL je čvrsto) i jer je *l* možda lapsus mjesto *h* (v. str. 292), a primarno *l* dalo je *u*, pa ga REW 1519 opravdano bilježi kao *cauco. Comerclum*u se ne čudimo, jer i u grčkom ima *i* u hijatu.[100]

No vjerojatnije je da je u rag. govoru najčešće izvršeno rješenje pod t. 2. Ima, naime, velik broj h. posuđenica (neke su zajamčene u 15. i 16. st.), koje sadržavaju *č* za lat. C, a nisu nikako mogle biti primljene u doba dok je u našem jeziku nemoguć opstanak K pred *e, i*, bilo zbog fonetskih razloga (sadržavaju grupu *vokal* + *N*), bilo iz kulturnohistorijskih razloga. One su dosad bile prešutno tumačene kao toskanizmi ili se uopće nije nastojalo da se datiraju. Mislim na: *čirsati, čimulica, čersati se, češćelica*, kotorsko *čapra* (ako je od CAPRA?) i sl. te osobito važnu *čàntara* = ‚Centarium umbellatum' (Lastovo), v. V. Vinja, o. 361, 21. Teško da su ove riječi iz nekog srednjotalijanskog ili južnotalijanskog govora, i vjerojatno je da bi dalja istraživanja dokazala da su mnoge takove riječi posuđene iz zadnje rag. faze.

Posljedica spomenutih procesa bit će, dakle, i rađanje novih fonema *č*, *ǧ* u krilu raguzejskog na umoru. Time nisu nestali stari fonemi *'č*, *'ǧ* kojima se vijek produžuje u refleksima od CL, GL. Dok je prije postojanje tih mediopalatala (ali od CE, CI, GE, GI) priječilo refleks od CL, GL da se kreću u mletačkom smjeru, sad ih koče nešto dalji fonemi *č*, **ǧ**, ali još više toskanska norma koja se infiltrira u govor dvojezičnih Dubrovčana u vezi sa sve jačim i raznovrsnijim kontaktima s Talijanima iz srednje i južne Italije, čemu odgovara preokret u vanjskoj trgovini Dubrovnika izvršen u toku XV st. Tada počinju i prve kulturne veze s Firenzom i Rimom, školovanja u Italiji i sl.

Toskanske dublete nalaze, dakle, fonološki pripravljen teren te se lako integriraju u dubr. mletački dijalekat, jer je u njemu, pod utjecajem promjena u odumirućem romanskom partneru, došlo do bujnog rascvata mletačkom i raguzejskom sad zajedničkih, iako različito distribuiranih, fonema *č*, **ǧ**. Sve moćniji h. dio simbioze kasnije će zahvaljujući i turcizmima steći fonem **ǧ** (= dž), za što se sad prave prvi koraci. Prirodno je da Dubrovčani kojima je h. jezik materinski, a ti su većina, pa i rom. manjina, kad pišu talijanski, često nesvjesno zamjenjuju glasove *ts, dz* ovim novim fonemima jer im ova zbrka i naučeni »tosco raugeo« stvaraju nesigurnost, čak i kad se mletački i toskanski slažu. Treba istražiti ove hipertoskanizme.

[100] Usp. u Splitu »stazon del *comerchio*«, Praga, o. 87, 24.

Na pitanje zašto u tekstovima ima više primjera s [ki] nego s [ke] moglo bi se odgovoriti da je na prve manji pritisak od CLI.

Brojni h. TN, AN i apelativi koji za lat. *C, G + e´, i´* imaju *K, G* (usp. Skok, o. 76, 399–410) imaju u našem jeziku iza velara *a* ili konsonant, što je, po našem mišljenju, najčešće znak da je dalm. vokal u protonici bio ukinut ili oslabljen u *ə*, pa se taj zamjenjivao našim poluglasom, a ovaj je davao *a*.

Kad je u 12. st. iz našeg sistema nestao *y* (*ы*), moguća je pojava novih *ki* (*kiša*).

Dubr. romanska opozicija *č* : *dž*, od Dubrovčana u 17. st. shvaćena kao isključivo toskanska,[101] prenosi se, putem posuđenica romanskih (i turskih bez veze s ovim), u naš jezik. Tako *dž* biva moguć i kad nije uvjetovan okolinom: /svjèdočba/ postaje i fonološki /svjèdodžba/, jer je *dž* moguć u svim pozicijama u h. posuđenicama. To je sve bilo moguće jer su u ranoj fazi h. romanske simbioze bila u romanskom govoru dva para palatala. Kad je kasnije, pod utjecajem toskanskog i mletačkog, nestalo u štokavskoj obalnoj zoni Dalmacije svake uspomene na to, stvorile su se povoljne prilike da se h. opozicije *č* : *ć*, *dž* : *đ*, i jer su neznatno funkcionalne, napuste, pa je došlo do današnjeg stanja: većina dalm. Hrvata nečakavaca ne razlikuje *č* od *ć*, *dž* od *đ* i ima nove foneme, troroge *č*, *dž*. Usp. Ivić, o. c. 337, 164 i d. Taj se proces završavao u 19. st. kad su bila manja kretanja stanovništva između Hercegovine i primorja i obratno negoli prije.

Slično je *dz* ušao u razne naše govore kao fonem, iako je mogao zadržati »status pozicione varijante (foneme *z*), da nisu u iste govore prodrle pozajmice iz stranih jezika sa *dz* koje nije uslovljeno glasovnim kontekstom«, Ivić, o. 337, 162.

c) PL, BL, FL

Ove grupe zaostaju u razvoju nešto prema stanju u Mlecima. U raguzejskom zaostaju vjerojatno još više. Ipak moramo grafije s L kritički promatrati jer pravopis ne raspolaže znacima za incipijentnu palatalizaciju. Ovdje se ne stvaraju novi fonemi; *i* je asilabična varijanta od *i*.

[101] *ARj*. III, 527–528, s. v. »*G*«, citira R. Džamanjića, *Nauk za pisati dobro latinskijem slovima*..., Venetia 1639.: »Potrebno je na pamet staviti da na oni način kako Toškani izgovaraju *ge, gi*, mi ga nigda ne izgovaramo, zašto ne imamo riječi koje u našem jeziku izricaju se onijem izricanjem, izvan kada uzimljemo kojegodi njihove riječi, kako to *Givo, ġardin, ġilj*, koje riječi, ne budući naše, ne imaju se na naš način neg na njih, i pisati i izgovarati«. Dalje piše Džamanjić da ne valja čitati ni pisati *rasrġba, svjedoġba, vježbati* već *rasrčba, svjedočba, vježbati*. Znači, da mu *dž* (*ġ*) još nije fonem.

De Diversis nema primjera s očuvanim L. Posuđenica *plaki(je)r* bit će dokaz da se L duže čuvalo u protonici i u vezi s *a*.[102] Postoji i »*pjakir*«, ARj, s. v.

d) Grupa *–SI–*

Kako grupa *–ZI–* ne postoji, a za *–SSI–* nema primjera, moramo se ograničiti na malobrojne primjere (na žalost TN i srednjovjekovne lat. apelative).[103]

Grupa *–SI–* nije nigdje u Romaniji dovela do geminacije, Lausberg, o. 309, II, 57. U govorima Sardinije, juž. Italije i istočnog dijela sj. Italije palatalizirani glas [*s'*] bio je depalataliziran te je kolidirao s lat. *–s–*. Moguće je da je tako bilo i u raguzejskom, jer, kako znamo, njegov konsonantski sistem zazire od palatala. Ako je asilabično *i* nestalo, pošto je djelovalo na prethodni konsonant ili bez toga u svim grupama *kons* + *i* nije moguće ni da ovdje ostane.

I pored h. posuđenica koje imaju *š* (za *ž* od *Gruž* v. Skok, o. 118, 462) držim da nije postojao fonem *š*, a ako su postojale tendencije za to, da ih je sistem suzbio, i to iz ovih razloga:

1. *Š* iz drugih izvora (*SC* + *e, i, –x–*) nije moguće. Stoga bi fonem koji opstoji samo u intervokalnom položaju *–SI* + *a, o, e, i* bio neekonomičan jer bi bio upotrijebljen u vrlo malom broju opozicija.[104]

2. On se ne bi lako integrirao u sistemu u kome ne postoji zvučni parnjak *ž* (ni mogućnost da se stvori) ni koji drugi palatal. Što h. posuđenice imaju *š*, bit će uzrok nepopularnost finalnog *–s* u h. jeziku. I rezultati romanskih –ICIUS, –ACEUS, –UCEU koji daju *–its, –ats, –uts* (u kasnijoj fazi *–is, –as, –us*, v. naprijed, str. 274) dobili su u h. ustima *–š* (*Opriša* < APRICIUS, Jireček, *Die Romanen* I, 74; *Krknjaš* Skok, o. 234, I, 164; *Kampuš*, ib. 206, itd.), a tu je, u romanskom govoru, *š* isključen. Prema tome, hrvatskosrpski završeci mogoriš i sl. duguju se h. sufiksima, ukoliko nije u pitanju kasniji mlet. srednji *ṣ*, (znak prema Ascoliju), odnosno, za *ž*, mletački srednji *ẓ*, jer su dalmatske riječi, ušavši u mletački dalmatinski (ovdje dubrovački) govor bile izgovarane, ako ne odmah, a ono kasnije, mletačkim glasovima. Usp. H. Schuchardt *Slawo-Deutsches und Slawo-Italienisches*, 31.

[102] H. posuđenice u raguzejskom, sa svojim očuvanim grupama *kons.* + *L* vjerojatno su usporavale taj proces. U Test. 12, 24b–25, g. 1430/31 Dabisiu Dobretinich piše o svojim potraživanjima u rudi: tresenti salmeri de ruda de piombo ... otto liure dargento ... Item me de dar voiuoda Radoslauo mille *cablichi* de ruda«; III *plitiçe*, Test. 7, 215b, g. 1391., itd. Nasuprot tome, v. ekstremni primjer: casella una *pina* (= 'puna') de roba, *Test.* 12, 21, 1431. g.

[103] Maver, o. 68, 752 i d. (*kriješa*). Nije mi poznato odakle je pelješko prezime *Krša* (u tal. grafiji *Chersa*).

[104] CASEUS može bez straha dati **caso*, jer je CASUS književna riječ koja se na sudu izgovarala po srednjovjekovnom načinu čitanja latinskoga sa *z*.

e) Grupa *Sonant + I*

Grupa –RI– nije dala strukturalno važnih rezultata, v. str. 248 i d. Ponekad su se u razvoj –ARIU umiješali drugi sufiksi. Primarno –ERI– izgubilo je asilabično *i* (npr. MACERI– > *machiera*).

Grupa –NI– razvija se u vezi s »teškom« grupom GN (v. pogl. V, 4). GN u latinskom izgovaralo se kao velarno *n + n* = [ŋn], Traina, *L'Alfabeto e la pronunzia del latino*, Bologna 1957, 50 i d.; velarni se izgovor disimilirao, kao u rumunjskom; i u rag. je u starije doba GN dalo *mn*. U rag. nije bio moguć razvoj GN > nn, jer je –NI– dalo –nn– (v. dalje). U doba ukidanja grupa koje mletački ne poznaje, MN^2 MN^1 (STAGNUM > Stamno i DAMNUM te sinkopom nastalo DOMINA > *domna*) trebalo je da dadu *–nn–*, a zatim degeminacijom, *–n–*. Ista je sudbina čekala i sekundarne *–nn–* od *–NI–*. Sinkronički gledano, svi su ti *–nn–* imali iste uvjete da se razviju u *–n–*. Međutim, ovakva velika koncentracija izazvana mletačkim utjecajem u simbiozi mogla je dovesti do brojnih kolizija. Stoga pretpostavljam da je došlo do izvansistemske intervencije, tj. uzeta je kao uzor mletačka norma. Jasno je da je bilo pojedinačnog kolebanja (*dagno* »šteta«, *pegne* »perje«, *vina* »vinograd« itd.).

Razvoj grupe –NI– može se samo tako tumačiti. Da se *i* dugo očuvalo, bilo bi dalo, kao i početno *i–*, *dz* (usp. sardsko **vindza* > *bindza*).

Grupa –LI– (i –LLI– razvija se paralelno (u sardskom *fiddzu* »sin«). Situacija je unekoliko različita jer ne postoji ništa slično grupi GN. –LLI– (i –LLI) daju –LL–, što jedva da štcti sporazumijevanju jer ima malo grupa opozicija $–ll–^2 : –ll–^1$; *–ll–*, prema tome, stoji za primarno *–ll–* i za sekundarno –LI– > *–ll–*. Kriza izazvana degeminacijom dovodi i ovdje do neugodne zbrke koja se rješava intervencijom sa strane (*soreglia, pilare* »uzeti«, *fila* »kći« ostaci su te zbrke). Bit će da se *–ll–* relativno dugo drži u dubr. dokumentima baš zbog te opasnosti.

U h. posuđenicama iz Dubrovnika i ostale Dalmacije prisutno je i rješenje *–nn–* > *nd–*, *–ll–* > *–ld–*, što bi trebalo istražiti. V. str. 300. Držim da će ove pojave biti *Formübertragung* iz drugih sistema, to prije što nema nijednog refleksa od –NI–, –LI–, –LLI– koji daje taj rezultat.

Vidi se, dakle, da su fonemi *lj, nj* tj. /ļ/, /ń/ iz mletačkog doba.

7. Intervokalni okluzivi, *–s–*, i grupe muta + liquida

Zvučni okluzivi *–d–*, *–g–* ponekad ispadaju. Prvo će biti mlet. pojava, a drugo raguzejska, usp. Skok, o. 234, I, 219–220. Okluziv *–b–* nije se sačuvao ni u jednom rom. jeziku jer je dao *–v–*.

Grupe *–br–*, *–dr–* u mletačkom ne mogu opstati, jednako ni *–tr–*, *–pr–*.

Što se tiče bezvučnih okluziva *–p–, –t–, –k–* i sibilanta *–s–*, oni u rag. govoru ostaju do kraja. Primjeri koji se nalaze u našim tekstovima s njihovim zvučnim parnjacima nisu *changement interne*, već posuđene mlet. dublete.

8. OSTALE KONSONANTSKE PROMJENE

Promjene, navedene na str. 280, samo neznatno zanimaju dijakronu analizu. O betacizmu u svoj Romaniji v. Weinrich, o. 348, pogl. IV. Ostale pojave sporadične su i nisu zastupane u dubr. tekstovima, već u posuđenicama.

Accidenti generali ne zanimaju strukturalnu lingvistiku. »Qu' il s'agisse d'une assimilation, d'une différentiation . . . , le phénomène consiste toujours à faire passer la réalisatión d'un phonème déterminé à la réalisation d'un autre phonème du système . . . Le système n'en subit aucune modification«, Haudricourt–Juilland, o. c., 6. Zanimaju je samo ukoliko se frekvencija fonema osjetno mijenja. Na žalost, statistički računi mogući su samo ako postoje veći tekstovi.

*

Fonem *z* imao je u Dubrovniku šanse da se razvije od refleksa *–GI–* ako se *–dz–* nađe na kraju i iz rečeničnofonetičkih razloga reducira. Držimo da se tu nije razvio kad ga nema u brojnijim primjerima *–DI–>dz* (na kraju riječi). Kako fonema *z* nema u sistemu, u tim slučajevima sigurno je dobiveno *–s*, usp. *LAPIDIU > lapesse.*

9. PREGLED SUKCESIJE KONSONANTSKIH SISTEMA

1. Latinski:

f		s		kons. i (= j) i kons. u (= v) u kasnije doba se spirantiziraju.
p	t		k	
b	d		g	U grčkim riječima dolazi *z*, a većinom u grčkim riječima tenues aspiratae *ph, th, ch*. Čitao se svaki glas posebno. *H* rano nestaje.
m	n			h
	r, l			

Svega: 13 (kasnije 14) konsonanata.

2. Dalmatskoromanski sistem konsonanata: V. vokalizam 2.

Vjerojatno isto kao 1, bez *h*, sa *j > ʒ, v*

3. Prije II diftongacije (8–9. st. circa). V. 3. Vokalizam, str. 305.

v				
f		s		
p	t	c	k	Teoretski, svi mogu biti udvojeni.
b	d	ʒ	g	
m	n			
	r, l			

4. Nakon II diftongacije do mletačke ekspanzije (10–12. st. circa).
V. 5. Vokalizam, str. 306.

v						
f		s				
p	t	c	'č	k		
b	d	ʒ	'g	g		Teoretski, svi mogu biti udvojeni.
m	n					
	r, l					

5. U prvoj fazi rag.-mlet. koegzistencije (v. sheme 6–7, str. 308)

v		□				(12–14. st. circa)
f		s				
p	t	c	'č	k		Postepeno nestaju geminate.
b	d	ʒ	'g	g		Što se distribucije tiče, nestaju teške grupe. »Rupa u sistemu« (z) ugrožena je posuđenicama iz mletačkog.
m	n		ń			
	r, l		ł			

Broj kons. fonema relativno raste (od 15 u 3. shemi, preko 17 u 4. shemi, na 19 (i latentno *z*?).

6. U zadnjoj fazi rag.-mlet. koegzistencije, krajem 15. st. circa.
V. shemu 9, str. 309.

v		□				
f		s				Geminata više nema. Tendencija ka *z* kao naprijed (nefunkcionalna).
p	t	c	č	'č	k	
b	d	ʒ	ǧ	'g	g	Palatala ima sad 6, a od *ł* se može stvoriti *j* po mlet. uzoru.
m	n		ń			
	r, l	□	ł			*Š* i *ź* ne postoje.

Ako usporedimo brojčani odnos fonetski zvučnih i bezvučnih konsonanata s brojem vokala i diftonga, dobivamo ne računajući nazalne vokale koji su nam slabo poznati:

Kons. 3. shema 9 zv. : 6 bezv.	Vok. 3. shema 7 vok. 2 dift.
Kons. 4. shema 10 zv. : 7 bezv.	Vok. 5. shema 6 vok. 4 dift.
Kons. 5. shema 12 zv. : 7 bezv.	Vok. 6–7 shema 6 vok. 2 dift.
Kons. 6. shema 13 zv. : 8 bezv.	Vok. 9. shema 5 vok. 2 dift.
s tend. na 15 : 8	s tend. na 5 : 1, bez *uo*.

Kako se vidi, porast zvučnih ima za posljedicu smanjenje broja diftonga i vokala. Taj brojčani odnos bio bi još očitiji, kad bismo po mišljenju P. Guberine, M. Hraste i J. Hamma, o. 331, 280 i d., uvrstili u otvorne elemente, djelomice, i palatale (č).

»Vokalski sistem kao takav kontraponira svoju otvorenost pretežnoj zatvorenosti koju predstavljaju konsonanti«, ib. 281, što mutatis mutandis vrijedi i u rag. govoru. »Jezik traži ravnotežu u kvalitetu glasova«, što će reći da broj konsonanata pada (ili ne raste), ako broj vokala i diftonga raste, i obratno, pri čemu treba uzeti u obzir i da su bezvučni konsonanti »napetiji . . zatvoreniji . . *viši*«, a da su zvučni konsonanti otvoreniji, dakle bliži vokalima. Kad to imamo u vidu, opažamo kako raguzejski sistem odlično manevrira sa svojim fonemima i čuva ravnotežu: ne dolazi do prevelikog broja otvora ili, obratno, do prevelikog broja zatvornih elemenata: kad se smanjuje broj vokala i diftonga, raste broj zvučnih konsonanata brže nego broj bezvučnih.

Binarička »komponencijalna« analiza (featural analysis) kakvu vrše R. Jakobson i njegova škola treba za svoj rad žive govorne subjekte, spektrograme i minimalan broj tekstova. Iako za raguzejski tih uvjeta nema, pokušat ćemo o tome pisati na drugom mjestu.

VI.

A) POLOŽAJ RAGUZEJSKOG GOVORA U ROMANIJI

Na osnovu analize rag. govora koju smo proveli služeći se ponajviše građom iz sredine 14. st. (s ekskursima izvan tog vremenskog razdoblja), dadu se uočiti osnovne značajke rag. strukture, potrebne za njegovu klasifikaciju unutar Romanije. Na žalost, najranije faze veljotskoga i drugih predmletačkih govora dalmatinskih i albanskih gradova nisu dovoljno poznate; kako ne bi imalo smisla određivati rag. položaj unutar dalmatskoga, osobito njegov odnos prema veljotskom, na osnovu velj. građe iz 18. i 19. st. dok se ne pribere nov materijal gdje postoji i istraži postojeći na suvremen način, nismo smatrali mogućim da u pitanje tih odnosa i dijalekatske podjele dalmatskoga ulazimo te upućujemo na B. Rosenkranza, o. 288.

Naša klasifikacija želi da bude dinamična, tj. želimo odrediti položaje koje je raguzejski zauzimao unutar konstelacije jezičnih snaga koja se mijenjala pri čemu su wartburgovska dva kriterija koja odvajaju istočnu od zapadne Romanije po priznanju njihova autora samo polazna tačka.[105] Kroz stoljeća svoga postojanja raguzejski se lišavao onoga što ga je vezivalo s rumunjskim i približavao k »Romania con-

[105] W. v. Wartburg, »L'articulation linguistique de la Romania«, l. c., 37.

tinua«, k mediteranskoj grupi romanskih jezika[106] koje ćemo nazivati »zapadni romanski jezici« (svi su zapadnoromanski, osim govora južno od linije La Spezia–Rimini od kojih su neki boravili zajedno s njime u okvirima bizantske države kroz nekoliko stoljeća. Od zapadnoromanskih govora mletački i romanjolski su u svojim počecima također bili u istim političkim i kulturnim okvirima).

Jedna definitivna, isključivo lingvistička podjela romanskih jezika ne postoji, Vidos, o. 368, 301; čak je bilo lingvista koji su sumnjali da je ona uopće moguća, Tagliavini, o. 369, 297. Pokušat ću iznijeti glavna mišljenja o ovom pitanju pri čemu treba napomenuti da se većina istraživača bavila veljotskim koji je bolje, ali i *kasnije* poznat.

Ascoliju je, *AGI* I, 435, veljotski »anello di transizione fra i parlari dell'Italia alpina e quell'estrema latinità orientale che si stese dall'Illirico al Ponto«. Bartoli koji je velik odjeljak svog kapitalnog djela, o. 1, I, 267–308, posvetio temi »Die Verwandschaftsverhältnisse des Dalmatischen« smjestio je dalmatski unutar svoje apeninsko-balkanske Romanije (koju će Wartburg kasnije nazvati istočnom). U toj Romaniji dalmatski, prema Bartoliju, pripada iliroromanskoj jezičnoj grupi koja zahvaća sav latinski dio Balkana i abruceško-puljišku zonu s ilirskim (mesapskim) supstratom. Toj koncepciji ostao je Bartoli vjeran i pored kritika C. Merla. Pojedine faze te dugogodišnje polemike (koja se bavi isključivo, ili skoro isključivo veljotskim) odlično je rezimirao C. Tagliavini, o. 127 i o. 369. Citiramo o. 369, 318–319.

> »M. Bartoli . . . ha cercato di dimostrare che il Dalmatico ha strettissimi rapporti coll'Italiano meridionale e specialmente coi dialetti della zona abruzzese-pugliese, che geograficamente vengono a trovarsi di fronte al territorio della Dalmazia. Questo risultato dell'indagine linguistica sarebbe per lui confortato dal fatto che in ambedue le regioni si trova un sostrato illirico (i Messapi della Puglia . .) e che, prima che Venezia divenisse dominatrice dell'Adriatico, le colonie militari e le merci dirette verso l'Illiria partivano dall'Italia meridionale . . . C. Merlo . . ha cercato di dimostrare che il vocalismo e specialmente il consonantismo del Dalmatico (Vegliotto) concordano piuttosto col Ladino. Sia Bartoli che Merlo ammettono gli stretti contatti col Rumeno, ma mentre il Bartoli vede nel Dalmatico un membro di quella parte della Romània che egli chiama »appennino-balcanica« e che congiunge l'Italiano meridionale al Rumeno, il Merlo pensa di vedervi un anello di quella catena che riunisce il Ladino al Rumeno.«

Ostavljamo po strani one kasnije Bartolijeve radove koji su, možda i protiv volje samog autora, dobili neku političku obojenost.[107]

[106] Naziv »Romania continua« upotrijebio je D. Alonso, »Partición de las lenguas románicas de occidente«, *Estudios lingüísticos*, Madrid 1951.

[107] Npr. Bartoli, o. 141, o. 168, o. 212.

H. Gelzer, o. 23, III, govori o vezama jugoistočnih tal. dijalekata i veljotskog sasvim u duhu Bartolijeva učenja i poziva se i na Meyer-Lübkeovo mišljenje u *ZRPh* 10, 601. Zastarjelo je što C. Treimer, o. 39, piše o vezama raguzejskoga s albanskim. P. E. Guarnerio, o. 40, pristaje uz Merlovu tezu, dok P. Savj-Lopez, *Le origini neolatine*, Milano 1919, 220–221 (isto u anastatskom posthumnom izdanju iz 1948), kao i većina talijanskih i stranih učenjaka, pristaje uz Bartolija.

Osamljeno stoji (i do nedavna nezapaženo) mišljenje A. Philippidea, o. 90 da je između dalmatskog i rumunjskog ponor (»o prăpastie«). Osamljeni sačuvani pluralski *–s*, Skok, o. 91, 214, na čemu autor nije insistirao, nije dovoljan da pokoleba istočnoromansku pripadnost dalmatskoga.

N. Maccarrone, o. 102, 323, shvaća Bartolijevo učenje ovako:

> »... il dalmatico, l'antica lingua preveneta della Dalmazia e di Veglia oggi estinta, a cui il Bartoli diede un posto a sé coordinato più che subordinato al sistema dei dialetti meridionali e formante un anello di congiunzione tra questi e il sistema linguistico valacco-romeno, da una parte, e istriano-ladino dall'altra, e costituente, come il sardo e il ladino, una »zona grigia, ma più interna che esterna dell'unità linguistica e geografica d'Italia«

E. Bourciez drvi je posumnjao u ispravnost Bartolijeve klasifikacije, o. 115, 153–154, u povodu razvoja *á*[u raguzejskom: »Toutefois, il faut observer que, sur la côte précisément située en face de l'Italie méridionale, le dalmate de Raguse offrait au XVe siècle des formes comme *pen, kesa* ... qui impliquent un développement tout autre«.

Za Skoka, o. 119, 5, izgled de Diversisovih primjera »montre que ce parler est proche de l'élément latin de l'albanais«. On ima, veli neodređeno Skok, neke »traits communs« s rumunjskim, druge s już. Italijom i Sardinijom, a sve zbog geografskog položaja Dubrovnika.

Mišljenje Bartolijevo, o. 120, o ulozi državnih granica u sprečavanju širenja inovacija sa Zapada, opširno smo citirali.

P. Skok koji je još 1928, proučavajući *rečijak* došao do zaključka da granicu dviju grupa dalm. govora treba tražiti južno od Hvara tako da Korčula ostaje u južnoj skupini, o. 92, No 4, došao je kasnije, 1934, u o. 152, 116, na misao da se primorski tip balkansko-romanskih govora koji se govorio u 8 gradova, raspadao na tri romanska dijalekta. Južnodalmatinski zahvatao je Dubrovnik i Kotor.

Važan doprinos ovoj problematici predstavlja Barićevo djelo, o. 182. kojim je oborio dio Bartolijeve teorije i isključio iz ilirskoromanske jezične skupine i rumunjski, i stariji dio albanskih romanizama, i južnotalijanske govore. V. naprijed str. 265 i d. U paragr. 32 Barić se složio s time da se dalm., rum. i tal. govori južno od crte La Spezia–Rimini

slažu u mnogim konzervacijama ... »Smatram da je predmletački romanitet našega Primorja, da se paradoksalno izrazim, više italijanski od samoga italijanskog, ali samo utoliko, ukoliko je bliži latinskom; međutim, za određivanje srodstva u smislu zajedničke evolucije, polazi se ne od arhaičkih crta, već od zajedničkih inovacija, a njih u doba koje nazivamo romansko, između italijanskog jezika i starodalmatskog nikako nema. To važi i za rečnik .., specifični južnoitalijansko-starodalmatski leksik na koji je ukazao Skok .. (*ZRPh* L, 1930), 513) je nanos iz epohe posle XII v., kada je Dalmacija, a specijalno Dubrovnik, uhvatio trgovačke veze sa primorskim centrima s one strane Jadrana, dok je, na skrajnjem sjeverozapadu, Krk bio stalno izložen talasima sa Zapada, čime se objašnjavaju izvesni ladinizmi u krčkom dijalektu. Istorija jezika je, u mnogočem, istorija saobraćaja.«

U nastavku Barić komentira mišljenje Elise Richter, *Beihefte ZRPh* XXVII, 141 koja »je zastala pred tim što konsonantizam u celoj oblasti rasprostiranja starodalmatskih dijalekata nema dinamičnih promena, dok diftongacija u severnodalm., tj. u krčkom dijalektu, obuhvata sve nagl. vokale, čak i ekstremne *í, ú,* što je nesumnjivo posledica jake dinamike«, te ovako definira položaj dalmatskoga:

> Starodalmatski je, kao i sardinski, i rumunski (u svojoj predslovenskoj fazi) zasebn arhaičan jezik, čiji severni ogranak, krčki dijalekat, predstavlja čvor sudara sa Zapadom, na koga su, relativno vrlo pozno, doprli talasi zapadnih inovacija.«

Prema tome, neodržive su Ascolijeve postavke o vezama rumunjskoga i dalmatskoga. »Njima su zajedničke samo arhaične crte, i u fonetici, i u rečniku ..., a zajedničkih tendencija i zajedničkih inovacija nema ... Izložen komunikacijama još manje od sardinskoga, starodalm. jezik je, kao i rumunski, i italijanski dijalekti južno od Apenina, u svojim konservativnim crtama, očuvao latinsku starinu, a i inovacije zajedničke celoj ovoj oblasti, jesu latinske inovacije, a ne romanske.« (o. 182, par. 33).

Skok Italiju meće u zapadnu Romaniju. »U istočnoj Romaniji razlikujemo dva tipa rom. jezika, primorski i kontinentalni. Primorski tip je zastupljen u starodalmatinskom jeziku koji je izumro ...«, o. 201, 42–43.

Za G. Bertonija, o. 205, 213, obje dalmatske skupine, velj. i rag., jesu »due zone strettamente imparentate che congiungevano l'italiano al romeno ... sopraffatte dallo slavo e quindi fortunatamente dal veneziano ...«

A. Schiaffini, o. 206, 179 i 181 ne obazire se na Barićevo mišljenje, i što se tiče dalmatsko-rumunjskih odnosa, i što se tiče pradomovine Albanaca. »Accanto al romeno si svilupparono dalla latinità balcanica altri due linguaggi romanzi, il dalmatico .. e una varietà poco nota ma non trascurata da M. Bartoli che si parlava .. a Scutari e nelle città

costiere dell'Albania settentrionale fino a Cattaro: autentico linguaggio neolatino (o, meglio, romanico, coevo cioè all'arte romanica e anteriore alle lingue esplicitamente neolatine) avvinto da intima parentela a quello delle città dalmatiche ... *Italiano* è dunque il dalm. preveneto, italiano del tipo centrale e meridionale, sebbene tratti arcaici, che derivano dal suo relativo isolamento, gli conferiscano una posizione in certo modo appartata, simile a quella di una varietà altrettanto italiana come il sardo. Il tentativo di glottologi jugoslavi, di presentare il dalm. quale un linguaggio neolatino indipendente dall'italiano, è senz'alcun dubbio da giudicare fallito«.

U Bartolijevu radu 210, pogl. III se zove »Posto che spetta al dalmatico e all'albano-romanico nella famiglia dei linguaggi neolatini.« Ova dva jezika koji nisu nikad bili književni, bliži su talijanskom i rumunjskom nego ostalim rom. jezicima. »Non potremo decidere con sicurezza se meglio si accordassero con l'italiana che con la romena o viceversa. Solo del veglioto .. possiamo tranquillamente affermare che esso è piuttosto un dialetto italiano che un dialetto romeno: è »una varietà altrettanto italiana come il sardo« (.. A. Schiaffini ...) e per alcuni rispetti più italiana che il sardo e il ladino come subito vedremo« (str. 168). Dakle, raguzejski bi ipak mogao biti bliži rumunjskome. Bartoli, koji ovdje zbog trenutačnih političkih prilika, žrtvuje rad svoje mladosti, dolazi do zaključka koji uništava autonomnost dalmatskog jezika. Granice bizantske države kao zapreku širenja inovacija poteklih iz Italije u Dalmaciji smatra glavnim uzrokom (uz supstrat) dalm. posebnosti (v. naprijed, pogl. II, str. 272 ovog našeg rada). Bartoli nije uočio da je centar bizantskih oblasti bio dugo u Ravenni, pa se na event. rane veze dalmatskog i romanjolskog uopće ne osvrće. »Gli accordi del dalmatico ... con le parlate dell'Italia meridionale e centrale sono più frequenti che quelli con le parlate dell'Italia settentrionale.« (par. 14).

U radu 216, 491 Skok dodaje rečenome u o. 201, 42–43, da je »dalmatinski jezik .. na jugu stajao u vezi s rom. narječjima primorskih gradova bizantske teme Dyrrhachiuma (Drač), i na sjeveru nastavljao se u rom. narječjima istarskih gradova, dok su ti potpadali pod bizantsku vlast.« Pojave koje su ga tada zaokupljale u najstarijem tipu istroromanskoga (v. sad Deanović, o. 314, passim), povezao je u o. 218, sa svim rom. idiomima iz tzv. *Romania byzantina* koji čuvajući bezvučne okluzive i bezvučne grupe muta + liquida pokazuju starinu do koje je došlo zbog »manque d'une profonde influence germanique« (str. 475–476), ali i s djelovanja bizantske granice.

Govoreći o djelomičnoj velj. palatalizaciji (samo velar + *i*). G. Bonfante, o. 226, drži tu izoglosu dijelom velike aree. Krk je »receptive.« ... »A close dialectal grouping of Rumanian and Dalmatian has to be discarded .. (za eliminaciju primjera *kopsa* ne citira Barića, već Graura i Rosettija, *Bull. lingv.* VII, 1939, 185). All isoglosses of Dalmatian .. point towards the West, not the East«.

A. Kuhn, o. 245, 97, hvali Skokovu koncepciju »Romania byzantina« i spominje dvije glavne dalm. značajke str. 144–146; prianja uz Barićevo mišljenje, 146–149 i 152: »Andererseits binden es ans Rumänische nur bestimmte Archaismen im Lautzustand und Wortschatz, gemeinsame *Neuerungen* jedoch kennen sie nicht«. Kako Kuhn odobrava Bartolijevo mišljenje da su veze s Italijom slabe prije 12. st., »das Altdalmatische steht fast wie ein Fremdling für sich, ein archaisches Idiom in schwer zugänglicher, rauher Gegend, wie das Sardische im Westmittelmeer; und auch Neuerungen treffen es, wenn überhaupt, nur in seinem nordwestlichen Ausläufer, dem Vegliotischen (wie die Diphtongierung .., Assibilierung von C^i) und nur spät und unvollständig.« Kuhn je skrenuo svjetskoj javnosti pažnju i na Romane u ilirsko-epirskom graničnom području za koje je saznao iz recenzija Barićevih radova, i koje K. Treimer zove »Transdalmater« te na Kranzmeyerovu radnju, o. 198, o granicama ilirskorom. zone u današnjoj Sloveniji i o tzv. *das Nordostromanische,* istočnorom. izumrlom govoru koji se protezao od Ptuja na istok, i imao bliže veze s ilroromanskim nego s alpskoromanskim, čime je korigirana u svom istočnom dijelu Wartburgova granica Zap. i Ist. Romanije.

Nadati se, da će studiranje takozvanih »grecismi settentrionali«[108] koje je otpočeo G. Bonfante radom 258, 28 (*marangonus* i dr. u Venetu, Romagni i Dubrovniku), pokrenuti pitanje starih dubrovačko-ravenskih veza.[109]

Na nove ilirskoromanske crte albanskog jezika vraća se Barić u o. 281, 27–28, dok C. Merlo u o. 282 rezimira svoje polstoljetno mišljenje o položaju veljotskoga u Romaniji i njegovim odnosima s ladinskim.

Za unutardalmatsku dijalekatsku diobu i odnose sa susjednim rom. idiomima važan je rad B. Rosenkranza, o. 288.

Rad G. Mavera, o. 294, nismo imali mogućnosti konzultirati.

Na novim kriterijima osniva se karakterizacija veljotske diftongacije koju je dao F. Schürr u brojnim radovima, osobito o. 297 i 312.

Ako se pazi da li je i kada uzet kriterij otv. sloga kao preduvjeta za diftongaciju nagl. vokala, onda biva opet aktuelna sličnost postupka u »naprednijem dijelu« poluotočne Italije i na Krku, Lausberg, o. 309, I, 41, 102, samo što se sad ovaj proteže i na Marche, čime se ova zona razlikuje od ostale Italije i Balkana, a približuje kompaktnoj zoni koja se proteže od Pariza do Friulija.

Iako se ni Lausberg, ni Lüdtke, o. 310, 292 i d., ne bave raguzejskim, važna je Lüdtkeova konstatacija da veljotski duguje valovima sa Za-

[108] V. i G. Alessio, o. c. *RLiR* XVIII, 1954, 69–70, 1–67. C. Tagliavini, o. 369, 228, žali što nema sintetičkog djela o grecizmima u mletačkom i romanjolskom.

[109] Za historiju odnosa Ravenne i Dalmacije v. A. Dabinović, *Rad* 239, te cit. radove J. Ferluge, G. Novaka, V. Novaka, M. Barade i D. Kniewalda. Bartoli, rec. 35 a), piše o vezama Ravenne i Istre, ali 1945., o. 224, 24, 51, b. 70, ne vjeruje mnogo u važnost tih veza.

pada 4-stepeni vokalizam, odnos: dugi vokal: kratki konsonant i obratno, pri čemu je relevantan kvantitet konsonanta, te, iako kasno, diferencijaciju vokala prema otv. i zatv. slogu.

Nismo mogli konsultirati o. 342.

H. Weinrich, o. 348, nije na žalost mogao ulaziti u tumačenje krčkih materijala, dok se veljotski historijski ne prouči.

U radu 362 ukazali smo na neke h. posuđenice koje su rezultat rag.-mlet. miješanja i načeli problem rom. jezične konvergencije na našem tlu.

Na žalost se oba novija pregleda *jezičnih prilika na lat. dijelu* Balkana (kratki Reichenkronov o. 353, 159 i duži, Vidosov o. 368, l. cit.) ne osvrću na Barićeva djela.

Vidos, o. cit., 279 i d., ubraja u balkanoromanski (ili »romanzo orientale«) i dalmatski i rumunjski, iako priznaje da postoje dvovrsni supstrati: ilirski i trački, a i da nisu pripadali istoj političkoj tvorevini. Pozitivno je i novo, da Vidos govori o posebnom dalmatskoromanskom, koji se odvaja od balkanskoromanskog jer je Dalmacija 395. g. pripala Zapadnom Carstvu, a Praevalitana Istočnom. Do 535. g., kad je definitivno, i za dugo, pripala Bizantu, Dalmacija se nalazila u rimskoj sferi i mogla je »prender parte a diverse evoluzioni linguistiche romanze occidentali, che il resto della România orientale non ha subito (Valkhoff 18–19).« Prema tome, »Dalmatoromanzo«, nalazeći se u zapadnom dijelu istočne Romanije (V. se ne slaže s Wartburgovom diobom!), veže »Balcanoromanzo« i »Italoromanzo«. Odlike, kojima se, po Vidosu, razlikuje dalmatski od zapadnih rom. jezika, donesene su, p. 336, po Bartoliju, te nakon Barićeva djela dijelom zastarjele. »Tutto sommato, il dalmatico, il quale appartiene senza dubbio al romanzo orientale, ma nello stesso tempo se ne distingue nettamente, forma un *ponte* tra il balcanoromanzo e l'italoromanzo«, p. 337.

Konačno, C. Tagliavini, o. 369, 298, nastoji riješiti taj težak problem vežući, grafički, dalmatski koji meće u »Italo-romanzo« za Balcanoromanzo. To izgleda ovako:

a) Rumeno	Balcano-romanzo
b) Dalmatico	
Italiano	Italo-romanzo
Sardo	
Ladino	

T. priznaje, da ta podjela ima neizbježnih mana. »Il Dalm., per esempio, viene posto nel gruppo Italo-romanzo e viene quindi coordinato all'Italiano al pari del Ladino e del Sardo. Ora è indubbio, come vedremo, che il Dalmatico presenta molti punti di contatto, reali o apparenti, coll'Italiano (coi dialetti italiani meridionali, e specialmente abruzzesi e pugliesi, secondo M. Bartoli, col Ladino, secondo C. Merlo), ma è sicuro che il Dalmatico rappresenta piuttosto una continuazione

della romanità orientale e, pur essendo nettamente distinto dal Rumeno, concorda mirabilmente, per parecchi tratti essenziali col Rumeno.. Il Dalmatico quindi può essere considerato come il ponte di passaggio fra il Balcano-romanzo e l'Italo-romanzo.«

Kad je tako, onda nam se, pošto smo vidjeli, per summa capita, slijed struktura u raguzejskom i ulogu koju je pri tome imao mletački čini boljom Meyer-Lübkeova klasifikacija iz 1920. (usp. Tagliavini, o. 369, 296) u kojoj dalmatski ima sačuvanu individualnost. Sličnu podjelu predlaže i Monteverdi, o. c., 80 gdje su rumunjski i dalmatski spojeni u veću jedinicu Daco-illiro-romanzo, a slično je i kod Vidosa, v. naprijed. Međutim, takva podjela vrijedi samo za predmletačko doba. U konvivenciji s mletačkim raguzejski je izgubio štošta od svog autonomnog razvoja, zakočena mu je diftongacija (što se na Krku nije moglo desiti, jer je tamo stabilna mletačka vlast tek od 1480, te je lokalni idiom imao vremena da diftongira i ekstremne vokale) itd., ali je ipak, uza sve neprilike, spasio do kraja svoju individualnost, odbivši mlet. sonorizaciju koja ga nije mogla ugroziti jer je raguzejski distinkcije izgubljene degeminacijom kompenzirao vokalskom diferencijacijom, dakle drugačije negoli mletački i negoli rumunjski, a slično francuskom, centralnom retoromanskom i nekim talijanskim govorima (npr. u Romagni). Stvar je daljih istraživanja da se ustanovi eventualna veza tih područja, razlog njihova slaganja u načelu, ali ne u detaljima, fonološki afinitet, koji je u veljotskom potpuniji negoli u raguzejskom, koji je spriječen u svom razvoju.

Predlažemo, stoga, ovakvu dinamičnu klasifikaciju:

1. 6. stoljeće

Galorom. (ist. dio)	3. retoromanski 4. sjev. talijanski	1. rumunjski 2. dalmatski	zajedničke konservacije i, možda, GN > MN Supstrat različit
Italorom.	5. talijanski 6. sardski		

---

2. 15. stoljeće

Italorom.	3. retoromanski 4. sjev. talijanski 5. talijanski 6. sardski	2a. veljotski 2b. raguzejski (izumro oko 1500.)	1. rumunjski

Kako se vidi, pojedine grupe u Romaniji nisu date jednom za svagda, pa se i raguzejski odmicao od rumunjskoga. Ako je rumunjskome vjerojatno ostao najbliži, ne znači da je rumunjski ostao najbliži rom. idiom njemu.

B) POVIJEST RAGUZEJSKOG GOVORA

U V pogl. pokušali smo dati relativnu kronologiju glavnih fonološki važnih promjena u raguzejskom govoru. Ta zasad relativna kronologija ne može postati apsolutnom dok se ne izvrše brojni nužni radovi lingvistički,[110] kulturnohistorijski, historijski, etnografski[111] i arheološki.[112] Stoga je povijest dubrovačkog romanskog govora i dalje veliki naučni desiderat. Ona se ovdje, kao najvažniji od narednih zadataka, izdvaja zajedno sa sklopom krupnih problema s njom u vezi, od 7. pogl. u kome se nabrajaju drugi, manje važni, idući zadaci.

Historija rag. govora morat će da vodi računa o uzajamnoj vezi između onoga što se zove »unutrašnja« i »vanjska« povijest i što se u stvarnosti ne odvaja. Ona će, po našem mišljenju, imati ovu periodizaciju:

1. Dalmatskoromanski[113] (ca. 6. do ca. 9. st.)

2. Druga romanska diftongacija (ca. 10. do ca. 12. st.)

3. Prva faza konvivencije s mletačkim dijalektom (ca. 12–13. st. do poč. 15. st. Romansko-slavenska simbioza.

4. Druga faza konvivencije s mletačkim dijalektom (poč. 15. st. do kraja 15. ili poč. 16. st.) Romansko-slavenska simbioza u II fazi, »agonija« i »smrt« raguzejskoga.

Za to vrijeme desili su se ovi važni događaji u povijesti Dubrovnika i dubrovačkog etničkog sastava:

1. Poč. VII st. Avari i Slaveni ruše Epidaur. Bjegunci, zajedno s bjeguncima iz Salone, osnivaju, 12 km. sjeverozapadnije na otočiću novi grad *Ragusium* (*Rhacusium*) po Skoku ili, po Alessiju, o. 178, *Rausa*. Do 751. g., iako ne de iure, de facto upravlja ostacima Istočnog Carstva u Dalmaciji Ravenna.

Krajem 9. st. osniva se bizantski temat Dalmacije sa središtem u Zadru, v. Ferluga, o. c., *Pos. izd. SAN* 191. Unutar tog temata južna Dalmacija ima, sve do 10. st., poseban položaj s Dubrovnikom kao glavnim

[110] Nisu nam dovoljno poznate starije faze istočnotalijanskih dijalekata ni rumunjskoga.

[111] Dubr. arhivski dokumenti počinju u većem broju tek u 13. st. Ne znamo dovoljno o kretanju balkanskih Romana (Vlaha) u blizini Dubrovnika, o grčkom življu u Dubrovniku za vrijeme pet i po stoljeća bizantske vlasti, o tome što znače pojedini nazivi za ruho, nakit, pokućstvo, o broju Mlečana trajno nastanjenih u Dubrovniku itd.

[112] Vrlo je malo spomenika iz rimskog doba iskopano u Dubrovniku i okolici, *Jug. enćikl.* III, 126 (M. Abramić). Stoga se Skok, o. 30, uglavnom bavio spomenicima iz Solina.

[113] Termin potječe od Vidosa, o. 368, 282. R. Hall, *Bibliografia*, No. 271, opisuje nedostupan mi rad G. Bonfante, »L'origine des langues romanes«, *Renaissance* 1, 573–588, New York *1943*. »B. crede che *le lingue romanze si* siano differenziate nell'ordine: sardo, spagnuolo, provenzale, francese, retoromancio, dalmato, rumeno, italiano.« V. i rec. M. Pei, *RR* 36, 235–249, 1945. g. (prema R. Hall, o. c., No 272).

gradom (V. Foretić, *Pomorska enciklopedija* II, 548). Kasnije, kad se više ne spominje kao metropola, on i Kotor sve do druge polovine XI st. obuhvaćeni su geografskim pojmom posebne južne Dalmacije.

2. Bizantska vlast potrajala je od svih dalm. gradova *najduže* u Dubrovniku, uz manje prekide sve do pada Carigrada pod Latine (1204). Prekidi: oko g. 1000. do najkasnije 1030. pod Mlečanima; Normani g. 1081–1085; Mlečani 1125–1165. i 1171–1172; Normani 1185–1192. Oko 999. nadbiskupija. Konst. Porfirogenet, sredinom 10. st., nc zna za Slavene u Dubrovniku. Prve vijesti o Slavenima u 12. st.

Krajem 10. st. čitav otočić naseljen. Na podnožju Srđa naselje. Nije sigurno da se zove *Dubrovnik*, kako je mislio Skok, o. 118, 469, ni da su u njemu samo Slaveni.

Trgovački ugovori: s bosanskim banom Kulinom 1189. (prvi put se spominje etnik Дъбровьчане, s Kotorom (1181), s Rovinjem (1190), s Omišem (1190) te s nizom gradova na talijanskoj jadranskoj obali (Molfetta 1148; Ravenna 1188; Fano 1199; Ancona 1199; Monopoli 1201; Bari 1201, Termoli 1203) te s Pisom 1169. god. – Kanal zasut u 12. st.

3. Mletačka okupacija, uz male prekide (Dubrovnik se odmetnuo 1231–32, 1235–36, 1251–52) traje oko 150 god. (1205–1358).

Mlet. vlast težak je ekonomski teret za Dubrovnik (uzdržavanje i plaće mlet. kneza, njegova zamjenika, pratnje, činovnika, vojnika i sl.; obaveze za mlet. flotu). Venecija paralizira pomorsku trgovinu Dubrovnika; stoga kopnena trgovina ima prevagu. Dubrovačko-slavenski trgovački odnosi pridonose dvojezičnosti, upoznavanju i miješanju stanovništva. Tokom druge polovine 14. st. završena je slavizacija.

Predgrađa na Prijekome i okolo Place (na nasutom terenu) u 13. st. pripojena su Gradu; okolo njih izgrađen je bedem.

I pored mletačkih napora da kanaliziraju dubr. trgovinu kako im ne bi smetala dubr. pomorstvo ipak bilježi napredak. U luci pristaju brodovi s trgovcima sa svih strana Sredozemlja. U 14. st., uz dominantne mlet. trgovce, brojni su i Firentinci i Katalonci, B. Stulli, o. c. *Enc. Jug.* III, 132. Nakon 1358. Dubrovnik se od komune pretvara u slobodnu državicu. Nominalna vlast ugarsko-hrvatskih vladara 1358–1526.

4. »Respublica Ragusina« i njen najveći uspon u XV i XVI st., Stulli, o. c. 137 i d. 1434–1440. de Diversis bilježi 4 rag. riječi.[114] 1472. administrativnom mjerom (odluka Senata) određeno je da se samo *lingua (latina) Ragusea* smije upotrebljavati na sjednicama. To je jezik koji je mladi I. Crijević (Ae. Cerva), rođ. 1463, čuo u mladosti: »me puero memini nonnullos senes romana lingua, quae tunc rhacusaea dicebatur causas actitare solitos«, Bartoli o. 1, I, 209 i 221–224.

[114] O novom izdanju koje sprema SAN v. I. Božić, »O radu na izdanju Opisa Dubrovnika od F. de Diversisa«, *IC SAN* I, 1–2, 390, Beograd, 1948.

Da Dubrovčani zovu slav. jezik svojim krajem 15. st., priznaje i Bartoli, o. 1, I, 208–210.

Zadnji pomen da dubr. poklisar govori pred duždem »una oration in lingua ragusea« 1518.g., v. G. Praga, rec. 140 a), 259.

Kako su ti sociolingvistički momenti djelovali na »unutrašnju« povijest rag. govora, nije do danas poznato u pojedinostima.

Najdiskutiranija su pitanja:

1. Pitanje slavensko-romanske simbioze u Dubrovniku. 2. Pitanje da li je mletački zatekao dalmatski (ovdje raguzejski) na životu i ako jest, da li je kasniji romanski (mletački) govor bilingvnih Dalmatinaca znak kontinuiteta romanstva ili nije. S njima su se morali suočiti svi istraživači jezične prošlosti Dalmacije, kako oni kojima je znanstvena istina bila osnovni cilj, tako i oni opterećeni nacionalističkim predrasudama.

Već je H. Schuchardt, o. c. 1884. bio vrlo blizu istini kad je pisao: »Im Norden (misli na jadransku obalu Balkana) blieb das letztere (tj. das Romanische) inselförmig inmitten der slawischen Überflutung. Es festigte sich, seitdem die Venetianer hier Fuss zu fassen begannen und das geschah schon im 10. Jhdt, zugleich aber veränderte es seinen Charakter, es wurde venetianisiert, wenn wir nicht vorziehen zu sagen: es wurde ein romanischer Dialekt durch den andern verdrängt (29)«. Sch. citira Luciusa kako su se Hrvati i Romani počeli miješati oko 13. st., te da je romanski govor oko g. 1300. bio sličniji jeziku Apulije i Maraka negoli mletačkom i lombardijskom, ali da je od 1420. sasvim venecijaniziran (to se tiče Dalmacije od Splita na sjever!). Poznaje de Diversisa; veli da je i u Dubrovniku mletački pokrio (»überdeckt«) dalmatski, ali da je i sam bio od toskanskog uklonjen. Taj dubr. toskanski nije Volkssprache već Kultursprache, kao, npr., francuski u Petrogradu.

Bartoli, o. 1, I, 248, veli, za dubr. »toskanski«, da »es ist nicht toskanisch und nicht aus der Verbindung Ragusas mit der Toskana zu erklären: es ist ein Schriftitalienisch im fremden Munde . . .« V. ib., II, 285–288 i 307–308.

Prvi je upotrijebio termin *»simbiosi«* P. Skok, o. 72, govoreći o obostranom posuđivanju leksičkih elemenata na Krku.

Sindik, o. 77, u I dijelu, VII, 7, u gl. »Posljedice migracija«, str. 89–100, ističe, kao i Jireček, da je žena bila most preko koga je došlo do slavizacije Dubrovnika. S obzirom na klasni karakter dubr. društva, Sindik misli da su rom. vlasteli bila bliža slav. vlastela negoli obični građani Romani. Stoga su je rado primali u grad. Borba iz 1472. odražava mišljenja konzervativaca koji ne trpe jezika prosta naroda u Senatu i »mladih« koji su zadojeni renesansnim idejama. Kako i u Statutu ima slavizama, S. drži da je »stari rom. dijalekat bio toliko potisnut da nije imao dovoljno riječi za svaki pojam, pa su ih neki Dubrovčani uzimali iz slovinskog«, str. 93–4. Ističe važnost kuge (osobito one iz 1348) za etnografske promjene. Prema njemu, nije bilo slu-

jeva »da je slov. stanovništvo bilo romanizirano, naprotiv, neki doseljeni Talijani bili su slavizirani već u drugoj generaciji.« »Čisti tosk. dijalekat« . . »nije bio importiran, a još manje nametnut od doseljenih Talijana (dubr. Romani nijesu ga poznavali), već su ga sami Dubrovčani učili iz knjiga ili u samoj Italiji. Svrha učenja toga tuđega jezika bila je trgovačka i naučna, pa su ga stoga pučani slabije poznavali.« (str. 45). S. zaključuje da je »asimilacija između slav. i rom. elementa« počela već u 10. st., da vlastela u 13. st. govore oba jezika (dokaz, Jireček »Beiträge«, *ASPh* 26, 177, o nekom vlastelinu, kome je mlet. knez Dubrovnika pisao latinski, a zatim slavenski. Kako je bio nepismen, nije znao odgovoriti na lat. pisma, a za slav. pismo našao je pismena Slavena koji mu ga je pročitao, i on ga je razumio), da je najkasnije poslije 1296. g. slav. elemenat brojno jači.

1926. g. A. Filippi u recenziji knjige L. Vojnovića »Dubrovnik, jedna istorijska šetnja«, *AMSDSP* I, 273–283, nastoji umanjiti snagu slavizacije i pomaknuti joj datum što kasnije. Netačno citira de Diversisa »Sed cum civitas ipsa vicinos habeat Sclavos . .«, što tumači tako da Slavena u gradu nema, već u okolici. U stvari de Diversis je pisao: ». . vicinos Dominos habeat Sclavos«, v. Brunelli, o. c., XXIV, 24, dakle, »slav. države«. Iz tako shvaćenog teksta nije teško »dokazati« da su prvi Slaveni došli u Dubrovnik gonjeni od Turaka poslije de Diversisa masovnije, da su ih Romani lijepo primili itd. . . . »Appena verso la fine del' 400 . . la situazione si può considerare mutata, in seguito ad immigrazioni sempre più forti di schiatte slave, spinte dai Turchi verso le città marittime e accolte nello Stato di Ragusa come nelle città venete della Dalmazia, senz'ombra di avversione.« Takve tvrdnje (i još gore) ponavlja talijanska službena propaganda (na žalost i poneki ugledni lingvisti) sve do 1942. god.!

G. Praga, o. 87, ima djelomično pravo kad piše da se u 15. st. dalm. govor u Splitu gasi pod udarcima mletačkog i toskanskog. (v. dalje). Međutim, bije u prazno, jer s naše strane nitko ne tvrdi da je svuda dalmatski uništen od Slavena ili samo od Slavena. Teška srca priznaje da je u splitske akte dospio malen broj slavizama, što svjedoči o »estrema pochezza dell'influsso esercitato sul volgare neolatino di Spalato dal finitimo, anzi fino ad un certo punto convivente linguaggio slavo« (str. 76).

Skok, o. 94, piše, kritizirajući Pragu da je pomlečivanje saobraćajnog govora, doduše, moguće i rano, pa čak i ondje gdje nije bilo mlet. vlasti; dopušta i da je moguće da je u nekim gradovima mletački zamijenio dalmatski (kao u Miljama friulanski), ali »ne može biti govora o kontinuitetu istoga romanstva ni ovdje ni tamo, nego samo o zamjeni (supstituciji) jednoga romanstva sa drugim«. »Koliki je udio imao shrv. jezik u propasti staroromanskog govora, znade se tačno samo u Dubrovniku gdje mu na mletački obojeni talijanski oficijelni jezik nije ništa ni pomogao ni odmogao.«

Slažemo se da kontinuiteta *istog* romanstva nema; ali se supstitucija ne može shvaćati kao prosti vremenski slijed; u stvari, kako se moglo vidjeti, iz skupa elemenata, iz sukoba dvaju romanskih slojeva i sukoba ove pokretne komponente simbioze i hrvatskosrpskog jezika nastala je sinteza. I raguzejski, i importirani mletački dijalekat, i kasniji dubr. »toskanski«, i dubr. h. dijalekat nose u sebi tragove tog procesa. Kontinuiteta nema kad dolazi iz Mletaka jezik vlasti, ali dalmatski ne izumire bez tragova, pa ako se novo shvati kao rezultanta sukoba u krilu staroga, onda je dalm. mletački osebujan kontinuitet dalmatskoga, onda je takav i dubr. mletački, a dubr. »toskanski«, svojevrsna Kultursprache, nipošto Volkssprache, osebujan je kontinuitet posljednjega i književnotalijanskih kulturnih utjecaja. Naš je narod uspio da kroz stoljeća asimilira i te nove romanske nanose kojima je dolazila prinova, a ne samo malobrojne ostatke srednjovjekovnih Romana, kako je to naša nauka dosada s ponosom isticala, što je još jedan dokaz snage i prodornosti našega elementa koji je u najtežim prilikama poslavenjivao i poslavenio našu obalu i otoke.

Čremošnik je, o. 89, 236, donio važan podatak o neredu u Dubrovniku 1284. god. kad je mlet. knez Morosini dao uhapsiti jednog dubr. vlastelina, ali ga je masa otrgla iz ruku mlet. vojnika i pomogla mu da pobjegne, vičući, kako su svjedoci izjavili u latinskom zapisniku: *»Podhi sbogo«,* po zabilježbi notara T. della Savere iz Emilije.

Skokov o. 96 prvi je u nizu od nekoliko kapitalnih radova u kojima je Skok, od g. 1928. do 1934., kad se najživlje bavio pitanjima simbioze i Dubrovnikom, iskristalizirao svoj stav. Simbioza je sa starim Romanima bila duboka: cio onomastički sistem, posebno imena žena i deminutivni nastavci, prožet je slav. elementom, i obratno, Slaveni nose često rom. nadimke (onomastički hibridizam). Slav. jezik govorio se u domu, u obitelji, u pjesmi; rom. se upotrebljavao u vijećima, na sudu, u uredima.

U o. 109, Skok se pitao, da li postoji zasebna romanska literatura, i odgovor je negativan: Marulić nije pisao dalmatski jer je taj govor smatran manje vrijednim od slav. jezika porodice. »Propasti prestiža starodalm. govora osim slov. jezika kao jezika familije pridonio je najviše jezik Mlečana, koji je duhovni život Dalmacije počeo dosta rano da veže za moćnu talijansku literaturu«.

Skok, o. 118, ima krivo kad misli da su samo vlastela mogla biti bilingvna, dok »les masses de la ville ne parlaient que le slave!« (470), već u mlet. vremenima, jer je teško moguće da su svi stanovnici kvarta Castel de Lave i Pustijerne aristokrati; a po Skoku samo oni početkom 15. st. još govore romanski; u vrijeme de Diversisa, samo u vijećima. Vlastela nisu one »persone XX latine plu nude in la terra« kojima *Marino fillio de Pasqua de Grauossa* ostavlja po 1 haljinu, *Test. 5,* 76–76b. Stoga izraz *»latino«* treba u Dubrovniku najšire shvatiti, kao što se i njegov antonim *»s(c)lavo«* najšire shvaća. Ili se radi o rag. siro-

tinji, ili se radi o mlet. sirotinji, ili, što je najvjerojatnije, o sirotinji koja je rag. porijekla, ali je usvojila mletački. Bilo kako bilo, vidi se da je Latina bilo i među sirotinjom. To naravno ne implicira da je postojao neki latinski, talijanski, raguzejski i sl. nacionalni osjećaj: nalazimo se u feudalizmu gdje nacionalne svijesti nema kod širokih masa, a rijetka je i među učenim ljudima.

Skok dopušta da je neku važnost imao po jezik trgovački promet s juž. Italijom i Mlecima: »Que l'ancien roman de Raguse montrât des traits communs avec les dialectes méridionaux de l'Italie, cela me paraît sur, o. c., 489, . . »Plus récents, mais de beaucoup plus intenses sont les rapports avec Venise et les influences qu'elle a exercées. . . Le protectorat vénitien trouve son expression aussi dans la langue qui se parle à Raguse. Les lettres que les commerçants ragusains écrivent des pays slaves sont rédigées dans une langue mixte latinovénitienne, ça et la teintée des traces visibles de prononciation locale qui correspond vraisemblablement au roman parlé à Raguse.« Bilježi svega 2 mlet. posuđenice (ne zna se, jesu li u h. jezik ušle izravno ili preko mletačkog) i 1 TN, str. 491–492. Sigurno je da je slav. penetracija izvršena na miran način i da se rano provela biparticija: »Le slave fut réservé à la vie de famille et quotidienne, du menu peuple et de la bourgeoisie aussi bien que des nobles, tandis que le roman, langue de la noblesse d'abord fut adoptée pour la langue officielle des documents (!!), des débats au sénat et du commerce.« (493). Ovdje Skok griješi, jer rag. tekstova nema.

Svoje je teze Skok rezimirao u pariškom predavanju, o. 119. Sociološki su razlozi nestanka rag. govora: »Borné à la classe aristocratique de la ville, il ne pouvait plus s'alimenter aux sources vives de la langue populaire . . . l'usage en était sapé, même dans cette classe aristocratique, par le fait qu'elle était devenue bilingue. . Il a eu pour successeur légitime le slave. L'italien et le vénitien, d'importation plus récente dans toute la Dalmatie, ne pouvait pas le remplacer à Raguse.« (ib., 7 i d.).

Već smo vidjeli, bilješku 18, kako je Skok, ne poznavajući dokumenata iz DAD, u o. 121 pošao od krive pretpostavke da samo vlastela mogu u doba de Diversisa biti bilingvna, a »talijansko-mletački dijalekat, kojim se dubrovački trgovci služe već od 14. st. . . . ne računam u bilingvitet«, str. 433, bilj. 21. Kasnije je modificirao svoj stav u o. 139, 130–131: »Dalmatinac je već od najstarijih vremena, koliko je školovan, dvojezičan čovjek. Kod kuće u porodici čist je Slovinac. To je i kad piše pjesme. Kad trguje ili plovi po moru ili kad piše službene dokumente, on je napola Roman, bastard. Piše mletački ili toskanski. Pri tom i ne misli da ga mlet. jezik ikako karakteriše u nacionalnom pogledu.« Dakle, i naučeni se jezik računa u bilingvitet, čime je Skok porekao ono što je ranije pisao, o. 121, 433, bilj. 21.

M. Rešetar, koji je u o. 142, 120, opazio da Držićev Arkulin, dubr. gospar, govori pretežno mletački, veli: »Uticaj mlet. dijalekta na dubrovački . . mnogo je jači nego se obično misli . .« (v. i 215), prigovorio je u rec. 139 a), što za mnoge riječi koje su u tal. jeziku (mlet.) iz grčkoga a i u našim govorima »(Skok) voli uzeti da su u njih direktno došle iz grčkoga, a ja mislim da će biti, bar ponajviše, prešle indirektno iz talijanskoga, npr. *pirun* . .«

Kasniji radovi koji govore o simbiozi (147, 149, 150–152, 156, 159, 173, 175 (mlet. izrazi dalm. porijekla ?), 180, 183, 186, 187, 201, 205, 206, ne donose ništa značajnije.

Bartoli koji je u o. 141, 1933. g. napisao da su u Dalmaciji bila u borbi 4 govora, »due di tipo italiano«, i to »l'italiano prevencto« i »veneto« i »due di tipo slavo« (misli na čakavski i na štokavski) i u o. 210 ističe politički aktualne momente: »Venezia, venendo in Dalmazia, trovò nelle città romane (divenute romaniche) il dalmatico, che a poco a poco, all'infuori d'ogni influenza slava, cedette il posto al veneto. Tale trapasso avvenne . . durante la seconda metà del s. XV«, citirajući rec. G. Prage o svom o. 141, a C. Tagliavini, o. 211, 396, polemizira sa Skokom, o. 139 te datira simbiozu kasno, u 15. st.

Napomenuti je da Skok nije nijekao da je mletački uništio predmletački rom. govor, ali je Dubrovnik odvajao od ostale Dalmacije. Usp. o. 139, 12 .»Mleci . . nastoje da potisnu jednako ovaj stari rom. dijalekat kao i jezik Slovena«, ib., 116 »Mleci su bili baš oni koji su dali starim dalm. Romanima posljednji udarac«. Slično u o. 219: »L'ancien parler roman . . a été supprimé par les ondes linguistiques provenant des centres voisins politiquement plus puissants: en Dalmatie, en tant que les sujets parlants sont restés fidèles au roman, par le vénitien . .«, str. 472 i d., dok u enciklopedijskom o. 216, veli da je mlet. narječje u Dalmaciji dobilo »zbog dugoga mlet. vladanja« »poseban kolorit.«

V. Vinja je u o. 243 i 289 iznio više novih pogleda na problem simbioze na Korčuli koji mogu metodski odlično koristiti i za studij našeg problema. Također i njegovi rezultati u o. 242, 286, 333, 334, 358.

O simbiozi na Jadranu pišu i Deanović, o. 173, 280, 284, 332, 350–351, 364, bilo teoretski, bilo iznoseći novu građu. V. i Mahnken, o. 343.

U radu 362 razradio sam misao koju sam nabacio već u o. 352, 124, da je bilo Dubrovčana obaju jezika, raguzejskog i hrvatskosrpskoga koji su kroz stoljeće i po mlet. dominacije naučili mletački, jer se bez toga ne mogu shvatiti forme koje su nastale ukrštanjem dvaju sistema, bilo da je neka riječ iz raguzejskoga ulazila u dubr. mletački govor i adaptirala se njegovoj strukturi, bilo obratno.

Ako autoritet, kao što je A. Martinet, o. c., *BALM* I, 150 drži da samo dvojezičnjaci mogu prenositi uz oblike i lingvističke promjene iz

jedne jezične zajednice u drugu i da je studij dinamike lingvističkog afiniteta isto što i studij posljedica bilingvizma, onda nam se, za Dubrovnik, nameću ovi zaključci:

1. Mnogi Raguzejci (vlastela i puk) naučili su, kroz 13. i 14. st. naš jezik. Neki doseljeni Slaveni bit će naučili raguzejski.

2. Neki Dubrovčani (Romani i Slaveni) naučili su, od 13. st. dalje, mletački (ili toskanski). Mnogi Raguzejci mogli su razumjeti mletački, iako ga nisu znali govoriti.

3. Mnogi doseljeni Talijani naučili su u II ili III generaciji hrvatski. Neki su naučili i raguzejski, a većina je mogla da ga razumije, pošto je na nj privikla ulo.[115]

4. U de Diversisovo doba, sredinom 15. st., govore raguzejski samo vlastela,[116] a i to samo na vijećima i na sudu.

5. Iz toka debate g. 1472. vidi se da velik dio vlastele poznaje dva, a neki i tri jezika: raguzejski (*lingua ragusea, l. vetus ragusea, l. latina ragusea*), talijanski (*lingua latina*[117] *vulgaris, l. italica*) i hrvatskosrpski (*lingua sclaua*).

6. Hibridni raguzejsko-mletački oblici u našem jeziku i u dubr. mletačkim tekstovima dokazuju, po našem mišljenju, ne samo da je bilo Romana (Raguzejaca i Talijana) koji su znali hrvatskosrpski, nego da je bilo i Slavena koji su znali raguzejski ili mletački, odnosno oba dva rom. govora. Dubrovački Slaven prima *više* romanizama iz nesavršenog h. jezika kojim s njime govori dubr. Roman, nego iz svog nesavršenog rag. ili mletačkog naučenog govora, usp. Schuchardt, o. c., 37.; obrnuto je moguće, iako rjeđe.

[115] V. bilj. 114. Tekst glasi: »In praescriptis omnibus Consilijs, et Officijs civilium, et criminalium oratores, seu arengatores, advocati, judices, et consules legis statuto latine loquuntur, non autem sclaue, nec tamen nostro idiomate italico, in quo nobiscum fantur et conveniunt, sed quodam alio vulgari idiomate eis speciali, quod a nobis latinis intelligi nequit, nisi aliqualis imo magna ejusmodi loquendi habeatur saltem audiendo consuetudo, panem vocant *pen*, patrem dicunt *teta*, domus dicitur *chesa*. facere *fachir* et sic de ceteris, quae nobis ignotum idioma parturiunt«; Bartoli, o. l. I. 208 (po dubr. rukopisu).

[116] Iz teksta u bilj. 115 i iz konteksta vidi se da vlastela govore raguzejski, ali da znaju i talijanski kojim govore s Talijanima, i slavenski. Ako je stoljeće prije bilo i rag. sirotinje, postavlja se pitanje je li se ona slavizirala ili venecijanizirala, a ukoliko je prvo, je li bila bilingvna.

[117] U ono doba nije ni učenim Talijanima jasan odnos latinskog i talijanskog jezika. Usp. H. Schmeck, *Aufgaben u. Methoden der modernen vulgärlateinischen Forschung*, Heidelberg 1955, i K. Vossler, *Einführung ins Vulgärlatein*, herausgegeben und bearbeitet von H. Schmeck, München 1954, 48–54.

VII. IDUĆI ZADACI

Istakli smo u Uvodu da morfologija, sintaksa i leksik izumrlog rag. govora ostaju da se prouče.

Kod leksikoloških ispitivanja čine nam se najpreči ovi zadaci:

1. Revizija stratifikacije posuđenica u hrvatskosrpskim dijalektima, osobito u dubrovačkom.

2. Studij cjelokupnog arhivskog materijala DAD, bez obzira na jezik i sistematsko bilježenje svih nepoznatih riječi. Uz put se mogu bilježiti i slavizimi u lat. i tal. tekstovima. Iz iskustva znamo da se u dokumentima DAD-a mogu neke riječi naći i 300 god. prije negoli ih je zabilježio ARj.

Kod romanizama paziti i na eventualni »Mehrmalige Entlehnung«.

Kod romanskih riječi studirati osobito:

a) areu riječi u Romaniji s naročitim obzirom na rumunjski i talijanski;

b) tipove deminutivnih sufiksa;

c) metaplazme kod glagola i promjenu roda kod imenica (npr. *kimak* m. roda kao u lat., dok je tal. *cimice* ženskog roda).

d) raguzejsko-mletačke i mletačko-toskanske hibride;

e) eventualne tragove jezika balkanskih Vlaha koji su pred Turcima bježali na teritorij Dubrovačke Republike;

f) dosad neobjašnjene TN, imena čestica, AN i nadimke;

g) slučajeve gdje pisar komentira arhaizam (npr.: »chomostre o cadene da cocinar«);

h) grecizme koji su zajednički Dubrovniku i sjev. Italiji, a nema ih u južnoj Italiji.

3. Studij suvremenog h. dijalekta, ali i literarnih tekstova koji nisu proučeni i korespondencije na našem i talijanskom jeziku. Isto na cijeloj našoj obali, posebno u Dalmaciji. Leksik dalmatinskih latinskih spomenika.

4. Dubrovnik kao centar iradijacije stranih leksičkih elemenata u zaleđu koje mu gravitira. Isto za ostale luke.

5. Ispitivanje pomoću Kvestionara ALM u lokalitetima koji neće ući u Atlas.

Osim istaknutog treba prikupljati vijesti o starom Dubrovniku (i ostalim dalm. gradovima) o starim putopisima, zemljopisima i zemljopisnim kartama te literarnim djelima, a osobito podatke o jeziku i običajima stanovništva.

*

Iako je dubrovačka prošlost relativno dobro proučena, još su mnoga važna pitanja nerasvijetljena i ima mnogo posla za sve ljude dobre volje. Veliki zadaci očekuju stručnjake svih disciplina, a ne samo lingviste. Samo dobro usmjeren rad sviju može dati plodnih rezultata. Dubrovnik, biser naše kulture i veliki prozor kroz koji smo upoznavali Evropu i ona nas, to zaslužuje.

BIBLIOGRAFIJA RADOVA O DALMATSKOJ I ISTROROMANSKOJ PROBLEMATICI (1906–1959)

Spominju se važniji radovi o jezičnim odnosima između nas i Romana na Jadranu, s naročitim obzirom na starije doba. Na čelu je još i danas fundamentalno, iako u mnogočemu zastarjelo Bartolijevo djelo koje sadržava, uz rijetke propuste,[118] svu dotadašnju literaturu u predmetu.

Samo dio tih radova bavi se isključivo veljotskim; jezičnim problemima dubrovačkog kraja bavi se znatno manji broj radova. Stoga kod svih opsežnijih djela općeg karaktera bilježim i strane gdje se govori o dalmatskim govorima.

Svako djelo ima redni broj pod kojim se citira u ovom radu radi uštede na prostoru. Npr.: P. Skok, o. 72, 130. Broj 72 označava Skokov rad pod br. 72 u popisu, a 130 stranu. Ili: P. Skok, rec. 1 i), 455, gdje se misli na recenziju i) koju je P. Skok napisao o Bartolijevu djelu pod br. 1.

Djela su poređana po godini izdanja. Nije bilo uvijek moguće ustanoviti, da li godina, označena na koricama časopisa, odgovara stvarnom izlasku rada iz tiska. Recenzije dolaze pod rednim brojem rada na koji se odnose, pa i kad nisu izašle iste godine, dok samostalniji polemički spisi imaju vlastitu numeraciju. Neizdana djela (disertacije, neobjavljeni članci i sl.) navode se kad je to poznato u godini kad su nastala; inače, na kraju popisa.

1906.

1. M. G. Bartoli, »Das Dalmatische. Altromanische Sprachreste von Veglia bis Ragusa und ihre Stellung in der Apennino – Balkanischen Romania«, *Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung* IV, II *Romanische Dialektstudien.* Heft I Enleitung und Ethnographie Illyriens. Mit einer Karte, Wien 1906, XIV 318.

[118] Dio starije literature objavio je sam Bartoli naknadno, o. 13, 457. V. još: M, Medini, *Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku,* knj. I, Zagreb 1902., 47–51; i (Tomasso Chersa), *Degli illustri Toscani stati in diversi tempi a Ragusa, commentario di T. Chersa,* Padova 1828. Ovaj naš dubrovački latinist početkom 19. st. »otkriva« prvi, davno prije Jirečeka i Bartolija, vijest o dubrovačkoromanskom govoru čitajući u rukopisu de Diversisa, samo što nije bio svjestan zamašnosti svog otkrića. Piše: »E in ispecialità curioso quel che dice di un certo latino jonadattico che usavano i Ragusei ne 'pubblici affari, di cui perfino si è ora perduta ogni memoria (Slijedi lat. citat: »In praescriptis omnibus consiliis ... parturiunt. Haec dicta sint de consiliis, de curia, de advocatis, et de eorum idiomate latino (1).« U bilj. broj 1 Krša piše: »Questo strano linguaggio sarà stato usato nelle arringhe e ne' discorsi solamente: nelle scritture non al certo, perchè quelle che abbiamo di quel tempo, e di tempi anche più antichi ne' libri del pubblico Archivio, sono di un latino inelegante sì e barbaro, ma non furfantino, come e quello di che parla il Diversi.« Kako se vidi, purist Krša držao je riječi zabilježene kod de Diversisa (N. B. i on je vidio *chexa,* sa sonorizacijom, kao i u zadarskom rukopisu) vrstom nekog svjesno iznakaženog govora (v. B. Migliorini, *Enc. It.,* XIX, 448, s. v. ionadattico) ili žargonom nekog zatvorenog kruga (v. Tommaseo–Bellini, s. v. furfantino, II, 1, 969).

Heft II, Glossare und Texte – Grammatik und Lexikon. Mit einer Tafel. Wien, 1906, 468.

Rec.: a) Th. Gartner, *ZRPh* XXXI, 1907, 619–621.
b) J. Jud, ASNS 122, 1907, 425–435.
c) V. Brunelli, *Rivista Dalmatica* IV, 1907, 156.
d) S. Puşcariu, *DLZ* 28, 1907, 2501–2506.
e) Beszard, *Nyelotudomány*, 1908.
f) E. G. Parodi, *BSDIt.* XIV, 149 i sl.
g) V. Lozovina, *Program c. k. velike gimnazije u Spljetu* XLIV, 1909, 17–24.
h) Goidanich–Gorra–Parodi–Salvioni, *Bull. Min. Pubbl. Istr.* XXXV, 1908, 925 i d.
i) P. Skok, *NVj.* XX, 1912, 451–455.
j) A. Zauner, *LBlGRPh* 29, 122 i sl.

2. P. Skok, »Einige Lehnwörter im Kroatischen«, *ASPh* XXVIII, 467–488.

1907.

3. P. Skok, Einige serbokroatische Lehnwörter«, *ASPh* XXIX, 477–480.
4. C. Merlo, »Dalmatico e latino. A proposito di una pubblicazione recente«, *Riv. Fil. Istr. Cl.* XXXV, 1907, 472–484. (»Critica«).

1908.

5. M. G. Bartoli, »Riflessi slavi di vocali labiali romane e romanze, greche e germaniche«, *Jagić – Festschrift (Zbornik u slavu V. Jagića)*, Berlin 1908, 30–61.
6. M. G. Bartoli, »Note dalmatiche«, *ZRPh* XXXII, 1908, 1–6. (Odgovor na br. 4, »Anticritica«).
7. C. Merlo, »Degli esiti di lat. –GN– nei dialetti dell'Italia centromeridionale«, *Mem. R. Acc. Scienze Torino*, S. II, Vol. LVIII, Torino 1908, 149–156. Pretiskano u »*Studi glottologici di C. Merlo*«, Pisa 1934, 69–81.

1909.

8. V. Brunelli, »Del romanico medievale della Dalmazia, specie di quello di Zara«, *Rivista dalmatica* V, 1909, 167–182.

1910.

9. P. Skok, »Serbokroatische Lehnwörter«, *ASPh* XXXI, 318–320, 473–476.
10. M. G. Bartoli, »Alle fonti del neolatino«, *Miscellanea di studi in onore di A. Hortis*, Trieste 1910, 889–918.
11. C. Merlo, »Ancora di dalmatico. Replica al prof. M. G. Bartoli«, *Annali delle università toscane* XXX, Pisa 1910, 1–24 (Odgovor na br. 10).
12. C. Merlo, »Vegliotto e ladino«, *RIL* XLIII, 271–281.
13. M. G. Bartoli. »Dalmazia e Albania, Relazione sul quinquennio 1905–1910«, *RDR* II, Bruxelles 1910, 456–490 (Odgovor na br. 11 i 12).
14. G. Bertoni, »Sulla lettera di Zara del 1397«, *ZRPh* XXXIV, 474–476.

1911.

15. H. Schuchardt, »Zum Nasaleinschub«, *ZRPh* XXXV, 1911, 71–92.

1912.

16. P. Skok, »Bičva–večica«, *ČMF* II, 35–37.
17. P. Skok, »Zur Kunde des romanischen Elements in der serbokroatischen Sprache«, *ZRPh* XXXVI, 641–656.
18. M. G. Bartoli, »Romània e Ῥωμανία«, *Scritti varii di erudizione e di critica in onore di R. Renier*, Torino 1912, 981–999.
19. G. Pascu, »Relaţiuni între Romîni şi Dalmaţi«, *Viaţă Românească*, Jaşi 1912.

1913.

20. V. Brunelli, *Storia della città di Zara* I, Venezia s. a., 300–324.
21. G. Bertoni, »Ancora la lettera di Zara del 1397«, *ZRPh* XXXVII, 1913, 231 (v. br. 14).
22. G. Piasevoli, »Del dialetto veneto di Zara, I parte«, *Annuario dell'i. r. Ginnasio superiore di Zara* LVI, 1913, IV, 1–34; II parte, *ib.* LVII, 1913–1914, 3–26.
23. H. Gelzer, »Beiträge zum Dalmatisch und Albanesisch«, *ZRPh* XXXVII, 1913, 257–286 (osobito 260–272).
24. E.Gamillscheg, »Studien zur Vorgeschichte einer romanischen Tempuslehre«, *Sitzungsberichte der Kais. Ak. d. Wiss. in Wien, Philos.-Hist. Klasse,* 172, Wien 1913.
25. I. Strohal, *»Pravna povijest dalmatinskih gradova I, Osnovke razvitku pravne povijesti dalmatinskih gradova«, Zagreb 1913,* XI + 375. Nepouzdano, osobito pogl. III Dalmatinski jezik, 109–149.

1914.

26. P. Skok, »Einige Wörtererklärungen«, *ASPh XXXV,* 337–348.
27. W. Meyer-Lübke, »Rumänisch, Romanisch, Albanesisch«, *Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien* I, Heidelberg 1914, 1–42.
28. P. Skok, »Vorläufiger Bericht über eine toponomastische Studienreise in Norddalmatien«, *Anzeiger d. phil. hist. Kl. d. kais. Ak. Wiss. Wien,* Wien 1914, VI.
29. P. Skok, »Prilog k ispitivanju hrvatskih imena mjesta II«, *NVj.* XXII, 441–445.

1915.

30. P. Skok, »Pojave vulgarno-latinskoga jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije«, *Djela JAZU* XXV, XIII + 130. tabla 16.
31. P. Skok, »Zweiter vorläufiger Bericht über eine toponomastische Bereisung Dalmatiens«, *Anzeiger . . .*, Wien 1914, XXVI.
32. P. Skok, »Prilozi k ispitivanju hrvatskih imena mjesta«, *NVj.* XXIII, 339–349.
33. P. Skok, »O potrebi Glossariuma mediae et infimae latinitatis regni Croatiae«, *NVj.* XXIII, 650–655.
34. H. Wengler, *Die heutige Mundart von Zara in Dalmatien,* Halle 1915.

1916.

35. A. Trauzzi, *Aree e limiti linguistici nella dialettologia italiana,* Rocca S. Casciano 1916.
    Rec.: a) M. G. Bartoli, *GSLI* LXIX, 1, 1917, 376–394.
36. P. Skok, »Prilozi k ispitivanju hrvatskih imena mjesta IV«, *NVj.* XXIV, 657–667.

1917.

37. P. Skok, Prilozi k ispitivanju hrvatskih imena mjesta V, *NVj.* XXIV, 17–29; isto u *Bullettino di archeologia e storia dalmata* (supplemento) XXXIX.
38. P. Skok, »Neue Beiträge zur Kunde des romanischen Elements in der skr. Sprache«, *ZRPh* XXXVIII, 1917, 544–553.
39. C. Treimer, »Albanisch und Rumänisch«, *ib.* 385–411.

1918.

40. P. E. Guarnerio, *Fonologia romanza,* Milano 1918 (osobito 14–20).
41. P. Skok, »Češka knjiga o vlaškom pravu«; *GZMBH* XXX, 295–316.

1919.

42. M. G. Bartoli, »Le parlate italiane della Venezia Giulia e della Dalmazia, Lettera glottologica di M. G. Bartoli a un collega transalpino«, *La Geografia* VII, Novara 1919–20, 194–204.
    Pretiskano u *»Nuovo Convito«, Roma,* i u posebnoj brošuri, Grottaferrata 1919.
43. H. Schuchardt, »Zur Wortgeschichte«, *ZRPh* XXXIX, 86–88 (v. br. 38).

1920.

44. P. Skok, »Studije iz srpskohrvatskog vokabulara«, *Rad* 222, 114–136. (odgovor na br. 43; Dubr. *aptazi* str. 114–117).
45. H. Barić, *Iz starodalmatske morfologije*, (predavanje održano 8. V u Beogradu), nije tiskano, v. *JF* II, 1–2, 180.

1921.

46. P. Skok, »Beiträge zur Kunde des romanischen Elements im Serbokroatischen«, *ZRPh* XLI, 147–152, 755–756.
47. P. Skok, »Prilozi k ispitivanju srpskohrvatskih imena mjesta«, *Rad* 224, 98–167.
48. P. Skok, »Oglej–Celje«, *ČSJKZ* III, 24–32.
49. P. Skok, »Studije iz srpskohrvatske toponomastike«, *Belićev zbornik*, Beograd 1921, 119–128.
50. P. Skok, »Iz srpskohrvatske toponomastike«, *JF* II, 311–318.
51. P. Skok, »Poculica«, *AR* V, 252–258.
52. P. Skok, »Prilozi k ispitivanju hrvatskih imena mjesta VI, *NVj.* XXIX, 225–231, 326–337, 445–456.

1922.

53. P. Skok, »Pojave vulgarno-latinskoga jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije«, *Starinar*, I, Beograd 1922, 121–143 (v. br. 30).
54. P. Skok, »Oglej i Celje«, *ČSJKZ* III, 151–153 (v. br. 48).
55. P. Skok, »Iz toponomastike«, *Lozanićeva spomenica*, Beograd 1922, 327–332.
56. P. Skok, »Imena pastira u dubrovačkoj pastorali«, *Prilozi* II, 139–144.
57. P. Skok, Prilozi ispitivanju hrvatskih imena mjesta VIII i IX, *NVj.* XXX, 16–19, 129–133.
58. G. Maver, »Parole croate di origine italiana o dalmatica«, *AR* VI, 241–253.

1923.

59. P. Skok, »Studije iz ilirske toponomastike«, *AA* I, 1–26.
60. G. Maver, »Parole serbocroate o slovene di origine italiana (dalmatica)«, *Slavia* II, 32–43.
    Rec.: J. Jud, *Romania* 50, 1924, 453–456.
61. G. Maver, Intorno a due parole serbocroate della Dalmazia, *Slavia* II, 1923–24, 628–637.

1924.

62. P. Skok, »F. Bullicio ob honorem«, *Strenna Buliciana*, 287–293.
63. P. Skok, »Notes de linguistique romane«, *AR* VIII, 147–160.

1925.

64. C. Merlo, »L'Italia Dialettale«, *ID* I, 1925, 12–16 (v. br. 12).
65. P. Skok, »Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumänischen?«, *ZRPh* XLIII, 187–194.
66. P. Skok, A propos du nasalisme et du rhotacisme roumaino-albanais«, *AA* II, 315–340.
67. P. Skok, »La semaine slave«, *RES* V, 14–23.
68. G. Maver, »Intorno alla penetrazione del lessico italiano nel serbocroato della Dalmazia e dei territori vicini. Criteri metodologici«, *Atti del R. Ist. Veneto di scienze, lettere ed arti* LXXXIV, p. II, 1924–25, 749–770.
69. W. Meyer-Lübke, »Beiträge zur romanischen Laut- und Formenlehre«, *ZRPh* XLV, 641–661.

70. S. Mitis, *Storia dell'isola di Cherso dal 476 al 1409*, Parenzo 1925, 1–159 (pretiskano iz *AMSIASP* 37, Pola 1925, 73–231). Na str. 221–231 »Saggio della parlata in uso a Cherso dal 1412 al 1470 . . .«

1926.

71. P. Skok, »Toponomastički prilozi«, *ČSJKZ* V, 1–14.
72. P. Skok, »Piccolo contributo allo studio del veglioto«, *AGI* XX, 127–131.
73. P. Skok, »Les travaux serbo-croates et slovènes de linguistique romane (1913–1925), *RLiR* II, 7–8, 263–270.
74. M. G. Bartoli, »Ancora Veglia ed aree vicine«, *AGI* XX, 132–139 (slaže se s br. 71, polemizira s br. 64).
75. A. Cronia, »Relazioni culturali fra Ragusa e l'Italia negli anni 1358–1526«, *AMSDSP* I, Zara 1926, 1–39.
76. P. Skok, »Zur Chronologie der Palatalisierung von C, G, QU, GU vor E, I, Y, I im Balkanlatein«, *ZRPh* XLVI, 381–410.
77. I. Sindik, »Dubrovnik i okolina«, *SEZ* 38, I *odelj. Naselja i gradsko stanovništvo*, knj. 23, Beograd 1926., 1–249. Osobito 89–100 i 191–98.
78. K. Sandfeld, *Balkanfilologien*, Kopenhagen 1926.

1927.

79. F. Ramovš, »O prvotnih južnoslovanskih substitucijah za balk. lat. K, G pred E, I«, *JF* VI, Beograd 1926–27, 153–165 (polem. s br. 76).
Rec.: a) C. Battisti, *ID* V, 1929, 283 i d.
b) N. Reiter, *ZfsPh* XXVI, 2, 1958, 201.
80. P. Skok, »O zamjeni vlt. *ū* sl. *Y*«, *ČSJKZ* VI, 1–7.
Rec. a) C. Battisti, *ID* V, 1929, No 349. b) *JF* VII, 3–4.
81. P. Skok, »Kako bizantinski pisci pišu slovenska mjesna i lična imena«, *Starohrvatska prosvjeta* N. S. I, 60–76, 161–190.
82. P. Skok, »Studi toponomastici sull'isola di Veglia«, *AGI* XXI, 95–106.
83. P. Skok, »Iz srpskohrvatske toponomastike«, *JF* VI, 65–95.
84. P. Skok, »La terminologie chrétienne en slave«, *RES* VII, 177–198.
85. P. Skok, »Slověninŭ–Sclavus«, *Mélanges Thomas*, Paris 1927, 413–416.
86. C. Tagliavini, »Proemio«, *Studi rumeni* I–II, 1927, 1–10.
87. G. Praga, »Testi volgari spalatini del Trecento«, *AMSDSP* II, 36–131.
88. A. Cronia, »Dittologie nell'onomastica dalmata«, *ib.*, 161–172.
89. G. Čremošnik, »Dubrovačka kancelarija do g. 1300. i najstarije knjige dubrovačke arhive«, *GZMBH* 39, 1927, 237–253.

1928.

90. A. Philippide, *Originea Românilor* II, Jaşi 1927–28, str. 383.
91. P. Skok, »Ortsnamenstudien zu De adm. imperio des Kaisers Const. Porf.«, *ZONF* IV, 213–243.
92. P. Skok, »Zum Balkanlatein«, *ZRPh* XLVIII, 398–413.
93. P. Skok, »Curtis«, *Starohrvatska prosvjeta* N. S. II, 173–179.
94. P. Skok, »Praga, Testi volgari spalatini«, (rec.), *ib.*, 155–160.
95. P. Skok, »Les noms de jours de la semaine«, *RES* VIII, 87–88.
96. P. Skok, »O simbiozi i nestanku starih Romana u Dalmaciji i na Primorju u svjetlu onomastike«, *Razprave*, IV, 1–42 (v. i br. 147).
97. A. Cronia, »Građa o božavskom narječju«, *JF* VII, 1927–28, 69–110.
98. C. Merlo, »Postilla«, *ID* IV, 52, bilj. 2.
99. P. Skok, »O slovenskoj palatalizaciji s romanističkog gledišta«, *JF* VIII, 38–64 (odgovor na br. 79).
100. P. Skok, »Leksikološke studije«, *JF* VIII, 87–102.

101. P. Skok, »L'explication de quelques graphies des noms de lieu et de personnes serbo-croates dans Constantin De adm. imp., cc. 29–36«, *Deuxième Congrès International des Etudes byzantines*, Belgrade 1927, 143–144.
102. N. Maccarrone, »Il concetto dei dialetti e l'Italia dialettale«, *AGI* XXII–XXIII, 1929, 302–332.
103. P. Skok, »Studije iz balkanskog vokabulara«, *AA* IV, 124–151.
104. C. Merlo, »Note sul posto che spetta al dialetto di Veglia nel sistema delle lingue romanze. Risposta al prof. M. G. Bartoli«, *ID* V, 285–291 (polemika s br. 74 i, djelomično, s br. 69).
105. A. Vaillant, »Deux emprunts slaves au roman de Dalmatie«, *RES* IX, 1929, 270–272.

1930.

106. P. Skok, »Zum Balkanlatein III«, *ZRPh* L, 484–532.
107. P. Skok, »Notes de linguistique romane«, *AR* XIV, 395–406.
108. P. Skok, »Iz mojega „Glossariuma mediae et infimae latinitatis regni Chroatiae"«, *Šišićev zbornik*, Zagreb 1930, 47–52.
109. P. Skok, »Držićev Plakir«, *Razprave* V–VI, 1–42.
110. P. Skok, »La terminologie chrétienne en slave«, *RES* X, 186–204.
111. P. Skok, Studi toponomastici sull'isola di Veglia«, *AGI* XXIV, 19–55.
112. G. Maver, »La pronunzia della CI latina nei riflessi slavi meridionali«, *AGI* XXIV, 1–30 (polemika s br. 76).
113. A. Cronia, »Elementi latino-italiani nel lessico di un dialetto čakavo«, *ID* VI, 95–124. (v. br. 97).
114. K.Sandfeld, *Linguistique balkanique, Problemès et résultats*, Paris 1930 (proširena francusko izdanje, v. br. 78).
115. E. Bourciez, *Eléments de linguistique romane*, 3. éd., Paris 1930, str. 49, 136–137, 147–148, 151–153, 155, 161, 165, 168, 177, 218, 225–226, 238.

1931.

116. P. Skok, »Du rôle de l'homonymie dans les créations phonétiques et morphologiques VII«, *ČMF* XVII, 133–140.
117. P. Skok, »Byzance comme centre d'irradiation pour les mots latins des langues balkaniques«, *Byzantion* VI, Bruxelles 1931, 371–378.
118. P. Skok, »Les origines de Raguse«, *Slavia* X, 449–498.
119. P. Skok, »L'importance de Dubrovnik dans l'histoire des Slaves«, *Le Monde Slave* II, Paris 1931, 1–11.
120. M. G. Bartoli, »Le Tre Basolche di Ragusa e la coppia BASILICA ed ECCLESIA«, *Zbornik iz dubrovačke prošlosti M. Rešetaru*, Dubrovnik 1931, 413–427.
Rec.: a) C. Battisti, *AMSDSP* III–IV, 204.
121. P. Skok, »Iz dubrovačkog vokabulara«, *Zbornik ... M. Rešetaru*, Dubrovnik 1931, 429–433.
Rec.: a) C. Battisti, *AMSDSP* III–IV, 203–204.
122. B. Migliorini, »Di alcuni vocaboli derivati dal nome di Ragusa«, *ib.*, 435–439.
Pretiskano u B. Migliorini, *Saggi linguistici*, Firenze 1957, 233–238.
123. A. Bonino, »Il Maluntum raguseo«, *ib.*, 441–442.
124. A. Colombis, »Gravosa e Gruž«, *ib.* 443–444.
Rec.: a) C. Battisti, *AMSDSP* III–IV, 205.
b) A. Vaillant, *RES* XI, 1931, 254.
c) O. Kolman, *JF XI*, 1931, 292.
125. G. Iljinski, »Hoja, Lero, Dolerije«, *ib.*, 459–464.
Rec.: a) B. Miletić, *JF* XI, 1931., 292.
b) A. Vaillant, *RES* XII.
126. W. Meyer-Lübke, »Romanisch und Rumänisch«, *Analele Acad. rom., Secț. lit., ser. III, t. V, mem. 1, 2 i d.*, Bucureşti 1931.
127. C. Tagliavini, »Dalmatica, lingua«, *Enciclopedia italiana* XII, 243–245.

128. P. Skok, »Slave 'krst' = baptême«, *RES* XI, 201–203.
129. P. Skok, »Iz slovenačke toponomastike«, *ČSJKZ* VIII, 118–125.
130. P. Skok, »Notes d'eximologie romane«, *Romania* LVII, 465–476, 610.

1932.

131. P. Skok, »La linguistique interbalkanique et la byzantologie«, *Actes du IIIème Congrès international d'études byzantines*, Athènes 1930, 73–76.
132. P. Skok, »Iz mojega „Glossariuma mediae et infimae latinitatis regni Chroatiae"«, *Vjesnik za arheol. i hist. dalm.* L, 127–156.
Rec.: a) G. Praga, *AMSDSP* III–IV, 317–321.
133. P. Skok, »Beleške iz romansko-srpskohrvatskih književnih veza«, *Prilozi* XII, 2–3, 1–18.
Rec.: a) G. Praga, AMSDSP III–IV, 317–321.
134. A. Vaillant, »Trois dieux ragusains«, *Prilozi* XII, 2–3, 19–24.
135. C. Köniģes, *Veglia mai olasz nyelvjárása (L'odierno dialetto di Veglia)*, Budapest 1932, disert.

1933.

136. M. Bató, *A Fiumei nyelvjárás (Il dialetto di Fiume)*, Budapest 1933, disert.
137. P. Skok, »Notes d'étymologie romane«, *Mélanges Salverda de Grave*, Groningue, 284–289.
138. M. Bartoli, *Questioni linguistiche e diritti nazionali (Discorso inaugurale dell'anno accademico 1933)*, Torino 1933.
139. P. Skok, *Od koga naučiše jadranski Jugosloveni pomorstvo i ribarstvo?* (Naslov na omotu: *Naša pomorska i ribarska terminologija*), Split 1933, 1–184.
Rec.: a) M. Rešetar, *JF* XII, 284–287.
b) M. Vasmer, *ZSPh* XIV, 465–467.
c) E. Dickenmann, *VR* II, 286–287.
d) G. Maver, *VR* V, 213–223.
e) M. Budimir, *JIČ* I, 1935.; 128–130.
140. P. Skok, »Studi toponomastici sull'isola di Veglia«, *AGI* XXV, 117–141.
141. M. G. Bartoli, »Impronte delle lingue di Roma e Venezia nella Dalmazia, nell' Albania e nella Grecia«, *Iapigia* IV, Bari 1933, 4, 430–437. Rec.: a) G. Praga, *AMSDSP* III–IV, 1934, 258–259.
Pretiskano u *Atti della Società ital. progresso d. scienze, Riun.* XXII, v. IV, 1934, 124–131.
142. M. Rešetar, »Jezik Marina Držića«, *Rad* 248, osobito str. 117–120 i 214–222.
143. A. Grad, »Della palatizzazione di *K* lat. intervocalica nel dialetto veneziano«, *ID* IX, 33, 230–239.

1934.

144. P. Skok, »O bugarskom jeziku u svjetlosti balkanistike«, *JF* XII, 73–146.
145. P. Skok, »„Roma" et „Venezia" chez les Slaves«, *Mélanges Hauvette*, Paris, 1934, 13–19.
146. P. Skok, »De l'horticulture byzantine en pays yougoslaves, Εἰς μνήμην λαμπρον Athènes, 463–469.
147. A. Selem, »Di alcuni recenti lavori sull'elemento neolatino in Dalmazia«, *AMSDSP* III–IV, 126–155 (o br. 95 i 119).
148. P. Skok, »Iz slovenačke toponomastike«, *Etnolog* VII, 50–87.
149. P. Skok, »Zum Balkanlatein IV«, *ZRPh* LIV, 175–215, 424–499.
150. C. Tagliavini, »Penetrazione e adattamento delle voci italiane e croate nel dialetto albanese di Borgo Erizzo (Zara)«, *Studi albanesi* III–IV, Roma 1934, 30.
Rec.: a) P. Skok, *RIEB* I, 1934, 298–299.
151. M. Deanović »Osservazioni sulle origini dei calchi linguistici«, *AR* XVIII, 129–142.

152. P. Skok, *Dolazak Slovena na Mediteran*, Split 1934, 1–276, 2 karte.
Rec.: a) E. Dickenmann, *VR* IV, 1939, 199–204.
b) V. Ćorović–M. Budimir *JIČ* I, 545–547, 535–545.

1935.

153. P. Skok, »Bericht über den Stand der jugoslavischen Ortsnamenforschung«, *ZONF* XI, 157–184.
154. W. Meyer-Lübke, »Beiträge zur romanischen Laut- und Formenlehre«, *ZRPh* LV, 1935, 293–307.
155. P. Skok, »Dalmatinski jezik«, *Leksikon Minerva*, Zagreb 1936, 264.
156. A. Bacotich, »Lingua italiana volgare in Dalmazia nell '200 e '300«, *ASPDalm.* XX, 325–340.
157. V. Brunelli, »Storia di Zara II, c. 1–3«, *ib.* XVIII (1934) i XIX, 1935, 55–88 (o jeziku, 74–87).
158. E. Gamillscheg, *Romania Germanica II*, Berlin 1935, 231–265.
159. M. Medini, *Starine dubrovačke*, Dubrovnik 1935, 1–314 (osobito 125–132).

1936.

160. E. Gamillscheg, *Romania Germanica III*, Berlin 1936., 213 (o germ. posuđenicama u Dubrovniku).
Rec.: a) P. Skok, *RIEB* III, 1938, 586–591.
161. P. Skok, »Etudes de vocabulaire balkanique«, *RIEB* II, 31–43.
162. P. Skok, »Studi toponomastici sull'isola di Veglia«, *AGI* XXVIII, 54–55.
163. P. Skok, »Zum INSULA–Problem«, *Glotta* XXV, Göttingen, 217–222.
164. P. Guberina, »Tabella Plumbea Sisciensis«, *NVj.* 1936.
165. A. Craglietto, »Cenni sugli elementi italiani della parlata dei Croati dell'Istria«, *Rivista Dalmatica* XVII, 1.
166. M. Bartoli, »Caratteri fondamentali della lingua nazionale italiana e delle lingue sorelle«, *Miscellanea Fac. lett. filos. Torino*, 69–106.
167. P. Skok, »Contribution à l'étude de l'istriote prévénitien«, *Mélanges Haškovec*, Brno 1936, 310–315.
168. M. G. Bartoli, »L'italianità del dalmatico, del sardo e del ladino«, *ASpDalm.* XX, Roma 1936, 518–531.
Pretiskano u *Atti del IV Congresso nazionale di studi romani*, Roma 1938, 1–14.
169. C. Tagliavini, *Elementi di linguistica italiana*, I ed., Padova 1936 (osobito str. 97–139).
170. M. Deanović, »Zašto dubrovački književnici nisu pisali kako su govorili?«, *Hrvatsko kolo* XVII, Zagreb 1936, 62–77.
171. F. Schürr, »Umlaut und Diphtongierung in der Romania«, *RF* L.
172. W. v. Wartburg, »Die Ausgliederung der romanischen Sprachräume«, *ZRPh* LVI, 1–48. (o dalmatskoj diftongaciji na str. 47).

1937.

173. M. Deanović, »Divergences entre les emprunts latino-romans en Dalmatie (de Raguse à l'île de Solta)«, *BSLP* XXXIX, 1, Paris 1938, 25–48.
174. C. Tagliavini, *L'albanese di Dalmazia*, Firenze 1937, 320 pp. (*Biblioteca AR*, serie II, v. 22).
175. P. Skok, »Einiges Neue aus dem Altdalmatischen und dem Serbokroatischen, *ZRPh* LVII, 462–480.
176. P. Skok, »De l'importance des listes toponomastiques de Procope pour la connaissance de la latinité balkanique«, *RIEB* III, 47–58.
177. P. Skok, »Iz srpskohrvatske toponomastike: tip Blagaj«, *Belićev zbornik*, Beograd 1937, 21–30.
178. G. Alessio, »Il nome di Ragusa«, *ib.*, 61–71 (polemika s br. 118).

179. Š. Burina, »Otkud romanizmi i dubrovački dijalektizmi u stolačkom govoru«, *Naš jezik* V, 1937, 215–217.
180. A. Colombis, »Elementi veglioti nell'isola di Cherso–Ossero«, *AR* XXI, 243–267.
181. L. Tamás, »Zur Phonologie des Lateinischen und des Balkanromanischen«, *AECO* 3, Budapest 1937, 340–346.
182. H. Barić, *O uzajamnim odnosima balkanskih jezika. I Ilirsko-romanska jezička grupa*, Beograd 1937, 1–35.
Rec.: a) B. Miletić, *JF* XVII, 1938–39, 294.
b) G. Bertoni, *CN* I, 1, 84.
c) N. Jokl, *Idg. Jb.* 24, 1940, 229–231.
d) K. Treimer, *LbGRPh* 62, 1941, 62–66.
183. G. Soglian, *Il dalmatico a Cittavecchia di Lesina e sulle isole adiacenti*, Zara 1937, 1–69.
184. M. Deanović, »Concordanze nella terminologia marinara del Mediterraneo [Fra Agde (Hérault) e Ragusa (Dalmazia)], *AR* XX, 2–3, 269–283.

1938.

185. F. Schürr, »Nochmals über Umlaut und Diphtongierung in der Romania«, *RF* LII, 311 i d.
186. A. Vaillant, »Ragusain *tu(n)djela* = coussin, oreiller«, *RES* XVIII, 248–250.
187. C. Tagliavini, »I rapporti di Venezia coll'Oriente balcanico. Cenni sulla diffusione degli elementi veneti nel lessico delle lingue balcaniche«, Roma 1938. (p. o. iz *Atti della XXVI riunione della Società italiana per il progresso delle scienze).*
188. P. Skok, »Studi toponomastici sull'isola di Veglia«, *AGI* XXIX, 113–119.

1939.

189. M. Deanović, »Odjeci urbanizma u dubrovačkom govoru«, *Hrvatski jezik* 1938–39, 40–50.
190. B. E. Vidos, *Storia delle parole marinaresche italiane passate in francese*, Firenze 1939, (*Biblioteca AR*, serie II, vol. 24).
191. P. Skok, »Sitni prilozi proučavanju pjesničkog jezika naše srednje književnosti«, *Prilozi* XVIII, 292–301.
192. P. Skok, »Bol«, *Etnolog* X–XI, Ljubljana 1937–38, 344–350.
193. P. Skok, »Remarques sur le nom d'une île adriatique«, *Revue des Études indo-européennes* I, 1938, 2–4, 401–404.
194. P. Skok, »La toponymie et la question du substrat et du superstrat (Considérations de méthode)«, *I Congrès intern. de Topon. et d'Anthroponymie, Actes et Mémoires*, Paris 1939, 240–247.
195. P. Skok, »*Kriterij za raspoznavanje balkansko-latinskih elemenata u južnoslovenskim jezicima* (na francuskom)«, *Zbirka odgovora na pitanja III međunar. kongresa slavista*, 213–214.
196. G. Reichenkron, *Beiträge zur romanischen Lautlehre*, Berlin 1939 (osobito 162–168).
197. W. v. Wartburg, *Die Entstehung der romanischen Völker*, Halle 1939.
198. E. Kranzmayer, »Frühromanische Mundarten zwischen Donau und Adria in deutschen und slavischen Ortsnamen«, *ZNF* XV, 193–224.
199. P. Skok, »Problem romanstva i slovenstva na našim ostrvima«, *Jadranska straža* XVII.
Napomena: Članci su izašli 1950. u definitivnoj obradi u knjizi, v. br. 234. Zato se oni ovdje ne bilježe.

1940.

200. V. br. 199. *Jadranska straža* XVIII.
201. P. Skok, *Osnovi romanske lingvistike I–III*, Zagreb 1940.
(osobito I, 1–15, 42–45, 129–130, 191–193, 199; II, 64–65, 92–93).
202. F. Mohorovičić, *Il dialetto čakavo di Ruccavazzo*, Padova 1940, disertacija.

1941.

203. V. br. 199 i 200. *Jadranska straža* XIX
204. P. Skok, »Sv. Vlaho i njegovi festanjuli«, *Novosti*, Zagreb 1941, 32.
205. G. Bertoni, »Latinità e italianità della lingua della Dalmazia«. (Dalmatico e veneto), *CN* I, 3, 213–215.
206. A. Schiaffini, »Unità di lingua delle sponde adriatiche e italianità del dalmatico«, *NA* 76, 16. V. 1941, 178–182.
207. P. Naert, »Des mutations CT, CS > PT; PS; GN > MN et MN > UN en roumain«, *Acta linguistica* II, 1940–1941, 246–257.

1942.

208. F. A. Ugolini, *Testi antichi italiani*, Torino 1942 (str. 181, 1 dok.).
209. A. Schiaffini, Italia e Croazia, *R. Acc. d'Italia, Italia e Croazia*, Roma 1942, 5–20.
210. M. Bartoli, »Dalmatico e Albano-romanico, reliquie romaniche nel croato e nell'albanese«, *ib.*, 109–185.
211. C. Tagliavini, »Sugli elementi italiani del croato«, *ib.*, 377–455.
Rec.: a) E. Dickenmann, *VR* IX, 1946–1947, 336–345 (o br. 209–211).
212. M. G. Bartoli, »Sardo, dalmatico, albano-romano«, *Atti del IV Congresso nazionale di arti e tradizioni popolari*, Roma 1942, 525–529.
213. P. Skok, »Dalmacija, ime«, *Hrvatska enciklopedija* IV, Zagreb 1942, 438–439.
214. S. Pavičić, »Migracije«, *ib.*, 480–487.
215. P. Skok, »Lingvistička povijest Dalmacije«, *ib.*, 487–491.
216. P. Skok, »Dalmatinski jezik«, *ib.*, 491–492.
217. J. Praga, »Index auctorum latinitatis medii aevi antiquioris supplementum dalmaticum«, *ALMA* XVI, 61–63.
218. A. Ilić, »Odraz lat. riječi „plŭvia" u starodalmatskom jeziku«, *NVj.* 1942–43, sv. 3–4.

1943.

219. P. Skok, »Considérations générales sur le plus ancien istro-roman«, *Sache, Ort und Wort. J. Jud. zum 60. Geburtstag, RH* 20, Genève–Zürich 1942, 472–485, avec une carte.
220. C. Tagliavini, Elementi di linguistica italiana, II. ed., Padova 1943 (Dalmatico, ladino e sardo, pp. 61–87).
221a. G. Bonfante, »L'origine des langues romanes«, *Renaissance* 1, New York 1943, 573–588.

1944.

221. P. Sella, *Glossario latino-italiano* (*Stato della Chiesa, Veneto, Abruzzi*), Città del Vaticano 1944.
222. M. Vasmer, »Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen«, *Abh. d. Preuss. Akad., Phil.-hist. Kl.*, Nr. 3, Berlin 1944.

1945.

223. V. Novak, F. Zwitter i dr., *Oko Trsta*, Beograd 1945 (Osobito dio, obrađen od P. Skoka i S. Škerlja, str. 174–190).
224. M. Bartoli–G. Vidossi *Alle porte orientali d'Italia*, Torino 1945.
224a. H. Sten, »Lidt om et uddød romans Sprog«, *Translatøren* VII, 1945, 3, 36–41.

1946.

225. Th. Capidan, *Romanitatea balcanică*, Bucureşti 1948 (osob. str. 68).

226. G. Bonfante, »A Remark on the Spread of the Phonologic Change, PMLA 61, 1–6.
227. B. Lavagnini, *Avviamento alla glottologia*, Palermo (osob. str. 60).
228. R. M. Ruggieri, »† M. Bartoli«, *CN* VI–VII, 1946–1947, 165–167.

1948.

229. P. Skok, »Leksikologijske studije«, *Rad* 272, 5–90.
230. H. Barić, »Ilirske jezične studije«, *Rad* 272, 157–208.

1949.

231. C. Battisti, *Avviamento allo studio del latino volgare*, Bari 1949.
232. P. Skok, *Ljetopis JAZU* 54, Zagreb 1949., 193–213.
233. G. Vidossi, »M. G. Bartoli. Ricordi d'un compagno di scuola. Il suo contributo all'esplorazione linguistica dell'Istria«, *AMSIASP.* N. S. I, 53, Venezia 1949, 1–20.
233b. H. Lausberg, »Zur Stellung Italiens in der Romania«, *RF* 61, 1948, 320–323.

1950.

234. P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb 1950, Jadranski institut JAZU.
I. sv., 272 + 18 slika; II sv., 68 + 36 karata.
Rec.: a) G. Maver, *Ricerche slavistiche* II, Roma 1953, 184–191.
b) V. Tomanović, *JF* XX, 1953–1954, 405–420 (s dopunama)
235. P. Skok, »Prilog ispitivanju predrimskih leksičkih ostataka u slovenačkom i srpskohrvatskom jeziku«, *Slavistična revija* III, Ljubljana 1950, 350–355.
236. P. Skok, »O stilu Marulićeve Judite«, *Zbornik M. Marulića 1450–1950*, Zagreb 1950, *Djela JAZU* 39, 165–241. (osobito 168–172).
237. G. Maver, »Kanata«, *Slavistična revija III*, Ljubljana 1950, 649–654.
238. S. Pop, *La dialectologie* I, Louvain 1950, 649–654.
239. W. v. Wartburg, *Die Ausgliederung der romanischen Sprachräume*, Bern 1950, 1–158, mit 18 Kartenskizzen (v. pogl. IV, 5).
240. M. Deanović, »Dubrovački govor i njegovi romanski elementi«, *Ilustr. vjesnik* 345, Zagreb 1950.

1951.

241. P. Skok, »Prilog metodu proučavanja romanizama u hrvatskom ili srpskom jeziku«, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu* I., 445–485.
242. V. Vinja, »Calque linguistique u hrvatskom jeziku M. Marulića«, *ib.*, 547–566.
243. V. Vinja, *Romanski elementi u govorima i toponomastici otoka Korčule*, Zagreb 1951. (disertacija u rukopisu) v. No. 289.
244. I. Mahnken, *Studien zur Geschichte des ragusanischen Patriziats im 14. Jhdt*, Göttingen, 1951, disertacija, v. No. 356b).
245. A. Kuhn, *Romanische Philologie I. Die romanischen Sprachen*, Bern 1951. (Altdalmatisch, str. 142–156).
246. P. Skok, »La linguistique de F. de Saussure et la toponymie«, *III-ème Congrès International de Top. et d'Anthrop., Bruxelles 1949, Actes et Mémoires* II, 125–132.
247. P. Skok, »Remarques sur le pluriel de quelques toponymes et de quelques noms communs«, *Mélanges Dauzat*, Paris 1951, 299–305.
248. P. Skok, »στοιχεῖον«, *ŽA* I, Skopje 1951., 18–24.
249. P. Skok, *Tri starofrancuske hronike o Zadru u g. 1202*, Zagreb 1951, 1–182, 9 tabla.

250. M. Rešetar, »Najstariji dubrovački govor«, *Glas CCI SAN*, Beograd 1951, 1–47.
Rec.: a) M. Pavlović, *Prilozi* XX, 336–341
251. T. Matić, »Leksikalni pabirci iz starih čakavskih pisaca«, *Slavistična revija* IV, 60–65.

1952.

252. M. Rešetar, »Najstarija dubrovačka proza«, *Pos. izd. SAN CXCII*, Odelj. lit. i jezika knj. 4, Beograd 1952, IV + 116.
253. P. Skok, »Toponomastički problemi I–V«, *IČ SAN* III, 1–39.
254. P. Skok, »*ΠΡΟΙΞ*«, *ŽA* II, 1, Skopje 1952, 103–110.
255. P. Skok, »Iz dubrovačke pomorske terminologije«, *Dubrovačko pomorstvo*, Dubrovnik 1952, 463–469.
256. P. Skok, »La diphtongue latine AU dans les langues balkaniques«, *Mélanges Roques* IV, Paris 1952, 241–249.
257. G. Maver, »Dal Tirreno all'Adriatico«, *ib.*, III, 149–158.
258. G. Bonfante, »Note sui nomi della „guancia" e della „mascella" in Italia«, *Biblos* XXVII, Coimbra 1952, 1–34.
259. V. Putanec, »Onomastički prinosi na temelju mletačke kronike Martina da Canal«, *Anali Hist. instituta JAZU u Dubrovniku* I, 171–181.
260. M. Deanović, »Dnevnik Iva M. Matijaševića«, *ib.*, 279–330.
261. G. Rohlfs, *Romanische Philologie* II, Heidelberg 1952, 65.
Rec.: a) G. Reichenkron, *ZRPh* LXXI, 1955, 288.
262. B. Migliorini–G. Folena, »Testi non toscani del Trecento«, *Ist. di filologia romanza dell'Università di Roma, Testi e manuali 38*, Modena 1952 (tekstovi br. 13, 56, 68).
263. P. Skok, »Postanak Splita«, *Anali Hist. inst. JAZU u Dubrovniku I*, Dubrovnik 1952, 19–62.
Rec.: a) L. Katić, *Starohrvatska prosvjeta* IV, Zagreb 1955, 195–201.
264. F. Schürr, »Die Stellung des rumänischen Vokalismus in der Romania«, *Cahiers S. Puşcariu* I, 1, 86–90.
Rec.: a) G. Reichenkron, *SOForschungen* XIV, 2, 1955, 497–498.
265. P. Skok, »Lingvistička analiza kartulara Iura S. Petri de Gomai«, (V. Novak–P. Skok, Supetarski kartular, *Djela JAZU* 43, Zagreb, 1952, 283–312).
Rec.: a) L. Katić, *Starohrvatska prosvjeta* IV, Zagreb 1955, 183–193.
266. A. Budrovich, »Il nome del grappino di mare in Dalmazia«, *Ricerche slavistiche*, I, Roma 1952, 144–147.
267. C. Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna 1952, 316 i d., tekst 469–470.
268. M. Deanović, »Remarques sur le système phonologique de l'istroroman«, *BSLP* XLVIII, Paris 1952, 1, 79–88.
Rec.: a) G. B. Pellegrini, *AMSIASP*, N. S. V., 57, Venezia 1957, 155.

1953.

269. P. Skok, »Uslovi života glagoljice«, *Slovo* III, Zagreb 1953, 50–63.
270. A. Dauzat, *L'Europe linguistique*, Paris 1953.
Rec.: a) I. Popović, *SOForschungen* XVI, 1957, 1, 192–195.
271. I. Popović, »Novogrčke i srednjogrčke pozajmice u savremenom srpskohrvatskom jeziku«, *Zbornik radova SAN XXXVI, Vizant. inst.* 2, 199–237.
272. B. Jurišić, »Starohrvatska imena dvaju naših otoka«, *Rad* 293, 235–251.
273. V. Novak, »The Slavonic–Latin Symbiosis in Dalmatia during the Middle Ages«, *The Slavonic and East European Review* XXXII, 78, 1–28.
274. B. Migliorini–G. Folena, »Testi non toscani del Quattrocento«, v. br. 262, *Testi e manuali* 39, Modena 1953 (Tekstovi br. 18, 54, 65, 113).
275. G. Bonfante, »Tracce linguistiche bizantine in Romagna«, *Byzantion*, XXII, Bruxelles 1953, 243–252.

276. P. Skok, »Odnos Slavena prema starosjediocima«, (suradnja), u djelu B. Grafenauer–D. Perović–J. Šidak, *Historija naroda Jugoslavije* I, Zagreb 1953, 93–99.
277. P. Skok, »Kulturne prilike«, *ib.*, 45–48.

1954.

278. P. Skok, »Bilješke iz rječnika balkanskog latiniteta, *ŽA* IV, 1, 183–187.
279. P. Skok, »Grk«, *Slavistična revija* V–VII, 76–85.
280. M. Deanović, »Voci slave nell'istrioto«, *Ricerche slavistiche* III, 51–68.
Rec.: a) G. B. Pellegrini, *AMSIASP*, N. S. V, v. 57, Venezia 1957, 162–163.
281. H. Barić, »Lingvističke studije«, *Naučno društvo NR BiH, Djela I, Odjelj. hist.-filol. nauka* knj. 1, Sarajevo 1954, 7–48 i 71–126.
282. C. Merlo, »Ladino e vegliotto«, *Ce Fastu?* XXX, Udine, n. 1–6.
283. M. Deanović, *Avviamento allo studio del dialetto di Rovigno in Istria*, Zagabria 1954.
Rec.: a) G. B. Pellegrini, *AMSIASP* N. S. V, v. 57, Venezia 1957, 157–8.
284. M. Deanović, »Pomorski i ribarski nazivi romanskog porijekla na Lopudu«, *Anali Hist. inst. JAZU u Dubrovniku* III, Dubrovnik 1954, 149–179.
Rec.: a) G. Maver, *Ricerche slavistiche* IV, 1955–56, 221–223.
b) G. B. Pellegrini kao pod 283, 163–164.
285. P. Skok, »Postanak hrvatskog Zadra«, *Radovi Inst. JAZU u Zadru I*, Zagreb 1954, 37–68.
286. V. Vinja, »O nekim oblicima romansko-slavenskog jezičnog miješanja«, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu* II, 199–208.
287. M. Deanović, »Oporuka jednog Dubrovčanina iz Temišvara 1641, *ib.*, 185–198.
288. B. Rosenkranz, »Die Gliederung des Dalmatischen«, *ZRPh* LXXI, 269–79.
289. V. Vinja, »Prethodni izvještaj o utvrđivanju i bilježenju romanskih elemenata u govorima i toponomastici otoka Korčule«, *Ljetopis JAZU 59*, 197–199. V. i No. 243.
290. I. Petkanov, »B u l g a r (u s) e s u k n j a nelle parlate italiane e neolatine«, *Ricerche slavistiche* III, 1954, 43–50.
291. A. Budrovich, »Etimologia del serbocroato p a t u l e«, *ib.*
292. H. and R. Kahane–O. Koshansky, »Venetical nautical terms in Dalmatia«, *RPh* VII, 1954, 2–3, 156–170; 4, 333–342.
293. P. Skok, »Des lois toponomastiques«, *IV-ème Congrès International de sciences onomastiques Uppsala 1952*, Lund 1954, 495–504.
294. G. Maver (govor), *La Raccolta dalmata nella Biblioteca del Senato*, podatak prema *Rivista Dalmatica* XXV, N. S. I, 4, 1954.

1955.

295. P. Skok, »Vazam«, *Slovo* IV–V, 64–70.
296. M. Deanović, »Istroromanske studije«, *Rad* 303, 51–118.
Rec.: a) G. B. Pellegrini, kao pod 283, 159–161.
297. F. Schürr, »La posición del catalán en el conjunto de la diptongación románica«, *VII-ème Congrès international de ling. romane, II, Actes et mémoires*, Barcelona 1955, 151–163 (o veljotskom na str. 157–158 i 161).
298. M. Deanović, »Nomi di piante nell'istrioto«, *AGI* XXXIX, 188–205.
Rec.: a) G. B. Pellegrini, kao pod 283, 162.
299. V. Vinja, »Neke etimološke i semantičke bilješke«, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu* III, 141–152.
300. I. Popović, *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad 1955. (Osobito 1–28, 29–31, 37–40, 53–55, 128–164).
301. I. Popović, »Grčko-srpske lingvističke studije II–III«, *Zbornik Vizant. instituta SAN 3*, 111–115, 117–157.
302. P. Skok, »Sur l'élément grec de l'ancien dalmate«, *RLiR* XIX, 75–76, 227–230.
303. P. Skok, »Toponomastički problemi VI«, *IČ SAN* V, Beograd 1945–55, 27–29.

304. I. Sindik, »Prilozi toponomastici Boke kotorske«, *ib.*, 111–116.
305. N. Vianello, »L i n g u a f r a n c a di Barberia e l i n g u a f r a n c a di Dalmazia«, *LN* XVI, 3, 67–69.
Rec. a) G. Praga, *Rivista Dalmatica*, s. IV, XXII, 1, 82–84.
Odgovor: N. Vianello, *LN* XVII, 1956, 1, 32.
306. I. Popović, »Zur Substitution des fremden *f* im Serbokroatischen«, *ZSPh* XXIV, 32–47.
307. I. Mahnken, »O dubrovačkim vlasteoskim rodovima i njihovoj političkoj ulozi u 14 st.«, *Istoriski glasnik* 1955, 2, 81–102.
307a. V. Vinja, »Remarques sur quelques éléments de l'a. grec dans la nomenclature ichtyologique de l'Adriatique« *ŽA V*, Skopje 1955.
308. M. Suić, »PIZYCH na Dugom otoku«, *Starohrvatska prosvjeta* IV, Zagreb 1955, 135–140.

1956.

309. H. Lausberg, *Romanische Sprachwissenschaft. I Einleitung und Vokalismus*, Berlin 1956, 1–160; *II Konsonantismus*, ib., 1–95.
Rec.: a) C. Th. Gossen, *ZRPh* LXXIV, 1958, 481–483.
b) C. A.Robson, *MLR* LIII, 1958, 4, 581–582.
310. H. Lüdtke, *Die strukturelle Entwicklung des romanischen Vokalismus*, Bonn 1956, 1–298. (osobito 64–69, 95–97, 139, 279–282, 292–298).
Rec.: a) A. Martinet, *BSLP* LIII, 2, 1958, 96–100.
b) C. Corréard, *Word* XIV, 1958, 1, 94–97.
c) R. A. Hall, *Language* XXXIV, 1958, 3, 420–423.
d) G. Straka, *RLiR* XXI, 81–82, 1957, 188–189.
311. P. Guberina, »La diphtongaison végliote est-elle une diphtongaison romane?« (predavanje održano na VIII internac. kongresu romanista u Firenzi)
312. F. Schürr, »La diphtongaison romane«, *RLiR* XX, 77–78, 107–144; 79–80, 161–248 (osobito str. 141, 173–174, 224–225, 229).
Rec.: a) A. Steiger, *VR* XVI, 2, 1957, 339–341.
b) E. De Felice, *RJbuch* VIII, 1957, 223–228.
313. F. Schürr, »Nuovi contributi allo studio dei dialetti romagnoli«, *RIL*, 89–90, Milano 1956, 121–145, 313–333, 455–475, 663–694. 2 tav. (osobito 125–128).
Rec.: a) H. Lüdtke, *R. Jbuch* VIII, 1957, 234–236.
b) I. Baldelli, *Rassegna* LIV, Genova 1957, 2, 355–356.
314. M. Deanović, »Studi istrioti«, *SR* I, 1, Zagreb 1956, 3–50.
Rec.: a) G. Toja, *ZRPh* LXXIV, 571–575.
b) I. Popović, *SOForschungen* XVI, 1957, 1, 210–212.
315. G. Maver, »Kleiner Beitrag zur Lehnwortkunde Dalmatiens«, *Festschrift Vasmer*, Berlin 1956, 329–333.
316. I. Popović, »Neugriechische *λ* und *ν* im Serbokroatischen«, *ib.*, 390–403.
317. P. Skok, »Zur slavischen Lehnwörterkunde«, *ib.*, 510–513.
318. V. Vinja, »Les noms de l'o u r s i n en Dalmatie«; *RES* XXXIII, 110–111.
319. H. Barić, »Albanisch, Romanisch und Rumänisch«, *Godišnjak Naučnog društva NR BiH, Balkanološki institut* knj. I, Sarajevo 1956, 1–16. (izašlo 1957. god.).
320. V. Vinja, »Action adaptatrice des créations analogiques sur les éléments grecs et latins de la nomenclature ichtyologique de l'Adriatique orientale«, *ib.*, 33–54.
321. P. Skok, »Dalmatski jezik«, *Enciklopedija Jugoslavije* II, Zagreb 1956, 653–655.
321a. I. Popović, »Prilozi ispitivanju balkanske leksike u srpskohrvatskom«, *ib.*, 55–104.
322. G. Šoptrajanov, »AMURCA, MURGA, MURK vo romanskite i balkanskite jazici«, *ib.*, 55–104.
323. Ž. Muljačić, »Prve vijesti o busoli na starim dubrovačkim brodovima«, *Naše more* IV, Dubrovnik 1956., 5–6, 354–355.
324. P. Ivić, *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika. Uvod i štokavsko narečje*, Novi Sad 1956. (o Dubrovniku 138–139, 152–154).

325. G. Vidossi, »L'Italia dialettale fino a Dante«, (Predgovor u djelu A. Viscardi, *Le Origini. Testi latini, italiani, provenzali e francoprovenzali*, Milano–Napoli 1956), XXXIII–LXXI.
326. G. Reichenkron, »Einige methodische Bemerkungen zu serbokroatischen Wortgleichungen«, *ZSPh* XXV, 1, 1956, 163–175.
327. J. Luetić, »Naša pomorska terminologija u A. Jalovu „Glossaire nautique" iz 1848 g.«, *Ljetopis* JAZU 61, Zagreb 1956, 248–254.
328. J. Hamm–M. Hraste–P. Guberina, »Govor otoka Suska«, *HDZ* I, 7–214 (osobito dio »Struktura susačkog govora« P. Guberine, 51–63).
329. M. Hraste, »Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskog ili srpskog jezika«, *ib.*, 387–479.
330. P. Skok, »Toponomastički problemi VII (Vodnjan), *IČ SAN* VI.

1957.

331. P. Guberina–M. Hraste–J. Hamm, »Otok Susak«, *Djela JAZU* 49, Zagreb 1957, poglavlje »Govor«, 275–310.
332. M. Deanović, »Intorno all'Atlante linguistico Mediterraneo«, *SRZ* II, Zagreb 1957, 3, 3–12.
333. V. Vinja, »Alcuni tipi di incroci linguistici neolatino-slavi«, *ib.*, 31–44.
334. V. Vinja, »Procédés affectifs dans la dénomination d'une coquette de mer (Coris Julis L.), *ib.*, 45–58.
335. V. Putanec, »Prezimena s dočetkom na –eo u hrvatskoj antroponimiji«, *Rad* 315, Zagreb 1957, 287–361.
336. P. Skok, »Toponomastički problemi VIII–IX«, *IČ SAN VII*, 285–296.
337. P. Ivić, »Dva glavna pravca razvoja konsonantizma u srpskohrvatskom jeziku«, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu II*, 1957, 159–184.
338. G. B. Pellegrini, »MN > UN nel latino dalmatico«, *La parola nel passato* 52, Napoli 1957, 55–58.
339. V. Vinja, »Contributions dalmates au REW de W. Meyer-Lübke«, *RLiR* XXI, 83–84, 249–269.
340. B. Terracini, *Conflitti di lingue e di cultura*, Venezia 1957, 16.
341. J. Hamm, »Iz problematike čakavskih govora«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* III, Zagreb 1957, 21–38.
342. V. Karakulakov, Cu privire la dialectele limbii romîne, *Limba română* VI, 3, 96–97.
343. I. Mahnken, »Die Personennamen des mittelalterlichen Patriziats von Dubrovnik als Quelle zu ethnographischen Untersuchungen«, *Slavistična revija* X, Ljubljana 1957, 1–4, 279–295.
344. I. Şiadbei, »Arii lexicale în Romania orientală«, *SCL* VIII, Bucureşti 1957, 1, 17–23.
345. I. Şiadbei, »Contribuţii la studiul latinei orientale«, *ib.*, 4, 467–491.
346. I. Şiadbei, »Sur l'élément latin de l'albanais«, *Mélanges linguistiques*, Bucarest 1957, 68–69.

1958.

347. G. Maver, »Maver«, *Studia philologica et litteraria in honorem L. Spitzer*, Bern 1958, 327–330.
348. H. Weinrich, »Phonologische Studien zur romanischen Sprachgeschichte«, *Forschungen zur romanischen Philologie* VI, Münster 1958, 1–290 + 7 Karten, (osobito str. 195 i 213).
Rec.: a) K. Baldinger, *ZRPh* LXXIV, 1958, 440–480 (o veljotskom, 462).
b) K. Togeby, *RPh* XIII, 1960, 401–413.
349. E. Rosamani, *Vocabolario giuliano*, Bologna 1958, 1–360. (sadržava i veljotski materijal).
Rec.: a) G. Vidossi, *AGI*, XLIII, 1958, 2, 170–174.

350. M. Deanović–I. Jelenović, »Pomorski i ribarski nazivi na Krku, Korčuli i Lopudu«, *Zbornik Instituta za hist. nauke u Zadru II 1956–1957*, Zadar 1958., 133–172, s 1 kartom.
351. M. Deanović, »Terminologia marinara e peschereccia a Ragusavecchia (Cavtat)«, *SRAZ* 5, Zagreb 1958, 3–31. Errata corrige, ib. 6, 112.
352. Ž. Muljačić, »O nekim zadacima naše romanistike«, *Filozofski fakultet u Zadru 1956/1957*, Zadar 1958, 112–124.
353. G. Reichenkron, »Das Ostromanische«, *Vorträge gehalten auf der 1–3. Internationalen Hochschulwoche der Südosteuropa-Gesellschaft auf der Herrenschiemsee 1954, 1955 und 1957*, München 1958, 153–173.
354. M. Pavlović, »Perspektive i zone balkanskih jezičkih procesa«, *JF* XXII, Beograd 1957–58, 207–239.
355. M. Hraste, »Strani elementi u hrvatskom ili srpskom narodnom i književnom jeziku«, *Radovi Slavenskog instituta* 2, Zagreb 1958, 43–59.
356. P. Ivić, »Osnovnye puti razvitija serbohorvatskogo vokalizma«, *Voprosy jazikoznanija*, Moskva 1958, 1, 3–20.
356b. I. Mahnken, Das ragusanische Patriziat des XIV Jhd., *Bulletin de l'Académie serbe des sciences* 22, 1958, 21–22.
357. P. Tekavčić, »Terminologia viticola e vinicola nel dialetto istrioto di Dignano«, *SRAZ* 5, 1958, 67–76.

1959.

358. V. Vinja, »En marge d'un livre de Skok. Les noms adriatique *d'Oblata Melanura C. V.* et de *Seriola Dumerilii Risso.*«, *AIF de Zagreb*, 2.nde série, No. 4–5, 1955–56, Zagreb 1959, 13–22.
359. P. Guberina, »L'état du vocalisme dans le végliote moyen et moderne«, *ib.*, 23–38.
360. P. Tekavčić, »Due voci romene in un dialetto serbo-croato dell'isola di Veglia (Krk)«, *SRAZ* 7, 1959, 35–38.
361. V. Vinja, »Nouvelles contributions au REW de W. Meyer-Lübke«, *ib.*, 17–34.
362. Ž. Muljačić, »Naše dalmatsko-mletačke posuđenice«, *Jezik* VIII, Zagreb 1960, 5, 129–139.
363. Ž. Muljačić, »Dalmatske studije I« (CASALIS *kòsao*, gen.–*ála*), u tisku.
364. M. Deanović, »Esperienze nell'Adriatico Orientale col Questionario dell'ALM«, *Bollettino dell'ALM* 1, 127–136.
365. M. Deanović–G. Folena, »Prospettive dell'ALM«, *ib.*, 7–12.
366. V. Vinja, »La préparation des catalogues des noms de poissons et la méthode de la géographie linguistique«, *ib.*, 153–162.
367. G. Maver, »Dal Tirreno all'Adriatico«, *ib.*, 185–196 (dopunjen br. 257).
368. B. E. Vidos, *Manuale di linguistica romanza, Biblioteca dell'AR II.* 28, Firenze 1959 (osobito str. 279–284, 303–309, 314–315, 335–339, 346, 370, 386–388).
369. C. Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Terza edizione, Bologna 1959, (str. 110, 147, 149, 191, 191, 234, 297 i d., 301, 307, 316 i d., 342, 356, 388, 465 i d., 493–494). V. br. 267.
370. H. Barić, *Istorija arbanaškog jezika*, Sarajevo 1959, 36–44.

Neizdana djela (nije poznat datum kad su nastala)

1. A. Colombis, *Di una simbiosi linguistica veneto-croata a Cherso* (Tesi di perfezione), prema podatku u Tagliavini, o. 211, 381.
2. J. Dayre, *Leksik Marina Držića*, prema podatku u Rešetar, o. 252, 100.
3. G. Soglian, (O »slavo venetizzato« u komediji J. Zaninovića »Ho capío«), prema podatku u G. Praga, o. 87, 68.

4. V. Brunelli, (Skede dalm. građe za općinu Zadar), o. 8, 182. Dio publiciran u o. 20 i 157, a nešto u *»Il Dalmata«*, 1900–1915). Usp. G. Praga, o. 87, 38, bilj. 3. Praga je od Brunellijeva sina dobio građu na uvid, ali je nije objavio. Bibliografija Brunellijevih radova *R. Dalm.* 1934, II.
5. G. Praga, *»Annotazioni per lo studio del volgare dalmatico«* po podatku u *Rivista dalmatica*, XXX, IV serie, 1959, 1, 8.
6. Id., (Una tesi di laurea sul dalmatico), po podatku ib., 8.
7. R. L. Hadlich (University of Michigan), »A Phonological Reinterpretation of the Position of Vegliote«.

OSTALA VAŽNIJA UPOTRIJEBLJENA DJELA

G. Alessio, »Ricerche etimologiche su voci italiane antiche«, *RLiR* XVIII, 1954, No. 69–70, 1–67.
– »Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi«, *Annali della Facoltà di lettere e filosofia* I, Bari 1954, 1–53.
– »Lat. tardo RACANA«, *Ricerche linguistiche* III, Roma 1954, 192.

R. Ambrosini, »Spoglio fonetico, morfologico e lessicale del Tristano Corsiniano«, *ID* XX,Pisa 1955, 29–70.
– »Su alcuni dittonghi aberranti del »Tristano Corsiniano«, *ASN Pisa*, serie II, XXIV, 1955, f. I–II, 109–114.

G. I. Ascoli, »Saggi ladini«, *AGI* I, 1873.

P. Aebischer, »Perspective cavalière du développement du suffixe –ARIUS dans les langues romanes et particulièrement en italien prélittéraire«, *Boletín de la Real Academia de Buenas letras de Barcelona* XXI, 1948, 163–174.
– »Coussin« et »oreiller« et quelques-uns de leurs synonymes en latin médiéval, *ib.*, XXIV, 1951–52, 117–132.
– »La literie et l'histoire du matelas d'après des matériaux médiévaux romans«, *ZRPh* LXVI, 1950, 303–337.

M. Barada, »Dalmacija« (Povijest 5–11), *Hrvatska enciklopedija IV*, Zagreb 1942, 467–470.
– »Dalmatia Superior«, *Rad* 270, Zagreb 1949, 93–113.
– »Trogirski spomenici«, Dio I, sv. 1, *MSHSM* 44, Zagreb 1948.
– »Trogirski spomenici«, Dio I, sv. 2, *MSHSM* 45, Zagreb 1950.
– »Trogirski spomenici«, Dio II, sv. 1, *MSHSM* 46, Zagreb 1951

M. G. Bartoli, »I riflessi di AFFLARE e CONFLARE nell'Italia meridionale«, *Atti della R. Academia delle scienze di Torino 75*, 1939–1940, Torino, 1–44.
– »Un fait statistique expliqué par le principe que deux langues semblables s'influencent plus profondément que deux langues présentant moins de ressemblance«, *Actes du I Congrès International de linguistes à la Haye du 10–15 Avril 1928*, Leiden, 105–108.

C. Battisti–G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano* I–V (DEI), Firenze 1948–1957.
A. Belić, »Periodizacija srpskohrvatskog jezika«, *JF* XXII, 1–4, 1958, 3–15.
G. Bertoni, *Italia dialettale*, Milano 1916.
– *Profilo linguistico d'Italia*, Modena 1940.
V. Bertoldi, »L'irradiazione di Roma e Bisanzio nei Balcani (a proposito di una recente pubblicazione)«, *AGI* XXI, Torino 1927, 136–146.
G. Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia 1829.
P. Budmani, »Dubrovački dijalekat kako se sada govori«, *Rad* 65, 1883.
V. Brunelli, v. de Diversis.
B. Bogišić, v. K. Jireček– B. Bogišić.
E. Coseriu, »La Geografía Lingüística«, *Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias 14*, Montevideo 1955, 29–69.

G. Čremošnik, »Kancelariski i notarski spisi (1278–1301)«, *Zbornik za ist., jezik i knjiž. srpskog naroda,* III od., I, Beograd 1932.
– »Spisi dubrovačke kancelarije. Zapisi notara T. de Savere 1278–1282«, *Monumenta historica ragusina* I, Zagreb 1951.
A. S. Dabinović, »Kada je Dalmacija pala pod jurisdikciju carigradske patrijaršije?«, *Rad* 239, Zagreb 1930, 151–244.
G. Devoto, *»Storia della lingua di Roma«*, Bologna 1944.
– *»Profilo di storia linguistica italiana«*, Firenze 1954.
– »Per la storia della latinità euganea I, II grupo –KL–«. *Mélanges Michaëlsson*, Göteborg 1952, 86–97.
Ch. Diehl, *Études sur l'administration byzantine dans l'exarchat de Ravenne (568–751)*, Paris 1888.
E. Dieth, *Vademekum der Phonetik*, Bern 1950, 334–373.
Ph. de Diversis, »Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusii«, pubblicato da V. Brunelli, *Programma dell'I. R. Ginnasio superiore in Zara 1879–1880*, XXIII, Zara 1880, 3–54; *Ib. 1880–1881*, XXIV, Zara 1881,. 3–48; *Ib. 1881–1882*, XXV, Zara 1882, 3–36, 67.
R. Filipović, »Consonantal Innovations in the Phonological System as a Consequence of Linguistic Borrowing. Phonemic Re-distribution in English Loan-words in Serbo-Croatian«, *SRAZ* 7, Zagreb 1959, 39–62.
V. Foretić, »Dubrovnik. Povijest«, *Pomorska enciklopedija* II. Zagreb 19–55, 548–553.
– *»Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420«*, Zagreb 1940.
J. Ferluga, »Vreme postanka Teme Dalmacije«, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu III*, Beograd 1955, 53–67.
– »Vizantiska uprava u Dalmaciji«, *Pos. izd. SAN 191, Vizant. institut knj. 6*, Beograd 1957.
J. Fourquet, »Phonologie et dialectologie«, *Colloque de dialectologie*, Strasbourg 1957, 293–302.
J. Gelcich, »Monumenta ragusina I«, *MSHSM* 10, Zagreb 1879; Id. II. *ib.* 13. Zagreb 1882; Id. III, *ib.* 27, Zagreb 1895; Id. IV, *ib.* 28, Zagreb 1896; *Id.* V, ib. 29, Zagreb 1897.
P. Guiraud, «Emprunts et équilibre phonologique«, *ZRPh* 74, 1958, 78–88.
W. Haas, »Relevance in Phonetic Analysis«, *Word* 15, 1959, 1, 1–19.
R. Hall, »The Development of Vowel Pattern in Romance«, *Lingua* IV, 1954–55, 394–407.
– *Bibliografia della linguistica italiana*, 2 ed., I–III, Firenze 1958. (skraćeno *Bibliografia*).
A. G. Haudricourt–A. G. Juilland, *Essai pour une histoire structurale du phonétisme français*, Paris 1949.
L. Heilmann, »Orientamenti strutturali nell'indagine linguistica«, *Atti Accad. naz. Lincei, s. 8, Rendiconti, Cl. scienze mor., st. e fil.*, X, 3–4, 1955, 136–156.
– »Origini, prospettive e limiti dello strutturalismo«, *Convivium*, N. S. V, 1958, 513–526.
– »La parlata di Moena nei suoi rapporti con Fiemme e con Fassa«, *Studi e ricerche*, N. S. I, Bologna 1955.
G. F. Hertzberg, *»Geschichte der Byzantiner und des Osmanischen Reiches bis gegen Ende des 16. Jhdt.«*, Berlin 1883.
L. Hjelmslev, rec. članka J. Vendryesa, La comparaison en linguistique, *Acta linguistica* 4, 1944, 144–147.
– »+ G. Bertoni«, *Acta linguistica* 6, 1950–51.
A. Horvat, »O Sisku u starohrvatsko doba na temelju pisanih izvora i arheoloških nalaza«, *Starohrvatska prosvjeta* III, 3, 1954, 93–105.
G. Ineichen, »Die paduanische Mundart am Ende des 14. Jhdt«, *ZRPh* 73, 1957, 38–123.
K. Jaberg–K. Jud, *AIS*, I–VIII, Zofingen 1928–1940.
K. Jireček–B. Bogišić, Liber statutorum civitatis Ragusii, *MHJSM 9*, Zagreb 1904.
K. Jireček, »Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters«, *Denkschriften der K. Akad. der Wissenschaften, Phil.-hist. Cl.*, 48, Wien 1902, (I); 49, Wien 1904 (II, III).

– »Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner«, *ASPh* XXV, 501–521; XXVI, 161–214.
– »Beiträge zur ragusanischen Literaturgeschichte«, *ASPh* XXI, 399–542.
– *Istorija Srba* (preveo J. Radonić) I–II, II ispravljeno i dopunjeno izdanje, Beograd 1952.
A. G. Juilland, v. Haudricourt.
A. G. Juilland, »A Bibliography of Diachronic Phonemics«, *Word* 9, 1953, 2, 198–208.
R. Jeremić–J. Tadić, v. J. Tadić.
J. Kovačević, »Srednjovekovna nošnja balkanskih Slovena«, *Pos. izd. 215*, SAN, Beograd 1953.
D. Kniewald, »Joannes Conversini de Ravenna, dubrovački notar 1384–1387«, *Glas 229 SAN, Odelj. lit. i jezika*, N. S., No. 3, Beograd 1957, 39–160.
– »De Evangeliario Spalatensi«, *Ephemerides liturgicae*, LXXI, 408–427.
H. Lausberg, »Détresse phonologique und Mehrlautphoneme«, *ASNS* 187, 1950, 66–70.
E. Lozovan, »Unité et dislocation de la Romania orientale«, *Orbis* III, 1954, 1, 123–137.
H. Lüdtke, »Sprachliche Beziehungen der apulischen Dialekte zum Rumänischen«, *Revue des études roumaines* III–IV, Paris 1957, 130–146.
S. Ljubić, »Commissiones et relationes venetae II«, *MSHSM* 8, Zagreb 1877.
A. Martinet, »Concerning the Preservation of Useful Sound Features, *Word* 9.
– »Où en est la phonologie?«, *Lingua* I, 1947, 34–58.
– »Un ou deux phonèmes?«, *Acta linguistica* 1, 1939, 94–103.
– »Celtic Lenition and Western Romance Consonants«, *Language* 28, 1952, 192–217.
– *Économie des changements phonétiques*, Berne 1955.
– *La description phonologique avec application au parler franco-provençal d'Hauteville (Savoie)*, Genève–Paris 1956.
– »Affinité linguistique«, *Bollettino dell'ALM* I, 1959, 145–152.
M. Medini, »Dubrovnik Gučetića«, *Pos. izd. SAN 210*, Beograd 1953.
W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 3. Auflage (REW), Heidelberg 1935.
A. Mayer, *Kotorski spomenici I*, (1326–1335), JAZU, Zagreb 1951.
MHJSM – v. K. Jireček–B. Bogišić.
B. Migliorini, »Panorama dell'italiano trecentesco«, *Rassegna* 58, Serie VII, 1, 1954, 1–35.
– »Panorama dell'italiano quattrocentesco«, *ib.*, 59, 2, 1955, 193–231.
A. Monteverdi, *Manuale di avviamento agli studi romanzi. Le lingue romanze*, Milano 1952.
A. Monteverdi, »Lingua e letteratura a Venezia nel secolo di M. Polo«, *Storia della civiltà veneziana*, I, Venezia 1955, 141–151.
O. Nandriș, »Les palatalisations romanes«, *Orbis* 1, 1952, 1, 136–145.
G. Novak, *Prošlost Dalmacije* I–II, Zagreb 1944.
V. Novak, *Latinska paleografija*, Beograd 1952.
V. Novak, »Paleografija i slovensko-latinska simbioza od 7. do 15. v.«, *Beogradski međunarodni slavistički sastanak 15–21. IX 1955.*
– »Neiskorišćavana kategorija dalmatinskih historijskih izvora od VIII do XII st.«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* III, Zagreb 1957, 39–74.
G. Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, Beograd 1947.
G. B. Pellegrini, »Franco-veneto e veneto antico«, *FR* III, Torino 1956, 2, 122–140.
M. Peterković, »Statut carinarnice grada Dubrovnika«, (Statutum dohanae), *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, III od., knj. 6, Beograd 1936, SKA, 387–447 + Index.
F. N. Politzer–R. L. Politzer, »Romance Trends in 7th and 8th Century Latin Documents«, *Studies in Romance Languages and Literatures* 21, Chapel Hill 1953.
Rec.: J. Porte, *Word* 13, 1957, 2, 368–370.
R. L. Politzer, »The Phonemic Interpretation of the Late Latin Orthography«, *Language* 27, 1951, 151–154.

– »Development of Latin Stops in Aragonese«, *Word* 10, 1954, 1, 60–65.
– »A Note of the North Italian Voicing of Intervocalic Stops«. *Word* 11, 1955, 3, 416–419.
G. Praga, *Storia di Dalmazia*, Padova 1954.
A. Prati, *Vocabolario etimologico italiano* (VEI), Milano 1951.
J. Radonić, »Dubrovačka akta i povelje I, 1«, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, III od., knj. 2, Beograd, 1934; I, 2, *ib.*, knj. 3, Beograd 1934.
Rass 58 i Rass. 59., v. B. Migliorini.
G. Rohlfs, HG = *Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten* I–III, Bern 1949–1954.
– »Sprachgeographische Streifzüge durch Italien«. *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, Phil.-hist. Kl. 1944/46, 3, München 1947.
– »Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen«. *ib.*, Phil.-hist. Kl. 1954, 4, München 1954.
– *La struttura linguistica d'Italia*, Leipzig 1937.
– *An den Quellen der romanischen Sprachen*, Halle 1952.
D. Roller, *Dubrovački zanati u XV i XVI st.*, Zagreb 1951.
A. Rosetti, *Geschichte der rumänischen Sprache*, Bukarest 1943.
– »Langue mixte et mélange de langues«, *Acta linguistica* 5, 1949–1950, 73–89.
– »La phonologie et les changements phonétiques«, *Mélanges linguistiques*, Bucarest 1957.
W. Rothe, *Einführung in die historische Laut- und Formenlehre des Rumänischen*, Halle 1957.
L. Salvatorelli. *Sommario della storia d'Italia dai tempi preistorici ai nostri giorni*, Torino 1939.
H. Schuchardt, *Dem Herrn F. v. Miklosich zum 20. November 1883. Slawo-deutsches und Slawo-italienisches von H. S.*, Graz 1884.
F. Schürr, *La classificazione dei dialetti italiani*, Leipzig 1938.
»Romagnolische Dialektstudien I–II«. *Sitzungsberichte der Wiener Akademie*, Bd. 187, 4–188, 1, Wien 1918–1920.
Rec. E. Gamillscheg, *ZRPh* 40, 1920, 361–367.
»La posizione storica del romagnolo fra i dialetti contermini«, *RLiR* 9, 1933, 203–228.
»Profilo dialettologico della Romagna«, *Orbis* III, 1954, 2, 471–485.
I. Sindik, »Dubrovnik«, *Pomorska enciklopedija* II, Zagreb 1955, 544–48.
P. Sella, *»Glossario latino-italiano (Stato della Chiesa, Veneto, Abruzzi)«*, Città del Vaticano 1944.
T. Smičiklas, *Codex diplomaticus* II–VII, Zagreb 1904–1909.
A. Solovjev, »Knjiga svih reformacija grada Dubrovnika«. – »Ordines Stagni«, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, III od., knj. 6, Beograd 1936, SKA, I–XXXIII, 1–383.
B. Stulli, »Dubrovnik. Historija«, *Enciklopedija Jugoslavije* III, Zagreb 1958, 126–152.
G. Straka, »Observations sur la Chronologie et les Dates de quelques Modifications phonétiques en Roman et en Français prélittéraire«, *RLaR* LXXI, 1953, 247–307.
– »La dislocation linguistique de la Romania et la formation des langues romanes à la lumière de la chronologie relative des changements phonétiques«, *RLiR* XX, 1956, 249–267.
M. Suić, »Važnost izučavanja etničke stratigrafije naših krajeva u predslavensko doba«, *Filozofski fakultet u Zadru* 1956–57, Zadar 1958, 96–111.
– »Granice Liburnije kroz stoljeća«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* II, Zagreb 1957, 273–296.
F. Sišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925.
J. Tadić, »Dubrovnik od postanka do kraja XV st.«, u Grafenauer–Perović–Šidak, *Historija naroda Jugoslavije*, Zagreb 1953, 629–657 i 661–666.
– *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik 1939.
– »Pisma i uputstva Dubrovačke Republike I, 1359–1380«. *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, III od., knj. 5, Beograd 1935, SKA.

J. Tadić: R. Jeremić–J. Tadić, »Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika I–III«, *Biblioteka Centralnog Higijenskog zavoda, 45, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije i Balkanskog poluostrva*, Beograd 1938–1940.
M. Tentor, »O dubrovačkom jeziku s leksičke strane«, *Zbornik iz dubrovačke prošlosti M. Rešetaru*, Dubrovnik 1931, 449–455.
– »Der čakavische Dialekt der Stadt Cres«, *ASPh* 30, 1909, 146–204.
S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, Berne 1952.
VEI – v. A. Prati.
L. de Voïnowitch, *Histoire de Dalmatie* I, 1934.
W. v. Wartburg, »L'articulation linguistique de la Romania«, *VIIème Congrès International de linguistique romane*, vol. II, Actes et Mémoires, Barcclona 1955, 23–38.
– Französisches etymologisches Wörterbuch (FEW), 1922.
„ *Die Entstehung der romanischen Völker*, Tübingen 1951.
L. Zore, »Dubrovačke tuđinke«, *Spomenik SKA* 26, Beograd 1895.

DODACI

I

12. ožujka 1347. (list 8b–9)

Oporuka Ruse

In Christi nomine amen. Anno Domini MIIIC XLVII, die XII de março. Io Rusa faço meo testamento con mia bona memoria.

Deço dare in prima a Magestro Thomasso medigo de Ragusa pp. VI, sia gonnella I del drappo bruno, plumas I. Deço dare a Milos aurese gr. VI; sia anello I doro in pegno che se debia dare. Io so debitore a dun Gorgv per la casa pp. III; sia anelli III doro in pegno. Lasso a Marroe de tucte le dote mee io Rucsa a Marroe marido mio pp. L. Ancora lasso ad Obrada che fo famellia mia pp. XX che se debia maridare. Sella se non uol maridare chella sia ualosa sopra pp. XX far ço che li plaxe. Laso lo guarnaçone blauo che se debia dare ad Obrada sella se maridara; lo guarnaçone bruno che se debia uender et dar pro anima mea. La gonnella blaua che se debia dare a qualche femina che sia molto pouera misera; la gonnella bruna che se debia (expunctum: vender) scomparare: dar lo guarnaçolo con la gonnella.

Che me metta in la gonnella bruna. Che se debia dare alle pulçelle pp. X, tuttugella I, pp. V ali frari menori per lanima mea. Ancora pp. V. alli frari predicatori. PP. X che se debia dare per maltollecto. Che se debia dare alo fillio de Stancha gr. XII, che se debia dare ala fratillia delli frustadori a pp. IIII per la caritade, per candele pp. IIII, a Sancto Blaxio gr. VI, a Sancto Laurenço gr. VI; per la tratta pp. V mia. Lo cosel de Brottana che se dia a Draxe fillia de Tise. La gaydana del cosel che se uenda, dea per le messe (expunctum: I recna).

In recna I che me metta in sapoltura.

Para IIII de çerçelli: Paro I ad Obrada, li para III che se uenda et deasse per lanima mia.

De tucto questo che se debia dare al decimo pp. II a Sancta Maria.

La gaydana che se scopare a Deradna per lornamento dello guarnaçone che sta in pegno per gr. XV. La suchuniça senza le manche che se dia a Gruina che uada a San Sergi per anima mea. La gonnella la pilliça che se dea a Bogussa. Se qualche cosa ancora, lasso a Marroe delle dote mee pp. XXII. La poncha la mellior che se dea a Gruina. Lo anello che leua (lo quale me dona lo compare), che pona in esso

comparami (expunctum: diem) dema una pro gr. II, ponat in essa le ponche due; che manda alle cusine mie. Lo façolo che se dia a Peruussia, la cassella che adussi de Brottana che se dia a Dobre, amida mia; lo plumas de Sclauonia che se dia ala mare de Marroe.

De tucto questo lasso pitropi don Lauro, Milos Liepopir.

Guarenti: Milos aurefexe, Marroe de Cotey.

II

18. travnja 1348. (list 49–51)

Oporuka Petra de Benvinuta

Ali MCCCXLVIII a die XVIII de aprile io Piero de Benuinuta façio testamento cum bona mente et sana mia. Si ordino et uollio che si dea pro decima et primicia gr. XII. Si ordino et uollio che se uenda la vigna et le case che se paga li debiti mie, a ço che lanima mia non sia impedicata. Uollio che se dia a Colussa uxor mia per le dote soe ypp. CC et ala sua carta si e judese Andrea de Lucarçe et guarente Vita de Getaldo. Ancora li lasso a Colussa lo lecto fornido. Ancora si me laga Jancho filio meo la soa parte che li laga soa mare et io Maroie (dativ. op. Ž. M.) si li consento in presençia de Mathe de Grubessa et de Radosta, filio de Giue de Sorento

De me dar Dudoie Iliasseuich ypp. XXXVI. Ancora si a Dudoe Yliasseuich caualli II et caualla I mia. Ancora me a Dudoie Yliasseuich boy et bacche et māgi VIII capi. Dea millo mio capitale et lauanço parta per meço.

De dar Voyco Ugarçi cum soy fioli ypp. XIII et nuy auemo de Uoyco nappo uno che pesa unçe IIII, vale ypp. VI. Ancora si me de dar Bogodan Ugarçe ypp. CXXXXII, et si li lasso ypp. XXII aço che lanima non me sia tenuda. Ancora me de dar Dragoslauo Stroelouich per una sentencia ypp. XXX et ancora me de dare ypp. XXXX lo dicto Dragoslau Stroelouich. Elle uno scrito in cancellaria che se obligo che me debesse pagare dananci lo iupan si che io fui et ello non mi uolçi pagare nissun dessi. Si fo Stris pristauo et fo porotanich Iuoie, lo frar de Marta, et Cercon et Borislau Crellia et Dudoie Yliasseuich et Maroie Iustiça (ili: Uistiça) fo iuratori per lo dicto Dradoslau (!); et si o desso nappi V de argento li qual si ualunu ypp. XXX, et quisto scrito si fo facto in cancellaria socto lo tempo de Misse (!) Leonardo Muçinigo, et soura Dragoslau et soura Radetcho Marun et soura Bogauçe Vgarchic et Radetticho si sa conça con mi; et ancora me de pagare Dragoslau, Stroloieuich ypp. XXII. Ancora uollo che li sia perdunati a Dragoslau ypp. X de questi dineri che me de dare.

Ancora me de dare Priboie Pridoieuich centura I[a] de argento de ypp. XXXX. Ancora me de dare lo dito Priboie cauallo I lo qual me dona. Ancora si me de dar Priboie ypp. XII per una coronella de argento, che de Giue (dativ. Ž. M.) de Sorento. Ancora auemo de Priboie par I de peuisinich et auemo de Priboie ducato I et ancora deio dare a Priboie ypp. XVI. Ancora deio dare a Grube, frar de Priboie, ypp. XIII. Ancora deio a Beloe ypp. VI meno I grosso et plega I de argento ueça che fo data ad conçar. Ancora deio dar a Dragoslau Ocmuch ypp. XIII, gr. III et ancora deio dar a Biloslau Ocmuch ypp. XXXXIIII, et ello si a de me ypp. XXV de perle. Ancora me dar Stres ypp. III. Ancora me dar Milathco, frar de Bolcoie, ypp. VII. Ancora deio dar a Vladoie Ugarchich ypp. III. Ancora deio dar a Poluço ducati V et grossi IX per I[o] scrito de cancellaria. Ancora deio dar a ser Luca de Gambe ducati III, grossi X, et ello aue certi pigni nostri. Ancora deio dare a Iorgi, fio de Pasche de Iorgi, gr. XXVIII. Ancora deio dar a Grube de SSare soura quanto iurara de ypp. LX in iu. Ancora si uollio che sia creduto lo abato Marco Pecclina de ço che dera (sic!) che li sia debitore, et pregalo de parte mia che abia lanima a mente fin chel e uiuo.

Ancora aio a dar a Uita de Baganth ço chello iurara de LX ypp. in iu. Oltra mente aueua castrati LIII de Rucho, del debitor mio, siche io uîgni da ti danançi lo stantal, silli dixi: »Vita, tu ay li castrati de Rucho, io li uollio ue[n]dar per la signoria; et tu non mi lagasti andare ma tu me inprofferisti de far mellior parte de la signoria«, et si uoy dir, ferma per sacramento, et sillo non uolesse iurare sacramento, che li pitropi debessi iurare sopra lanima mia. – Et ancora si li foy debitor ypp. XXX a Uita de Baganth si che el vêne Pale de Cataldo in casa mea, et io era admalatu, et fo parich fiade tanto uègne spesso, si chel me conuenne cussi admalatu como era ad issir for de casa, et trouay Rucho et si li dixi: »Da me tante corame che sia ypp. XXX chel me caça Vita de Baganth et Pale de Cataldo de Ragusi, et ello dixe: »Volentieri, ua alla cutale staçôn et toy tanto che sia ypp. XXX«. Et Vita fechi como bon compare et si manda questo Polo de Cataldo a tor lo corame, et ello lo tolçi per altro soy debiti, et Vita non me dichi nienti. Passa uno anno et meço de longo; quando fo ad capu de uno âno et meço, et ello me disse: »Compar, pagame li ypp. XXX!«, et io si li dixi: »Compare, io ti li pagay«, et ello responsit: »Tu sapiray si li ay pagato«, si che eo li pagay una altra uolta; si che ello uolesse far como fa li boni compari, ello me rendera li mei pîgni, che non li credo esser debitor nienti, et si uol dir de no, ferma per sagramento.

Et si me de dar ypp. IIII Dabisiuo Percoçho. Ancora de dare Derman ypp. IIII. Ancora me de Jugno, filio de Piero Râgnina gr. XII, et ancora me de dar Pasche, filio de Piero de Râgnina, gr. VII; per traui II, de me dar Cheruatin gr. XII. Deio dar a Uasil gr. XXX. Ancora deio dar ad Radoslau Danilouich fronca(?) I[a]. Ancora sêmo debitor a Drasco Missina ypp. V. De dar Cranco Radolauich gr. XXVIII et si e pleço Radoslau Danilouich.

Ancora so debitor a Nicho de Janni longo ypp. XX. Ancora deio dar alla uxor de Vita de Babalio ypp. V et meço. Ancora deio dar ad Maro, frar de Petro, naffo I de argento de unc. V, et ello si de pagar per duy âni lo afficto dela casa. Et ancora si de dare Prode de Chessi gr. XVI. Ancora me de dar Crayslau, nieuo de Vissu ypp. XV de perle. Ancora deio dar a Giue de Soranth ypp. XXXI. Ancora aic carta I soura Andre de Paborra et soura Piero, filio de Bogoie de Volcâno de ypp. XX, et si accomando quisti dineri ad Mate, filio de Marino de Ragnina, et ancora si e scrito in lo testamento de Andre de Paborra che me lago ypp. V et quisti dineri adcommando ad Mate de Ragnina. Ancora si aio a dar a Iore de Gleya gr. XXVI. et ello a de me piçoli pêgni. Et ancora si me de dar Todaro de Miloss dantiuare ypp. XXX per lo lino che tolsi io soura mi assime de Binessa et io lo pagay et ello non mi uolçi pagar nienti. Ancora me de dar Syme de Resti gr. XXXVII per sclauine III. Ueramente si o receputo gr. XIIII. Ser Syme de Binessa si a allecto de II mantelli de Tripoli lo uno, et quello che me romasi, si uendi ad Vita de Resti ducato I[o]. Voraue che uu me dessi I ducatu. Et ancora quando uenessumu culla condura de Gramba (?) con Mate, uostro fio, si andassimu culla brigata ad Sco Nicolae de Grabossa, si che fo mandato lo visaçe mie ad casa uostra; uoraue che uuy melle dasse. Prego uuy pitropi, pensati lo mellio che ad uuy par de la filia mia. Vollio che sia mei pitropi Jûgno filio de Marin de Râgnina et Mate so frar et Fosche et Maroie, filio mio.

Socto lo tempo de misser Nicholao Fallieri sie sentençiata I[a] carta soura Rucho et I[a] actachi, et altre scripture so le qual se de plu de ypp. CCC, et si fo messo in prisone et scâpau de prisone siche eo non foy pagato. Ello e mo qua; si li mey pitropi potesse far algun meço cum esso, seria cortesia.

Si Maroie uora tornar allarte, che li sia la ferramenta, et se non, che sia in prouidencia deli pitropi mei et elli debia dar lla che elli se ordinado secreta mente. Ancora uollio che li sia a Colussa lo cofano so culli soy cose culla benedicione de dio et la mia. Ancora uollio che Colussa abia par I de teche de ypp. X. Ancora uollio che se dea a Benchiça, filia mia, lo patronostro de argento chelli lago soa mare et la touallia granda. Ancora de a Stepano Samo oçi de Jara ducati XVII che douesse comparar de sale, si che io non abi ni 1 sal ni 1 ducati, in presencia de Ssuliça, becher de Jara. Ancora li de a Ssuliça ducato I che me deuuesse trouar I fante per lo bestiame che deueua andar a Uenesia. De me dar Sergi Segeuich per I sauersech dargento ypp. II; de dar Nineç Danilouich gr. XV per la ladiça.

Ancora me de dar Nineç gr. VI per II anelli. De me dar Oçîna gr. XI; de dar Bossoie, lo fillio de Oçîgna, ypp. V, ma demanday lo planamente che creio che sia pluy dineri. Dello residio delle altre casselle de tucte uollo che se uenda et dia per lla do yo silli o commandado occulta mente. Ancora uollio che dea affosche la spata mia, et lu scuto et le altre arme uollio che si uenda. Bachili piçoli et grandi et caldari et lauigi et altra massaria che se uenda onni cosa et faça dineri, et dia li mei pitropi llo desso ordenati occultamente. Ancora ad Maroie culla sua sorella I lecto culliçoli II et I couerturo et I scauina blanca et tutto ço che se dauanço che se uenda et faça dineri et per ço mia fillia saço che se per la casa et mio filio (?).

Uollio che se dia a Miroslavu Cerrinich coronella I de argento la qual che se in casa.

Ancora uollio che Mate faça quello che io ordine con esso secretamente de Maroie, filio mio, et de Benchiça, filia mia, et sello non me fa ço chelli io ordine, tegnuto me sia dauanti Dio, et negun deli compagni nolli podessi in contro dir.

In spacio de uno anno si debia stribuir quisto testamento a bon conço.

Ancora uollio che se dia a dom Laure ypp. II et a dom Nicola Albanesi gr. XVIII.

De me dar Stoyco ypp. IIII; de dar Uitan gr. XII. Ancora se in staçôn meço barrilo de chinarap (?). Mate culli soy cumpagni abia pleno albitrio de maritar la fillia mea Bençiça culle cose che se trouara et Mate abia pleno albitrio in tucto de maritar mia filia.

Guarenti Radosta dessorento, Marin de Çeria.

III

13. srpnja 1363. (list 263'–264)

Oporuka Gojne, žene Mirojeve

C

In XPI nomine amen. AD MIIIILIII. Indictione prima, die XIII de lu messo de çullo. Eo Goyna uxor di Miroie siando infirma delo corpo et sana della memoria si ordino lo mio ultimo testamento per tal modo. Voglo che se dia a S. Maria de Ragus per le decime et maltoleti gr. IV. Item aço p. XXV et I naffo darçento chel fu in pegno per pp. VI di Marince di Uulcigno. Si luy vegnisse che se debia reçeuir di luy pp. VI e darli lu naffo. Si luy non uegnisse che se debia uender et dar lo auanço per lanima sua. Item III par di çerçeli di arçento. Anchora anely II darçento. Anchora de rassa biancha br. XXX, anchora sclauine III, anchora manteli di drapo II, anchora II nape, anchora touagla plumada I, anchora plumasola de armatura VIIII, anchora touagle de man VII, anchora chaldere II, anchora frexora I^{a}, chomostre I et çeppo I et gratacheș I; anchora graticule I^{e}, anchora chassele II et anchora chasele II sença claui. Anchora tudghele III et cogtalo I, anchora sachi IIII, anchora formaçi XI, anchora di tela peçe IIII, anchora I par di bisaçe, anchora II galede de aqua, anchora barilo I^{o}, anchora sporte II per peni, anchora scutele IIII di stagno, anchora peliça, anchora gunele VI di Rassa, anchora pp. LX che mi lasso di plu Çiue in lo suo testamento per la mia fatiga chey aço seruito perechi anni. Item deli sopra detti pp. LX uolo che se dia a chantar di messe LX per lanima mia et per lanima dela mia figla. Anchora lasso a don Çorço patrino mio pp. II per chantar messe per le anime nostre et per li nostri morti. Item ala fratigla di S. Anthonio che se dia pp. III. Item che se dia ala mia surella Milla gunela I^{a} et piliçolo I et I anello de arçento. Item a Dobrussa filia di Toloie che se dia I gunela uermegla, anchora a Goysclaua teta mia gunella I^{a}. Item a Stoyna che se dia plumaysola II et I touala e sorella sua Lubna altro tanto et formaçi II a trambe sorelle e deli diti dineri che se faça le spese per chandele et dupliri et ali preuidi a mi et

ala mia filia. Anchora che se dia cantar di messe VI per lanima di mia marc; ancora a Maroe de Symeon di Kataro I sclauina plu bona che sera; ancora quello naffo che se dia a Pripcho fauro. Item uolo et ordino che tuto lo resto che sia in le mani deli mey pitropi. Si mio figlo uignera a star a Ragussa che se dia tuto lo auanço a luy a mio figlo nome Bogoie et se mio figlo morisse che se debia distribuir tuto per lanima mia et deli mey morti.

Questi sono li mey pitropi; Milten Oberte e Milatcho Chaligar et Iuano filio di Miloie che siano tegnuti distribuir a complimento mio testamento chomo e scrito di soura.

Anchora soy debita gr. VI ad Iª femina chi e morta. Voglo sieno dato a chantar messe per lanima sua.

INDEKS CITIRANIH RIJEČI I AFIKSA

Napomena: Nisu obuhvaćeni primjeri iz IV poglavlja, bibliografije ni iz dodataka. Unificirali smo grafiju h. riječi po uzoru na ARj, iako razni autori različito bilježe palatale *l, ń, ǵ* i dubr. *ʒ* (= [dz]).

Abrauiçio 315
abrile 280
absinthium 266
acerna 253, 269
-aceus 327
-aciu 271
Acrumina 261
adrabidiatus 274
adversaro 278
affectus 305
af(f)icto 308
afikat 266, 308
akaịt 282
aksaǵ 265, 269, 273
Aksiǵ 266
Akšum 266
Albona 262
amori 259
ampulla 311
anchidere 269, 321
ancidere 321
-ando 240
Angelo 283
antemna 266–267
antrešeḷ 278
Apricius 327
Apšum 266
aprile 319
aptazi 266–267
aqua 307
araǵan 274
aragjan 274
arçento 283
ardiškati 269
-are 240
argentum 268
argola 250
argudola 251
argutla 250–251
-ariu(s) 248–250, 278, 328
-aru 250
aržiant 268
asedo 282
asparagi 268
Assisi 266
Atena 310
ātena 310
aubrile 319
auro 252, 285
avoncolo 257
avril 280
*avro 308

bacche 280
baccinum 321
bachili 269, 283, 321
bacile 321
bacino 321
bačkio 270
Bag 270
Baganth 312
Bagat 312
Barbara 280
*barcucius 273
barcus 272,273, 320
barcusius 272
bargotso 272
basilica 272
bazinos 321
beba 306
beč 275
benebreke 249
Benessa 282
Benešić 282
benevreci 250
bez(z)o 275
bičva 275
Bigi 270
Bile 281
Bilich 286
bindza 328
birtu 280
Biševo 262
*bjello 306
*bjellə 306
Blagaj 255
Blasius 277
bleua 248
Bodaça 284
Bona 255
bonbaç 311
borša 259
botata 311
boto 280
braccio 274
brachium 274
Brač 248
bragotso 272
branchia 249
branchie 250
bras 274
braṭ 274

Brattia 248
breče 249–250
brenke 249250, 311
brez 274
Brgat 280
brot 265
brunço 306
brundium 306
brutto 265
bueno 253
buka 257
Bulet 310
Buna 255
bura 253–254
bursa 258–259
Buzet 310

cablichi 327
Cachiç 286
cactal(e) 266, 315
Caçich 286
cadene da cocinar 347
caelum 268
calice 322, 324
Campi 304
Canayti 261
caneton 311–312
canis 319
canpus 311
cantar 323
canton 311–312
capitale 263, 315
capra 251, 319, 325
capsa 320
*capsa 318
captale 263, 266
Captat 248, 267
caput 324
Caput fici 271
capxa 266, 315
căre 319
carira 253
caro 324
carridiare 275
carrizare 275
carrus 324
carus 324
casa »kuća« 250–251, 306, 315, 318
casa »sanduk« 315, 320
casallo 315
casella 320
caseus 327
caso 327
*casone 314
cassa 285, 320
cassella 320
*cassone 314
casul(u)la 284
casus 327
Catena 303, 308
Catina 303, 308
*catina 303
cauco 325
cayra 309
causa 309, 311
cause 252
*cavsa 309
cavezale 315
Cavtat 248, 269–271, 303
Celeia 270
Cele 270
cena 257, 268
cenare 272
ceraseus 254
cercel 268
cercelli 244, 254, 283
cerçegli 284, 318
ceresia 254, 277
cereus latus 271
certus 268
chasa 328
chasel(l)e 285
che 321
chebra 251, 319
chemessari 314
cherchelli 263, 268, 272, 288, 321
cherona 308, 314
cheronella 314
Chersa 327
chesa 248–251, 304, 318
chexa 248, 318, 348
cheza 250
chi 321–322
chimento 254
chinare 321
chirçelli 314
chiesa 260
chiesia 260
chomostre 347
ciera 283
cimice 268, 271, 347
cingendo 286
cipal, –ao 270
cipo 253, 254, 302
cirru 269
Cissa 270–271
Civitate 248, 269, 271
clama 283
claro 324
clarus 324
claucho 322, 324, 325
clavis 324
clera 283
clesia 260
coacla 252
coacra 252
coctal 251, 315
coctel 248, 251, 314–315
coe 322
cohopertorium 303
colchitra 269
colomba 266
come 259
comerchio 325
comerchium 323
comerclum 323, 325
cominciare 276
commeatu 278
como 283
comune 314
cons(s)a 311
consileri 278
coperta 253, 305
copertur 259, 263, 303
Corcyra 269
corium 254
corona 257, 308
correxit 305
*cosal 251
cosel 251, 314
cossa 311
costion 314
couerta 314
coxa 265
credo 287, 305
creva 254
crepis 254
Cres 271
crescit 258, 265
criapis 254
crovata 315
cugnato 278
culcitra 268
c(u)ogo 286
custion 314
cycnus 267
cyma 269
cyntura 285
çagandu 240
çera 283
çerçelli 321
Çibaça 274, 286, 321
çicogna 314
Çiucho 285
Çoraça 286

čabar 270
čafran 276
čama 283
čantara 325
čapra 325
čar 324

čaro 324
čart 268
Čaška 270–271
čạu 324
čersati se 325
češćalica 325
Čibača 274, 321
čil 268
čimulica 325
činko 268
čirsati se 325
čmul 276
číbŭrŭ 270

*'čaro 324
*'čer 324

Dabisiu 327
dagno 328
Daksa 266, 268
damnum 328
dampno 286
de– 314
debitor 311
decem 256, 265, 306
dekro 265
dema 321
des– 314
*desedium 258, 276
desiježa 258, 276, 303
diadima 277
dic(e)re 265
dichi 268
dicit 268
*djek 256, 306
diem– 321
digandu 240
dljakon 277
dik 256, 265
Diklo 262
Diunan 275
divertiškati 269
Dmine 315
Dminko 315
Dobretinich 327
*doctor 305
*doctur 305
dodecim 263–264
doktur 265
domina 266, 328
dominus 267
domna 328
*dondo 267
*donno 267
*dotk 264
*dotke 264
*dotko 263–264
dose 257
douxe 257, 260
dove 259
Drač 269
drap(p)o 285
Draxe 286
Drosaico 261
Dubrovnik 340
Дзбровчани 340
ducat(t)o 319
dum 266
dumna 266
dundo 267
duńa 259
dupli 258

ʒorača 286
Ǯara 276
ǯardiṅ 326
ǯilj 326
Ǯivo 326
ǯonta 241, 258
Ǯorača 286
Ǯore 286

eccum hic 322
ectagia 267
–ectum 305
–ello 319
eptagia 267
ercde 244
ereidi 281
ergatula 250
–eriu(s) 248, 278
–ero 250
–eru 250
–esc– 240
–eto 257, 305
–etta 249
–etto 257, 305, 319

facciolo 276
facere 268
fachir 268, 304, 314
*faciola 269
factu 265
fagla 280
fajt 265, 268
faramenta 314
fauro 309
festa 265
festanjuo 255
fiasta 265
fictus 308
fiddzu 328
fierie 253
fila 328
fillio 343
Firminus 314
Flaveyco 261
Flavii vicus 261
flekta 253–254, 265–266
fljecte 253, 265
fliekte 253
foǧa 278
fońa 315
*fońestra 315
foro 287, 305
Forminus 314
fratil(l)ia 284
fratilla 284
fratre 263
frechsura 265
frišak 258
froṅgata 275
frossora 314
frujt 268
frutro 263, 264
fružata 310
fundamentum 312
funkjela 253–254, 269, 303
fuńestra 303, 314, 315
fuat 268
fueco 253
f(u)ora 286

galatina 269, 272, 315
galleta 280
gara 249
gelatus 268
gelut 268
Geminiano 269
gemma 321
genochio 283
gente 268
gera 249–250, 269
gerrula 250
Giman 269
Gionchetto 271
gionta 241
Giura 283, 286
ghermire 321
Gherliça 284
ghirlanda 321
gledam 310
gledan 310
gledă 310
glesia 260
glezie 260
glotina 286, 315
Glumaine 261
Glumine 261
glara 249–250
Goiussa 285
golida 280

gonela 285
Gradac 249
Gradez 249
Grade 251
Gradi(ẹ) 249, 251
Graecus 255
gratacaso 277
grataches 277
gratakež 249–250
grata + caseus 249
Gravos 277
*Grausium 277
Grauossa 343
Gredc 249–250
Gredez 249
Gredi 306
Grk 255
*Gruš 277
gruški 277
Gruž 277, 327
guloz 258
Gurenouich 286
Guroic 286
gusterna 314
gustirna 307, 314
gustijerna 314
guapto 263, 265–267

hapsis 266
herede 285
hlače 270
htjeli 266

-icus 327
idem 310
iden 310
idẽ 310
-jer 248
-ijer 250
ime, gen. imene 311
-in 260, 262
inbola 311
incefo 249
incontinent 312
*infaciale 249
infirmu 263
ingenoclano 283
ingvast 310
inter-selliu 278
intijerna 254
-ir 248, 250
iste 306
-ita 249
-ito 257, 305
-ittus 257
-ius 272
Između polača 275

Jache 285–286
Jadera 274
jarula 259
jejun- 274
Jonas 275
jonko 265
Juncetum 271
juncus 274

Kačić 286
kačola 275
kačuo 275
*käl'če 322
*käl'č(ə) 322
*kär 324
kajna 257, 263, 268
kaluđer 273
käsa 306
Kampuš 327
kanata 273, 315
kančilijer 281
kangilijer 281
Kantafig 270–271, 310
kantur 263
kapsa 266
kapula 258, 269
kasol'e 249
kebara 251
kelomna 266, 314
kelovna 266
kenare 272
kentrica 253–254,269
kenur 272
kẽr 319
kẽra 319
kerica 269
kerostat 269
kesa 333
kjar 324
kjau 324
k(i)jerna 253–256, 269
kima 269
kimak 268–269, 347
kimenat 253–254
kimenti 254
Kimp 304
kipra 251
kirla 269
kiša 326
klak 271
klaoka 252
klaustro 252
*kl̥er 324
kniga 244
koktao 251
koktal 251
kolcda 310
kolonda 318
koludar 273
kolumba 266
κωμέρκιον 254
komnut 267–268
konič 269
konversacijon 258
kopsa 253–254, 265, 267, 311
kopsica 265
kopto 266
koraųna 257
korona 308
košuļa 284
krask 258, 265
krcati 275
kriješ(v)a 254–255, 269, 277, 327
krilat 271
kris 277
*kris 277
kristalad 318
kriša 254
Krkar 269
krklo 269
Krknata 271
Krkńaš 327
Krša 327
krovata 315
ktjeti 266
kuf 266–267, 271
kulaf 258
kumjerak 254, 270
kup(i)jerta 253–255, 303
kupjerta 254
kupirta 254
kurdjela 253
kurdila 253
kųarno 264
kvijer 254
*kəroųna 308

Labena 262
Labin 262
Lacroma 308
Lacromona 267
Lacromonum 261
Lacruma 308
lactuca 265
lačuga 265
laena 248
*läro 306
laįn 265
Lajarum 275
*lamna 249
lana 248
*lanca 250
lanterna 254

lapesse 329
lapidius 277, 329
Lapido 315
lares 250
laro 306
latine (persone latine) 343
latino 343
latro 309
lau 252
laueç 277
Laurentius 277
lauro 309
laus 240
Lazarum 275
ledigna 308
lcdina 308
legati 269
lege 276
legname 314
lemosna 314
lena 248
lenga 250–251, 311
Lenga 251, 311
Lengac 251
Lero 250
lero 309
leze 276
liga(d)ura 314
ligame 314
ligar 314
lignu 265
*liksia 274
liksija 265–266, 274
lim 249
lincul, –uo 253–254, 259, 276, 302
lincum 276
lingua italica 346
lingua (latina) Ragusea 340
lingua latina vulgaris 346
lingua ragusea 341, 346
lingua rhacusaea 340
lingua romana 340
lingua sclaua 346
lingua vetus ragusea 346
listo 258
lixiv(i)us 274
loc 265
locher 248
locus 265, 303
loćika 265
lokarda 270
Lokrum 267
Lokruman 267
lopiž(a) 277
loštika 262
Lovreč 277, 310
Lovrijenac 277
lubav 244
Luboeuich 286
lucerna 253
*luco 302
lucta 257
luftě 257
lugo 253, 302–303, 309
luk(i)jerna 253–254, 256, 269, 271, 303
luptă 257

ļetina 286

macagnatus 269
machine 269
machiera 328
Magna (sc. Isola) 267
Maļsan 267
*Malata + ótēs 253
Malozeátai 253
mal tolto 286
maltollecto 286
manege 283
mantelo 285
marač 275
marangonus 336
margarisium 277
Marino f. de P. de Grausossa 343
Maun 267
Meçana 276
Mediana 276
medius 276
meise 257, 260
meixi 257
mejare 276
mel 265
mellor 253
Mengača 310
mergegn(i)um 261
mergin 261
merla 253
merula 254
*merulus 262
Mesagalina 276
μεσος 276
mese 259
mesus 276
mettere 285
mežul 254, 276
Michil 253
Michoe 286
Micoç 274
mictere 285
micto 285, 308
Mihoč 274
mijenduo 310
m(i)jerla 253–254
Mika 262
Milçeuich 284
mille 265
millor 314
Milos 285
Miloš 285
Milussa 286
mir, miri 261, 303, 308
Mirca 262
mižati 275–276
mižol 276
mižul 253–254
mjendeo 254
mocira 253–254, 270, 278
Močal 253
močira 270
*modiola 254
modiolus 275–276
mogoriš 277
Montouerna 254
Montovijerna 254, 310, 312
morar 314
*morcola 254
Motovijerna 310, 312
možul 254, 276
mrgań 273
mrgiń 273
mriječ 269
mrijuļ 262
mrk 246
mrkijenta 246, 269, 310–311
mrkvjela 254
muedo 253
mür 305
*müri 308
munčjela 254
mulir 270
mullier 278
munita 257
muntagna 314
Mutogras 310
murus 261, 303
*mur 305
*mədzul 276

nachue 323
nalo 252
natip(i)jerka 253–254
nauk 257
naulo 252
navližati 252
navo 252
nebuča 280
nepaut 257
nepoça 275

*nepoçça 305
nepot 263
nepote 257, 259, 305
nepotia 275
*nepta 275
neptia 275
nepuča 258, 275–276, 280
neput 257, 259, 263
Neretva 310
netsa 275
neuoidi 281
Nicolecta 286
nyapta 275
nienti 263
nieuoidi 281
nigro 258
Nixa 286
nokat, gen. nojta 267
noudo 314
nove 287
novus 306
*nμov 306
nuce 257
*nəpout 259

Obrovac 315
Ocmuch 286
octo 263, 266
ofjerta 253
Oglej 280
ohšubra 266
oksit 266
oksjenač 266
okšenac 266
Olib 262
oligań 263
–olus 259
ona 261
–ona 260–262
–onis 260
ono 261, 303
Opriša 327
orfan 263
osam 310
osan 310
osă 310
osjenač 276
otijemna 366–267
oxor 257

pace 273
paǧa 278
palada 321
palagio 321
palanghe 284
palomnić 280
paludo 315
paļe 278
pandio 318
panes 318
păn 306
păni 307, 318
pagni 318
pani »hljebovi« 307, 318
pani »sukna« 307
pàni 318
panis 250–251, 306
panni 307, 308
pantaruo 254
parangal 310
parchiuium 323
*Parentsu 276
parcra 283
Pasqua 343
paşnic 273
pašta 275
paueisi 257, 260
paueri 252
pectine 265
*pectno 266
pegna 284, 318
pegne 265, 328
pegno 265
*pçina 258
pel 308
pele 264, 308
*peli 308
pelle 264
pelles 308
*pelli 308
πηλαμίδος 280
pen 248–251, 333
pena »kazna« 258
pena »pero« 284, 318
pengati 240, 269
penna 284
pensaminto 310
peń 265
*peptno 266
perca 253
perchiv(i)um 274, 284, 323
perduno 310
perla 307
perna 307
Perussia 285
petra 253, 281, 303
πεζούλιον 277
piakno 265–266
piera 253
pignu 265
pijena 258, 303
pijerka 253–254, 256
*pijerla 307
pilago 253
pilare 328
pili 308
*pili 308
*pina »kazna« 258, 318
pina »puna« 327
pinati 258
pinna 318
pira 253, 281, 302–303
Piro 281
pirun 345
pišem 310
pišen 310
pišẽ 310
pitra 253
*pitra 302
pižuo 255, 277
pjakir 327
płaca 311
*Placata 249
plaçhera 283
*plachir 314
plaça 320
plaga 311
plakcr 269
plakijer 327
Plakir 260, 271
plakir 327
planc(h)a 311–312
plasera 283
plebanus 279
plitiçe 327
ploga 311
Plokite 249
plomate 314
plovan 279
plumacium 273
plumas 273, 320
plŭnŭ 259
plunŭ 259
poculica 269
podhi 343
podum(i)jenat 253–254, 303, 310, 312
poena 258, 318
pogača 269–270
Polače 275
polača 275–276
poluga 310
ponche 312
ponestra 315
ponistra 314–315
ponta 258
Ponta (od) Lenge 251
pontaruo 253
popita 315
porat 253
Poreč 264, 276–277
porto 305
Postire 262
Postures 314

Posturio 314
praca 311
preisio 281
prestizza 310
prete 259
preţ 274
prezzo 274
prigati 269
prodese 256
προικιό(ν) **274**
prosuļa 260
prsukat 268
pršukat 308
prudijes 256
Prvuša 285
puco 276
puč 258, 275–276
pun 259
pun »kruh« 251
puncjela 253
Punta Mika 262
puocho 309
puţ 277

quadragenalis 250
quadragnolus 250
quatro 302
quel 248
questo 305
qui »ovdje« 322
qui »što« 322
quis 321
quisto 259, 306

*Rabiat– 274
racana 269, 284, 306
racina 269
*racna 306
račun 275–277
*Radiatum 274
Radmilich 286
Rados 286
Radoslau 285
ràgana 248, 284
ragna 284
Ragugia 276
Ragus 277
Ragusa 252
Ragusium 339
*rakna 306
rakno 269
rancid– 280
ranketiv 280
rapa 249
rasen 286
rasrčba 326
rasrģa 326
Rasti 250–251
Raugia 276
Rausa 252, 339
razlog »račun« 275
re– 314
rec(h)na 248–249, 269, 306
rečijak 249, 270, 272, 276, 333
rekesa 269
remo 248–249
repa 249–250
Resti 250–251
retiac(u)lum 249
režentat 275
Rhacusium 339
Rhaugia 276
ričaglo 280
Rim 260, 310
ripa 249
ripariu 250
rivir 250
Roma 260
romagna 314
romijenča 276
ronab 310
rovańel 315
Rožat 274
Ruco 307
rugăciune 277
rúkōn 310
rumanent 312
ruptus 259
rusa 253–254
ruto 259

suççe 320
sal 264
saluacium 310
saļatur 278
samn 257
*sanctitate 312
sanctus, –a 312
Sanctus Pancreatius 274
sanglo 263
*sanitate 312
sapia 283
sapiray 319
sapla 283
sarchinesche 283
sazo 273
sbogo 343
scaunesco 279
schuda 253
schlauina 285
sclauo 343
Sclavon– 279
scomperare 244
scripto 286
scudo 244
scuto 244
seca 259
*secca 259
seda 319
seka 258
sella 265
septem 266
Sergi 283
seta 319
sjala 265
sjapto 266–267
siclo 304, 319
siclu 280
sida 319
sigal 280
sigaļ 319
siglo 257, 304, 319
σίγλος **280**
sigļar 267
signale 267
sika 258–259
σίκλα **280**
simplik 269
singulo 263
sinoria 278
sinplik 258
sipa 258
Sis 262
Sisak 270
Siscê
Siscia 270
sita 319
situlu 280
skarač 275
slavo 343
so »njegov« 311
Sobra 252
Soča 277, 310
sodor 314
sofrikat 266, 308
sofriktan 266
sol 264
solea 256
sollempne 286
soreglia 284, 318, 328
Sorriça 286
sortor 246, 314
sortur 259
Sovra 252
sõ »jesam«, »jesu« 311
spaįca 265
speculu 283
spenza 258
spica 265
spičar 269
spirač 268
Split 249

spongie 314
Sponʒa 312
spuga 310
squarciare 276
stačun 275
staccionaro 276
stagione 321
Stagno 318
Stagnum 265, 267, 318, 328
stala 265
Stamno 265, 318, 328
Stamnu 266–268
Stamnum 267
Stanno 318
Stannu 267
stazon 325
stella 265
Stipcho 281
Stipe 281
Stiepcich 284
Ston 266
Stoyco 285–286
Su(t)– 310
Subenico 314
sublatum 286
Sudarađ 312
Sumratin 312
Superka 312
Supetar 312
Supetrić 312
Supokrač 274
surela 285, 314
surgati 269
Sutmihajlo 312
Sutmiho 312
Sutvara 312
sval 256
svjedočba 326
svjedogba 326

šafran 276
šćeto 258
Šibenik 314
Šipan 262, 269
škrapa 254
škritorjo 259
Šumet 271

taberna 254
tajča 282
takla 282
tantati 310
tapeidi 257, 26 0
tapeido 261
tapit 257
tata 250
tauole 311
tauolita 305
tavajul 253
tecta 285
teča 282
tegula 282
tekla 282
tella 285
tenap 310
–terium 250
τηριον 250
terreno 305
terrenus 303
ter(r)in(o) 303
teta »otac« 248–251, 304
teta »tetka« 285
tjača 282
tijerač 275
tinellum 253
tiñal 253
todur 280
tollere 286
touagle 284
tovijerna 254
tovjelica 253–254
tracta 268
trajta 267
trajita 268
trajtat 266
trakta 265
trata 268
tržački 270
tucto 285, 308, 317
tuctus 285
tuń 265
tur 253
tuota 248

–uceus 272, 327
uechio 324
–ul, –ula, 259
undecim 265
–uni(s) 260
unus 303
uollio 285
–uolo, –uola 259
–ur 257
ura 259
–us 272

vacă 265
vacca 265
vaccinus 321
vajna 282
Vara 280
vechio 283
vecio 323–324
veclo 283
veço 283, 324
vegio 283
veglo 283
*vejna 282
vena 279–282
vendere 311
vendigno 278
veni 263
ventre 264
vequio 283
veselbje 278
vesel|e 278
vet 266
vetulus 283, 324
vĭdi 310
vĭdĭ 310
vientro 264
vigna 318
*vile 317
*ville 317
vina 328
*vindza 328
vine 263
vinea 318
*vinna 318
vinum 303
Virgatum 280
vistir 314
vittia 275
vjeǵbati 326
vječbati 326
Vlasi(j) 277

Zadar 274–275, 277
zafran 276
zdur 280
zdur 280
zinzendo 286
žiant 268
Zora 286
Zorača 286
zorcelli 314
zubar 270
zuchogna 314
zurno 310
zusterne 314

žakan 275, 277
žapalj 275, 277
Žara 276
žežin 263
žežinati 274
Žman 48
žmul 254, 275–277
žuk 274
župa 275

KAZALO

Najčešće upotrebljavane kratice, 237
Arhivske serije, 237
Ostali znaci, 238
Kratice često citiranih časopisa i djela, 238
Uvod, 239

I. Metodska načela, 242

II. Dostrukturalna lingvistika i raguzejski fonetizam, 247
1. Naglašeni vokali, 248
2.–3 Postupak s nenaglašenim vokalima. Akcenat i ritam, 262
4. Degeminacija i grupe ct, cs(x), gn; mn, ps, pt, 265
5. Grupe ce, ge, ci, gi, cj, gj. Lat. j. Ostale grupe konsonant + j, 268
6. Grupe konsonant + l, 278
7. Intervokalni konsonanti, 279
8. Ostale konsonantske promjene, 280

III. Dubrovački testamenti iz god. 1348–1363. Pisari. Pravopis, 281

IV. Građa, 286
1. Naglašeni vokali, 288
2. Nenaglašeni vokali, 291
3. Konsonanti na početku riječi, 293
4. Konsonanti u sredini riječi, 295
5. Konsonanti na kraju riječi, 301
6. Ostale promjene,301

V. Prilozi raguzejskoj dijakronoj fonologiji, 301
1. Naglašen vokali, 302
Nazalni vokali,310
2. Postupak s nenaglašenim vokalima, 313
3. Akcenat i ritam, 313
4. Degeminacija. Grupe ct, cs, gn; mn, ps, pt, 319
Pojedinačni problemi, 319
5. Grupe velar + e, i, j; j. Grupe konsonant + j, 320
6. Grupe konsonant + l, 320
7. Intervokalni okluzivi, -s-, i grupe muta + liquida, 328
8. Ostale konsonantske promjene, 329
9. Pregled sukcesije konsonantskih sistema, 329

IV. A) Položaj raguzejskog govora u Romaniji, 331
B) Povijest raguzejskog govora, 339

IIV. Idući zadaci, 347

Bibliografija radova o dalmatskoj i istroromanskoj problematici (1906–1959), 348
Ostala važnija upotrijebljena djela, 364
Dodaci, 368
Indeks citiranih riječi i afiksa, 372